

Fabijan Veraja,
Miroslav Bulešić, svećenik i mučenik
znakoviti lik moderne povijesti Istre

Naslov izvornika:
Fabijan Veraja, ***Miroslav Bulešić, sacerdote e martire***
Figura emblematica della storia moderna dell'Istria

Preveo Vjekoslav Milovan

“Ovdje visimo na koncu i nad jamom svi... Naš je život neprestano u opasnosti” (27. svibnja 1944.).

“Od prije Božića protivnici su se digli protiv mene, smatrajući moje djelovanje u apostolatu kao neku politiku. A ja sam obavljao samo svoju dužnost: učio sam djecu kršćanski nauk, sve sam pozivao na kršćanski život... Sve to nije bilo po volji protivnika. Ništa za to. Ja sam učinio koliko sam mogao iz ljubavi prema ovom jadnom narodu. Moj Bože, opet Ti prikazujem svoj život. Neka bude Tvoja volja” (11. travnja 1945.).

“Ako me ubiju, ubit će me za vjeru i za Boga!”

“Moja osveta je oprost” (Duhovni testament, 23. travnja 1945.).

MIROSLAV BULEŠIĆ

FABIJAN VERAJA

MIROSLAV BULEŠIĆ

SVEĆENIK I MUČENIK

ZNAKOVITI LIK

MODERNE POVIJESTI ISTRE

Izdaje

Biskupija Porečka i Pulska

Poreč

BILJEŠKA

Prigodom beatifikacije mladog svećenika Miroslava Bulešića, ubijenog iz mržnje na vjeru u Lanišću (u Istri) 24. kolovoza 1947. donosimo ovdje kritičku i dokumentiranu studiju (*Positio super martyrio*) na temelju koje se Kongregacija za kauze svetih izjasnila o njegovu mučeništvu.

Studija je djelo mons. Fabijana Veraje, bivšeg dotajnika Kongregacije za kauze svetih, koji je slične studije priredio i u kauzama Bartola Longa, Nielsa Stensena, Petra Friedhofena i Ivana Merza, koji su svi već ubrojeni među blaženike.

U kauzama kanonizacije mučenika nadležna Kongregacija treba utvrditi da smrt dotičnoga sluge Božjega ima oznake svjedočanstva za Krista, tj. da je mučenik usmrćen iz mržnje prema vjeri (*in odium fidei*) i da je prihvatio smrt iz ljubavi prema Kristu. Takvo je mučeništvo često kruna jednoga života provedena u vjernom služenju Kristu i nastojanju da ga se nasljeduje. To se može reći i za našega Slugu Božjega.

Da bi njegov lik kao čovjeka, kršćanina i svećenika bio što bolje osvijetljen, u Drugom dijelu ove knjige govor je o političkim i crkvenim prilikama u Istri u prvoj polovici XX. stoljeća. Studije koje su donesene u ovom dijelu, osim što služe za primjereno vrjednovanje ponašanja Sluge Božjega u onoj situaciji, mogu poslužiti i za objektivnije gledanje na nacionalnu problematiku koja je karakterizirala ono povijesno razdoblje Istre.

Prevoditelj ovoga djela na hrvatski jezik, prigodom prevođenja, unio je u tekst neke posve male dopune. Autor je potom pregledao tekst i ponegdje ga malo preradio i prilagodio hrvatskom čitatelju.

UVOD

Predmet ove *Pozicije* je mučeništvo sluge Božjega Miroslava Bulešića, mladoga hrvatskog svećenika (1920.-1947.) Porečke i Pulske biskupije (u Istri), kojega su ubili komunisti u mržnji prema vjeri 24. kolovoza 1947. u župi Lanišće, koja je tada bila u sklopu Tršćansko-koparske biskupije, u sjevernoj Istri.

Zločin je počinjen u prigodi podjele sv. Potvrde, i vijest je o tome obišla svijet. Bilo je to vrijeme progona u Titovoj Jugoslaviji gdje su već mnogi svećenici bili likvidirani, ali o njima su zapadna sredstva priopćivanja malo govorila. Naprotiv, o slučaju u Lanišću, i zbog posebnih okolnosti u kojima je zločin počinjen, na veliko se je pisalo. Američki su dnevnik 26. kolovoza objavili vijest pod istaknutim naslovima. Izvješćujući o tome, vatikanski dnevnik *L'Osservatore Romano* 27. kolovoza 1947. piše kako „u opširnim dopisima iz Italije američki novinari ističu da su zločini, kojima su se ponovno okaljali Titovi komunisti, podigli veliki val zgražanja u cijeloj Italiji“.¹

Crkveni službenici i vjernici su od prvoga časa smatrali Miroslava Bulešića pravim mučenicom. Kad je apostolski pronuncij u Beogradu Joseph Patrick Hurley u jeseni 1947. došao u Pazin, u sjemeništu se kod stola govorilo i o Bulešiću. Svećenik Božo Milanović² je tom prilikom primijetio kako je Bulešićeva smrt veliki gubitak za Crkvu u Istri, na što je mons. Hurley odgovorio da je njegova smrt naprotiv veliki dobitak za Crkvu.³

¹ O odjecima zločina u Lanišću u europskom i američkom tisku usp. TOMAŽ SIMČIĆ, *Jakob Ukmar in krizma v Lanišću leta 1947*, u *Ukmarjev simpozij v Rimu*, Celjska Mohorjeva Družba, 2006, ss. 135-146 (v.s. 138). U *Positio super martyrio* sluge Božjega (sada blaženog) *Francesca Giovannija Bonifacia*, Roma 2004, „dogadajima u Lanišću“ posvećeno je 39 stranica Povijesnog izvještaja (v. *Commissio historica*, ss. 281.-319.), u kojemu su pretežno doneseni sažeti prikazi članaka objavljenih u talijanskim novinama.

² Vidi *niže*, bilješka 263.

³ Vidi *niže*, II. Iskazi svjedoka: Svjedok 1, br. 11.

1. POVIJEST KAUZE

Devet godina nakon ubojstva svećenika Bulešića, dok je još uvijek bilo u tijeku teško progonstvo Crkve u Jugoslaviji, biskup Dragutin Nežić, koji je tada bio apostolski administrator Porečke i Pulske biskupije te hrvatskog dijela Tršćansko-koparske, odlučio je *ex officio* pokrenuti postupak za kanonizaciju Miroslava Bulešića. Postulatorom kauze imenovao je vlč. Marija Pavata koji je boravio u Rimu, a on je imenovao vicepostulatorom vlč. Antuna Bogetića. Biskup je odlučio osobno predsjedati sudištu; promicateljem pravde imenovao je mons. Leopolda Jurcu a bilježnikom vlč. Ivana Pavića. Dijecezanski je proces otvoren 24. travnja 1956. Zbog tadašnjih neprilika, proces se morao voditi u najstrožoj tajnosti, no i to se u praksi pokazalo nemogućim, stoga je nakon druge sjednice privremeno obustavljen. Odlučeno je samo da se zamoli Svetu Kongregaciju Obreda da u Italiji budu ispitani neki svjedoci, i to: u Trstu mons. Jakob Ukmar, djelatelj Krizme u Lanišću, koji je i sam bio napadnut od komunista, te u Spoletu nadbiskup Raffaele Radossi koji je do 1947. godine bio biskup porečko-pulski.

Biskup tršćansko-koparski Antonio Santin je 28. prosinca 1957. dostavio Kongregaciji Obreda svjedočanstvo mons. Jakoba Ukmara.

Nakon pada komunističkog režima, u slobodnoj Hrvatskoj biskup Antun Bogetić je odlučio nastaviti proces. Budući da je u međuvremenu stupilo na snagu novo zakonodavstvo za kauze svetih (Apost. konstitucija *Divinus perfectionis Magister* od 25. siječnja 1983.), biskup je zatražio i 10. kolovoza 1992. dobio od nadležne Kongregacije „nihil obstat“, predviđen u *Normae servandae in inquisitionibus ab episcopis faciendis in causis sanctorum*, 15 c.

Nasljednik mons. Bogetića biskup Ivan Milovan imenovao je 24. kolovoza 1998. novoga postulatora u osobi mons. Vjekoslava Milovana. Biskupijski postupak je obavljen prema spomenutim *Normama* iz 1983.

Najprije je biskup Milovan 23. siječnja 1999. imenovao Povjerenstvo trojice povjesničara da ispita dokumentaciju koja se odnosi na slugu Božjega Miroslava Bulešića, a koju je bio već sakupio Postulator : Stručnjaci su trebali provjeriti jesu li istraženi svi arhivi u kojima bi se mogli nalaziti dokumenti koji se odnose na kauzu, osim toga na njima je bilo da izrade pregled povijesnih okolnosti u kojima je živio i umro Sluga Božji.

Budući da je u međuvremenu jedan od povjesničara, dr. Mile Bogović, imenovan biskupom netom osnovane Gospićko-senjske biskupije, posao su obavila druga dvojica, vlč. Ivan Grah i prof. Stipan Trogrlić, koji su sastavili „Povijesni pregled političke i crkvene situacije u Istri za života

S. B. Miroslava Bulešića⁴.⁴ U posebnom pismu od 18. prosinca 2003.⁵ oni su naveli arhive koje su pretražili. Evo popisa tih arhiva:

Biskupijski arhiv Poreč, Poreč

Arhiv Ordinarijata Riječke nadbiskupije, Rijeka

Arhiv Ordinarijata Krčke biskupije, Krk

Arhiv u Curia Vescovile - Trieste, Trst

Arhiv Ordinarijata Koparske biskupije, Koper

Hrvatski Državni Arhiv, Zagreb

Hrvatski Državni Arhiv, Pazin

Arhiv županijskog suda u Puli, Pula

Arhiv Papinskog Seminario Lombardo, Rim

Župni arhivi u Porečkoj i pulskoj biskupiji, i to arhivi župa: Svetvinčenat, Lanišće, Baderna, Kanfanar

Arhiv Biskupskog Sjemeništa u Pazinu, Pazin

Arhiv Istarskog književnog društva "Juraj Dobrila", Pazin; u sklopu ovog arhiva posebno: osobni arhiv Bože Milanovića, Pazin. Danas se čuva u Poreču

Biskup je imenovao i dva Teologa cenzora „za studij dokumenata koji se odnose na život i djelovanje S. B.“ (*ad abundantiam!* - jer to nije bilo potrebno). Jedan je cenzor, prof. o. Bonaventura Duda OFM, izrazio svoj sud „Votumom“ od 24. svibnja 2001.⁶ Drugi je cenzor, prof. Marijan Valković, u međuvremenu umro.

Dekretom od 28. ožujka 2000. Biskup je odlučio nastaviti postupak. U tu je svrhu imenovao svojim delegatom vlč. Slavka Zeca, promicateljem pravde mons. Marijana Bartolića, bilježnikom vlč. Darka Zgrablića i bilježnikom pomoćnikom gospodu Branku Velić.

Tijekom 2000.-2001. ispitana su 22 svjedoka koje je predložio postulator, a 2003. još dva svjedoka po službenoj dužnosti (povjesničari). Popis svjedoka, po redu kako su saslušani, nalazi se *niže*, II. Iskazi svjedoka, s. 67.

Aktima je priloženo svjedočanstvo mons. Ukmara koje je dao u rogatorijalnom procesu u Trstu (1957.) i druga njegova svjedočanstva.⁷

⁴ *Copia publica*, II dio, s. 8-46. (Vidi *niže*: Kratice).

⁵ CP II, s. 46.

⁶ CP I, ss. 82-85; v. *niže*, IV.

⁷ CP I, ss. 218-222; v. *niže*, II. Svjedočanstva mons. Ukmara.

Biskup Ivan Milovan je priložio svoju „Izjavu *de non cultu*“, tj. da nema znakova nedopuštenoga javnoga crkvenoga štovanja Sluge Božjega.⁸

*Dekret o pravovaljanosti biskupijskog istraživanja i Rogatorijalnog procesa izdala je Kongregacija za kauze svetih 14. prosinca 2007., Prot. N. 1873-4/06.*⁹

Moglo se tada pristupiti izradbi službene *Positio super martyrio*.

2. RAD NA *POSITIO*

Budući da se radi o hrvatskoj kauzi, bilo je uputno, zapravo bilo je potrebno da se izradba *Pozicije* povjeri nekome koji poznaje hrvatski jezik.

S tim u vezi neće biti suvišna koja riječ o jeziku na kojemu se vodi postupak, kao i o ulozi relatora koji je odgovoran za izradbu *Pozicije* o svetosti ili mučeništvu kandidata za kanonizaciju.¹⁰

a) Pitanje jezika. – Sadašnje zakonodavstvo predviđa da se tijekom biskupijskog istraživanja sabere također sva dokumentacija koja se na bilo koji način odnosi na konkretnu kauzu; to je i razumljivo. Ali ako je riječ o kauzi koja se pokreće na jeziku koji nije prihvaćen na Kongregaciji (npr. na nekom slavenskom jeziku), treba se kasnije pobrinuti i za prijevod sabranog materijala. Dok se radi o prevođenju samih iskaza svjedoka (iako je i to velik posao koji traži mnogo vremena i dodatnih troškova) – *transeat*; ali kad uz to postoji i obilna arhivska građa (da se o bibliografiji i ne govori), ne može se zahtijevati da se sve prevede, a u ovoj fazi nije moguće znati koji će dokumenti i koliko poslužiti za konačni tekst *Pozicije*. Stoga je neophodno da autor *Pozicije* može sve provjeravati u originalu, drugim riječima mora poznavati dotični jezik. To vrijedi i za relatora kauze, koji je zadužen da *prati, usmjerava i nadgleda* rad izvanjskog suradnika te je osobno odgovoran za *Poziciju*, na temelju koje će konzultori dati svoje mišljenje a onda kardinali i biskupi izreći svoj sud.

b) Funkcija relatora – Da se bolje razumije funkcija relatora, valja podsjetiti da je zamisao o Zboru relatora sazrela na iskustvu bivšega Po-

⁸ CPI, s. 89.

⁹ U Dekretu se konstatira pravovaljanost Informativnog Procesu i dopunskog biskupijskog istraživanja. Ustvari Informativni proces (predviđen u Zakoniku kanonskog prava iz 1917.) bio je samo otvoren, ali nije bio nastavljen, pa se nije moglo govoriti o njegovoj pravovaljanosti. Sav postupak obavljen je prema *Normama* iz 1983.

¹⁰ O funkciji Relatora vidi F. VERAJA: *Le cause di canonizzazione dei santi*, Libreria Editrice Vaticana (1992), ss. 58-61.

vijesno-hagiografskog ureda Kongregacije, u kojem su se *službeno* pripremale *Pozicije* „povijesnih kauza“ (tj. onih u kojima nema živućih svjedoka o mučeništvu ili herojskim krjepostima kandidata za kanonizaciju, nego se temelje na povijesnim izvorima). Za ostale kauze koje se temelje na iskazima živućih svjedoka, *Pozicije* su pripremali advokati dotičnih kauza prema tradicionalnoj metodi. Budući da su konzultori teolozi sve češće i za te kauze zahtijevali dopunske studije Povijesnog ureda, nametnula se potreba da sve *Pozicije* od početka budu kritički impostirane kao one Povijesnog ureda, pod stručnim vodstvom osoblja Kongregacije. Stoga je reformom iz g. 1983. predviđen Kolegij relatora (njih osam) koji su zaduženi za izradbu *Pozicija* u svim kauzama. A da bi mogli *pratiti, usmjeravati i nadgledati* studij svih kauza, uključujući i one iz slavenskih zemalja, predviđeno je da relatori budu raznih narodnosti. Uza sve to može se dogoditi da za studij neke kauze nema podesnog relatora; u tom slučaju može biti imenovan posebni *relator ad casum*.¹¹

c) *Valjanost Pozicije*. – Iskustvo je pokazalo da su tijekom studija bilo koje kauze skoro uvijek potrebna dodatna istraživanja. Ako se tom prigodom otkriju novi dokumenti, dužnost je relatora da ih prouči i zajamči njihovu valjanost; ako ih uvrsti u *Poziciju*, oni imaju istu težinu kao da su sakupljeni u službenom Biskupijskom istraživanju. To je vrijedilo za *Pozicije* koje je *službeno* pripremao nekadašnji Povijesni ured, to vrijedi također za *Pozicije* za koje po novom zakonu odgovaraju relatori.

* * *

Prijedimo sada na kauzu kanonizacije sluge Božjega Miroslava Bulešića. Budući da se radi o navodnom mučeniku, u biskupijskom istraživanju sabrana su svjedočanstva o samom događaju nasilne smrti i o njezinim uzrocima te o glasu o mučeništvu. Osim iskaza svjedoka sakupljeni su i razni dokumenti za koje se smatralo da su korisni za kauzu. Sve to, prevedeno na talijanski jezik, predano je Kongregaciji za kauze svetih i nalazi se u *Copia publica*, tj. *Javnom primjerku* Biskupijskog postupka, koji se stavlja na raspolaganje postulatu kauze u svrhu izradbe *Pozicije* o mučeništvu. U ovom slučaju radi se o svesku od ukupno 366 stranica (I dio, ss. 225; II dio, ss. 141).

Pošto je pregledao sadržaj ovoga sveska, pisac *Pozicije* je došao do uvjerenja da se na temelju iskaza svjedoka i priložene dokumentacije može dokazati formalno mučeništvo Sluge Božjega. Međutim, da bi *Pozicija* zadovoljila današnjim zahtjevima na ovom području, bilo je neophodno posegnuti i za drugim izvorima i, dakako, za bibliografijom (i onom na

¹¹ Tako je potpisani bio imenovan relatorom *ad casum* u kauzi sluge Božjega, sada blaženog Ivana Merza.

hrvatskom jeziku) bez čega se čitatelj ne bi snašao u problematici koja je obilježila život Crkve u Istri onoga vremena.

S obzirom na *pisane izvore*, osim onih koji se nalaze u *Copia publica*, u arhivu Postulature postoje i drugi dokumenti za koje se mislilo da ih ne treba poslati Kongregaciji; među njima su i uspomene župnika u Lanišću Stjepana Ceka. U CP nema ni nekih dokumenata kojih se originalni tekst nije pronašao, a koje je mons. Marijan Bartolić prethodno objavio u prvom životopisu Miroslava Bulešića.¹² To su izvještaji svećenika Macuke, Silvanija, Udovičića i Jelovca o krizmi koja je bila nasilno onemogućena u Buzetu, dan prije zločina u Lanišću. O autentičnosti i povijesnoj vrijednosti ovih dokumenata nema dvojbe. Naknadno smo došli i do drugih dokumenata, objavljenih i neobjavljenih. Sva je ova građa upotrijebljena u kronološkoj rekonstrukciji života Sluge Božjega i njegova mučeništva (I. Životopis). Kad je govor o mučeniku, posebno su značajni njegovi intimni zapisi, ukoliko nam omogućuju upoznati njegova nutarnja raspoloženja, te tako možemo utvrditi i njegovu spremnost da, ako ustreba, prihvati i mučeništvo. Pod tim je vidom posebno dragocjen „duhovni dnevnik“ Miroslava Bulešića.¹³

Svjedočanstva sakupljena u Biskupijskom postupku donesena su u *Poziciji* u cijelosti, i to napose (II. Iskazi svjedoka). Svjedočili su dva biskupa, osam svećenika i dvanaest laika. Slijedi svjedočanstvo mons. Jakova Ukmara, koje je dao u rogatorijalnom procesu u Trstu. Sva ova svjedočanstva omogućuju utvrditi da se u konkretnom slučaju radi o pravom mučeništvu u kršćanskom smislu, a pružaju i dosta elemenata za prosudbu o krjeposnu životu Sluge Božjega.

Uzevši u obzir povijesne okolnosti slučaja, smatram da je učinjeno sve što je bilo moguće da se zadovolji zahtjevima kauze. Treba naime imati na umu da se za vrijeme komunističkog režima u Jugoslaviji četrdeset godina nije moglo javno govoriti i još manje pisati o Slugi Božjemu i njegovu mučeništvu, i da je Biskupijsko istraživanje provedeno preko pedeset godina nakon njegove smrti, kada su brojni svjedoci bili već mrtvi. Ipak su svjedočanstva o mučeništvu više nego dovoljna. Dapače pisana i usmena svjedočanstava daju naslutiti da je kratki svećenički život Sluge Božjega bio sav u znaku mučeništva, jer su okolnosti u kojima je on vršio svoju službu bile takve da je vrlo brzo morao postati svjestan da bi vjernost svo-

¹² MARIO BARTOLIĆ, *Don Miro – un martire dell'Istria*, IKD „Juraj Dobrila“, Pazin 1991, s. 160.

¹³ Pod „duhovnim dnevnikom“ (ubuduće: *Dnevnik*) podrazumijevamo dvije bilježnice intimnih zapisa Sluge Božjega. Prva bilježnica (I), koja ima 174 stranica, sadrži zabilješke od 2. siječnja 1941. do 20. kolovoza 1942; druga bilježnica (II) od 146 stranica odnosi se na razdoblje od 29. kolovoza 1942. do 22. srpnja 1947.

me svećeništvu mogao platiti i životom; stoga je uvijek nastojao biti spreman na tu eventualnost.

3. JEDNA „PRIMJEDBA“

Kako je već rečeno, *ad effectum de quo agitur*, to jest da se dokaže formalno mučeništvo Sluge Božjega, dovoljni su raspoloživi dokumenti i iskazi svjedoka. Za kanonizaciju mučenika nije nužno dokazati da je dotični u životu bio natprosječno krjepostan (*u herojskom stupnju*, kako vele teolozi), kao što se to traži za kanonizaciju slugu Božjih koji nisu mučenici.

Svi se svjedoci slažu da je Miroslav Bulešić bio uzoran svećenik, pun pastoralne revnosti, čovjek molitve i čovjek djelotvorne ljubavi, koji se u svojem djelovanju nadahnjivao samo principima vjere, za koju je bio spreman položiti i život. Kao takvoga nam ga otkriva i njegov duhovni dnevnik.

No, budući da je imao istančan osjećaj za pravdu, bio je kritičan i prema stavu nekih crkvenih predstavnika u odnosu na hrvatsko pučanstvo u Istri za vrijeme talijanske vladavine; nije se ustručavao i pismeno iznijeti svoje primjedbe. Njegov biskup mons. Raffaele Radossi nije ga zbog toga prestao cijeniti, dapače mu je iskazivao puno povjerenje i služio se njime kao svojim predstavnikom kod komunističkih vlasti. Ali kada je bio pozvan da dadne formalno svjedočanstvo o Slugi Božjemu, u pismu postulatoru don Mariju Pavatu, od 16. srpnja 1958., odgovorio je: *„Ono što mogu posvjedočiti o svećeniku Miroslavu Bulešiću jest: 1. da sam ja već bio izvan biskupije kada je on umro; 2. da u odnosima koje sam prethodno imao s njime nije bilo onoga poštovanja kakvo svećenik treba da ima prema svome biskupu. – Poći ću na Kongregaciju u naznačeno vrijeme.“*¹⁴

Tako je mons. Radossi, govoreći o „pomanjkanju poštovanja“ sa strane mladoga svećenika (ne naznačivši pritom u čemu bi bio taj nedostatak poštovanja), izrazio stanovitu uzdržljivost s obzirom na njegovo vladanje. Iako, kako rekosmo, to ne bi bila zapreka za njegovu kanonizaciju, ipak sam smatrao uputnim raščistiti i to pitanje.

O odnosu svećenika Bulešića prema biskupu Radossiju govore spomenuti povjesničari u svom Izvještaju, i to nakon što su opisali političku i vjersku situaciju u Istri onoga vremena. I doista, stav Sluge Božjega prema mons. Radossiju može se ispravno ocijeniti samo ako se poznaje širi povijesni kontekst. Međutim, autori Izvještaja su se zadržali prvenstveno u opisivanju prilika za vrijeme Drugoga svjetskog rata i nakon rata (1943.-1952.), dok su ranijem razdoblju posvetili samo dvije stranice u CP, a upra-

¹⁴ V. niže, Drugi dio, IV dok. 14.

vo je ovo potrebno poznavati kako bi se ispravno ocijenile neke reakcije Miroslava Bulešića. Stoga je bilo potrebno dopuniti spomenuti Izvještaj. U tu svrhu donosimo doslovno nekoliko stranica iz knjige Paola Parovela, *L'identità cancellata* (niže, Drugi dio, II, 1), i studiju mons. Ivana Graha o prilikama u kojima se nalazio hrvatski i slovenski kler pod Italijom (*ondje*, II, 2). Tako će čitatelj imati jasniju sliku o političkim i crkvenim prilikama u Istri u prvoj polovici dvadesetog stoljeća.

Imajući u vidu svrhu kojoj je namijenjena ova studija, *Poziciju* smo podijelili u dva dijela.

U „Prvom dijelu“ (koji je bitan za kauzu kanonizacije) donesen je kratki prikaz života Sluge Božjega i njegova mučeništvo.

U „Drugom dijelu“ (nebitnom za kauzu), nakon prikaza političkih i crkvenih prilika u Istri,¹⁵ govor je o odnosima Miroslava Bulešića s njegovim biskupom mons. Radossijem.

U „Dodatku“ su doneseni neki dokumenti o reakcijama komunističkih vlasti na događaje u Lanišću i o namještenom procesu protiv „provokatora incidenta“, kao i tadašnji komentari objavljeni u vatikanskom dnevniku *L'Osservatore Romano*. Značajne su i neke „ispovijesti“ samih „progonitelja“ žrtava.

Na koncu, osjećam dužnost da se na poseban način zahvalim mons. Vjekoslavu Milovanu, postulatu kauze u biskupijskoj fazi, za dragocjenu suradnju koju mi je pružio tijekom izradbe ove *Pozicije*.

Rim, 20. siječnja 2010.

FABIAN VERAJA

KRATICE

ABM = Arhiv Bože Milanovića (Pazin)

AP = Arhiv Postulature (Pula)

APAS = Arhiv privatni Antonija Santina (Trst)

BAP = Biskupijski arhiv Poreč

CP = *Copia Publica* (*Javni Primjerak* Biskupijskog postupka),

I /Prvi dio/, ss. 1-225; II /Drugi dio/, ss. 1-141.

¹⁵ Onome tko nije dovoljno informiran o povijesti Istre preporučamo da najprije pročita Drugi dio, poglavlja I-III.

P R V I D I O

**ŽIVOT I MUČENIŠTVO SLUGE BOŽJEGA
MIROSLAVA BULEŠÍČA**

I

KRATKI ŽIVOTOPIS MIROSLAVA BULEŠIĆA

1. OBITELJ. DJETINJSTVO

Miroslav Bulešić rođen je u selu Čabrunići, župa Svetvinčenat, biskupija Porečka i Pulska, dana 13. svibnja 1920. Bio je treći od petero djece Miha Bulešića i Marije Butković; druga su djeca bili: Mara (1910.-1944.), Lucija (1912.-1991.), Zora (1922.-2001.) i Josip (r. 1929.).¹⁶ Kršten je u obližnjoj crkvi u Juršićima koja je tada spadala pod Vodnjan, ali krštenje je upisano u knjigama župe Svetvinčenat.¹⁷

Prvi je vjerski odgoj primio od roditelja koji su prakticirali vjeru: u kući se molilo i nedjeljom se išlo u crkvu, obično u crkvu u Juršiće (jer je bila bliža nego ona u Svetvinčentu). U crkvi se upotrebljavao hrvatski jezik (čitanja, homilija i pjevanje). Pošto su nakon dolaska fašizma na vlast, ministarskim dekretom ukinute sve hrvatske škole u Istri, mali je Miroslav pohađao osnovnu školu na talijanskom jeziku.

Godine 1925. došao je u Juršiće mladi svećenik Ivan Pavić, koji će kasnije imati važnu ulogu u Miroslavovu životu¹⁸: on ga je pripremao za

¹⁶ Miroslavovi su roditelji ustvari imali četrnaestoro djece, ali devetoro ih je umrlo u ranoj dobi; vidi *niže*, II. Iskazi svjedoka: Svjedok 12, br. 3.

¹⁷ Vidi *niže*, V. Dokumenti, 1.- Prezime je napisano Bulesich, a pod fašizmom je talijanizirano kao Bulesi.

¹⁸ Ivan Pavić (Premantura u Istri; 4.I.1898.-13.IX.1992.) završio je gimnaziju u Puli i Kopru. Mobiliziran u Prvom svjetskom ratu dospio je na ruski front; koncem rata bio je u Rumunjskoj. Bogoslovski nauk završio je u gradu Udine. Za svećenika je zaređen 17. prosinca 1921., imenovan je kapelanom u Vodnjanu. Bila mu je povjerena kapelanija Juršići, kamo se je i preselio (1925.) kako bi mogao bolje vršiti pastoralnu službu. Tu je uspostavio centar za širenje katoličkog tiska na hrvatskom jeziku. Godine 1927. objavio je svoj prvi

Prvu pričest i za Krizmu, koju je primio 6. listopada 1928. Kad je kod dječaka opazio veliku otvorenost prema svećeničkom životu, po završetku četvrtog razreda osnovne škole, u listopadu 1930. poslao ga je u katoličku ustanovu „Alojzjevišče“ u Gorici, gdje je svršio peti razred te škole¹⁹.

2. SJEMENIŠTARAC U KOPRU

Od 1931. do 1939. Miroslav je pohađao gimnaziju i licej u Međubiskupijskom sjemeništu u Kopru. Njegovi mladi drugovi sjećat će se kasnije kako su im poglavari u Kopru češće ukazivali na Miroslava kao uzorna sjemeništara. Njegov godinu dana mladi subrat Ivan Bartolić svjedočio je:

„Doživljavali smo ga kao dobrog, društvenog, discipliniranog, pobožnog i savjesnog sjemeništara. Isticao se u društvu nas hrvatskih đaka kao rodoljub koji voli svoj narod i svoj jezik, ali je poštivao i sve druge...“²⁰

Atmosfera u sjemeništu za hrvatske đake nije bila nimalo vedra. O tome će Bulešić kao svećenik 16. svibnja 1946. pisati biskupu Radossiju: „Naša su se najosnovnija prava gazila“.²¹

Katekizam, a poslije će postati stručnjakom na području kateheze. Njegov će Katekizam (u 22 izdanja) odgojiti generacije mladih u Istri. Zbog ustrajnosti u poučavanju katekizma na hrvatskom jeziku fašisti su ga progonili. 1940. bio je interniran u Avellino. Nakon Drugoga svjetskog rata završio je studij Kanonskog prava na Gregoriani, gdje je postigao doktorat u lipnju 1947. Bio je kancelar Kurije u Poreču (1947-69), profesor Kanonskog prava, Katehetike i Pedagogike na Visokoj Bogoslovskoj Školi u Pazinu (1955.-1965.). U svojoj 89. godini objavio je još jedan Katehetski priručnik (*Biblijska povijest spasenja*). Ovom su revnom svećeniku bili zahvalni brojni svećenici kojima je pomogao da otkriju i ostvare svoje zvanje. Jedan je od njih bio Miroslav Bulešić. O zaslugama vlč. Pavića na području kateheze usp. ANTON BOZANIĆ, *Dr. Ivan Pavić, značajni djelatnik na polju kateheze u Istri*; referat još uvijek neobjavljen.

¹⁹ S Bulešićem je poslan u „Alojzjevišče“ također Stanko Macuka, njegov vršnjak, poslije drug u sjemeništu u Kopru. Macuka je zaređen za svećenika 1943. u Trstu, a čitavu svoju svećeničku djelatnost obavio je u Buzetskom dekanatu (1943. župni vikar u Buzetu, 1944. Hum, 1945. Vrh, 1950. Buzet i Črnica, poslije i Sovinjak). Godine 1999. postulator mons. Vjekoslav Milovan imao je s njime razgovor (registriran!) o Miroslavu Bulešiću. Tako saznajemo da su dječaci u Alojzjevišču bili vrlo zadovoljni, pouke su bile na slovenskom. Zbog sve jačih pritisaka sa strane talijanskih vlasti institut je 1932. zatvoren.

²⁰ Vidi i *niže*, Svjedok 14, br. 3.

²¹ Vidi i *niže*, Drugi dio, IV dok. 7. A u jednom ranijem pismu svećeniku Ivanu Paviću (v. *ondje*, dok. 1) naveo je što je pisao biskupu Radossiju glede sjemeništa: „Kako je jednostran odgoj, kako se pritišće na nas Slavene i nikakve nam se pravice ne daje, već sve, i dušu, nam se otilmje.“

Njegov školski drug vlč. Stanko Macuka ispriповjedio je kako su hrvatski sjemeništari bili često ponižavani sa strane drugova i nekih profesora. Jednom zgodom Miroslav Bulešić, izgubivši strpljivost, udario je u školi nekoga druga, ali odmah se je rasplakao. Nastupio je tada prefekt, pošli su k rektoru i na upit zašto je to učinio odgovorio je: “Koliko smo vam puta rekli kako se oni odnose prema nama, kako nam se rugaju, a vi niste ništa poduzeli!” Prema Macukinom pripovijedanju, jedan bivši talijanski drug, Vincenzo Miculich iz Trsta, devedesetih godina više puta ga je posjetio i sjećajući se sjemenišnih godina govorio je: “Bilo mi vas je žao, vi ste bili građani drugoga reda! Kako su se samo ponašali prema vama!” A što je bilo još gore, neki poglavari nisu bili na visini svoje službe. Macuka i Bulešić imaju riječi pohvale za ravnatelja Fortunata Fornassaro, ali ne za Giorgia Brunija i druge. “Svi su bili fašističkog usmjerenja... prefekti... doravnatelj.”²²

²² Tako je vlč. Macuka izjavio u registriranim razgovoru s postulatorom mons. Vjekoslavom Milovanom (vidi *gore*, bilj. 4). – Macuka se u tom razgovoru posebno zaustavio na Luigiju Parentinu, koji je neko vrijeme vršio službu duhovnika u Koparskom sjemeništu. To je mons. Parentin (rođen u Novigradu u Istri, Cittanova 1909.) „stručnjak u arhivistici, arhivist biskupske Kurije i Katedralnog kaptola (u Trstu), publicist, povjesničar“, koji je bio perit povjesničar u kauzi kanonizacije **Francesca Giovannija Bonifacia**, svećenika biskupije Tršćansko-Koparske, kojega su komunisti ubili 1946. g. a proglašen je blaženim 2008. Mons. Parentin je prvi potpisnik Povijesnog izvještaja tiskanog u *Positio super martyrio* (v. ondje *Commissio historica*), Roma 2004. Glede ovoga Povijesnog izvještaja jedan je konzultor teolog napisao: „Ne čini se baš da je u duhu istine i ljubavi ponavljanje izričaja *slavensko-komunistički progon (persecuzione slavo-komunista)*... Komunistizam je uvijek isti, marksističko-lenjinistički – sovjetski komunistizam... Proganjani su bili ne samo talijanski svećenici, nego i slovenski, hrvatski, slovački, ukrajinski itd. Progonitelj je bio komunistizam. Stoga potpisani smatra da nije od koristi naglašavati odviše – kako to čine autori Povijesnog izvještaja (*Commissio historica*) – slavenski karakter komunizma u Istri. Takvo naglašavanje može pobuditi sumnju da je uzrok ubojstva Bonifacija bilo njegovo djelovanje da se Istra pripoji Italiji. A to, kako svjedoče njegove propovijedi, nije istina.“ (v. *Relatio et vota Congressus peculiaris super martyrio die 8 ianuari an. 2008. habiti*, Votum VI, ss. 58-60) – Iz pripovijedanja vlč. Macuke može se sada zaključiti da protu-slavenska tendencija, na koju je upozorio navedeni konzultor i koja prilično izbija iz spomenutog Izvještaja, nije slučajna. To potvrđuje i pismo koje je vlč. Macuka napisao 4. kolovoza 1976. samome Parentinu, a kojega je kopija nedavno pronađena među spisima mons. Nežića, bivšeg biskupa porečkog i pulskog, koji je na omotnici napisao neka se dokumenat uvrsti u *dossier* pok. Bulešića. Jedan članak koji je mons. Parentin objavio u *Voce Giuliana*, izazvao je vlč. Macuku da mu upravi ovo pismo i prigovori zbog „više netočnosti i laži koje nisu potekle iz kritičkog osjećaja (jednoga) povjesničara, nego iz protuslavenske fobije“. Macuka nastavlja: „Imao sam prigodu pročitati više članaka koje ste Vi napisali u *Voce Giuliana*. Svi su ti članci u velikoj mjeri nadahnuti protuslavenskom mržnjom i stoga sadrže mnogo netočnosti i grubih povijesnih zabluda.“ Stoga mu Macuka prigovara da nije „ni objektivni ni nepristran i zaključuje jednom osobnom uspomenom“: „Ovom prigodom, i da potvrdim moje tvrdnje o Vama, podsjećam Vas na ono što se je meni dogodilo školske godine 1937-1938., kad ste Vi bili neke vrste „duhovnik“ u Koparskom sjemeništu. Ovaj će događaj bolje objasniti protuslavensku fobiju koja stalno tinja u Vašem srcu. Kad sam Vam se kao duhovniku prvi

3. STUDENT U RIMU

Njegov zaštitnik vlč. Ivan Pavić preporučio je Bulešića biskupu mons. Trifunu Pederzolliju da mu omogući nastavak teoloških studija u Rimu:

„Radi se o odličnom mladiću, inteligentnom, otvorenom, pobožnom i dobrom. Sin je zemljoradnika. I ove godine za vrijeme ljetnih praznika nije zazirao od pluga i motike. Od deseterice što sam ih poslao u sjemenište, on je treći koji ulazi u bogosloviju.“²³

U Rimu u Collegio Lombardo već se od prethodne godine nalazio njegov prijatelj Ratimir Beletić (talijanizirano: Belletti) iz Motovuna (Sv. Bartol), no kad je biskup zatražio da prime i Miroslava, ravnatelj Kolegija mu je odgovorio da nema više mjesta. Bulešić je tada poslan u Goricu, kamo je prispio 8. listopada 1938. Tamo je saznao kako u Rimu u Francuskom sjemeništu primaju i studente koji nisu Francuzi (ondje je bilo i nekoliko Slovenaca). On je obavijestio vlč. Pavića, i sve je bilo brzo uređeno: već 21. studenoga Miroslav je iz Rima javio svojem zaštitniku kako su ga u Francuskom sjemeništu lijepo primili. Školske godine 1939/40. pohađao je treću godinu filozofije na Gregoriani i postigao licencijat.²⁴

Za njegovo uzdržavanje u Rimu brinuo se i hrvatski isusovac o. Stjepan Sakač sa Istočnog Instituta, koji je 5. siječnja 1940. pisao vlč. Paviću kako će zagrebački nadbiskup, mons. Stepinac,

put predstavio, Vi ste me odmah na početku zapitali jesam li Hrvat ili Talijan. Kad sam Vam rekao da sam Hrvat, Vi ste mi počeli dokazivati da u Istri ne postoje Hrvati ni Slovenci, da su to barbarski jezici, divlji dijalekti itd. (kao da svi u Italiji govore toskanski!). Vi ste nastavili govoriti mi kako bih trebao zaboraviti taj jezik barbarskog i neciviliziranog naroda; kao dokazni argumenat, rekli ste mi da i misionari trebaju naučiti strane jezike. Ja sam Vam na to odgovorio: naučiti strane, ali ne odreći se svojega. Razgovor se je tako produžio kroz cijeli jedan sat. Ovo je bio moj prvi i posljednji razgovor s Vama kao „duhovnikom“, i radi toga me je čak prekorio biskup Santin. Ali kad sam mons. Santinu iznio razlog mojeg postupka, on je uskliknuo: „Pa to je ludak!“ (to jest Vi!). Mi koji smo bili pitomci u sjemeništu u Kopru nikad nećemo moći zaboraviti (oprostiti hoćemo) nepravde i poniženja koje smo pretrpjeli bilo od školskih drugova bilo od poglavara, s izuzetkom pokojnog mons. Fornassara. On je bio drag čovjek. Ove Vam retke pišem ne iz mržnje ili osvete, nego iz ljubavi prema istini“. – Pitanje sjemeništa u Kopru i njegova uloga u talijanskoj politici denacionalizacije bila je predmetom brojnih intervenata slovenskog i hrvatskog klera kod Svete Kongregacije za Sjemeništa i Sveučilišta, ali bez ikakva odjeka. Od biskupijskih vlasti nije se uspjelo postići ni to da se u školu umjesto jednoga uvedu tri sata hrvatskog jezika. Usp. FRANCE M. DOLINAR, *Ukmarjeve spomenice osrednjemu cerkvenemu vodstvu v Rim, u Ukmarjev simpozij v Rimu*, Celjska Mohorjeva Družba, 2006, s. 105.

²³ Usp. MARIJAN BARTOLIĆ, *Miroslav Bulešić svećenik – mučenik*, Pazin 1990, ss. 19-20.

²⁴ Svjedodžba Papinskog Sveučilišta Gregoriana donesena je u CP II, s. 48.

„za sljedeća tri mjeseca platiti za Bulešića. Bogu hvala! Poslije ćemo urediti za dalje. Mislim da se već sada može Vama i preč. g. Boži Milanoviću čestitati, što ste to lijepo svećeničko zvanje otkrili, uzgojili i pobrinuli se da bude usavršeno. Molimo se mnogo, da dobrotivi Otac nebeski tu svoju oda-branu lozu i nadalje brižno njeguje.“²⁵

Za ljetnih praznika, 14. srpnja 1940. Bulešić je primio tonzuru, a 1. rujna prva dva niža reda, koje mu je u biskupskoj kapeli u Poreču podijelio mons. Pederzolli.

Školske godine 1940. – 1941. Bulešić je primljen u Zavod Lombardo i tu je ostao cijelo vrijeme boravka u Rimu, sve do srpnja 1943. Za godine 1941. – 1943. primao je (kao i njegov prijatelj Ratimir Beletić) stipendiju od Hrvatskog Zavoda sv. Jeronima u Rimu.²⁶

Druga dva niža reda primio je 22. ožujka 1942. u porečkoj katedrali od novoga biskupa mons. Raffaela Radossi-ja.²⁷

Kao student Miroslav je čuo kako se govori o ukazanjima Majke Božje mladim pastirima u Fatimi 13. svibnja (1917.), istoga dana kada će se on, tri godine kasnije (1920.) roditi. U svoj duhovni dnevnik 16. svibnja 1942. zapisao je:

„Primi, Majko moja, dar koji sam Ti prikazao 13. maja 1942., koji se sastojao od svega mene, primi me za svojeg sina...“

Za vrijeme praznika 1942., nakon što je obavio šestodnevne duhovne vježbe (u benediktinskom samostanu u Dajli, u Istri), 6. rujna zaređen je za *subđakona*²⁸. Prije duhovnih vježbe, 29. kolovoza uputio je svom odgojitelju i dobrotvoru vlč. Ivanu Paviću sljedeće pismo:²⁹

„Velečasni gospodine!

Došao sam ovamo u Dajlu u samostan Benediktinaca da se malo sabere-m i da se pripravim na Subđakonat, koji ću primiti šestoga rujna u Poreču. Đakonat će mi podijeliti preuzv. Biskup mjeseca listopada... u Svetvinčentu. Prezbiterat ću primiti, vjerojatno, o Uskrsu.

²⁵ Usp. M. BARTOLIĆ, *n. dj.*, s. 20.

²⁶ Usp. *Papinski Hrvatski Zavod Sv. Jeronima (1901-2001)*, Rim 2001, s. 967.

²⁷ Mons. Pederzolli je umro 22. travnja 1941., a 22. veljače 1942. naslijedio ga je mons. Raffaele Radossi OFM Conv. Rođen 3. lipnja 1887. u hrvatskoj obitelji Radoslović, u Cresu, Rafael je još od rane mladosti odgajan kod Franjevaca konventualaca tako da se osjećao Talijanom. Filozofiju i teologiju je studirao u Camposanpiero, za svećenika je zaređen 1909. u Friburgu, bio je profesor u brojnim zavodima, župnik u Veneciji kod *Frari*. Vidi i *niže*, Drugi dio, IV.

²⁸ Usp. CP II, s. 45.

²⁹ Hrvatski izvornik u AP: „Dopisivanje M.B. 1941-1947“, ss. 94 – 96.

Uskoro sam svećenik. Malo mi vremena ostaje da se pripravljam. Kako čovjek zanemari, kroz godine malog i velikog sjemeništa, misao da treba postati svećenik! Za to se mora vjerno i ozbiljno pripravlјati!

Dao mi Bog - samo za to mu se molim - da bih postao vrijedan, vjeran i radin svećenik u vinogradu Gospodnjem. On neka se udostoji primiti i prihvatiti žrtvu, koju ću mu već u nedjelju prikazati. Tako Vam se preporučujem [da mislite na mene] u molitvi i na žrtveniku Gospodnjem, na kojem uzdignite s Hostijom - Kristom i moj dar (svega sebe, na onaj 6. septembra). (...)

Velečasni! Od srca mi izvire riječ zahvale Vama za sva dobročinstva što ste Vi prema meni učinili. Bog će Vas stalno naplatiti. Uvjeren sam da, da mi nije Bog dao da se s Vama susretnem u svom djetinjstvu, danas ne bih bio u prilikama u kojima se nalazim. Ako postanem svećenik, to moram Bogu najprije, a za njim Vama pripisati. Hvala Vam, dakle! Sa zahvalom prisiljen sam združiti i svoje pokajanje i molbu da mi oprostite, ako ste možda primili od mene koju uvredu ili nezahvalnost. Oprostite sinu svome.

Ponovno Vam se preporučujem u molitve i ponovno Vam od srca izražavam svoju veliku zahvalnost.

Primate najsrdačnije pozdrave od zahvalnog Vam
Mira“

Pred konac ljetnih praznika, u dogovoru s biskupom Radossijem, Miroslav Bulešić je u samostanu Franjevac konventualaca u Puli od 9. do 12. listopada 1942. obavio duhovne vježbe kao pripravu za *đakonat*. Kao zaključak svojih razmatranja, zapisao je u dnevnik:

„Sveta Majko, moja ljubezna Majko, zahvali se sa mnom Bogu za sva dobročinstva koja mi je podijelio. Moli se za me Njemu da mi pomogne da dobro vršim dužnosti kojima se obvezujem. Majko moja, Ti me vodi putem spasenja i svetosti. Čuvaj me čista na duši i na tijelu. Daj, sačuvaj moje srce čisto za Boga. Sve neka bude za Boga. - Isuse, Tebi živim, Isuse, Tebi umirem, Isuse, Tvoj sam živ i mrtav. Amen. Duše Sveti, nastani se u meni zauvijek... Sveti Alojzije, moli za me.“³⁰

Nakon što je zaređen za đakona u rodnoj župi Svetvinčenat, bilježi u dnevniku:

„Dne 25. oktobra, na blagdan Krista Kralja, primio sam u Svetvinčentu sveti red đakonata. Prikazao sam se sasvim svojemu Bogu: na Njegovu čast i spas duša. Ganutim sam se srcem približio oltaru Božjem i ondje postavio svega sebe: svoje srce, svoju dušu. Nisam htio pustiti ništa za se, već sam htio sve Tebi darovati, moj Bože! - Tebi sam se, Majko moja, darovao da

³⁰ Dnevnik II, s. 51.

me Ti prikažeš Bogu, svome i mome. Bog mi bio milostiv i držao me vjernim kod sebe. - Isuse, veliki i Vrhovni Svećeniče, daj da Ti postanem vjeran svećenik.“³¹

U Rimu pak, 7. prosinca 1942., u predvečerje svoje posvete Majci Božjoj, zapisuje:

„Majko moja, sutra ću se sasvim Tebi posvetiti, sav ću se Tebi darovati: dati i izručiti svoju dušu, svoju žalosnu dušu, svoja djela, svoje zasluge; izručit ću Ti svoje tijelo sa svim sjetilima. Prikazat ću Ti svoja bogatstva, svoje imanje, svoje roditelje, svoje sestre i svojeg brata, svoje rođake, svoju Istru. U Tvoje ruke ću sve predati. Združen s tobom, bit ću združen s Kristom Bogom. Predat ću Ti svoja poniženja...“³²

A sljedećeg dana bilježi:

„Neka zavlada Tvoje Presveto Srce u srcima svih ljudi: u meni, u mojoj obitelji, u ovom našem Zavodu, u našoj Istri, u cijelom svijetu. Neka se po svem svijetu Tebi pjeva slava. Molit ću po nakani Sv. Oca Pape i cijele Crkve. Tvoj sam sada i uvijek! Amen! (8. 12. 1942. uvečer).

Bio sam u Svetom Petru i tamo učinio posvetu zajedno sa Sv. Ocem Papom i mnoštvom puka. Večeras ću opet u našoj crkvi. – To sam sam učinio u svojoj sobi pred slikom Majke Božje!“³³

4. RAZMIŠLJANJA O RATU U TIJEKU

Kad je Bulešić u studenome 1939. stigao u Rim, rat je bio već započeo (okupacija i podjela Poljske). Njemačka je vojska 14. lipnja 1940. ušla u Pariz, a neposredno prije toga Mussolini je objavio rat Francuskoj i Velikoj Britaniji. U travnju 1941. njemačke i talijanske jedinice zauzele su Jugoslaviju; a kad je 22. lipnja Njemačka napala Sovjetski Savez, jugoslavenski su komunisti započeli „otpor okupatoru“.

Miroslav je još 9. svibnja 1940. pisao roditeljima:

„Već je dugo vremena, skoro osam mjeseci, otkada se nalazimo uvijek u tom strahu među ratom i među mirom; a budućnost ima Bog u rukama: Njemu se dakle predajmo svi, i sebe i sve svoje; i ako budemo s Njime, ništa nas neće moći oštetiti ni ožalostiti.“³⁴

³¹ *Dnevnik* II, s. 52.

³² *Dnevnik* II, s. 64.

³³ *Dnevnik* II, s. 67.

³⁴ Izvornik u AP: „Dopisivanje M.B. 1941-1947“

U dnevniku 2. prosinca 1942. zabilježio je:

„Majko moja, žalostan sam danas. Ti vidiš zašto, jer si i Ti za istu stvar žalosna. Ljudi previše vrijeđaju Boga, Oca, Sina i Duha Svetoga. Mussolini je govorio danas o mržnji spram neprijatelja. Mržnja - po njegovu - mora da se usadi u srce svakog Talijana; da treba mrziti obdan i obnoć. Bože moj, kamo smo došli! Kako to, Majko, Bog dozvoljava? Ali, što pitam? Ono što ne mogu znati! Oče, budi volja Tvoja. - U Hrvatskoj velika ubojstva. Krv se toči mnogoliki, tijela padaju, brat bratu uskraćuje život! Tko je kriv? Teško je suditi. Ali sam čuo da su Talijani naoružali partizane pa ih poslali u Hrvatsku da mogu ubijati Hrvate.³⁵ Jadni Hrvati kako ste se pustili prevariti. Što niste znali da je to fašistični i nacistični sistem za klati Slavene? Moj Bože, uskratiti dane ove. Povrati nam mir, ali prije njega neka se raširi po srcima Duh Tvoje ljubavi i prava...“³⁶

Početkom 1943. postaju sve očitije tragične posljedice rata koji je zahvatio Europu. I u Rimu većina pučanstva sve više osjeća nestašicu. 24. siječnja 1943. Bulešić bilježi:

„Žalost i bijeda. To je realnost koja vlada danas na svijetu... O vi poglavari naroda, koliku imate odgovornost! O vi koji se nazivate gospodarima svijeta, kakav vas sud čeka pred Bogom i pred majkama, ženama, djecom, starcima, koji radi vas trpe! Žalost se širi kao tužna simfonija svijetom i okružuje sva dobra srca. Jadni vojnici! Gdje je vaše dostojanstvo? Ne postoji više vaša osoba, vaš staleški položaj; vi ste brojka, vi ste dio, vi ste stvar bez imena! Jedna deviza (uniforma)

³⁵ Bulešić je vjerojatno nešto čuo o pokolju hrvatskog stanovništva u predjelima koje je okupirala talijanska vojska, no s talijanskom vojskom nisu surađivali partizani, nego bande četnika, koje su Talijani upotrebljavali u brojnim „čišćenjima“ protiv partizana. Tako su na pr. u području Biokova u Dalmaciji (u Splitsko-makarskoj biskupiji), u vojnoj operaciji „Albia“ (kolovoz – rujna 1942.) Talijani upotrijebili četnike koje su doveli iz istočne Hercegovine (Stolac, Nevesinje). Usp. ODDONE TALPO, *Dalmazia - Una cronaca per la storia* (1942), Stato Maggiore dell' Esercito - Ufficio Storico, Roma 1990, ss. 588-598. Na s. 597. čitamo da su „gubitci neprijatelja iznosili tisuću i osam mrtvih pobrojanih na terenu“ [?], ali se ne kaže da su stotine tih žrtava bile goluruki svijet, uključujući žene i djecu. Četnici su tada ubili i svećenike: don Ivana Čondića, župnika u Rašćanima (29.VIII.), fra Ladislava Ivankovića, župnika u Kozici (29.VIII.) i don Josipa Braenovića, župnika u Župi Biokovskoj (30.VIII.). Prije toga, 23. lipnja bio je ubijen (od vojnika u talijanskoj uniformi, ali se sumnja da je bio četnik) don Stjepan Vlahović, župnik u Desnama. Četnici su 5. rujna u župi Srijane-Dolac Gornji ubili don Franu Babića i njegovu sestru, a 1. listopada spalili su selo Gata i poubijali 79 stanovnika (žena, djece i staraca). Ovaj posljednji pokolj opisao je don Frane Mihanović, u „Poljica“ IV (Gata 1979.), ss. 168-176; V (Gata 1980), ss. 50-83.

³⁶ *Dnevnik II*, s. 60.

i ništa više. Ali vi imate pravo na svoje dostojanstvo, na slobodu, na ljubav, na domaće ognjište...”³⁷

A sljedećeg dana dodaje:

„Bio sam na ‘Giornale parlato per i Cappellani Militari’ (usmene novine za vojne kapelane) na Angelicum. Kakav prizor! Vojnici s tužnim obrazom, na kojem je bio zapisan znak prošlog trpljenja, muke, gladi, bijede, zapuštenosti i gledali su znatiželjno one osobe i očekivali su sigurno riječ utjehe od vojnog kapelana koji je govorio. A među vojnicima bio je i koji oholjak, mlad, gizdelin koji nije bio iskusio teškog života.... Moj Bože, kakav prizor! U duši sam svima čitao težnju za mirom, za majkom, za ženom, za djecom, za domom, težnju za iskrenom i razumljivom, dubokom i toplom ljubavlju. Rat se proširio na sva srca te ih okrutno dijeli, žestoko ih para...”³⁸

S izrazima odobravanja i pohvale donosi riječi nekog časnika koji je upozorio na potrebu vjere koja nas vodi do križa, barjaka mira i sreće, i s druge strane otvoreno osuđuje govor vojnoga kapelana, kapucina koji je samo ponavljao riječi “patria, bandiera, eroi” (domovina, zastava, junaci), što je nedostojno jednog svećenika „koji je katolički apostol ljubavi Kristove... mi moramo ljubiti sve ljude, bez ikakve iznimke.”³⁹

5. MLADOMISNIK

Kao pripravu na svećeničko ređenje, od 28. ožujka do 4. travnja 1943. Bulešić je obavio duhovne vježbe u Rimu, kod Benediktinaca pri bazilici Sv. Pavla izvan gradskih zidina. Biskup Radossi ga je 11. travnja zaredio u župi Svetvinčenat. Toga je jutro don Miroslav napisao u dnevniku:

„Svećeničko ređenje: još mi fali malo sati kada ću postati svećenik. Moj Bože, sav Ti se prikazujem, sav Ti se darujem: sav hoću da sam Tvoj sada i uvijek. Tebi hoću da vjerno služim. Slava Tvoja i spas duša! Poniznost, požrtvovnost! Prikazat ću se sav za spas i mir našeg naroda! Misu ću prikazati za se: u zahvalu i oprostjenje grijeha i da isprosim jaku volju u poslušnosti Bogu! Prikazat ću je i za roditelje: za zdravlje svojeg milog oca, za moju predrugu majku i sestre i brata. Spomenut ću se također

³⁷ *Dnevnik II*, ss. 71-72.

³⁸ *Dnevnik II*, s. 73.

³⁹ *Dnevnik II*, s. 74.

svojih dobročinitelja, prijatelja, svih onih koji su mi se preporučili u molitvi. Svećenik navijeke!⁴⁰

Nakon Mlade mise koju je svečano proslavio u rodnoj župi 26. travnja 1943., vratio se u Rim. 23. svibnja 1943. bilježi u dnevnik:

„Svećenik sam! Zahvalan Bogu, sjećam se onog trenutka kad su mi bile položene ruke na glavu te je moju dušu napunio svojom milošću Duh Sveti. Ganutim sam očima i srcem primao taj veliki dar Božji i bio sam veseo: Bog mi je dao tu milost, da sam se za Njegovu čast, za Njegovu ljubav žrtvovao te da sam se postavio u Njegove ruke da nastavljam djelo otkupljenja. Moj Bože, kako si me volio i kako me voliš! Htio si da budem posve Tvoj. Strašio sam se ipak poteškoća. Preuzvišeni biskup me je ohrabrio svojim riječima, svojom očinskom besjedom: - 'Idi naprijed hrabro! Ne straši se poteškoća! Imaš sredstva da ih možeš nadjačati: Svetu Misu i Brevir. - Budi poslušan i ponizan, daj se sasvim Bogu i moći ćeš biti i čist, i moći ćeš biti vjerni sluga Božji!' - Željno se vraćam svojom mišlju na onaj dan, na onu radost moju, moje drage majke i milog oca i braće, a i svih drugih koji su me molitvom pratili do oltara. Počeo je za me novi život: svećenički život. Očutio sam u sebi nešto izvanredno, kada sam u ganuću i [sa] strahopoštovanjem izgovorio riječi Svete Mise, kada sam progovorio besjede žrtvovanja: 'Ovo je Tijelo moje, Ovo je Krv moja'! - Smučujem se! Onda sam očutio da nisam ni sam više svoj, onda sam osjetio da moje ruke nisu više moje, već da su Bogu darovane; onda sam opazio da moja usta nisu [više] usta moja, već Onoga u čije sam Tijelo pretvorio kruh i u čiju sam Krv pretvorio vino. -Moja majka i otac i braća plakali su; a i mogli su: sin im je umirao, sam je prestajao biti njihova svojina i počimao biti stvar Božja. Biskup me je u ganuću primao, vidljivo mjesto Boga, i cjelivao me je cjelovom mira u Gospodinu, veseleći se što mu je Bog dao pomoćnika u vinogradu Gospodnjem.⁴¹

6. U VRTLOGU RATA. DUŠOBRIŽNIK U BADERNI

Položivši ispite treće godine teologije, sredinom srpnja 1943. mlado-misnik se vratio kući. Nekoliko dana kasnije, 23. srpnja 1944., mons. Francesco Bertoglio, rektor Kolegija Lombardo, poslao je biskupu Radossiju

„obavijest o ocjenama koje je pitomac vlč. Bulešić dobio na ispitima upravo završenog godišta. Može biti da se ovaj uspjeh, koji je sigurno niži od njegovih mogućnosti, mora pripisati brojnim prekidanjima studija tijekom

⁴⁰ *Dnevnik* II, ss. 95-96.

⁴¹ *Dnevnik* II, ss. 96-98.

godine. – Ne preostaje mi nego da potvrdim Vašoj Preuzvišenosti svoje zadovoljstvo zbog dobre volje koju je ovaj pitomac pokazao u obavljanju svojih studentskih, a sada i svećeničkih dužnosti“.⁴²

Uto je u Italiji došlo do velikih političkih i vojnih promjena: 25. srpnja je svrgnut i uhićen Mussolini a 8. rujna Italija je položila oružje. Vojska je bila u rasulu, talijanski vojnici koji su se našli u Istri nastojali su je po mogućnosti napustiti. U Pazinu je 13. rujna, na inicijativu netom uspostavljenog „Odbora za borbu za oslobođenje Istre“ proglašeno odcjepljenje Istre od Italije i sjedinjenje s Hrvatskom.

Tada je u Baderni bio župnik don Giacomo Filippi, Talijan iz pokrajine Vicenza. Lokalni partizani su mu poručili da njegova prisutnost nije poželjna i neka se vrati u Italiju. On je doista, s privolom biskupa Radossija napustio župu a potom i Istru. Budući da se zbog ratnih neprilika Bulešić nije mogao vratiti u Rim, mons. Radossi je povjerio njemu privremenu upravu župe Baderna.

Tih je dana narod bio u zanosu zbog oslobođenja od talijanske vladavine. Partizani (pod vodstvom nekolicine komunista) preuzeli su vlast i mobilizirali ljude. No prvih dana listopada na Istru se obrušila njemačka ofenziva, koja je paležima i razaranjima prouzročila i velik broj civilnih žrtava.

Don Miro, ne vodeći računa o opasnostima, nastojao je biti bliz svojim župljanima. Posjećivao ih je, tješio i hrabrio, žrtvujući se za svakoga. Često je išao biciklom po selima i razgovarao s ljudima, kućanicama, s djecom i starima. Imao je posebnu karizmu koja mu je omogućavala da se približi svakome, starici kao i dječaku.

Kad je 31. listopada 1943. nakon duge bolesti, preminuo njegov otac Miho, u Badernu su se preselili majka Luca, sestra Zora i brat Josip.

Vlč. Miro je iz Baderne upravljao i župom Sv. Ivana od Šterne i Muntrilj, kamo je polazio biciklom svake nedjelje i blagdana, a po potrebi i u tjednu. Vjernici su u Baderni bili oduševljeni što su sada mogli u crkvi slušati materinski jezik.⁴³

O svojim prvim dušobrižničkim iskustvima don Miroslav je pisao rektoru Zavoda Lombardo u Rimu 20. studenog 1943.⁴⁴:

⁴² CP II, s. 58. Prosjek ocjena koje je Bulešić postigao na kraju treće godine bio je niži od prosjeka ocjena u prve dvije godine (usp. *niže* V. Dokumenti, 2) – Kakvu su nadu tada u njega polagali oni koji su ga imali prilike upoznati, može se naslutiti iz riječi nadbiskupa mons. Luigija Fogara, koji je pred vlč. Ivanom Pavićem rekao: „On će biti budući biskup Poreča – ali ne treba mu to reći“ (usp. *niže*, Svjedok 6, v. Prilog).

⁴³ O don Miru kao župniku u Baderni v. *niže*, Svjedok 22, br. 3-7; usp. također Svjedok 14, br. 5-8.

⁴⁴ Izvornik je u arhivu Zavoda Lombardo; fotokopija u AP; CP II, ss. 63-64.

„Prečasni Monsinjore,

Konačno Vam se javljam da sam živ. A živ sam zahvaljujući Bogu! Premda živ, proživio sam dane pune neizvjesnosti, strepnje i utučenosti. Posebno me je još izbliza pogodila smrt mogega oca, koji je izdahnuo u miru Božjem 31. 10. 1943. Nakon toliko patnji koje je podnio i on i mi - on je odatvde prešao na drugi svijet. Jadni moj otac! Počivao u miru!

Kad bih Vam ispričao što se dogodilo ovdje kod nas od 8. rujna do danas, Vi biste se prestrašili. Ako sam ostao živ, moram zahvaliti na poseban način Bogu. Sjećam se onih svojih bježanja, onih metaka što su fijukali oko mene. Da biste donekle znali moju odiseju: započela je 18. rujna kad me je Preuzvišeni pozvao da pomognem jednom svećeniku u dušobrižništvu. Ostao sam s tim župnikom više od mjesec dana daleko od moje kuće. Sredinom listopada počeo sam sam upravljati tom župom, a od 1. studenoga imam i dekret za nju. Zove se Baderna, udaljena je 13 km od Poreča. - Da znate kakvu sam pustoš našao: ljudi udaljeni od crkve (samo promislite: na nedjeljnu je misu dolazilo 10, 15 ili 20 osoba, na ukupno 1500 župljana); narod koji ne zna moliti, koji vrlo malo pozna našu vjeru. Prava nesreća. Naprosto sam klonuo. Htio sam otići. Preuzvišeni je uporno tražio da se dadem na posao i ja sam to učinio: sada idem, kao misionar, od kuće do kuće da pohodim ljude i pozovem ih u crkvu, da ih potaknem, da ih poučim... Toliko je posla! Nemam vremena da makar malo pogledam svoje knjige. Osjećam stalnu i jaku nostalgiju za Rimom, za 'Lombardom' i Sveučilištem. No mislim da se moram pomiriti sa sudbinom i da treba vršiti volju Biskupovu.

Već preko petnaest dana upravljam i drugim župama. Jučer se na sreću vratio župnik jedne od njih, ostaju mi još tri.

A vlč. Beletiću dogodile su se još gore stvari nego meni. On je privremeno upravljao jednom župom i kada se vraćao kući nakon što je posjetio svoje (mislim da je to bilo 5. listopada), Nijemci su ga uhitili i strpali u zatvor. Ostao je ondje petnaest dana i bio je pod dugim neprekidnim ispitivanjima, pa ako je uspio izbjeći smrti, mora zahvaliti Božjoj milosti. Njegova su oca početkom listopada ubili fašisti, njegova je majka uhićena, a tako i sestra. Velika je nesreća u njegovoj kući. Vlč. Beletić je sada slobodan, nalazi se gdje je bio ranije u Puli, sestra je uhićena, a majka - koja je bila nekoliko dana slobodna, - sada je ponovno uhićena. Vlč. Beletić se tješi i ponavlja: „Na svijetu smo za to ne da spasimo tijelo nego dušu; iskoristimo ovaj pogodni trenutak!“

A kako je s Vama? Kako je u 'Lombardu'? Kako je u Rimu? Jesu li škole opet otvorene?

Molimo jedni za druge i molimo za mir. Opaža se i vidi se kako se ljudi vraćaju k Bogu. Prolivena je nedužna krv, i dalje se ona proljeva; neće li možda upravo ona poslužiti kao temelj društva koje se ponovno rađa u boli? Ja mislim da hoće!

Pozdravite mi sve koji žive u 'Lombardu'. Dragi 'Lombardo'! Možda ga nikada više neću vidjeti! Bijedan je naš život! Uzaludan je i bez vrijed-

nosti, ako ga – i u ovakvim okolnostima - ne prikažemo Bogu. Mi živimo u danima kada se traži žrtva i predanje Bogu i bližnjemu.

S poštovanjem pozdravljam i ostajem

Baderna, 20.11.1943.

Vaš najodaniji
sveć. MIRO BULEŠIĆ⁴⁵

Kako po cijeloj Istri, tako i u okolici Poreča godina 1944. je bila vrlo teška. Izvan gradskih centara, koje su držali Nijemci i fašisti, partizani su posvuda napadali okupatorske postrojbe. Kako bi onemogućili komunikacije, bez prekida su napadali na cestama, na željeznici, rušili su stupove električne struje i telefona. Nijemci i fašisti su odgovarali odmazdama napadajući naselja, paleći kuće i ubijajući ljude. Posebno su bila ugrožena sela za koja su Nijemci i fašisti sumnjali da surađuju s partizanima; uzimali su taoce i ubijali ih ili ih slali u koncentracione logore, ili su one koji su bili sposobni za rad svrstavali u posebne jedinice pod svojom komandom. Partizani su pak nastojali sve muškarce mobilizirati u svoje jedinice. Jedan zapis biskupa Santina ukratko opisuje tragičnu situaciju u tadašnjoj Istri:

„Ono što se zbiva u Istri strašno je. Između partizana i vojnika bjesni najgora nemilosrdna borba, a bijedni stanovnici plaćaju užasni doprinos krvi i uništavanja njihovih kuća. U mnogim je krajevima rad gotovo napušten. U mnogim župama ostaju samo starci, žene i djeca. Strah je obuzeo sve. Poubijani su mnogi nevini. Takvo je stanje nakon prve invazije partizana i naknadnog vojnog čišćenja, što je već bilo prouzročilo mnoga razaranja i veliki broj mrtvih. I sva ova ubojstva izvršena a da žrtvama nije pružena nikakva vjerska asistencija, pravo koje nikome ne smije biti uskraćeno. – U tuzi stojimo pred tim rasulom. Što sve nismo poduzeli da ga spriječimo? Što sve ne bismo poduzeli da ga ublažimo? Preostaju nam samo molitva te živo i bolno učešće u neopisivim patnjama naše djece. U tom su rasulu ostali na mjestu svoje dužnosti i trpljenja jedino naši svećenici. Nemoguće je opisati njihove patnje. Oni su jedina utjeha koja ostaje narodu koji stenje, kao šuma pod bjesnilom orkana koji je lomi...“⁴⁵

Župnik Bulešić nastojao je na svaki način ublaživati boli i muke svojih župljana. Često je odlazio u Poreč u biskupsku kuriju, s popisima župljana koji su bili odvedeni, pa se uz biskupovu pomoć zauzimao za njih. Tako je mnogima omogućio da se vrate kući ili da ostanu na radu u Poreču. Partizani su ga optuživali da surađuje s Nijemcima i da odvrća

⁴⁵ Iz zabilješke biskupa Antonija Santina od 13. travnja 1944., objavljene pod naslovom *Nella tormenta, (U olujnoj vijavici)*, u: *Bollettino delle diocesi unite di Trieste e Capodistria*, 15. travnja 1944, s. 41.

mlade, naročito djevojke, da se priključe njihovim postrojbama; za to su mu prijetili, pa i smrću.

U tim preteškim okolnostima, 22. ožujka 1944. Don Miro se obraća Gospodinu:

„Bože moj, što se tu događa. Kako je velika Tvoja pravica [pravednost], a neizmjereno Tvoje milosrđe. Vidiš moju zapuštenu župu. Neka ne dođe na nju Tvoja prestroga, a i za nju zaslužena, kazna. Smiluj se na jednu dječicu, na majke. Pogledaj i dobru volju tolikih. Rasvijetli razum mojih župljana i učvrsti volju da napreduju putem pravednosti, poštenja i slobode.

A mene, moj Bože, ako je Tvoja volja prištedi, da budem u Tvojim rukama oruđe da se širi Tvoja ljubav i nauka. Ako me hoćeš k sebi, evo me pripravna. Moj život Ti sasvim darujem za svoje stado. Uz Tvoju milost, i ako me Ti učiniš dostojnim ne bojim se mučeništva, već ga žudim. Neka bude Tvoja volja.

Daj da ne smalakšem nipošto. Daj da ne skrenem krivim putem. Daj mi srčanost da Tebe naviještam tužnom mi i trpećem narodu. Tvoja volja neka bude moja, uz svaku žrtvu. I ako sam štogod zanemario u vršenju svojih dužnosti oprost mi, i nek mi oprostite ljudi, do kojih možda nisam gajio veliku ljubav. Moje velike mane zadržavaju me u vršenju svojih dužnosti. Bože, oprost mi! [...]

Ako bi to morao biti moj zadnji spis: svima pitam oprostjenje i svima opraštam. Želim umrijeti samo za slavu Božju i spasenje duše svoje i mojih vjernika.⁴⁶

A 27. svibnja 1944. u pismu vlč. Paviću iznosi svoj pogled na aktualnu situaciju:

„Ovdje životarimo, ako gledamo na život s naravnog i individualnog stanja. Visimo na koncu i nad jamom svi. Gore kod g. Zvonka [Brumnića u Tinjanu], Polde [Jurce u Trvižu] i drugih položaj je još gori. - Mene su bili zastrašili i osudili me ovi naši [partizani], poslije su se ispričali. Dokle smo smo. To je glavno da vršimo svoju dužnost i da ne izgubimo glavu za koju bedastoću zemaljsku, već za važnu stvar nebesku. - Spasenje čovječanstva možda ovisi o nama. Između žalosnog, tužnog, krvlju natopljenog naroda mi moramo biti dobri Samaritanci, koji tješimo, liječimo, pridižemo, zavijemo svaku ranu u bijeli omot ljubavi, jer mržnja uzrokuje krvarenje a ljubav zacjeljuje rane. Ljubavi, ljubavi treba danas u nama, da je možemo širiti riječju a osobito djelom.

Na svršetku sam. Imate pravo da treba moliti Srce Isusovo i Marijino. Molimo i radimo. Hvala Bogu da imamo toliko posla.⁴⁷

⁴⁶ *Dnevnik* II, ss. 109-111.

⁴⁷ Izvornik u AP; CP II, s. 72. Cijeli tekst ovoga pisma v. *niže*, Drugi dio, IV dok. 1.

Što su komunisti stavljali na teret vlč. Miru, saznajemo iz njegovih zabilješki:

„Prigovarali su mi da sam se izrazio pred djevojkama župskog zbora protiv partizana...”

Da činim fašističku školu... Podučavanje kršćanskog nauka, to je fašistička škola...

Da sam u službi Nijemaca... Sami odbornici me molili da se zauzmem. Same partizane oslobodio po molbama i po dokazu nevinosti... Rahovci znadu što sam ja preko Biskupa za njih učinio. Isto tako znadu i Smolici. To isto znadu Rupeni i Baderna. Je li bolje da su ljudi doma ili u zarobljeništvu ili na prisilnom radu? Je li bolje da se za njih tko zauzme ili je bolje da su ljudi prepušteni milosti i nemilosti neprijatelja?

Branili su mi osnovati Djevojačko Društvo. To nije nikakva nova ustanova, već samo obnova stare... “Nikakva organizacija se ne dozvoljava osim naših (komunističkih) USAOH, SKOJ.”

Branili su djevojkama da dolaze na Sv. Sakramente. U Sv. Ivanu, u selu Rahovci, koje su i poslušale, jer su se tako hvalili. Brane još i sada ne samo djevojkama već i drugima. Izruguju se onima koji dolaze na Sv. Misu... u selu Štifanići, Bonaci, Banki...

Brane djeci da dolaze na kršćanski nauk. “Ako djecu šalješ ti si protiv van pokretu”.

U Sv. Lovreču zabranili su djevojkama da dolaze pjevati u crkvu. Straše im da će ih ošišati.

Tako su prestrašili ljude da im vele da, ako idu na Misu i k svećeniku, znak je da drže s popom i zato da su protiv pokreta. „Kad dođe sloboda - takva su naređenja bila dana odbornicima - onda najprije ubiti popove i one koji drže gore vjeru...”⁴⁸

Na sastanku 19.3.1945. „Nemojte slušati popa iz Baderne, jer vas on odvrća od vjere... Tako i onaj iz Žminja i onaj iz Tinjana. Pop bi mora samo mašiti i niš drugo... Ne vaditi dicu... Neka popi predikaju samo ono ča je od Boga i Majke Božje, a ne drugo... Sastanke za djevojke imamo mi a ne popi...”⁴⁹

Kako se rat približavao kraju, prijetnje „boljševika“ Bulešiću postajale su sve učestalije. Na drugu godišnjicu svećeničkog ređenja, 11. travnja 1945. g. on bilježi u dnevniku:

⁴⁸ Vlč. Stanko Macuka (v. *gore* bilj. 4) pripovijedao je kako je osobno čuo od stanovitog Nikole Črnaka, iz župe Vrh, komunističkog borca od početaka, a bio je i u Rusiji, kako strogo naređuje svojim: „Pustite sada popove na stranu, s njima ćemo mi obračunati kasnije“. S tim u vezi v. također *niže*, Drugi dio, III, bilj. 84 (čini se da je riječ o onom Nikoli Črnaku, koji je kasnije bio prisutan kod autopsije tijela Miroslava Bulešića; v. *niže*, V. Dokumenti, 4.)

⁴⁹ M. BARTOLIĆ, *n. dj.*, ss. 51-52.

„Danas, kada radim za spas duša, možda koji put fali mi prave ljubavi. Bogu na slavu neka bude moj život i na spasenje mojih župljana. Hoću da proslijedim u svagdanjoj žrtvi za moje stado. Bože, obrati srca i pameti župljana mojih, da oni Tebe spoznaju, slušaju i ljube. Koliko događaja, povoljnih i nepovoljnih, u tim dvjema godinama svećeništva! Od prije Božića protivnici su se digli protiv mene, smatrajući moje djelovanje u apostolatu kao neku politiku. A ja sam činio samo svoju dužnost: učio sam djecu kršćanski nauk, sve sam pozivao na kršćanski život, na svetu misu, na svete sakramente. S djecom sam napredovao puno u nauci katekizma; učinio sam, da djecu malo oživim, i predstavu za ‘pust’. Sve to nije bilo po volji protivnika. Ništa za to. Ja sam učinio koliko sam mogao iz ljubavi za ovaj jadni mi narod. Moj Bože, opet Ti prikazujem svoj život! Neka bude Tvoja volja.“⁵⁰

7. DUHOVNI TESTAMENT

Prijetnje koje mu komunisti upućuju, zabrinjavaju vlč. Miroslava i on počinje realistički računati s mogućnošću da se te prijetnje i ostvare. Stoga 23. travnja 1945. piše svoj duhovni testament⁵¹:

„Duhovni testament

Svjestan da sam obavio uvijek svu svoju dužnost, prožet gorućom ljubavi do svojeg stada, da još uputim svoje vjernike na put poštenja i dobrote, hoću da ti progovorim, moja žalosna majko, draga braćo i mili moj narode.

Tebi se, majko, zahvaljujem na svim žrtvama, koje si za me ti pretrpjela, na ljubavi što si uvijek dokazala, na mukama što si podnesla dok si me vidjela svećenika na oltaru. Majko, Bog dragi će ti naplatiti sve to na drugome svijetu. Na tom svijetu Bog ti podijelio veliku utjehu, da bi mogla pretrpjeti u jakosti i u ljubavi. Majko, nemoj plakati. Tvoj sin trpi za Boga i za poštenje i za vjeru. Majko, hvala!

Ne mogu prepustiti prigode a da ne spomenem i svojeg blagopokojnog oca, koji je bio žrtva svojih dužnosti i očinske ljubavi. Srce mi se cijepa kad pomislim na muke za me od njega podnesene. Bog mu dao pokoj vječni.

Zahvaljujem se braći svojoj, svojoj pokojnoj sestri Mari, svojoj sestri Luci i Zori, svojem bratu Bepu. Bratska ljubav je uvijek vladala među nama. Neka da i u unaprijed. Bog vas čuvao od svakog zla i pratio vas uvijek u cijelom životu, a slijedili me i brat i sestra u redovničkom ili svećeničkom životu. Dao Bog tu milost.

Majko, brate, sestre, budite jaki. Nemojte klonuti duhom! Sačuvajte se uvijek u milosti posvećujućoj. Trpimo svi za ljubav do Boga. Sve će svršiti i na tom svijetu, i trpljenje i žalost, a na drugom čeka nas slava, ako budemo

⁵⁰ *Dnevnik* II, ss. 116-117.

⁵¹ Kopija izvornika u AP; CP II, ss. 69-70.

znali za ljubav do Boga pretrpjeti. Sve mogu u Onome koji me krijepi. Hvala svim rođacima, prijateljima, poznanicima, dobročiniteljima.

Hvala i tebi, mili moj puče! Bio sam malo vremena s tobom. Dosta mi je bilo da sam te upoznao, da sam vidio tvoje mane, tvoje pogreške. Upoznao sam tvoju dušu, oćutio sam tvoje poteškoće, jer su tvoje poteškoće bile moje, tvoje žalosti bile moje. Ah da, odmah prvu nedjelju što sam misio tu (24.9.43.) mogao sam Ti preporučiti kršćanski život. Ta preporuka je bila uvijek u mojim propovijedima. Budite kršćani, u pravom smislu riječi. Nemojte biti kršćani samo na polovicu. Postali smo prijatelji u kratko vrijeme! Sлагali smo se u svemu. Ja sam svakoga primio, sa svakim sam se porazgovorio, svakoga savjetovao na dobro, svakoga tješio, svakoga pomogao. Siromaha nisam pustio praznoga doma. One koji su bili u zatvoru sam zagovarao i izvukao uz pomoć Presvjetlog Biskupa iz zatvora. Tako da mogu kazati da sam preko stotinu ljudi spasio. Podučavao sam djecu u kršćanskom nauku jer je bila moja namjera da vam budu djeca, ljubljani, i mili vjernici, a odgojena u duhu vjere, u duhu poštenja i dobrote. Kad sam došao ovamo našao sam mladiće od dvadeset godina koji nisu bili pričešćeni.

U savjesti mogu vam kazati da sam svima učinio dobro a nikomu zlo. A ti, narode moj, nisi bio zahvalan. Ja te pitam. Što sam ti učinio ili u čemu sam te žalostio? Odgovori mi! Tvoj odgovor već čujem. Nećeš da živiš kršćanski. Nećeš da služiš Bogu i da štuješ njegove zapovjedi. Ti hoćeš služiti đavlu. Misli, moj narode, obrati se! Bogu služi. - Moje misli lete do svih vaših sela i vas vidim kako ste zaposleni u svoje stvari, vidim vas kako se dižete protiv Boga vašim mrskim kletvama, vašim nepoštivanjima blagdana, vašim nepoštenjem u ženidbi. Puče moj, Bog želi da se njemu obratiš.

Moja zadnja preporuka jest ova: Budite pravi kršćani. Bogu služite i bit će vam dobro, na tom svijetu i na drugom. ZBOGOM!

Blagoslovio vas Svemogući Bog Otac i Sin i Duh Sveti.

Svima pitam oproštenje. A moja osveta je oprost. Bože, oprosti svima i sve obrati na pravi put.

U Bademi, 23.4. 1945.

[Miroslav Bulešić]“

8. NAKON RATA – BEZ MIRA

Završio je Drugi svjetski rat (8. svibnja 1945.), europski Zapad slavi pobjedu nad fašizmom i nacizmom dok je u novoj Jugoslaviji uspostavljen režim koji je vjerna kopija onoga staljinističkog u Sovjetskom Savezu: u Jugoslaviji je već u tijeku okrutni progon Crkve.

Valja istaknuti da je, među zemljama koje su se nakon Drugoga svjetskog rata našle u sovjetskoj sferi, Titova Jugoslavija bila ona u kojoj su *komunisti* poubijali najveći broj katoličkih svećenika. Obračunavanje je počelo još tijekom partizanskog rata, a vrhunac je dostiglo 1945. godine.

Prema statistici Stjepana Kožula⁵², samo u *hrvatskim biskupijama* izravno su ubijena čak 434 svećenika (biskupijska i redovnička), 24 su umrla u zatvoru: ukupno 458 svećenika, od njih 2625 koliko ih je bilo u istim biskupijama prema *Općem Šemantizmu Katoličke Crkve u Jugoslaviji*, Sarajevo 1939. (Nemamo statistike za kasnije godine). U postotku dakle, ubijeno je oko 17% hrvatskog klera, a da ne brojimo one stotine svećenika koji su trpjeli po zatvorima, posebno u zloglasnom logoru Stara Gradiška i u zatvoru u Zenici (BiH). Ubijena su nadalje 73 bogoslova i sjemeništara, 22 brata laika raznih redovničkih zajednica i 30 redovnica. Kožul navodi i podatke glede Crkve u *Sloveniji*, citirajući knjigu *Palma mučeništva*, Ljubljana 1994.: 123 ubijena svećenika, 68 bogoslova i 46 članova redovničkih zajednica.

U monumentalnom svesku *Hrvatski martirologij XX stoljeća* nalaze se i podatci o svećenicima koje su komunisti ubili u drugim europskim zemljama. Tako su u Njemačkoj *komunisti* (ovdje nije govor o žrtvama nacizma) pobili 110 svećenika, u Poljskoj (između 1944. i 1989.) 187, u Albaniji (crkvenih osoba) 67, u Čehoslovačkoj oko 20 (nedostaje točna statistika za Češki dio) + 14 (u Slovačkoj), u Mađarskoj oko 10 (nedostaje točan broj, no ondje je osuđeno na zatvor oko 1500 svećenika)⁵³. Iz gornjega se može zaključiti da je *hrvatski kler imao najveći broj žrtava komunističkog progona u tijeku i nakon Drugoga svjetskog rata*.

Ipak Crkva u Hrvata nije bila ni spomenuta prigodom komemoracije mučenika XX. stoljeća, koja se održala u Rimu godine 2000.! Organizatorima očito nije bio poznat krik koji je nadbiskup Alojzije Stepinac, zajedno s nekoliko hrvatskih biskupa, bio uputio svjetskoj javnosti još 24. ožujka 1945.: „pred Bogom i pred cijelom svjetskom javnošću moramo najodlučnije prosvjedovati protiv sistematskih ubijanja i mučenja katoličkih svećenika i vjernika, od kojih je velik broj provodio svet život, a mrzitelji Katoličke Crkve oduzeli su im život nezakonitim osudama, opravdavajući ih izmišljenim krivnjama“.⁵⁴ A u Pastirskom pismu biskupa Jugoslavije od 20. rujna 1945., dakle samo koji mjesec nakon završetka rata, donesen je broj od 243 ubijena svećenika, 169 utamničenih, 89 nestalih, ukupno 501.⁵⁵

⁵² STJEPAN KOŽUL, *Martirologij Crkve zagrebačke*, Zagreb 1998., s. 264.

⁵³ ANTO BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij XX stoljeća*, Zagreb 2007., s. 966-967.

⁵⁴ *Ondje*, s. XVII.

⁵⁵ *Ondje*. – U *Positio super martyrio* Sluge Božjega **Francesca Giovannija Bonifacia**, šest stranica Povijesnog izvještaja (*Commissio historica*, 137-142) posvećeno je „progonu vjere u Jugoslaviji“ i 182 stranice (143-325) „progonu vjere u Julijskoj Krajini i Dalmaciji“. No radi se o istom progonu, s jedinom razlikom što progon u Istri, za vrijeme 1944-1947., iz taktičkih razloga, kako će se vidjeti nešto kasnije, općenito nije bio tako krut kao u ostaloj Jugoslaviji.- Nije, međutim, jasno na koje područje autori *Pozicije* misle kad govore o

No Istra nije bila juridički još pripojena Jugoslaviji (to će biti samo kad stupi na snagu pariški mirovni sporazum u rujnu 1947.). Komunisti znaju da u pregovorima glede budućnosti Istre ne mogu ignorirati doprinos koji može pružiti lokalno svećenstvo, koje je oduvijek bilo vrlo blisko narodu i u najtežim časovima njegove novije povijesti bilo njegova jedina potpora, pridonijevši očuvanju njegova nacionalnog identiteta. Stoga ne ide u prilog komunističkoj vlasti da se pokaže kao progoniteljica vjere. Uza sve to, neposredno po završetku rata komunisti počinju odmah pokazivati svoje pravo lice; pritisak na svećenike je sve veći. No sredinom srpnja 1945. iznenada mijenjaju taktiku, jer su postali svjesni da njihovo javno protivljenje vjeri nije politički uputno. Stoga stupaju u vezu sa svećenikom Božom Milanovićem, kojega su ranije proglasili „narodnim neprijateljem“, kao i svećenika Zvonimira Brumnića, i dogovaraju se o cijelom nizu zahtjeva u korist slobodne djelatnosti Crkve⁵⁶.

U međuvremenu, 13. svibnja 1945. Miroslav Bulešić je navršio 25. godinu života. Tom prilikom u svom dnevniku zahvaljuje Bogu za višestruke milosti koje je primio i zazivlje Božje milosrđe:

„Svršavam danas 25 godina. Smućujem se sam u sebi, kad pomislim na premnoge milosti što si mi Ti, o Bože, kroz te godine podijelio...“

Hvala Ti, Bože, na dobročinstvima, oprosti mi grijehe, daj mi jakost i ustrajnost u milosti Tvojoj.

Dalmaciji: na područje „mletačke“ Dalmacije (do 1797.), ili na ono „austrijske“ (do 1918.), ili na ono „jugoslavenske“ (do 1941.), ili na ono „talijanske“ (grad Zadar; i neki otoci, 1920-1941.); ili na ono koje je okupirala talijanska vojska u Drugom svjetskom ratu (1941-1943.), ili možda – na pokrajinu rimskog carstva? U navedenom Izvještaju, naime, pod naslovom „Martirologij“ donesen je popis crkvenih ljudi „žrtava rata i nasilnog poraća u Dalmaciji, Liburniji i Julijskoj Krajini“ (s.319-325). Ovaj popis nazvan „*il martirologio giuliano*“ (još jedna nepreciznost!), obuhvaćao bi „barem 35 osoba“, prema „F. ROCCHI, *Popis 35 svećenika, protjeranih i ubijenih u Julijskoj Krajini (!) kroz godine 1943-1947*, daktilografiрани spis, 9. veljače 1996.“ Autori Pozicije očito nisu znali da postoje razni kritičniji i potpuniji popisi svećenika koje su ubili komunisti (o popisima ubijenih hrvatskih svećenika v. KOŽUL, *n. dj.*, ss. 223-230). U citiranom popisu, koji je donio p. Rocchi, prvo ime koje se navodi ne odgovara nekoj povijesnoj osobi! Nije naime postojao neki „don Roko Rogošić“ nego franjevac fra Roko Rogošić, profesor Kanonskog prava na Franjevačkoj Teologiji u Makarskoj, no on nije bio ubijen, naprotiv kasnije je postao savjetnikom kod Vladine Komisije za vjerske poslove u Zagrebu. U gornjem „julijanskom (!) martirologiju“ nalazi se i ime biskupa Josipa Carevića, koji je ubijen na području Zagrebačke nadbiskupije. Moglo bi se nastaviti s primljedbama na račun nekih drugih imena u popisu. Spomenut je i Miroslav Bulešić, samo nije jasno zašto je „događajima u Lanišću“ (iz 1947. godine!) posvećeno čak 39 stranica (281-319) *Pozicije o mučeništvu* Francesca Giovannija Bonifacio, koji je ubijen 1946. i s kojim „događaji u Lanišću“ nemaju nikakve veze.

⁵⁶ Vidi *niže*, Drugi dio, III.

Proživljavamo dane pune tuge i žalosti. Jako se je potučeno. Ljudi svi odvedeni, obitelji žalosne, mladež nepametna. Bože moj, kako je teško ravnati se u dušobrižništvu. Pomozi mi.⁵⁷

Ono što Bulešića najviše zabrinjava jest moralno rasulo u društvu, naročito postupno udaljavanje mladih od vjere i Crkve. 30. svibnja 1945. bilježi u dnevnik:

„Pustoš i žalost! Ljudi se odalečuju od Boga. Ne opažam oduševljenje danas za sutrašnji blagdan Tijelova. Ljudi vole zabave, plesove. Zanimaraju svoje kršćanske dužnosti. Mladež traži samo naslade, kršeći Božje zapovijedi. Oče, neka bude volja Tvoja. Kriste, Kruše živi, Ti vladaj svojim zakonima poštenja, pravice, ljubavi, bratske sloge.

Tužili su me da sam prestrog. Nisam. Želim da moji župljani Tebi, Bože, služe u svakoj stvari. - Zafrkavali se drugi sa mnom. Neka bude Tebi, Bože, na čast. Drugi me mrzili, imali volju i želju da me smaknu. U Tvojim sam rukama. Ako Ti, Bože, dozvoliš, mi ćemo prestati. Neka bude volja Tvoja. Daj mi jakost da ustrajem. Ako hoćeš moj život, ne štedi me!

Ljudi hoće novotarije. Dosadila im je “stara vjera”. Hoće novu! Fac ut videant [Učini da progledaju].⁵⁸

Uza sva suprotstavljanja komunističkih vlasti, on nastavlja postojano raditi na odgoju svojih župljana. U jeseni 1945. počinje pripremati misije u Baderni, u nadi da će to bio veliki poticaj na kršćanski život, no uskoro biva premješten u župu Kanfanar.

9. U ŽUPI KANFANAR

Ujutro 9. veljače 1944. stanovnici Kanfanara ugledali su kako na trgu visi tijelo njihova župnika Marka Zelca (Zelka), kojega su Nijemci objesili iz razloga koji nikada nisu posve rasvijetljeni⁵⁹. Župom je zatim

⁵⁷ *Dnevnik II*, ss. 117-118.

⁵⁸ *Dnevnik II*, ss. 118-119.

⁵⁹ O slučaju Marka Zelca vidi: IVAN GRAH, *Istarska Crkva u ratnom vihoru (1943-1945)*, ss. 75-78. Rođen u Višnjaju 1893., zaređen za svećenika 1916., Zelco je obavljao službu u župama Svetvinčenat, Labinci, Kaštelir i Kanfanar. Osjećao se Talijanom, propovijedao je i držao vjeronauk na talijanskom. Župljani Kanfanara 1932. godine protestirali su protiv njega što ne propovijeda hrvatski, a još ranije je on u Kašteliru ukinuo hrvatski jezik u liturgiji, a na kipovima ss. Ćirila i Metodija dao zamijeniti uklesane natpise sa ss. Petar i Pavao. Pulski prefekt je 1932. bio predložio Ministarstvu za kult 22 svećenika za novčanu nagradu zbog uspješnog rada među inorodnima, među njima i Zelca, s naznakom da je upisan u Fašističku nacionalnu partiju (P.N.F.); njemu je Ministarstvo odredilo iznos od 300 lira.

upravljao župnik iz Svetvinčenta Antun Cukarić, dok nije 14. listopada 1945. ovamo došao Bulešić.

On se velikom zauzetošću posvetio duhovnoj obnovi ove „vrlo široke i zapuštene župe“, kojoj su pripadale i dvije velike filijale: Sošići i Barat. Prije svega odlučio je organizirati misije, koje su s velikim uspjehom održane od 30. ožujka do 7. travnja 1946. Zatim je najveću brigu posvetio katehizaciji djece; bilo je naime dječaka i od 16 godina koji nisu bili još primili Prvu Pričest. Obično je nedjeljom služio dvije mise u Kanfanaru, a treću izmjenično u jednoj od filijala. Poslije podne pak je održavao pobožnosti. Ponovno je oživio liturgijsko pjevanje i liturgijska slavlja učinio privlačnijima. U župu je uveo pobožnost Presvetom Srcu Isusovu i Bezgrešnom Srcu Marijinu, promičući zajedničko moljenje krunice, češću ispovijed i pričest, posebno kod revnijih vjernika, mladih i djece. U kratko je vrijeme uspio steći poštovanje i povjerenje najvećeg dijela župljana, ali je i postao odiozan onima koji su se osjetili pogođeni njegovim pozivima na pošteniji život.⁶⁰

Komunisti koji su bili na vlasti nastojali su mu na svaki način otežati djelovanje, vršili su pritisak na školsku mladež da je udalje od vjerske pouke i od Crkve, organizirali su za mlade razne susrete, posebno noćne plesove da ih istrgnu utjecaju roditelja i župnika, svim su sredstvima promicali tzv. „dobrovoljne radne akcije za mlade“ gdje su mladi u posebnim logorima bili podvrgnuti tzv. „socijalističkom preodgajanju“. Surovim pritiscima pokušavali su udaljiti vjernike od nedjeljne mise i vjerničke prakse, počeli su uvoditi „civilne“ ženidbe i pogrebe, itd.

10. PROTESTI SVEĆENIKA KOMUNISTIČKIM VLASTIMA

Dok se iščekivao dolazak Međusavezničke Komisije koja je imala saslušati i predstavnike istarskog svećenstva u vidu odluke o budućnosti Istre, „Zbor svećenika svetog Pavla“, kojemu je Bulešić bio tajnik, uputio je Oblasnom Narodnom Odboru u Labinu prijavu o širokoj protuvjerskoj djelatnosti u Istri. Dokument nosi datum od 15. veljače 1946., a potpisali su ga svi svećenici koji su bili prisutni na plenarnom zasjedanju „Zbora“ 26. veljače; on nas upoznaje s prilikama onoga vremena.⁶¹

⁶⁰ Usp. *Dnevnik* II, s. 121. Vidi također *niže*, Svjedok 16, 4-6; Svjedok 18, br. 3-5.

⁶¹ CP II, s. 79s. U CP nisu donesena imena potpisnika dokumenta, jer ih nema u knjizi Bože MILANOVIĆA, *Istra u dvadesetom stoljeću*, ss. 202 – 204. odakle je tekst preuzet. No Milanović, na str. 201 ističe da su dokument potpisali svi svećenici koji su prisustvovali sastanku „Zbora“ 26. veljače, kad je potpisan i Memorandum za Međusavezničku Komisiju koja je upravo trebala stići u Istru (v. *ondje*, s. 200). A Memorandum su prvi potpisali predsjednik „Zbora“ Toma Banko i tajnik Miroslav Bulešić (v. *niže*, Drugi dio, IV dok. 2)

„Oblasnom narodnom odboru u Labinu

Predmet: Zbor svećenika upozorava na rovarenje proti vjeri po Istri.

U danima, ne samo nestrpljivog iščekivanja da se odluči sudbina Istre, već i teških napora, da se doprinesu zadnji kameni za izgradnju naše budućnosti, u danima kada narod i narodne vlasti i uz njih cjelokupno svećenstvo ulaže svoje sile da tuđinac nikada više ne zavlada nad ovom našom užom domovinom Istrom, moramo nažalost mi potpisani istarski hrvatski katolički svećenici, prokušani i očeličeni u dugoj borbi s neprijateljem naroda iz kojega smo nikli, s kojim smo narodom mi jedini ustrajali kroz sve političke ratne oluje, moramo baš radi toga tim više preneraženi svratiti pozornost tog Oblasnog N.O.-a na svoju duboku zabrinutost za vjerski život našega naroda, za njegovu slogu i jedinstvo.

Od naših nam župljana stižu u zadnje vrijeme ubrzanim tempom tužbe, kako se gotovo na svim sastancima, koji se održavaju po našim selima, sve OTVORENIJE i BEZOBZIRNIJE govori proti vjeri, Crkvi i vjerskim obredima. Tamo se svećenicima prijeti, da će ih likvidirati čim se povuku granice.

Niti nam vrijeme niti prostor dopuštaju, da navodimo STOTINE i STOTINE slučajeva potkopavanja temelja vjerskog života po župama skoro svih nas potpisanih župnika: od Učke do rta Kamenjaka, od Poreča do Skitače.

Točno nam je poznato, kako se sistematski kuša oboriti vjerovanje u Boga, u dušu, u vječnost, vjerovanje u potrebu kreposnog života. Improvizirani učeni-naručeni-neuki govornici imaju zadatak, da tko sa više, tko sa manje govorničkog dara, ali svi sa jednakom gorljivošću nastoje da kamen za kamenom vuku iz zgrade Kristove Crkve. Netko čini to izravno, drugi neizravno, netko sa više taktike, drugi grublje: domaći propagandisti, tuđinci, svjetovnjaci, vojnici, muški, ženske.

Osim toga pozivaju se privatno pojedine osobe na neke vrsti preslušavanja radi vjerskog osvjedočenja i pravi se na njih pritisak da ga se odreknu, izrugujući vjeru i Crkvu: uz to se pod najokrutnijim prijetnjama zabranjuje da to ikome kažu.

Djeci se na sastancima otvoreno govori protiv vjere i poziva ih se na nepokornost prema roditeljima; upisuje ih se tajno u S.K.O.J.⁶² uz izričitu zabranu da to kažu roditeljima.

Ovaj je način rada uznemirio naš narod i unio razdor u narodne redove i to baš sada, kada bi morali biti najjedinstveniji. Narod sa žalošću i zabrinutošću to komentira, jer je svjestan kamo to vodi. A budite svijesni i Vi, da je naš narod od uvijek bio privržen svojoj Vjeri i kroz stoljeća se, predvođen od svoga svećenstva, borio za očuvanje svoje egzistencije i nacionalnosti, koju je i očuvao neokaljanu do danas.

⁶² S.K.O.J. = Savez komunističke omladine Jugoslavije.

Ogromna većina ovoga naroda gleda sa strahom i nepovjerenjem na rovarenje protiv svojih vjerskih svetinja bojeći se, da mu u domovini Jugoslaviji, za koju je on junački ginuo i toliko žrtvovao, ne bude uništena Vjera otaca, koja ga kroz stoljeća vodi, bodri i tješi. Jadni taj narod ne usuđuje se na sastancima braniti napadnuto svoje vjersko osvjedočenje iz bojazni da ne bude proglašen "reakcijom", kojom se riječi neopravdano osuđuje čovjek, koji jednakom požrtvovnošću ljubi i Domovinu i Boga. U ovako idealnoj ljubavi povrijeđen čovjek silno trpi, u njemu se stvara nezadovoljstvo, smanjuje se moć jedinstva, ne po njegovoj krivnji, rađa se razočaranje nad željno očekivanom i mučno stečenom Jugoslavijom.

Upozorivši Vas na ove pogibeljne činjenice vruće molimo taj Oblasni N.O., da pošalje svim istarskim N.O. okružnicu sa naređenjem, da se ni izravno ni neizravno ne dira u vjerski osjećaj naroda. Molimo Vas, da nas o tome izvijestite!

Mi smo osvjedočeni, da će iza toga narod odahnuti, osvjedočen i on, da je narodno oslobođenje prošireno i usavršeno potpunom mogućnosti slobodnog – bez izrugivanja, prijetnji i priječenja – obavljanja svojih vjerskih dužnosti. Novim će silama i poletom, potkrijepljen snagom i milosti svoje slobodno ispovijedane Vjere, poraditi za sretniju budućnost Domovine.

U Pazinu, dne 15. veljače 1946.

Za Zbor Svećenika Sv. Pavla za Istru:

(potpisi)

Mjesec dana kasnije Bulešić je na istu adresu uputio svoj osobni protest zbog prilika u Kanfanaru. Ovaj dokument upotpunjuje onaj prethodni.⁶³

„Oblasnom Narodnom Odboru za Istru u Labinu
(preko Zbora Svećenika Sv. Pavla za Istru u Pazinu.)

[Pišem] oslanjajući se na naš iskren i prijateljski sporazum i na razne naše dogovore i obećanja; ali kad se je mjera prenapunila, želim obavjestiti taj Oblasni N.O. za Istru o slijedećem; a to ne [pišem] s namjerom da koga tužim niti da ga se kazni.

Ovih zadnjih dana nastala je nesuglasica između mene i [predstavnik] Kotarskih Narodnih Vlasti iz tog razloga što sam opazio da se održao ples u korizmi, tako da se je sablaznio čitavi narod, a to [je bilo] u nedjelju dne 10.3., za vrijeme večernjice, pa [slično] u utorak i u "kvatreni petak". I još prije nastupio sam javno, a i u razgovorima sa članovima Narodne Vlasti protiv nemoralnih plesova, [i to] zato jer želim da se omladina sačuva moralno zdrava; jer ako je moralno zdrav mladić i djevojka, bit će zdrave i obitelji, koje će stvarno biti zdravi temelj našem narodu, koji mora da po moralnim

⁶³ Kopija izvornika u AP; CP II, s. 75 – 76.

zakonima živi ako neće da propadne. To sam ja naglasio više puta, i to nije bilo po volji svima. I tako eto 20.1.1946. u Kanfanaru u "Lokandi" od člana Kotarske Narodne Vlasti pozvana je omladina da ne sluša popa koji se protivi kolu i razbija jedinstvo omladine te se protivi tekovinama borbe koje je stekla omladina, koja danas ima pravo da se zabavlja. Pop je protivan da se omladina zabavlja.

Javljam još tom Oblasnom N.O. da sam skoro kod svih članova ovdašnje Narodne Vlasti našao nerazumijevanje, pače protivnost. Bio sam tek došao ovamo i kleveće me se javno, uz sablazan i čuđenje naroda, koji se još sada zbog toga zgraža. Pošao sam prvih dana u školu i tu odmah odbornici [izjavljuju]: "Ne rabi da gre pop u školu; ako će ča neka vadi [poučava] dicu u crikvi."- Išao sam po kućama da posjetim i upoznam svoje nove župljane i opet tu: surovost sa strane obitelji članova Narodnih Vlasti, ili pače našao sam zatvorene njihove kuće.

Išao sam misiti u razne crkve i crkvice svoje nove župe i opet tu članovi Narodne Vlasti: "Pop maši, ma pak [poslije] širi propagandu za svoju politiku." - Približim omladinu i razne osobe koje mi vele: "Ne smijemo s vama razgovarati, jer nas paze i zapisuju". Pozivam ljude na misu i oni radosno odgovore na moj poziv, pa opet čujem od njih: "Nam brane ti naši; neka brane kamo te [kakogod hoće], mi ćemo stešo [jednako] hoditi na mašu i na prediku, sad kad razumimo sve lipo." A član Kotara dne 27.1.1946. hvali se i viče: "Ja i LP. svake nedjelje pazimo tko ide u crkvu, obračunati ćemo već mi s tima." - Poučavam vjeronauk u Kanfanarskoj Gimnaziji i tu do Božića sva djeca, izuzevši jednoga, redovito i slobodno pohađaju taj predmet. Iza Božića preokret. Oko deseterice neće da više pohađaju vjeronauk, i tu [je] sve dobro; ali ono što je gore jest to da su ta djeca počela govoriti: "Pop je fašista i oni koji ostaju na vjeronauku – i oni su fašisti; a mi smo mali komunisti i proti Bogu". – Ovi isti su se rugali maloj djeci iz drugog razreda osnovne škole što polaze na vjeronauk: "Ča si munjen da veruješ u Boga. Kadi ti je Bog?! Ča ti je Bog u nosu?!" – Ova ista djeca, kad je cio prvi razred gimnazije imao da izabere svojeg predsjednika USAOH-a64, protestirala su što je dobio više glasova jedan dobar dječak, vičući: "Nećemo ga, jer on vjeruje u Boga!"

Pred mjesec ili unatrag dva mjeseca bila je redovita stvar govoriti protiv svećenika bilo pod jednom izlikom, a to je ipak grubo, ili pod drugom, tako da si je narod stvorio dojam koji on ovako tipično izražava: "Tanto san para da je ovi štabeliji nego ti drugi. Kad i ta bi rad vancati ča". - A što da rečem o novinama što su mi se slale, i to izazovno, a imalo je za mene znak prijetnje; a što o klevetama prosutim [raširenim] po selima od drugarica o meni? Neću da sve to nabrajam.

Ja sam htio sve te nesuglasice rješiti s mojim neposrednim Vlastima, ali nije mi uspjelo. Ja sam želio da ne bi više Vlasti to doznale; sada vidim da

⁶⁴ USAOH = Ujedinjeni Savez antifašističke omladine Hrvatske.

je ta moja želja meni zlo urodila [uzrokovala]. Svaki čovjek može pogriješiti, a i ja mogu pogriješiti, pa se zato pozivam na tu Oblasnu Narodnu Vlast da raščisti tu stvar, da nestane tako sukob između Narodne Vlasti i mene. To je potrebno uvijek, a naročito u ovim kobnim momentima naše povijesti.

Kanfanar, 14.3.1946.

M. BULEŠIĆ“

Uza sve pokušaje komunista da sprječavaju pastoralnu djelatnost mladoga župnika, stanovnici Kanfanara dolazili su u sve većem broju u crkvu, tako da su jedne nedjelje 1946. neki članovi komunističke partije na trgu u Kanfanaru zaključili: „Dok je ovaj živ, narod neće ići za nama i neće dolaziti na naše sastanke“.⁶⁵

Pokušali su ga preko njegove rodbine nagovoriti da pođe u Italiju: ondje je studirao, ondje ima prijatelja, ondje će moći živjeti u miru. Ali on je odgovorao da je postao svećenikom za ovaj svoj narod i da su ovdje svećenici potrebni⁶⁶. Prenosili su mu i prijetnje: ne bi smio govoriti tako otvoreno, morao bi biti razborit, inače će ga ubiti. A on je odgovarao: „Ako me ubiju, ubit će me za vjeru i za Boga!“

Bio je vrlo otvoren i ljubazan sa svima, znao je razgovarati i šaliti se s mladima, propovijedao je jasno i odlučno, župljani su ga slušali rado i pažljivo. Crkvu su počeli pohađati ne samo žene i djeca, nego i zreli muževi i mladi. O Bulešiću mons. Bogetić svjedoči kako je bio:

„revan svećenik, pun žara da dođe do svih, da podrži vjeru koja je bila ugrožena. Ljudi su ga cijenili iako je bio ozbiljan i strog. Ali je kao dobar pastir privlačio ljude. Bio je pripravan žrtvovati se i riskirati i za fizički spas ljudi... Znam da je propovijedao ozbiljno i principijelno ne bojeći se istine. Bio je čovjek molitve...“⁶⁷

11. POSJET ZAGREBU I SUSRET S NADBISKUPOM STEPINCEM

U kolovozu 1946. u sjemeništu u Pazinu održan je tečaj za bolje upoznavanje hrvatskog jezika i kulture; tečaj je trajao tri tjedna, a sudjelovala su 22 hrvatska studenta teologije i 10 mladih svećenika, među kojima i Miroslav Bulešić. Prvog je dana održana duhovna obnova a na koncu tečaja, početkom rujna, na inicijativu svećenika Bože Milanovića organiziran je izlet u Zagreb. Sudionici tečaja bili su smješteni u bogosloviji. Pohodili su najznačajnije ustanove u gradu, imali su susret s predsjednikom vlade Bakarićem i s pjesnikom Vladimirom Nazorom, nekadašnjim profesorom Pazinske gimnazije.

⁶⁵ Usp. svjedok 12, br. 6; svjedok 16, br. 4.

⁶⁶ Usp. svjedok 16, br. 6.

⁶⁷ Usp. svjedok 6, br. 5.

Primio ih je i nadbiskup Stepinac koji je, uz drugo, rekao: „Bit će dobro da se Istra pripoji Jugoslaviji, tako ćemo mi katolici biti brojniji“.⁶⁸ Kad se je skupina udaljavala, Miroslav Bulešić je zamolio Nadbiskupa da primi u privatnu audijenciju njega i druga dva svećenika; u audijenciji je zahvalio Nadbiskupu za pomoć koju mu je bio pružio dok je studirao u Rimu, i prenio mu je stav istarskog svećenstva u tom povijesnom momentu. Istarski su svećenici, naime, uviđali opasnost da komunističke vlasti iskoriste njihov posjet Zagrebu, ali su isto tako bili svjesni da je njihova suradnja s vlastima neophodna kako bi se riješilo pitanje budućnosti Istre.

Prema onome što je Bulešić kasnije ispričao, nadbiskup Stepinac je rado saslušao njihova objašnjenja, pokazujući da mu je poznat položaj Istre. Već su ranije kod njega bili svećenici Milanović i Brumnić, i on je bio dao svoj doprinos za sjemenište u Pazinu i preporučio crkvenim institucijama u Zagrebu da pomognu novu istarsku ustanovu.

Posjet istarskih crkvenih ljudi Zagrebu dogodio se dva tjedna prije nego je nadbiskup Stepinac uhićen (18. rujna 1946.) i potom osuđen od komunističkog režima na 16 godina zatvora. - Kasnije, 16. kolovoza 1953., Nadbiskup, koji je postao i kardinal, pisat će iz Krašića vlč. Ivanu Paviću:

„Sa velikom boli saznao sam nakon svog dolaska iz tamnice, da je ubijen vlč. g. Bulešić, taj dobri i idealni mladi svećenik. To umorstvo neće donijeti blagoslov ubojicama niti onima, po čijim su direktivama izvršili to gadno umorstvo. Žao mi je veoma, da je jedan dobar radnik manje na njivi Gospodnjoj u dragoj Istri. Uz pozdrav i sveti blagoslov – Alojzije, kardinal - nadbiskup zagrebački.“⁶⁹

12. LJUBAV SLUGE BOŽJEGA PREMA SIROMASIMA

Miroslav Bulešić se isticao ne samo kao revan svećenik nego i kao čovjek koji je imao veliko srce za siromahe i za sve potrebne. Njegova kuća i njegovi ukućani bili su uvijek otvoreni prema svima koji su tražili njegovo razumijevanje i pomoć. On je sam pozivao da mu se bez ikakva obzira obrate svi koji bi se našli u kakvoj teškoći:

„K meni može doći svatko, bez ikakva obzira, za sve o čemu znate da vam mogu pomoći. Siromah nek se ne boji prekoračiti moj prag. Dok imam ja nešto, imat će i on. Siromahe sam uvijek volio, volim ih i volit ću ih, i pomoći ću im u mjeri mojih mogućnosti.“⁷⁰

⁶⁸ Usp. pismo mons. Pavića biskupu Bogetiću. Svjedok 6 (v. prilog).

⁶⁹ Izvornik. u AP, CP II, s. 128.

⁷⁰ „Napovijedi u Kanfanaru“, 10. lipnja 1946., u AP.

A da se nije radilo samo o riječima, pokazuje i sljedeći događaj. U jeseni 1946. došao k župniku neki siromašni starac s uzetom rukom, bijedno obučen. Bulešićeva majka ga je nahranila i on je upravo izišao u dvorište, kad naiđe don Miroslav s časoslovom u ruci i upita majku što je dala tom čovjeku. „Nešto da pojede“, odgovorila je. Čovjek je imao rastrganu košulju i u ruci neki stari prsluk. „Pođi odmah i daj mu i moju košulju“, reče joj sin.

Mirova rođakinja sjeća se i jednoga drugog događaja. Kad je don Miro 1947. bio podravnatelj sjemeništa u Pazinu, doznao je da je nakon duge bolesti umro u Čabrunićima jedan njegov susjed, ostavivši ženu s troje djece. Bulešić je skupio znatniji iznos u novcu i odnio ga udovici.⁷¹

13. ODANOST PREMA PAPI

Dok je Miroslav Bulešić bio u sjemeništu u Kopru (1931.-1939.), papa je bio Pio XI., a za vrijeme njegovih studija u Rimu (1939.-1943.) bio je Pio XII. Kratko nakon što je Miroslav prispio u Vječni grad, 20. prosinca 1939., pisao je svome zaštitniku i prijatelju vlč. Ivanu Paviću:

„Vidio sam Svetog Oca 8. decembra. Ne mogu Vam opisati sva moja čuvstva kad sam ga prvi put vidio“.

A u pismu od 28. ožujka 1940. upućenom također vlč. Paviću, Bulešić javlja:

„Hoću da Vam javim kako sam jučer bio na audijenciji kod Svetog Oca i da sam mu mogao više puta poljubiti ruku.“

Dvije godine kasnije, 8. prosinca 1942., kad je Pio XII. u bazilici Sv. Petra posvetio svijet Bezgrešnom Srcu Marijinu, bio je prisutan i Miroslav Bulešić. U svom dnevniku je zabilježio:

„Bio sam u Sv. Petru i tamo obavio posvetu zajedno sa Svetim Ocem i mnoštvom vjernika.“

Neposredno nakon rata, komunisti su u Istri pojačali bezbožnu propagandu i počeli su javno napadati Crkvu i Svetu Stolicu, optužujući je da stoji u službi talijanske nacionalističke politike. Bulešić je, na blagdan Svetih apostola Petra i Pavla 1945., održao homiliju u kojoj je opisao posebnu

⁷¹ Svjedok 16, br. 5.

ulogu Prvaka apostolskog, koja i sada traje a sastoji se u služenju cijeloj Crkvi.

„Sv. Petar stanovao je u Rimu, gdje je prolio i svoju krv za vjeru u Krista. Ali on nije umro, već živi u nasljednicima. Povijest nas povezuje s prvim Papom Petrom i dokazuje nam da je Papa u Rimu nasljednik Svetoga Petra, [da je] On namjesnik Kristov i Glavar Crkve Kristove... Mi poput dobre djece pustimo se voditi od majke Crkve i tako ćemo postići svoj cilj. - Kad se govori o Rimu, govori se o središtu Katoličke Crkve, koja je po cijelom svijetu raširena, a nipošto se ne govori o Rimu... kao glavnom gradu Italije. To nije naša briga. Isto tako naša pripadnost Katoličkoj rimskoj Crkvi ne smeta nama da se mi nacionalno razvijamo i ne prisiljava nas da mi pripadamo pod jednu ili drugu državu. Crkva je mati za sve, bez ikakve razlike. Isto tako, kad se govori o Papi, namjerava se govoriti o njemu kao glavaru Crkve, a ne o jednom Talijanu. Papa je jednak za sve, pače više se brine za one narode koji su više udaljeni od Crkve, da se i oni u nju udruže...”⁷²

Nekoliko dana kasnije, 8. srpnja, don Miro je zapisao u „Kronici župe Baderna“:

„U Baderni govorio sam o lažnim prorocima. Spomenuo sam govor sv. Oca pape o nacističkoj Njemačkoj, govor koji je on održao na svoj imendan, u kojem je govoru spomenuo zvjerstva koja su Nijemci počinili nad svećenstvom, ... s nakanom da istrijebe Katoličku Crkvu... Opomena svima onima koji se dižu protiv Boga i Crkve njegove!”⁷³

⁷² CPI, s. 19.

⁷³ „Dnevnik u župi Baderna“, s.12; kopija u AP.

14. TAJNIK ZBORA SVEĆENIKA SV. PAVLA

Nakon bolnog iskustva denacionalizacije pod talijanskim fašističkim režimom, po svršetku rata 1945. hrvatski svećenici u Istri, pod vodstvom Bože Milanovića otvoreno su se založili da se Istra priključi Hrvatskoj, u Jugoslavenskoj Federaciji. U tome su bili u suglasnosti sa željom cjelokupnog hrvatskog stanovništva pokrajine. Za uzvrat su od komunističkih vlasti dobili garanciju (pismenu) da će se vjerski život moći odvijati bez smetnji; također će moći osnovati *Zbor Svećenika sv. Pavla*, društvo koje bi trebalo omogućiti užu povezanost hrvatskih svećenika koji su pripadali dvjema istarskim biskupijama: Tršćansko-Koparskoj i Porečko-Pulskoj. Zboru su vlasti priznale pravo da bude posrednikom između vlasti i svećenika i njemu su obećali predati zgradu Konvikta u Pazinu, s dozvolom da se u njoj otvori sjemenište za odgoj hrvatskih svećenika u Istri. Garantiralo se nadalje pravo na poučavanje vjeronauka u istarskim školama, a *Društvo sv. Mohora* je bilo ovlašteno tiskati molitvenike, katekizme i druge knjige vjerskog sadržaja; također je bilo omogućeno tiskanje jednoga povremenog lista.

Uzimajući u obzir znatne duhovne i pastoralne prednosti koje je Zbor u tadašnjim okolnostima mogao osigurati svojim članovima, Miroslav Bulešić je prihvatio dužnost tajnika Zbora. Predsjednik je bio svećenik tršćansko-koparske biskupije Toma Banko, a članovi su bili svećenici obiju biskupija. Tršćanski biskup mons. Antonio Santin je bio podržao zamisao da se u Pazinu osnuje malo sjemenište i bio je potvrdio statut Zbora, no porečki biskup mons. R. Radossi najprije je pokazao neku suzdržanost a zatim je svojim svećenicima zabranio da sudjeluju u Zboru⁷⁴. Tada je vlč. Bulešić dao odmah ostavku na službi tajnika; ponovno ju je preuzeo kada je biskup Radossi konačno dao odobrenje (8. rujna 1946). Djelatnost je Zbora bila posebno živa 1946., sve do njegova ukinuća sa strane komunističkih vlasti, odmah nakon ubojstva vlč. Bulešića 1947. „Zbor“ je pružao istarskim svećenicima duhovnu podršku u dušobrižničkom radu, omogućavao je izmjenu iskustava i bio je za njih određena obrana pred pokušajima manipulacije sa strane neprijatelja Crkve.

Tajnik Bulešić je bio animator jedne skupine posebno revnih, mlađih svećenika, koji su se isticali svojom vjernošću smjernicama Crkve. Primjer njegova odnosa sa subračom je i sljedeće lijepo pismo mladom svećeniku Antunu Prodanu. Ovaj je bio imenovan upraviteljem dviju župa (Raša i Sv. Martin) pa je don Miru povjerio svoju zabrinutost i tražio savjeta⁷⁵. Bulešić mu je 11. svibnja 1947. odgovorio iz Pazina:

⁷⁴ O stavu biskupa Radossija prema Zboru sv. Pavla v. *niže*, Drugi dio, IV.

⁷⁵ Vidi svjedok 15, br. 6.

„Predragi Antune!

Stiglo mi je Tvoje pismo od 8. o. mj., koje me je uvelike razveselilo, jer mi je govorilo o Tvojem svećeničkom radu, zanimanju, oduševljenju i ujedno o Tvojim ogromnim, ali za Tvoj mladenački svećenički žar nadmašivim, poteškoćama.

Vrlo dobro si započeo svoj rad. Napreduj! Upoznaj župe, gledaj duboko u potrebe svojih vjernika, studiraj na licu mjesta način apostolata, nemoj se nikada pustiti nadvladati dvojnom “ne znam što raditi ni odkuda početi”. To bi bilo vrlo opasno, jer bi lako pao u pasivnost, u nerad. Ne smije Te strašiti ni pasivnost sa strane ljudi, ni protivnost, ni karakter. Ti još bolje uvidi o čemu se uglavnom radi, da li o pasivnosti ili protivnosti ili neznanju i onda poduzmi mjere: nakon dubokog promatranja napravi dijagnozu i dijeli lijekove. A nemojmo zaboraviti, da moramo mi našim životom govoriti i protiv pasivnosti i neznanja i ljudskog obzira itd. “*Servite Domino in laetitia*” [služite Gospodinu u veselju], - “*Beati pedes evangelizantium bona...*” [blagoslovljene noge onih koji navještaju dobro]. “*Memor esto conditionis Tue*” [budi svjestan svojega položaja]. Ah! Nemojmo na to zaboraviti. Mi predstavljamo Isusa. Kad bi bio On na našem mjestu, kako bi radio? Koliko brige u Njemu, koliko dobrote, razumijevanja, zanimanja (tako da se u svojem javnom životu neprestano kretao po Palestini, da svima čini dobro...); a ujedno u njemu koliko tuge za one, koji ga nisu htjeli, koliko molitava za sve, koliko žrtava...! Hoćemo li uspijevati u našem radu? Budimo združeni s Njime! Zapamtimo dobro ovu istinu, koju je meni moj Duhovnik neprestano ponavljao: toliko ćemo mi uspijevati, koliko budemo združeni s Isusom. Dakle uže sjedinjenje s Njime i u molitvi i u žrtvama i u dobroti... Doći će već uspjesi apostolskog rada, koji ipak neće biti naši uspjesi već Njegovi, jer mi nećemo raditi za se, sebi u čast, već za Nj i Njemu na čast. “*Memor esto conditionis Tue*” [budi svjestan svojega položaja]! To je vrlo potrebno da držimo na pameti, te da se smatramo oruđe u rukama Božjim, svjesno oruđe, koje se dobrovoljno postavlja na raspolaganje dragom Bogu, da On preko istoga širi svoje Kraljevstvo, svoje milosti i spašava duše. Dakle ne radimo mi, već preko nas dragi Bog. Zato s njime mi moramo biti što više združeni. Sredstvo ujedinjenja s Njime jest molitva ili privatna (razmatranje i druge naše forme pobožnosti) ili javna (sv. Misa, brevir). Ukorištena mora biti u nama molitva a mi preko nje u Bogu. Tako ćemo mi ‘sisati’, da tako kažem, iz Izvora hranu za našu dušu i za duše vjernika. — Da bismo se mi mogli što više približiti Božanskom Spasitelju i doista raditi kako On hoće, od velike će nam koristiti biti molitve drugih pobožnih kršćana. Za to tražimo pomoć i kod drugih, naročito kod djece, jer su njihove molitve od Boga uslišane. Tražimo između djece tolike malene Sv. Terezije od Malenog Isusa, koja je baš zbog molitava i žrtava, koje je Ona Svevišnjemu prikazivala za obraćenje grješnika, bila proglašena Zaštitnicom Sv. Misija. Ako od drugih pitamo koju molitvicu za obraćenje nekog grješnika, mi ovome damo prigode, da dobije zasluge za vječni život.

Uostalom, nastojmo često promatrati vjersku istinu o Mističnom Tijelu Isusovom, da se malo učvrstimo u svojem apostolskom radu.

No dosta s predikom.

Ja, da sam na Tvojem mjestu, radio bih ovako: išao bih što prije od kuće do kuće, i u jednoj župi i u drugoj. Razumije se, da bih taj svoj posjet propagirao, tako da bih učinio da svi budu o tome informirani i ujedno izvješćeni o svrsi mog dolaska u svaku kuću. U svakoj bih se kući zaustavio, razgovorio se s ukućanima, zanimao se za njihovo zdravlje, rad, djecu itd. i obećao bih im da ću ih i ubuduće doći posjetiti, ako oni žele. Uredio bih čim prije pitanje vjeronauka. ... Poučavao bih – kako to Ti već radiš – djecu u pjevanju i to što ljepše moguće, i preko ove dječice privlačio bih i druge i same njihove roditelje. Stvorio bih od dječaka malu grupicu ministranata; njih bih naučio lijepo služiti sv. misu, upoznao bih ih malo s liturgijom itd., pa s katekizmom, i preko njih zvao roditelje, s njima se molio za obraćenje drugih. Ja osobno, a tako sigurno činiš i Ti, u svim svojim poteškoćama izjadao bih se s Kristom, i povjerio njemu sve svoje neprilike živom vjerom i velikim zaufanjem. “Omnia possum in Eo qui me confortat” [Sve mogu u Onome koji me jača] – govorio je apostol sv. Pavao. A što mi mislimo, da je sv. Pavao imao posla s anđelima? I koliko i kakvih je protivnika on uvijek imao! On je bio hrabar, vjeran, oduševljen i druge je oduševljavao, tako da se nisu bojali i javno, uza sve protivnosti, ispovijedati svoju vjeru, kako možemo to razabrati iz njegovih poslanica.

Ako Ti se čini, kušaj ovako raditi. Uostalom vidi Ti kako Ti je najbolje. Kao Tvoj prijatelj, ja si želim, da bi Tvoje župe postale uzorom drugima. Veselit će me svaka Tvoja vijest, a i svaka Tvoja bratska opomena. Daj mi i Ti koji savjet o mojem radu. Pomozi mi si jedan drugome. Živimo sjedinjeni u molitvi, u idealu, u radu. Znaj još to: danas sam molio ja i naši đaci po Tvojim nakani, za Tvoje potrebe. Ja sam Te se sjetio u sv. Misi, što ću učiniti i u buduću, đaci pak su prikazali sv. pričest, sv. misu, sv. krunicu u gore navedenu svrhu [...].⁷⁶

15. DORAVNATELJ SJEMENIŠTA I PROFESOR U PAZINU

Ni godinu dana don Miro nije upravljao župom Kanfanar, kad mu biskup predloži da prihvati službu doravnatelja i profesora u pazinskom sjemeništu, koje je bilo otvoreno u jesen 1945⁷⁷. On je inače želio nastaviti

⁷⁶ M. BARTOLIĆ, *n. dj.*, ss. 87 – 88. Usp. i izvornik, u VJEKOSLAV MILOVAN, *Miroslav Bulešić svjedok Kristov*, Pula 2006., ss. 261-265.

⁷⁷ Osnovati sjemenište u onom času i u onim prilikama, to jest neposredno nakon rata (1945.) i pod komunističkim režimom, bio je pothvat koji se teško mogao i zamisliti. O tome je pisao B. MILANOVIĆ, *n. dj.*, 2, ss. 173-190. Trebalo je prije svega od komunističkih vlasti dobiti zgradu koja nije bila u rukama Crkve, zatim omogućiti da se u njoj može stanovati (nedostajala su čak stakla na prozorima i kvake na vratima, ponegdje i sama vrata), priskrbiti

teološki studij i u tu je svrhu 24. lipnja 1946. bio kod biskupa da traži njegovu privolu.⁷⁸ No prilike su bile takve da nije dolazio u obzir njegov povratak u Rim, pa je u studenome iste godine uputio molbu Bogoslovskom fakultetu u Zagrebu da bude upisan kao *auditor ordinarius* u IV tečaj, kako bi kasnije mogao i doktorirati. U veljači 1947. s Fakulteta su tražili još neke dokumente za upis.

U međuvremenu, kroz pet mjeseci on je svakoga tjedna polazio vlakom iz Kanfanara u Pazin i subotom se vraćao na župu, da bude barem nedjeljom sa svojim župljanima. No njegova glavna služba je bila ona doravnatelja i profesora (filozofije i vjeronauka) u Pazinu. Istom 12. veljače 1947. bio je oslobođen dužnosti upravitelja župe Kanfanar te se mogao konačno preseliti u sjemenište u Pazin.

Nakon pastoralnoga iskustva u Baderni i u Kanfanaru, čini se da mu nije bilo lako prihvatiti novu službu. Tijekom prve školske godine (1945/46), dok je bilo razmjerno malo sjemeništara (53), u sjemeništu je vladala obiteljska atmosfera; no druge se je godine broj udvostručio, što je za odgojitelje značilo mnogo veće obaveze. Pred novim zahtjevima doravnatelj Bulešić se osjećao nedoraslim za povjerenu mu službu. U dnevniku 8. ožujka 1947. bilježi:

„Ne mogu se ozbiljno posvetiti za ništa. Jako sam rastresen otkada sam ovdje u sjemeništu. Vidim da sam nesposoban za dužnost koja mi je povjerena. Prepun sam posla, teško mi je to obaviti, pa ništa ne zaključujem. O Bože, pomози!“⁷⁹

U sljedećem zapisu od 19. svibnja još je konkretniji:

„Nove poteškoće u odgajanju naših sjemeništara. Nisam za to sposoban. Nastojao sam i nastojim razumjeti ove naše mladiće. Teško mogu udovoljiti njihovim zahtjevima i željama. Bože, pomози mi! Pomози mi da svršim ovu godinu, a druge godine neka dođe netko drugi na moje mjesto, netko sposobniji. Preveliko je breme, prevelika odgovornost! Kako ću pred tobom odgovarati?! - Bili su kod mene osmoškolci i upozorili su me na nerazumijevanje koje pokazujem prema njima. O Bože, nisam imao nakanu njih gnjaviti, nego odgajati ih, a to koji puta i strogo. Vele mi, da kod njih nisam ništa uspio. Hvala Bogu! To radiš Ti, o Bože! To je samo Tvoje djelo. Ja

namještaj, osigurati nastavničko osoblje itd. Biskup Santin je odmah odlučio imenovati ravnateljem vlč. Leopolda Jurcu, a duhovnikom i ekonomom vlč. Josipa Pavlišića, a oni su onda trebali pronaći nekoga za doravnatelja. Sljedeće godine su za tu službu predložili vlč. Miroslava Bulešića, kojega je onda biskup Santin, uz prethodnu dozvolu njegova Ordinarija mons. Radossija, imenovao doravnateljem 28. listopada 1946. (v. CP II, ss. 63 – 64).

⁷⁸ Usp. *Dnevnik* II, s. 122.

⁷⁹ *Dnevnik* II, s. 136.

sam u Tvojim rukama. Stvori od njih dobre mladiće, idealne mladiće. Meni daj više ljubavi prema njima. Možda sam ih malo ljubio. Daj mi poniznosti!... Ja bih morao biti njima uzor a nisam! Koliko nedostataka! Nesavršenstva, nemarnosti, kritiziranja! Bože, kako me trpiš ovdje! Strah me hvata, kako ću se predstaviti pred Tvoj sud? Pomozi mi, Djevice Marijo! – Puno je nereda u ovome našem sjemeništu: glede discipline, škole, nedostatak u duhovnom vodstvu. – Ja sam nesposoban i ne mogu pomoći, nego (samo) malo. Sve me vuče van. Ljudi čekaju, žedaju i gladuju za istinom. Koliko djece vani, koju bih mogao lijepo poučavati, koja bi me veselo slušala! A možda ovdje gubim vrijeme?! Uvelike me to muči. – Neka bude volja Tvoja! – Koliko nerazumijevanja sa strane svećenika, prezira, poteškoća. – A i Ti si trpio, Isuse! Daj da i ja trpim s Tobom!⁸⁰

Dok je don Miroslav trpio zbog toga što je mislio da nije na visini zadatka koji mu je bio povjeren, svjedoci koji govore o njemu kao odgojitelju i profesoru, pružaju nam drugačiju sliku, mnogo pozitivniju.⁸¹

Čini se, međutim, da je Bulešić bio posebno zabrinut zbog pogoršanih prilika i mračnih prijetnji koje su dolazile od komunističkih vlasti. Uza sva jamstva koja su vlasti bile dale, pa i pismeno, don Boži Milanoviću u vezi s crkvenom djelatnošću i Zborom svećenika sv. Pavla, one su već od veljače 1947. počele više pritiskati na svećenike i sve otvorenije gušiti život Crkve. Bulešić je primijetio da se i u vodstvu „Zbora svećenika sv. Pavla“ javlja tendencija popuštanja nasilničkim zahtjevima komunista. To je došlo do izražaja osobito kad su komunisti zatražili da „Zbor“ otvoreno podrži „petogodišnji plan“, koji je bio proglašen za cijelu Jugoslaviju, kao što je bilo učinjeno u Sovjetskom Savezu. Jugoslavenske su vlasti htjele uključiti u taj plan i Istru, koja formalno još nije bila dio Jugoslavije. O tom petogodišnjem planu i o mogućoj suradnji s vlastima bilo je govora na zasjedanju „Zbora“ 26. lipnja 1947. u sjemeništu u Pazinu. Bulešić se tada, zajedno s većinom mladih svećenika, izjavio protiv suradnje te, kad je stanovita manjina odlučila uputiti oblasnim vlastima pismo u kojem se obećava uža suradnja svećenika, don Miro nije htio potpisati pismo; tako je ono poslano bez potpisa tajnika društva.⁸²

Posljednji zapis u dnevniku (28. srpnja 1947.) otkriva nam neku nutarnju krizu koju je Sluga Božji proživljavao u tom času:

⁸⁰ *Dnevnik* II, s. 136-137.

⁸¹ Usp. svjedok 1, br. 3 – 4; Svjedok 2, br. 5; Svjedok 6, br. 5 i Svjedok 17, br. 4; Svjedok 21, br. 4.

⁸² Usp. B. MILANOVIĆ, *n. dj.*, s. 213.

„Već je skoro mjesec dana što proživljavam veliku nutarnju krizu, što me čini, protiv mojoj volji, neraspoloženim i žalosnim, a ujedno, što i mene samoga čudi, nervoznim.“⁸³

Uzroke tog krizi on vidi u neuspjehu pri odgoju sjemeništara, što zaključuje i na temelju neke vlastite ankete, te u pričama o simpatiji neke djevojke prema njemu, u dojmovima koje je na nj učinio nudizam na plaži u Lovranu i, konačno, u radu koji nije dobro organiziran. U vezi s onim pričama, on je 24. lipnja zapisao:

„Oče, nek se vrši Tvoja volja. Neka mi to bude na poniženje i na spašenje. Tebi, Bože, preko Tebe, Majko prikazujem i tu žrtvu. Teško mi je, a tebi će biti draga. Hvala Ti, Bože, što si i to dozvolio. To me nuka da se što većma Tebi približim. Majko, pomози mi da sačuvam svoju čistoću. Daj mi, Bože, prije smrt nego da padnem u jedan grijeh nečistoće.- Ja želim, ako je Tvoja volja, čim prije doći k Tebi. Inače kazni me, kroti me, ponizuj me!“⁸⁴

Žali se da je postao tvrd, grub..., pa nastavlja:

„Nisam više onakav kakav sam bio. Onda sam rastao, a sada propadam, u prošlosti, kao đak, imao sam svojeg vođu, njemu sam se znao povjeriti. I on mi je u svemu pomagao. Kada sam bio na župi, ipak radeći oko tuđeg boljitka, radio sam i oko svojega. A sada niti imam, i ne mogu imati duhovnog vođe; niti u radu oko drugih izgrađujem sam sebe. Bože moj, što se ja bojim za samoga sebe! Hoću li ustrajati u svom zvanju?! Neka duboka bojazan ispunjuje mi dušu. Tome se još nadodaju one političke rasprave, oni problemi ne sasvim vjerske i pastoralne naravi⁸⁵, pa fakat da smo u svemu prepušteni sami sebi⁸⁶. Sve to još povećava moje neraspoloženje, moju zlu volju. Komu da povjerim svoje poteškoće? Samo Tebi, Bože moj! I Tebi, Majko Moja! Ti vidiš moje duševne patnje i trzavice. Ove Ti prikazujem!“⁸⁷

Po završetku školske godine 1946/47. don Miro je ostao u sjemeništu u Pazinu a povremeno je pohađao okolne župe. Tako je 16. lipnja 1947. zabilježio kako je sudjelovao kod Prve Pricesti u župi Rukavac, blizu Rijeke:

⁸³ *Dnevnik* II, s. 140.

⁸⁴ *Dnevnik* II, s. 139.

⁸⁵ Jamačno cilja na diskusije (26. lipnja, v. *gore*) u „Zboru svećenika sv. Pavla“ u vezi s davanjem eventualne podrške „Petogodišnjem planu“.

⁸⁶ Vjerojatno vlč. Miro ovdje cilja na činjenicu da istarski kler, s obzirom na posebne prilike u kojima se nalazi, ne može računati na direktive svojih biskupa.

⁸⁷ *Dnevnik* II, ss. 140-141.

„Proživio sam sreću koju sam imao tada, kada sam se i ja prvi puta pričestio. Bože, kako si dobar!“⁸⁸

Iz bilježnice „Župnih napovijedi u Kanfanaru“ saznajemo da je don Miro ondje proveo tjedan u kojem se slavila svetkovina Uznesenja Blažene Djevice Marije. Bio je aktivan u duhovnoj pastvi, očito uz suglasnost upravitelja župe Antuna Cukarića. U nedjelju 10. kolovoza najavio je program za onaj tjedan: prije svetkovine Uznesenja bila je predviđena trodnevica, s posebnim propovijedima za žene izjutra a za djevojke pred večer; ujutro uz misu, uvečer uz krunicu i euharistijski blagoslov. Ispovijed je bila predviđena: 13 kolovoza za djecu; 14. kolovoza izjutra za žene i pred večer za djevojke, mladiće i muškarce. Nadalje, istog je dana pošao ispovijedati u Dragu (u 10 sati) i u Sošiće (u 15). Svakog je dana imao vjeronauk, jedan dan za djecu koja su već bila primila prvu pričest, i jedan dan za one koji to još nisu obavili. I u nedjelje je poučavao vjeronauk (od 16 do 17 sati). Na sam blagdan Uznesenja Marijina slavio je dvije mise u Kanfanaru i jednu u 9 sati u Rovinjskom Selu blizu Sošića. Nakon intenzivnoga pastoralnog rada u župi kojom je nekada upravljao, vratio se u sjemenište u Pazin.

16. NAJAVLJUJE SE OLUJA: KRIZME UZ PROTIVLJENJE KOMUNISTA

U međuvremenu je u subotu, 16. kolovoza 1947., stigao u pazinsko sjemenište mons. Jakob Ukmar, delegat tršćanskog biskupa⁸⁹. Biskup San-

⁸⁸ *Dnevnik II*, s. 138.

⁸⁹ Jakob Ukmar, Slovenac, rođen u Opčinama (Villa Opicina, biskupija Tršćansko – koparska) 13. srpnja 1873., srednju je školu završio na Njemačkoj gimnaziji u Trstu, a teološki studij u Centralnom sjemeništu u Gorici. Reden je za svećenika 14. srpnja 1901. i obavljao je različite službe (kapelan, upravitelj župe, ravnatelj Biskupskog konvikta u Trstu, vjeroučitelj na gimnaziji). Osim na vjerskom području, bio je vrlo aktivan na području kulture, socijalno-političkom i publicističkom. Tijekom Prvog svjetskog rata, kao „politički sumnjiv“, tražio je da se može posvetiti studiju; 1917. postigao je doktorat teologije u Beču, a nakon rata poučavao je u (privremenom) bogoslovskom sjemeništu u Trstu. Od 1921. bio je sudac Crkvenog suda, od 1922. do 1936. urednik službenog *Folium dioecesanum*. Godine 1923. fašističke su mu vlasti oduzele dozvolu da predaje vjeronauk na državnoj gimnaziji. Mons. Ukmar bio je hrabar branitelj prirodnih prava svojega naroda, posebno na svoj jezik, prava koja su se Slovencima i Hrvatima pod talijanskom vladom uskraćivala. Bio je kritičan prema ponašanju visokih crkvenih službenika koji su bili popustljivi pred fašističkim režimom u politici denacionalizacije „inorodnog“ ili „inojezičnog stanovništva“. Od 1940. do 1960. bio je sudac Crkvenog suda „triju Venecija“. Tako je došao u dodir i s kard. Roncallijem, koji je znao cijeniti njegove vrline. Umro je 2. studenog 1971. u Trstu. Slovenska Akademija u Rimu posvetila je 2005. posebni simpozij životu i djelatnosti Jakoba Ukmara; prilozi simpozija su objavljeni u *Ukmarjev simpozij v Rimu*, Celje, 2006. (Za biografske podatke mons. Ukmara usp. ondje: FRANC KRALJ, *Ukmarjeva življenska pot*, ss. 7–17).

tin, koji je bio obećao da će doći osobno podijeliti sakrament sv. Potvrde, zbog sve otvorenijega neprijateljskog stava koji su prema njemu iskazivale jugoslavenske komunističke vlasti, odlučio je poslati svoga delegata, kojega je Sveta Stolica prethodno ovlastila da može krizmavati.⁹⁰ On je to trebao obaviti kroz četiri tjedna u čak 34 župe srednje i sjeverne Istre, koje su pripadale Tršćansko-koparskoj biskupiji. Na plenarnom zasjedanju „Zbora svećenika sv. Pavla“ 24. srpnja 1947. bio je napravljen raspored prema kojemu se imala dijeliti krizma u pojedinim župama, potom se raspravljalo o primjeni crkvenih kanona koji se odnose na kumove. Odlučeno je da se obavijeste vjernici tko može kumovati, to jest oni koji nisu javno poznati neprijatelji Crkve. Odgovornost za izbor kuma bila je ostavljena roditeljima. Uopće se nije spominjala Jugoslavenska Armija.⁹¹

Mons. Ukmar se smjestio u sjemeništu u Pazinu te je odavde polazio u okolne župe krizmavati. Prva dva dana pratio ga je dekan mons. Gregorović, zatim ravnatelj sjemeništa vlč. Leopold Jurca; a od 19. kolovoza, umjesto vlč. Jurce, doravnatelj Miroslav Bulešić.

Poglavari u sjemeništu nisu ništa znali o manifestacijama i nasiljima koje su komunisti pripremali u nekim župama. Na početku, u župi Pazin i u drugih pet obližnjih župa, dijeljenje je krizme obavljeno normalno i uz veliko sudjelovanje naroda. No, u župu Tinjan mons. Ukmar nije uspio niti ući. U izvještaju koji je kasnije (12. studenog 1947.) dostavio Biskupskoj kuriji u Trstu napisao je:

„Glede župe Tinjan (19. kolovoza 1947.) mogu izvijestiti samo ono što mi je rečeno, jer osobno nisam uspio doći tamo. Dolazeći autom iz Pazina, zajedno s pazinskim dekanom i s vicerektorom sjemeništa (Miroslavom Bulešićem) približio sam se na oko jedan kilometar do župne crkve. Tada nas je neki mladić obavijestio da su se već od ranog jutra okupili neki pobunjenici, oboružani poljoprivrednim alatom, koji brane ući u crkvu svima krizmanicima, kumovima i svećenicima, izuzevši mjesnog župnika. U tom istom času kraj nas je prolazio predsjednik Kotara i mi smo ga zamolili da

⁹⁰ Pod datumom 22. svibnja 1947. mons. Domenico Tardini je pisao biskupu Santinu da je Sveti Otac, na prijedlog samoga biskupa, imenovao mons. Ukmara „apostolskim administratorom *ad nutum Sanctae Sedis*“ onog dijela Tršćansko-koparske biskupije koji je nakon 15. rujna 1947. trebao pripasti Jugoslaviji (kopija Dekreta Svete Kongregacije konzistorijalne u AP). Dekret je Državno Tajništvo poslalo biskupu Santinu s popratnim pismom od 6. kolovoza 1947. (kopija u AP). No imenovanje je do daljnjega moralo ostati tajno. Nakon događaja u Lanišću, taj dekret nije nikada stupio na snagu, a mons. Ukmar nije o tom nikada govorio (usp. TOMAŽ SIMČIĆ, *cit. čl.*, *Ukmarjev Simpozij*, s. 141).

⁹¹ Tako je prof. Makso Peloza, profesor u Sjemeništu u Pazinu, informirao Komisiju za vjerska pitanja (dr. Svetozara Ritiga), odmah nakon smrti Sluge Božjega. Usp. koncept pisma dr. Svetozara Ritiga Predsjedništvu Republike, Br. 783/47, od 26. kolovoza 1947., u Državnom Arhivu u Zagrebu (kopija u AP).

nam javi kakvo je stanje u župi. On nas je, nakon četvrt sata, obavijestio preko jednog čovjeka kojega je navlaš bio uputio, da mnogo naroda manifestira pred crkvom i da on nije u stanju da nam osigura sigurnost. Kad smo dobili tu obavijest, mi smo se vratili u Pazin. Kasnije sam čuo kako pričaju da su pobunjenici plesali pred crkvom „kolo“ i da su u „kolo“ bili uvukli i dva svećenika, izrugujući ih. Ulaz u crkvu bio je zapriječen skoro do podneva. Popodne, budući da se Krizma dijelila u obližnjoj župi Kringa, oko četrdeset krizmanika došlo je iz Tinjana s kumovima te su primili Krizmu, neki neposredno prije noći, iako su pobunjenici to pokušali zapriječiti.“⁹²

Ovaj događaj od 19. kolovoza u Tinjanu bio je prvi i uspjeli pokušaj da se zapriječi krizmanje insceniranjem nekih „demonstracija“. Potom je krizma podijeljena u još četiri druge župe bez poteškoća.

17. NASILNO SPRIJEČENA KRIZMA U BUZETU

U međuvremenu su komunisti pripremali napad tamo gdje su se osjećali najjačima: na području Buzeta, u sjevernoj Istri.⁹³ Ondje su odlučili fizički spriječiti podjeljivanje Krizme. U tome su se poslužili omladinskom organizacijom, a glavna i odgovorna u pripremanju „plana“ bila je aktivistkinja Dina Zlatić, koja će se i kasnije okaljati mnogim nedjelima⁹⁴. I doista, krizma je u Buzetu 23. kolovoza bila nasilno onemogućena. O događajima toga dana sačuvan je detaljan izvještaj svećenika Stanka Macuke, koji je tada bio župni vikar sa sjedištem u Vrhu (kapelaniji Buzeta); evo glavnih dijelova izvještaja:

„Ja sam došao iz Vrha u Buzet s velikim brojem roditelja, krizmanika i kumova. Onog dana je u Buzetu bilo oko 500 krizmanika iz Buzeta, Vrha, Račica, Sovinjaka i Črnice. U ovim mjestima nije bilo Krizme od 1940. Od svećenika smo bili prisutni: mons. Jakov Ukmar, župnik Božo Silvani, Miroslav Bulešić, Srećko Štifanić, Ratislav Udovičić, Ivan Jelovac i ja. Mi svećenici smo u određeno vrijeme s mons. Ukmarom išli iz župnog stana prema crkvi. Kad smo došli na trg, onda je počeo organizirani nastup za smetnje. Počeli su pjevati i plesati kolo na trgu. Kad smo stigli pred crkvena

⁹² Vidi tekst koji je *izvorno pisan na latinskom, niže II*, Svjedočanstva mons. Ukmara, dok. c).

⁹³ Vlč. Stanko Macuka (usp. *gore* bilj. 4) ističe da je područje Buzeta bilo u biskupiji prilično zanemareno; nije bilo svećenika koji bi propovijedao i poučavao vjeronauk na hrvatskom. Već su 1923. fašisti bili istukli župnika Flega i zabranili hrvatski jezik u crkvi. Prilike su se počele pomalo popravljati 1943. i kasnije, dolaskom vlč. Macuke i nekoliko mladih svećenika, koji su uveli katehizaciju i pjevanje u crkvi na hrvatskom.

⁹⁴ Usp. B. MILANOVIĆ, *n. dj.*, 2, s. 230.

vrata, mons. Ukmar je uzeo aspergil da blagoslovi narod i tada su počeli bacati rajčice i jaja. Glavna meta je bio mons. Ukmar. Bio je pogođen s nekoliko tih predmeta. Ja sam mu tada rekao neka požurimo u crkvu. Mitingaši su išli za nama u crkvu. Mons. Ukmar je kleknuo na spremljeno klekalo da se pomoli a s njime smo klekli i mi svećenici. On je bio potpuno miran i govorio: 'Pa i oni će se smiriti'.

Ušli smo u sakristiju da se oblačimo u obredno ruho. U crkvi je bila velika galama, a povećala se kad smo izašli iz sakristije. Mons. Ukmar je sasvim smiren započeo sv. misu, a mi svećenici smo nastojali zadržati rulju da se ne približi svetištu. U tome su se naročito istakli svećenici Bulešić, Macuka, Udovičić i Jelovac, a Srećko Štifanić je otišao predsjedniku kotara (Jakov Cerovac) da ga obavijesti što se događa u crkvi. Predsjednik kotara nije o tome znao ništa. Tako je tvrdio i kasnije i to ga je ponukalo da dade ostavku.

Manifestanti su izvikivali parole njima ranije sugerirane: 'Dolje međunarodna reakcija; dolje Vatikan i agenti Vatikana; nećemo diskusije; nećemo običnog svećenika za Krizmu; hoćemo biskupa Santina...'

Vjernici su se uplašili, počeli plakati i bježati van iz crkve. Mi svećenici smo provokatore uspjeli dva puta potisnuti sve do vratiju. Ja sam tada izašao iz crkve da potražim nekoga od milicije da dođe i potjera rulju iz crkve. Našao sam jednoga poručnika milicije koji mi je rekao da su oni tu da održe red vani. Tada mi je bilo sve jasno.⁹⁵

Vratio sam se u crkvu. Jedan čovjek iz Sovinjaka motao se stalno oko mene. Vidjevši njegovu zlu namjeru drugi čovjek iz Vrha, reče mi: 'Gospodine, nemojte se bojati; on zna koliko je teška moja ruka.' (Još 1942. obračunao se s njim zbog krađe!).

Jedna je žena rekla Miroslavu Bulešiću: 'Tako lijepi mladić, pa si pošao za popa!' To je bila žena jednog oficira. Ona je bila Bulešiću poznata, - tako mi je rekao kasnije - bila je iz Kanfanara gdje je on ranije službovao.

Nakon ove 'kulturne' galame, završila je sv. misa i mons. Ukmar se spremio za dijeljenje Krizme. Galama je bila velika i u samom prezbiteriju.

⁹⁵ Macuku je poslao da zove miliciju don Božo Silvani, koji je bio župnik u Buzetu od veljače 1947. do ožujka 1949. Evo kako on opisuje što se u tom času događalo u crkvi: „Kampanja protiv Crkve organizirana je prethodno, uz znanje vlasti. Tada se htjelo pod svaku cijenu onemogućiti podjeljivanje Krizme pa su se u crkvi upriličili prizori koji bi se mogli usporediti s francuskom revolucijom. Neke bezobrazne ženetine izrugivale su svećenike, bijednim krizmanicima trgale velove, udarale ih šakama i tjerale ih crkve. Iza njih bili su naoružani muškarci, koji su ih štitili. Pred velikim oltarom priredile su kroz dulje vrijeme prizore koji se ne mogu opisati; pušile su, pjevale revolucionarne pjesme, šakama okrenute prema križu na oltaru. Neka djevojka okrenuta prema križu psovala ga je; neka druga sjedeći na stolici dizala si je suknju. I to sve preda mnoom i mons. Ukmarom, koji smo tu stajali zgroženi. Tada sam zamolio jednoga od prisutnih svećenika da pođe do službenika javne sigurnosti i zatraži pomoć. No ta vlast je odbila doći. A treba naglasiti da je takvo stanje potrajalo cijela dva sata“ (*Izveštaj biskupu Santinu*, od 22. svibnja 1952., orig. u APAS 8/1/4 m. 160).

Bilo je samo tri četiri krizmanika, jer su se drugi razbježali. Mene je pogodio jedno jaje baš u vrat. Vidio sam jednog čovjeka iz Završja da ima pištolj. Jedan drugi je imao ručnu bombu.

Nakon svega toga rekao sam mons. Ukmaru da se povučemo u sakristiju, jer za mene je to bilo tragikomično. Da sam ja odlučivao, ne bih ni misu bio održao u onoj viki i galami. Kad smo se povukli u sakristiju, stali su vikati: 'Pobjeda, pobjeda... Plan je uspio!' Par se djevojaka popelo čak na oltar i dalje galamilo. Jedan je muškarac počeo gasiti svijeće. Puhao je i u električne žarulje i mahao kapom. Nije znao što je struja.

Mi smo se svukli i izišli iz sakristije te pošli pod paskom mitingaša u župni stan. Svi smo bili potišteni i žalosni. M. Bulešić mi je rekao: 'Ti Stanko barem pušiš, pa ti je možda nekako lakše...'

Za vrijeme objeda je odlučeno da se popodne ide krizmati u Črnicu. Ljudi su bili privatno obaviješteni. To se je na široko proširilo, tako da se tamo krizmalo stotinu i osamdeset šest djece. U Črnici je bilo sve u redu, jer mitingaši nisu znali da će tamo biti Krizma. Za svaki slučaj muškarci su bili vani da interveniraju ukoliko bi bilo potrebno. Ja nisam bio tamo, nego sam otišao kući na Vrh.

Navečer 23. kolovoza su se preko Vrhla vraćali kući učesnici nereda u Buzetu, njih 5 ili 6 iz Senja (župa Sovinjak). Stanovnici Vrhla su ih napali kamenjem. Dvojica su radi toga bili u zatvoru mjesec dana, a jedan je pobjegao u Trst.

Mnogo je bilo provokatora u Buzetu. Bužećana oko četrdeset, iz Sovinjaka deset, iz župe Zrenj oko šest. Ostali su bili iz drugih krajeva.⁹⁶

Nakon izlaska mons. Ukmara i drugih svećenika, u crkvi u Buzetu ostao je vlč. Ratislav Udovičić, župnik Roča, koji pripovijeda:

„Ostao sam s demonstrantima preko sat vremena i s njima smireno razgovarao. Gurali su se oko oltara, izvikivali svoje parole, ali paramente na oltaru nisu dirali. Galamili su: 'Nikad se nije čulo da pop dijeli beram; neka dođe biskup Santin; samo neka se pokaže i vidjet će kako ćemo ga dočekati...'

Tumačio sam im kako se sasvim ispravno po kanonima postupilo, ovlaštenjem pape i biskupa. Kad nisu znali što bi odgovorili, vikali su: 'Nećemo filozofiranja'. I pitali su me da li će sutradan, u nedjelju, biti beram u Lanišću. 'Nadam se da hoće', rekao sam. A oni: 'Samo neka dođu...'

Konačno sam im predlagao da mirno i tiho izađu i neka se u crkvi dolično vladaju. A oni: 'I zadnji pop mora prije izići nego li mi'. Rekao sam im: 'Slušajte, sporazumimo se, tako da zajedno izađemo. Kod vratiju čekat ću, da zadnji izađe. I tada ću zatvoriti crkvu'. I tako smo učinili.

⁹⁶ M. BARTOLIĆ, *n. dj.*, ss. 95-97.

Poslije objeda odlučeno je da se ide u Črnicu. Mons. Ukmar i župnik Silvani odveli su se autom. Svi smo ostali pješačili. Hodao sam s Miroslavom Bulešićem. Bio je miran, neustrašiv, odlučan.

Sva su se Črniška djeca krizmala, a bilo je djece i iz Bužeštine, naročito iz Štrpeda. Sve se pobožno, mirno i dostojanstveno odvijalo do kraja. Zatim smo se nesmetano pješke vratili u Buzet. Prva mi je briga bila da se čim prije biciklom uputim prema Roču. Već se sunce spuštalo prema zapadu. Uzbrdicom, uz biciklu, polagano sam se bližio prvoj kući u Roču. I tada su prošli kraj mene autom za Lanišće Ukmar i pratnja. Bulešić mi je mahnuo rukom u znak pozdrava.⁹⁷

Druge pojedinosti o događajima u Buzetu i Črnici donosi vlč. Ivan Jelovac, koji je tada bio kapelan u Buzetu:

„Prije obreda u Buzetskoj crkvi, vlč. Miro neko je vrijeme u dubokoj sabranosti klečao pred Svetohraništem. Kad su kasnije napadači preskočili pričesnu ogradu i zaposjeli prezbiterij, bilo je opasno da obeščaste Svetohranište. Kad je to vidio Bulešić, koji je bio u talaru i rocketi, stavio se pred Svetohranište i rekao: ‘Ovuda možete proći samo preko mene mrtvog!’

Kad sam spremao crkvu u Črnici za Krizmu, došao mi je prijetiti jedan mladić: ‘Zar ne znate da narod neće Krizme?’ Ja sam mu odgovorio: ‘Krizmanici, njihovi roditelji i kumovi hoće Krizmu. Što nisu i oni narod?’

Prigodom Krizme u Črnici mjesto Ukmara je propovijedao Miroslav Bulešić. Oko crkve su roditelji i kumovi kordonom držali stražu. Kumovi su se redali odlazeći u crkvu na Krizmu. Tako su se u miru krizmali svi krizmanici koji su tog popodneva bili u Črnici.⁹⁸

18. TRAGIČNI DOGAĐAJI U LANIŠĆU. UBOJSTVO MIROSLAVA BULEŠIĆA

U nedjelju 24. kolovoza 1947. bila je predviđena Krizma u Lanišću, naselju na Ćićariji (Sjeverna Istra), smještenom na visini od 548 m. Toj župi, osnovanoj 1609. godine, pripadalo je i drugih pet sela: Brgudac, Podgaće, Prapoće, Račja Vas, Rašpor. Prema onom „rezerviranom popisu“ pučanstva iz 1939., „općina Lanišće“ imala je tada 3299 stanovnika (oko 2200 u Lanišću), među kojima je bilo 96,3% „inojezičnog stanovništva“ (Hrvata)⁹⁹. Od studenog 1946. župom je upravljao vlč. Stjepan Cek¹⁰⁰.

⁹⁷ *Ondje*, s. 99 – 100.

⁹⁸ *Ondje*, s. 100. Glede krizme u Buzetu i Črnici pogledati i odgovore Ivana Jelovca (Svjedok 11, br. 7 – 8) i Ante Merlića (Svjedok 20, br. 7). Prema T. SIMČIĆ, *nav. čl.*, s. 141, mons. Ukmar je u osam dana (17.–24. kolovoza) krizmao 3.830 djece.

⁹⁹ *Usp. Glas Istre* od 27. ožujka 2000., s. 10.

¹⁰⁰ Stjepan Cek rođen je 30. listopada 1913. u Hrušici (Slovenija) u obitelji s 12 djece. Gimnazijske i bogoslovske nauke svršio je u Gorici. Zaređen za svećenika 1937.,

Evo kako je župnik Cek, u svojim „uspomenama“, sastavljenima preko 20 godina nakon događaja u Lanišću, opisao one tragične časove u kojima je izgubio život sluga Božji Miroslav Bulešić:

„Ja sam bio poslijepodne [23. kolovoza 1947.] u crkvi u ispovjedaonici. Stižu već krizmanici iz Muna i Žejana, koji će prenočiti u Lanišću. Oko 4 sata čujem iznenada ispred crkve viku i plač i zapomaganje. Poletim da vidim. Žene, majke i kume čekale da im se djeca ispovjede. Došao pred crkvu neki auto i zaustavio se. Neki muškarac iz Račje Vasi, funkcionar u Buzetu, stao vikati na žene, tjerati ih kući. Nadošlo je iz sela nekoliko muževa. Ratoborni funkcionar Račan još je viknuo: ‘Lijepo je bilo danas u Buzetu, sutra će krvavo kamenje padati na Lanišće!’. Uvukao se u auto i odmaglio je. Događaj je nas prilično uznemirio. A prilična napetost rasla je iz sata u sat.

Došao je neki naš muž i javio je da se sprema za sutra napad na svećenike kad budu iz župnog stana išli u crkvu. Došla je i neka djevojka i potom je sve još obavijestila o svemu što nam se sutra sprema. Zasigurno krizme u Lanišću neće biti. Pod samu noć stigli su taksijem mons. Ukmar i vlč. Miro. Ukmar je bio do kraja iscrpljen: nije ni večerao, odmah se povukao u sobu.

Miro mi je sve ispričao što se dogodilo kroz tjedan i što se dogodilo danas u Buzetu. Ja sam njemu priopćio što se nama sprema.

Budući da je većina krizmanika bila već u selu, mogli bismo ih krizmati i noću. Miro se slaže. Probudim monsinjora. Ali on odlučno odbija da

službovao je u raznim župama u Istri. Umro je u Dekani (Slovenija) 22. siječnja 1985. Kao revan župnik, bio je nerado viđen i od fašista i od komunista. Od 1942. upravljao je župom Dolenja Vas, gdje se sve više osjećala prisutnost partizana. Nakon kapitulacije Italije, na tom području dogodile su se brojne njihove „akcije“ i njemačke odmazde. Župnik je nastojao spašavati narod, pa i riskirajući svoj život, kao kad je u Puli uspio osloboditi 18 župljana jamčeći osobno za njih. U studenome 1946. preuzeo je službu u Lanišću. Župa je u kratko vrijeme osjetila plodove njegova dušobrižničkog djelovanja. Organizirao je i misije. O Božiću 1946., za vrijeme ponoćke, dok je sva crkva pjevala, veliki kamen je razbio prozor kraj samog oltara i pao na oltar. Sutradan, dok je župnik pregledao milodare, našao je i listić s čestitkom: „Smrt popovima i bandi!“ Na vjerski život u župi djelovao je i jedan neobični događaj: u svibnju 1947. u Lanišću se dogodilo čudo: jedna mlada djevojka koja je oboljela od skleroze (scl. multiplex), nakon 20 mjeseci uzaludnog liječenja u Veneciji (Istituto Vanoni), iznenada je ozdravila po zagovoru sluga Božjega o. Leopolda Mandića, čije je relikvije netko bio donio iz Trsta.- Dana 14. kolovoza sveć. Alojz Kristan, župnik u Golcu, dok se vraćao iz Muna nakon katehiziranja djece, ubijen je; njegovo tijelo nije nikada pronađeno, vjerojatno je završilo u nekoj jami. Kad se malo poslije vlč. Cek pojavio u Trstu kod biskupa Santina, da ga zamoli da dođe u Lanišće krizmati brojnu djecu i mlade, biskup je ostao iznenađen: „Ovih mi je dana preneseno da su Vas ubili“. „Kako vidite, Preuzvišeni, ovdje sam upravo ja, osobno.“ Događaje koji su se potom zbili u Lanišću 24. kolovoza, Cek je opisao u bilježnici *Uspomene na svećeničke godine u Istri, 1937. – 1965.*, sačuvanoj u biskupijskom arhivu u Kopru (Kopija u arhivu Postulature).

bi se svete tajne dijelile kriomice. U redu! Onda moramo započeti jedan sat ranije, u 8 umjesto u 9 sati.

Ove noći u selu nitko nije spavao. Žene su čistile crkvu. Miro i ja dogovarali se s muževima. Onda su oni obilazili pojedine kuće, javljajući da bi se svi sabrali u crkvi o 8, umjesto u 9 sati. Vlč. Miro služio je misu već u 6.30 sati¹⁰¹.

Župnik Cek potom pripovijeda kako se održala krizma, kako je provaljeno u župsku kuću i kako je ubijen vlč. Miroslav Bulešić.

U 8 sati stizali su roditelji, kumovi i krizmanici. U crkvi je bilo malo muškaraca. Ostali su vani, za svaki slučaj. Oko 8.30 sati veća skupina ljudi prošla je kroz selo pjevajući partizanske borbene pjesme; došli su do župske kuće i, ustanovivši da su bili predusretnuti jer su svećenici već bili u crkvi, pokušali su i oni ući u crkvu, ali su im to onemogućili stražari.

„Čuo se prasak i metak je pogodio prozor iznad glavnog ulaza u crkvu.¹⁰² Narod se u crkvi trgnuo, djeca su plakala. Približio sam im se i zajedno smo počeli pjevati kako se pjeva u Lanišću, sa srcem i punim glasom. Mi u crkvi nismo čuli što se događalo vani [...] Vratio se mir. Mons. Ukmar je završio s krizmanjem, a djeca s kumovima požurila su vratiti se kući.

Mi smo u crkvi još čekali krizmanike koji su dolazili i koji nisu ranije mogli ući. Prema sakristiji se približio i jedan čovjek iz Brgudca, čini se baš Sanković.¹⁰³ ‘Što hoćeš?’ ‘Hoću razgovarati sa svećenikom u vezi krizme.’ Bio mi je veoma sumnjiv. Dopratili su ga do mene, ali nisu makli pogleda s njegovih ruku. Da je samo maknuo, bili bi skočili na nj. Otišao je.

Kada djece više nije bilo, pošli smo u župni stan. Čuli smo da je u selo stigla milicija. No, hvala Bogu. Šteta, da nije stigla ranije, svega toga ne bi

¹⁰¹ Iz drugih izvora znamo da je don Miro toga dana služio misu *poslije* podijeljene krizme: „Po završetku krizme Miroslav je pobožno služio misu, i što mi je duboko ostalo u pameti, klečeći na posljednjoj stepenici oltara, dugo je ostao u zahvaljivanju, možda samo četvrt sata prije smrti“ – tako je mons. Ukmar izjavio u Rogat. procesu; a u pismu upućenom ravnatelju Kolegija Lombardo napisao je: „Nakon krizme vlč. Bulešić pobožno je služio svoju posljednju misu u čast Presv. Srcu Isusovu za obraćenje grijешnika i tako, a da nije ni znao, oboruzao sebe posljednjom popudbinom.“ – Vlč. Cek, koji je pisao svoje uspomene više od dvadeset godina nakon događaja, očito je u ovom detalju netočno napisao. On ne kaže ništa o vremenu kad je on služio misu, no iz konteksta proizlazi da je upravo on toga jutra služio prvu misu „za domačice“ (usp. Svjedok 10, br. 5). Nije naime koncelebrirao s mons. Ukmarom (tada se još nije koncelebriralo), niti je misio nakon krizme. „Ono jutro ... se je Cek ispovjedio i pripremio na smrt“ (B. MILANOVIĆ, *Istra u dvadesetom stoljeću*, 2, s. 235).

¹⁰² Događaj je potvrđen i u Zapisniku o službenom očevidu, usp. *niže*, V. Dokumenti, 3. – Mate Žmak-Matešić u knjizi *Krvava Krizma Lanišće 1947*, s. 39, precizira da je taj hitac ispalio onaj isti funkcioner (Anton Cerin-Pavizić) koji je dan prije bio zaprijetio da će krvavo kamenje padati na Lanišće.

¹⁰³ S tim u vezi vidi iskaz Ane Žmak, svjedoka 10, br. 7.

bilo. 'Ne bi bilo loše, kad bismo mi pozvali komandanta, da mu stvar objasnimo', primijetih ja monsinjoru i vlč. Miru. Oni su istog mnijenja.

Komandant (potporučnik Marko Tomaša) došao je. Razgovarali smo u kancelariji. Mama je bila zaključala glavna vrata. Nismo razgovarali ni pet minuta, kad netko lupa po vratima. ... 'Što biste htjeli?' 'Mi hoćemo razgovarati sa popovima'. Pošao sam sa komandantom k vratima. Otključam. Na vratima ne tri, već deset i više ljudi.¹⁰⁴ Bijesno viču: 'Borili smo se i još ćemo se boriti.'

Mama je valjda nešto predviđjela, uhvatila me je za ruku i povukla prema stražnjem izlazu¹⁰⁵. Glavna su vrata uska i pred njima je stajao komandant, možda zbog toga rulja nije mogla odmah provaliti u kuću.

Mama je izišla kroz stražnja vrata; mene je privukao otvor ispod stepenica: tamo sam se sklonio u onu malu prostoriju, i povukao vratašca za sobom. Skinuo naočale da mi ih ne razbiju kad me budu našli; rukom prihvatio sam križić što mi je visio oko vrata i njemu se preporučio.¹⁰⁶

Župnik Cek nastavlja s opisom onoga što se dogodilo tijekom sljedećih minuta i pritom kao da doziva u pamet riječi Isusove: „*Ovo je vaš čas i vlast tmina*“ (Lk 22, 53):

„U kući je bjesnio pakao. Strašne psovke, urlanje, razbijanje stakla, posuda... Rulja trči po stepenicama u prvi kat. Lupa, razbija, urla. Dugo je to trajalo. Pretražuju valjda sve. Bili su i na potkrovlju i ondje privezivali na gredu konop za...?¹⁰⁶ Vraćaju se u prizemlje, idu u dvorište, razbijaju taksi kojim se mons. Ukmar doveo; vraćaju se natrag, bijesni psuju i urliču: 'Gdje je onaj treći vrak? Dva smo već regulali, kud se treći sakrio?' Izišli su iz kuće; samo jedan još pretražuje. Odjednom čujem: „Da se nije taj vrak ovdje sakrio?“ Uхвати vratašca i otvori ih, ali vratašca su lupila u sanduk pun jabuka i ponovno se zatvorila.¹⁰⁷

Čovjek je otišao. Vani su se čule borbene pjesme. Žene su vidjele Sankovića kako si na fontani pere ruke i nož. Zavladała je grobna tišina.

Čujem samo stenjanje: 'Ah, ah, ah.' Pomislih na moju mamu. Uхватili su je, jadnu moju mamu. Izvučem se iz skrovišta, izađem na hodnik, zavirim u kuhinju. Staklo i posude – sve polupano. Ali mame nema. Stupim u kancelariju. Nezaboravan prizor. Na tlu – more krvi, nasred nje leži Miro, zaklan;

¹⁰⁴ Mate Žmak–Matešić, u bilješki uz „Uspomene“ župnika Ceka, koje je on strojem prepisao, dodaje da je vani bila masa ljudi. Slično se i u optužnici protiv Ceka i drugih govori o „gomili“.

¹⁰⁵ Usp. *niže*, V. Dokumenti, 3: nacrt prizemlja župske kuće.

¹⁰⁶ Mate Žmak–Matešić u navedenoj knjizi, s. 48, pripovijeda kako je on, petoga dana nakon zločina u Lanišću, pregledajući tavan župske kuće zajedno s don Božom Milanovićem ml., pronašao obješen jedan novi konop s petljom.

¹⁰⁷ I u zapisniku Istražne komisije (v. *niže*, V. Dokumenti, 3) stoji da je pri uviđaju nađen „na podu prevrnuti sanduk iz kojeg je ispalo voće“.

još je topao. 'Miro moj, što su te zvijeri iz tebe učinile?!' Ali, tko stenje? Gdje je moja mama? Pogledam i u susjednu sobu. U to se na trgu ponovno čuje borbena pjesma... Opet dolaze.

Sakrijem se taj put u konobu, među sanduke. Slušam. Netko je ušao u kuću; teškim cipelama, sporim korakom zaviruje lijevo, desno. Koraci se približuju; ušao je u konobu, sa svjetiljkom; izravno ide prema meni (jedan milicajac je).

Tada se dignem. On s pištoljem u ruci. 'Tko si?' 'Ja sam župnik, ali slušaj, družo, gore netko stenje; možda moja majka, ajde da vidimo!'

Pošao je sa mnom bez riječi, kao pripitomljeni lavić.

Pustoš i na prvom katu. Ali najgore u Ukmarevoj sobi. Nasred sobe, gotovo gol¹⁰⁸ leži i stenje mons. Ukmar. Strašno je izudaran po glavi, po tijelu. Dvije stolice u komadima leže razbacane po sobi.¹⁰⁹

Klekнем kraj njega: 'Monsinjore!' A on: 'Gdje je Miro?' 'Dolje, ranjen i on!'

Milicionar je kroz prozor pozvao dva čovjeka. Monsinjora smo podigli i smjestili u krevet. Ostali smo neko vrijeme uz njega. Govoriti nije mogao. Užasno je bio iznakažen.

Pred župnom kućom je bilo mnogo ljudi. Svi su bili uvjereni da smo sva trojica mrtvi. Milicionar je, ne znam kako, pozvao iz Roča liječnika i mali kamion za prijevoz ranjenog Ukmara.¹¹⁰

Dok je Cek bio sakriven pod stepenicama nije mogao vidjeti što se dešava u kući i vani; to je saznao kasnije. Njegov izvještaj treba popuniti drugim svjedočanstvima.

Čim su župnik i potporučnik Marko Tomaša otvorili vrata župske kuće, provalila je u nju skupina naoružanih ljudi. Milicajac je ispalio hitac u zrak, toliko da pokaže kako mu je stalo do reda.¹¹⁰ Budući da se župnik Cek, povučen od majke, odmah udaljio i sakrio, navalili su na prvoga koji je naišao: don Mira. Iz hodnika su ga ugurali u predsoblje župskog ure-

¹⁰⁸ Činjenica da je župnik Cek našao mons. Ukmara „gotovo gola“ može se naslutiti da je Ukmar, ušavši u sobu, uspio svući sa sebe talar prije nego su ga dostigli napadači. Među napadačima bile su i dvije „drugarice“ (partizanke), koje su poslije bacile talar kroz prozor (v. Svjedok 3, br.7; Svjedok 10, br. 8). Mons. Ukmar će kasnije zaželjati da ga pokopaju u onom talaru koji je nosio prigodom krizme u Lanišću (usp. T. ŠIMČIĆ, *nav. čl.*, u *Ukmarjev simpozij*, s. 144). – Svjedokinja 10 tvrdi da su kroz prozor bili bačeni i „liturgijski odjevni predmeti“, to neizravno potvrđuje i Zapisnik uviđaja, gdje se govori da je u sobi gdje je bio zlostavljan mons. Ukmar bio i ormar s liturgijskim ruhom, čija su vrata nađena razbijena sjekirom; v. *niže* V. Dokumenti, 3.

¹⁰⁹ V. *niže* v. Dokumenti, 3: posljednji stavak.

¹¹⁰ Usp. Svjedok 10, br. 8. U Zapisniku Istražne Komisije stoji da su dva metka pištolja pronađena kraj ulaznih vratiju.

da¹¹¹ gdje su se dvojica ili trojica okomili na njega udarajući ga, bacajući ga od jednog zida do drugoga. „Raskrvarili su mu lice i iz usta mu je tekla krv. Dok su ga nagurali – kaže Marija Šajina (v. Svjedok 8) – čula sam kroz prozor¹¹² dva puta kako je izgovorio riječi: ‘Isuse, primi dušu moju!’“ Zatim su ga „bacili na pod kraj vratiju. Ležao je na leđima nepomično... Sanković je iz desnog džepa izvadio nož... Sagnuo se i zadao Bulešiću udarac nožem.“ Krv je šiknula iz rane i zamrljala zid sobe, razlijevajući se po daskama na podu.

U međuvremenu, mons. Ukmar je bio pošao u susjednu sobu (tada župski ured) „za nekoliko časaka da odloži svetu krizmu“¹¹³. Kada se ponovno pojavio na vratima predsoblja, vidio je jednog svećenika gdje leži na zemlji; u prvi čas je pomislio da je to župnik.¹¹⁴ Budući da nije bilo drugog izlaza, povukao se te izišao iz ureda na unutarnji hodnik pa otišao na gornji kat u svoju sobu, no tu su ga dostigli napadači, surovo su ga izudarali te ga ostavili na podu u krvi, uvjereni da je mrtav.

Ubojice vlč. Bulešića izišli su iz kuće okrvavljenih ruku. Slavko Sanković, iz sela Brgudac, držao je u ruci okrvavljeni nož. Tražio je vodu da si opere ruke.¹¹⁵ Vodu je našao u obližnjem koritu za napajanje stoke¹¹⁶ i, dok si je prao ruke, ponavljao je: „Isuse, primi moju dušu! - Primio sam mu je ja!“¹¹⁷

Nakon što su napadači izišli iz župske kuće, kako pripovijeda župnik Cek, on se je zajedno s milicajcem koji ga je bio pronašao u konobi, popeo do sobe mons. Ukmara, koji je, gotovo posve bez odijela, još stenjao na podu. Uz pomoć dvaju muškaraca, koje je milicajac bio dozvao, podigao ga je i položio na krevet. Zapovjednik je jamačno morao obavijestiti poglavare o tim događajima.

¹¹¹ U to vrijeme prva soba u koju se ulazi s hodnika bila je predsoblje ureda (mons. Ukmar, u svojem izlaganju, upotrebljava latinski termin *atrium*), a ured je bio u drugoj sobi, koja je veća.

¹¹² Prvi prozor desno od ulaznih vratiju (v. *niže*, Table: fotografija br. 14, fasada župske kuće).

¹¹³ J. UKMAR, *Birmovanje po Istri* (Krizmanje po Istri), u tjedniku „Teden“, Trst, 10. prosinca 1947.

¹¹⁴ Vidi *niže*, Svjedočanstva mons. Ukmara, a).

¹¹⁵ Koliko su njegove ruke bile okrvavljene dokumentira citirani Zapisnik Istražne komisije, gdje stoji da „na 18 metara pred župnim dvorom u gotovo ravnom pravcu prema desnom krilu ulaznih vratiju župnog dvora nalaze se na pješčanom tlu tragovi krvi; tragovi se gube sa razmakom od 9 metara u pravcu prema župnom dvoru, a odatle počinje gotovo neprekinut trag krvnih kapi, koji se vuče do samog desnog krila ulaznih vratiju župnog dvora. Tragovi su veći i gušći u blizini vratiju, a što se više udaljuju od vratiju, rjeđi su i manji“.

¹¹⁶ Danas je ovaj zdenac izvan uporabe.

¹¹⁷ Usp. *niže*, Svjedoci 3, 7 i 8.

Tek oko 16.30 sati prispio je dr. Argentieri i Komisija od četiri člana, kojoj je na čelu bio javni tužilac za Istru Andrija Grbac. Dr. Argentieri je ustanovio smrt ubijenog svećenika i sastavio je propisani zapisnik;¹¹⁸ pružio je također prvu pomoć mons. Ukmaru¹¹⁹.

Tek je tada narod sa sigurnošću saznao da su župnik Cek i mons. Ukmar još živi. Ljudima koji su bili na trgu pridružili su se brojni drugi, žene i djeca.¹²⁰ Župnik Cek samo ukratko podsjeća na te časove:

„Izišao sam na trg. Ljudi su me zagrlili. Dotrčala je i majka! ‘Mama, budi hrabra. Ja idem s ranjenim svećenikom u Pazin, ali brzo ću se vratiti. Ljudi, čuvajte mi majku. Zbogom!’“

U pratnji župnika Ceka mons. Ukmar je prevezen u sjemenište u Pazin. U tom se času našao ondje o. Berard Barčić, koji je poslije izjavio: „Čim sam izašao iz zgrade, vidio sam mons. Ukmara dovezenog na nekom malom kamionu, unakaženog...bio je neprepoznatljiv. Nosili smo ga u kuću.“¹²¹

Obaviješten je biskup Santin, koji je uspio postići da bolnica u Trstu pošalje sanitetska kola u Pazin, kako bi ranjenika prevezli u Trst, ali su vlasti te noći odlučile da bude prevezen u Rijeku.

U međuvremenu, od 16.30 sve do 19.30 sati Komisija je obavljala očevid u crkvi, župskoj kući i okolnom prostoru.¹²² Nakon toga, zapovjednik milicije Tomaša zadužio je trojicu da operu i urede ubijenog svećenika te da počiste tragove krvi na podu. Među njima je bio i svjedok Mate Žmak-Matešić, koji je kasnije opisao kako je izgledalo izmučeno tijelo vlač. Bulešića¹²³. Promijenili su mu okrvavljenu košulju, postavili povez oko grla i smjestili su ga na stol u predsoblju župskog ureda.

Navečer su policajci i agenti u civilu pošli po kućama i počeli privoditi u zatvor one koji su branili crkvu od napadača. Kasnije su ovi osuđeni kao krivci, zajedno sa župnikom Cekom i mons. Ukmarom¹²⁴.

U ponedjeljak (25. kolovoza 1947.) došla je iz Pazina i druga Komisija s liječnicima Ivanom Matijašićem (iz Pazina) i Albertom Argentijerijem (iz Roča) koji su obavili autopsiju tijela ubijenog svećenika i ustanovili da je smrt uzrokovana dvjema smrtnim ranama na vratu. „Rane su zadane

¹¹⁸ Usp. *niže*, V. Dokumenti, 3 i 4. O sudjelovanju dr. Argentierija v. također Svjedok 19, br. 5.

¹¹⁹ Usp. MATE ŽMAK-MATEŠIĆ, *Krvava Krizma Lanišće 1947.*, Lanišće 1997, s. 59.

¹²⁰ *Ondje*, s. 58.

¹²¹ V. Svjedok 2, br. 10.

¹²² V. *niže*, V. Dokumenti, 3.

¹²³ V. *niže*, V. Dokumenti, 5.

¹²⁴ V. *niže*, V. Dodatak, 3.

skrajnjom žestinom istim vrlo ostrim nožem“ – tako stoji u zapisniku Komisije.¹²⁵

OZNA (tajna policija) je pokušala iznuditi od liječnika potvrdu da je pokojnik umro uslijed srčanog kolapsa, ali su liječnici odbili potpisati lažni dokument koji je bio već pripravljen.¹²⁶

19. POKOP UBIJENOG SVEĆENIKA

Majka i rodbina ubijenog svećenika tražili su da njihov najmiliji bude pokopan u rodnoj župi Svetvinčentu, ali vlasti nisu to dopustile. Bojali su se da bi na pogreb došlo previše naroda. Moralo ga se stoga pokopati u Lanišću. Vlč. Ivan Pavić bio je ovlašten da obavi sprovod, na koji su bila pripuštena samo još dva svećenika: vlč. Petar Matijašić (iz Sluma) i vlč. Ratko Udovičić (iz Roča), dok je župnik iz Svetvinčenta Antun Cukarić, koji je motociklom bio došao već blizu Lanišću, bio zaustavljen. Ceste su bile blokirane i vlak se nije zaustavio na stanicama od Vodnjana do Buzeta, da nitko ne može doći na pogreb. Mogli su sudjelovati samo najbliži članovi obitelji koji su se malim kamionom dovezli iz Pazina, s lijesom za pokojnika.

Tijelo pokojnika je iz župske kuće poneseno u crkvu gdje je održan svečani sprovod s pjevanim oficijem. Svi su stanovnici Lanišća sudjelovali u sprovodu. Vjerni je narod znao da odaje počast pravедniku koji je ubijen iz mržnje prema vjeri pa je za vrijeme pogreba pjevao „Hoćemo Boga“, „Krist pobjeđuje“ i druge slične pjesme kojima je izražavao uvjerenje da časti pravoga svjedoka vjere. Iz crkve je lijes prenesen na groblje u Lanišću, gdje je završen pogrebni obred. Bio je sumrak kad su se majka, sestre i brat pokojnog Miroslava udaljili od njegova groba, koji je ostao daleko od njihovog boravišta, u brdima sjeverne Istre, u Lanišću.

20. OSIM ŠTETE JOŠ I RUGLO: OSUĐENE SU ŽRTVE

Odmah nakon ubojstva svećenika Bulešića komunističke su vlasti započele silovitim progonom Crkve, optužujući je da je ona izazvala tragične događaje u Lanišću. Uhitile su župnika Stjepana Ceka, teško izranjenog djelatnika krizme mons. Ukmara, i veći dio muškaraca koji su, surađujući sa župnikom, bili obranili crkvu na dan krizme. Čak je i pokojni Bulešić javno optužen, u komunističkim novinama, za teške zločine. I sam

¹²⁵ V. *niže*, V. Dokumenti, 4.

¹²⁶ Usp., Svjedok 19, br. 6; Svjedok 20, br. 8.

je predsjednik Narodne Republike Hrvatske Vladimir Bakarić, u službenoj izjavi od 28. kolovoza 1947., optužio svećenike, pripisujući njima odgovornost za događaje u Lanišću.

Sav je komunistički propagandni stroj prenosio ovu izjavu.¹²⁷ Dan nakon toga, 29. kolovoza 1947. vojna uprava u Opatiji, „po nalogu iz Zagreba“, ukinula je i Zbor svećenika sv. Pavla¹²⁸.

Novinar Zvane Črnja je za dnevnik „Vjesnik“ (Zagreb) napisao članak – objavljen dva puta uzastopce: 31. kolovoza i 1. rujna 1947. – pod naslovom „Pozadina provokacije u Lanišću“, u kojemu optužuje Bulešića za teška nedjela, suprotstavljajući ga „poštenim narodnim svećenicima“.¹²⁹

„Svećenik Bulešić je rimski đak, koji se tek god. 1944. vratio iz Vatikana. Pošteni narodni svećenici čude se njegovom naglom usponu. On je za tri godine od kapelana postao najprije tajnik poznatog biskupa fašiste Radossija, a potom profesor na sveučilištu u Pazinu. Međutim, narod zna tajnu njegova uspjeha. Tu tajnu dovoljno je razotkrila činjenica, da je Bulešić bio desna ruka Radossija u pitanju borbe protiv Narodnooslobodilačkog pokreta od 1944. godine do danas. On je bio podmukli kovač svih mogućih protunarodnih parola, koje su se širile u Istri i jedan od glavnih zakulisnih rukovodilaca imperijalističke agenture.“

Od 29. rujna do 2. listopada 1947. u Pazinu je održan montirani proces, na kojem je župnik Cek, kao glavni krivac, osuđen na 6 godina prisilnog rada. Oni koji su bili obranili Crkvu bili su osuđeni na više mjeseci zatvora, a mons. Ukmar na jedan mjesec. Nitko nije osuđen za ubojstvo Miroslava Bulešića!¹³⁰

U optužnici Javnog Tužilaštva (od 22. rujna 1947.) stoji da je „optuženi Sanković Slavko, tukući zajedno s drugim učesnicima gomile svećenika Bulešića, nanio ovome sa dva uboda nožem u vrat teške tjelesne povrede, od kojih je nastupila smrt.“ Ali suci su oslobodili Slavka Sankovića optužbe za ubojstvo, i osudili ga, zajedno s drugim napadačima, na posve laku kaznu zbog „krivičnog djela protiv javnoga reda.“

U istoj se optužnici tvrdi da je Miroslav Bulešić tijekom rata 1944. surađivao s Nijemcima, koji su kraj sela Rakovci pobili 11 partizana, a nakon rata da se protivio „narodnoj vlasti“ i „antifašističkim organizacijama“. Na procesu se (30. rujna 1947.) pojavilo čak pet (lažnih) svjedoka koji su izjavili da su „vidjeli“ kako je Bulešić surađivao s Nijemcima kod

¹²⁷ V. Dodatak, 1.

¹²⁸ Usp. B. MILANOVIĆ, *n. dj.*, s. 215.

¹²⁹ V. *niže*, V. Dodatak, 2.

¹³⁰ V. *niže*, V. Dodatak, 3 b.

ubijanja 11 partizana¹³¹. U samoj presudi Okružnog Suda od 2. listopada 1947. nema ni riječi o krivnji Bulešića! Ali tijekom suđenja on je više puta spomenut kao krivac, a njegovi su protivnici otvoreno govorili: „Dobio je ono što je tražio!“¹³²

¹³¹ V. *niže*, V. Dodatak, 3 bilj. 5.

¹³² Svjedok 12, br. 6.

II

ISKAZI SVJEDOKA

ŽIVOT MIROSLAVA BULEŠIĆA U ISKAZIMA SVJEDOKA

Miroslav Bulešić u obitelji:

Svjedok 7 – Marija Buršić, rođakinja i kolegica u školi

Svjedok 12 – Josip Bulešić, mlađi brat

Svjedok 16 – Zora Jelovac, nećakinja

U sjemeništu i kasnije:

Svjedok 4 – Sveć. Vjekoslav Sloković

Svjedok 6 – Mons. Antun Bogetić

Svjedok 14 – Sveć. Ivan Bartolić

Svjedok 15 – Sveć. Antun Prodan

Župnik u Baderni:

Svjedok 22 – Lidija Legović

Župnik u Kanfanaru:

Svjedok 18 – Ana Sošić

Doravnatelj i profesor u Pazinu:

Svjedok 1 – Mons. Josip Pavlišić

Svjedok 2 – O. Berard Barčić

Svjedok 11 – Sveć. Ivan Jelovac

Svjedok 17 – Sveć. Ivan Grah

Svjedok 20 – Sveć. Ante Merlić

Svjedok 21 – O. Alfonz Orlić

Mučeništvo:

- Svjedok 3 – Ana Šverko
- Svjedok 5 – Mate Žmak-Matešić
- Svjedok 8 – Marija Šajina
- Svjedok 9 – Mate Žmak-Barčić
- Svjedok 19 – Amelija Argentieri (*de auditu*)
- Svjedok na Rogator. proc. u Trstu: Mons. Jakob Ukmar

POPIS SVJEDOKA PO REDU SASLUŠANJA

U kvadratnim zagradama naznačene su godine kada je svjedok poznavao Slugu Božjega.

Upiti promicatelja pravde, prilagođeni pojedinim svjedocima, doneseni su s iskazima svjedoka.

1. Mons. Josip Pavlišić [1940-1947] (III zasj. – 5.6.2000.)
2. O. Berard Barčić [1945-1947] (III zasj. – 5.6.2000.)
3. Ana Šverko [1947] (IV zasj. – 10.7.2000.)
4. Sveć. Vjekoslav Sloković [1936-1947] (IV zasj. – 10.7.2000.)
5. Mate Žmak-Matešić [1947] (V zasj. – 8.8.2000.)
6. Mons. Antun Bogetić [1934-1947] (V zasj. – 8.8.2000.)
7. Marija Buršić [1925-1947] (VI zasj. – 12.9.2000.)
8. Marija Šajina [1947] (VI zasj. – 12.9.2000.)
9. Mate Žmak-Barčić [1947] (VII zasj. – 11.10.2000.)
10. Ana Žmak- Maširova [1947] (VII zasj. – 11.10.2000.)
11. Sveć. Ivan Jelovac [1946-1947] (VIII zasj. – 13.11.2000.)
12. Josip Bulešić, brat Sluge B. (VIII zasj. – 13.11.2000.)
13. Marija Ivetac [1943-1947] (IX zasj. – 11.12.2000.)
14. Sveć. Ivan Bartolić [1937-1947] (IX zasj. – 11.12.2000.)
15. Sveć. Antun Prodan [1934-1947] (X zasj. – 5.2.2001.)
16. Zora Jelovac [1935-1947] (X zasj. – 5.2.2001.)
17. Sveć. Ivan Grah [1946-1947] (XI zasj. – 5.3.2001.)
18. Ana Sošić [1945-1947] (XI zasj. – 5.3.2001.)
19. Amelija Argentieri [1947] (XII zasj. – 2.4.2001.)
20. Sveć. Ante Merlić [1946-1947] (XII zasj. – 2.4.2001.)
21. O. Alfonz Orlić [1946-1947] (XIII zasj. – 7.5.2001.)
22. Lidija Legović [1943-1945] (XIII zasj. – 7.5.2001.)

Službeni svjedoci – periti povjesničari:

1. Sveć. Ivan Grah (XIV zasj. – 31.10.2003.)
2. Prof. Stipan Trogrlić (XIV zasj. – 31.10.2003.)

Svjedočanstva mons. Jakoba Ukmara:

- a) Iskaz na Rogatorijalnom procesu u Trstu, 29.4.1957.
- b) Izvještaj Ravnatelju Kolegija Lombardo u Rimu, 3.11.1947.
- c) Izvješće Biskupskoj Kuriji u Trstu, 12.11.1947.
- d) Pismo mons. Mariju Pavatu, 3.9.1954.

SVJEDOK 1

Mons. JOSIP PAVLIŠIĆ, sin pok. Josipa i pok. Marije r. Krizmanić, rođen je 28. prosinca 1914. u selu Srbljani (župa Stari Pazin). Umirovljeni je nadbiskup nadbiskupije Riječko – senjske. Svjedočio je 5. svibnja 2000. (CP I, s. 107-111)

Svjedok je poznavao Miroslava Bulešića kao sjemeništara, ali ga je pobliže upoznao kao poglavara u Pazinskom sjemeništu (1946-1947). U njemu je vidio “istinskog sveca“ i pravoga mučenika. Sjeća se kako je on odbio potpisati rezoluciju o podršci klera “petogodišnjem planu“, kao i njegove zauzetosti za energičniji stav prema komunističkim vlastima, i to iz pobuda savjesti. Nakon zločina u Lanišću Pavlišić je otpratio ranjenog mons. Ukmara iz Pazina u Rijeku.

2. Nisam u srodstvu sa slugom Božjim. Dolazim svojevolumeno svjedočiti i nitko mi nije sugerirao što bih morao odgovoriti. Moja je živa želja da se ostvari kanonizacija Sluge Božjega Miroslava Bulešića.¹³³

3. Kada ste upoznali Slugu Božjega?

Upoznao sam Slugu Božjega u godinama kada je još kao sjemeništara s drugima dolazio kod mene u Gologoricu. Kao svećenik više sam vodio brigu o duhovnim zvanjima u našoj Tršćansko-koparskoj biskupiji, ali smo se susretali i sa sjemeništarcima Porečko–pulske biskupije, kojoj je pripadao Miroslav Bulešić.

Bliže poznanstvo sa Slugom Božjim došlo je u sjemeništu 1945/46. (točno: 1945/47.)¹³⁴

¹³³ Unaprijed, kod drugih svjedoka izostavljamo odgovor na upit br. 2 kad je sličan ovome.

¹³⁴ Bulešić je bio podravnatelj i profesor u pazinskom sjemeništu šk. godine 1946/47.

Svećenici su bili vjerski i nacionalno nabijeni za oslobođenje Istre od okupatora. Odgojitelji su bili sretni kad je za odgojitelja došao svećenik iz Porečko-pulske biskupije.

Bio je mlad čovjek, svećenik. U razgovorima bio je rigorista, zahtjevan, principijelan. Kard. Kuharić je pripovijedao da je Sluga Božji želio zahtjevniji život u sjemeništu.

Jurca, Bonifačić, Peloza... u sjemeništu su bili kompaktna zajednica za odgoj mladeži. Kad je došao Bulešić bili smo sretni jer je to bio mladi čovjek pun ideala.

4. Sluga Božji došao je u sjemenište za podravnatelja i profesora u listopadu 1946. Kakvo je bilo njegovo djelovanje kao podravnatelja u sjemeništu? Kako je surađivao?

Ja sam tada bio duhovnik i ekonom. Sluga Božji bio je zahtjevan prema đacima, a bio je širok sa sebi ravnima, ali bili smo svi mi zahtjevni. Došli smo u poziciju za kojom se težilo 200 godina u Istri, da dobijemo svoje sjemenište, zato smo tražili da se ulaže maksimum. Nisam nikad čuo ništa negativnog, a mnogo pozitivnog o Sluzi Božjemu.

Nije bio rigorista u pravom smislu te riječi. Kakav je bio kao profesor više bi mogli znati njegovi kolege. Mene je više zanimalo što je on donio iz Rima kao profesor. Što se tiče pojedinih profesora mi nismo bili inspektori koji su gledali kako se tko vlada.

Po mom mišljenju on je bio autentičan svetac, o njemu se nikad nije čulo ništa lošega. Đaci su za njega govorili da je bio strog, ali pravedan.

Ja sam osjećao a i Sluga Božji, da sve treba dati za Crkvu i za narod. U našim su se razgovorima naša očekivanja kretala u tom pravcu.

5. Slučaj sa skidanjem Križa sa strane "napredne omladine", 1. ožujka 1947. Sjećate li se događaja?

Za sve te ludorije koje su se događale ja sam se uvijek držao onoga "Oče, oprosti im jer ne znaju što rade". Samog događaja sjećam se maglovito, ali detalja se ne sjećam.

6. Razgovor svjedoka nadbiskupa Pavlišića i Sluge Božjega na motoru kod Učke. O čemu ste razgovarali?

Datuma se ne sjećam detaljno, vjerojatno jesen 1946. Mi smo razgovarali o odgoju u sjemeništu. Pripovijedao mi je kako im je duhovnik

u sjemeništu Collegio Lombardo u Rimu držao predavanja o principu: prihvatiti ili izbjegavati mučeništvo. Ne može svatko doživjeti crveno mučeništvo, ali se svatko mora boriti da u svom životu očuva svoje dostojanstvo u borbi protiv napasti i kroz bijelo mučeništvo, ali mora biti pripravan i na crveno mučeništvo. Pitao sam se zašto je on tako intenzivno govorio o tome. Kad je pratio mons. Ukmara na krizmu u Buzet dogodio se napad u crkvi pred oltarom. Sluga Božji je tada rekao da do Presvetog u svetojstaništu na oltaru mogu doći samo preko njega mrtvoga. To se dogodilo dan prije događaja u Lanišću.

Njegov stav je bio da kod svećenika nema izbora ni bijelog ni crvenog mučeništva, ali da treba prihvatiti i jedno i drugo. Nakon čina u Buzetu i Lanišću došao mi je na pamet njegov govor o mučeništvu i njegova intenzivna spremnost.

7. Odnos Sluge Božjega prema civilnim vlastima. U Pazinu je 26. lipnja 1947. održan sastanak "Zbora svećenika Sv. Pavla za Istru", rasprava o petogodišnjem planu: državne su vlasti tražile "suradnju" – a Sluga Božji se protivio... Što možete reći o tome?

Naše vlasti su bile blaže nego slovenske. Bilo je ljudi koji su razmišljali o tome kako surađivati s novom vlasti da bi Istra bila priključena Hrvatskoj. Među našim svećenicima nikome nije došlo napamet da bi se odijelili od Rima kao središta katoličke Crkve.

Komunističke vlasti su zahtijevale da u petogodišnjem planu i svećenici trebaju dati svoj doprinos u raznim područjima života. Sluga Božji je bio dosljedan u odbijaju takve suradnje, on je htio vjerno držati direktive svoga biskupa iz Poreča, koji je znao da hrvatski kler zagovara priključenje Istre Hrvatskoj. Odbio je potpisati Rezoluciju o suradnji s vlastima oko petogodišnjeg plana. Još nije bila donesena odluka o priključenju Istre. Zastupao je čvršći stav prema vlastima, želio je imati čistu savjest i želio je dosljedno slušati svoje poglavare.

Nisam toliko osjećao podijeljenost svećenika. Kad se radilo o principima i ja bih bio dosljedan kao i Bulešić.

Svećeničko društvo kod nas je odobrio biskup Santin iz Trsta, a Porečki biskup to društvo nije nikad odobrio.¹³⁵

8. Zašto je ometana krizma i vizitacija biskupovog delegata u Tinjanu? Tko se je i zašto protivio podjeljivanju krizme u Istri?

¹³⁵ O stanovištu mons. Radossija prema Zboru svećenika sv. Pavla vidi *niže*, Drugi dio, IV.

Zbog Santina, za kojega su vlasti mislile da želi da Istra ostane u sastavu Italije, ali i da osujete vjerske manifestacije. Posrijedi su bili i politički (nacionalni) i vjerski motivi.

9. Dolazak mons. Ukmara u Pazin (16. kolovoza 1947.). Polazak Sluge Božjega kao pratioca. Prilike: nasilja komunista protiv Crkve, vjernika... Sprečavanje Krizme! Koja su vaša sjećanja?

Kada je jednom zgodom biskup Santin došao u Kopar pretukli su ga, zato je poslao mons. Ukmara u Istru, koji je bio Slovenac. Mi smo znali da je pokušao atentat na biskupa u Kopru, pa da zbog toga šalje delegata, narodnjaka, Slovenca, koji je znao i hrvatski.

U sprečavanju krizme sigurno je bila prisutna i borba protiv Boga i Crkve. Odjek u tome bio je i na Mirovnoj konferenciji u Parizu. To je bila jedna pljuska tadašnjoj Jugoslaviji. Problem nije bio samo vjerski već i vrlo istaknuti nacionalni problem.

Očekivali su se problemi, ali ne do te mjere. Bile su već jake smetnje i u Trvižu, Tinjanu, najžešće je bilo u Buzetu. Sve je išlo nekim crescendom. Sigurno je to bila direktiva vrha partije.

Bila su prisutna oba motiva, nacionalni i vjerski, ali pretežno je bio vjerski, i problem vjerskih manifestacija (krizme) u Istri.

Pokušavala se spriječiti djelatnost Crkve u Istri. Prisutna je bila i podržavana mržnja prema svećenicima. Željelo se zastrašiti vjernike i samim događajem u Lanišću.

11.¹³⁶ Dolazak nuncija iz Beograda mons. Hurley-a u jesen 1947. i njegova izjava glede Sluge Božjega. Koje je vaše svjedočanstvo?

Kod stola u sjemeništu u Pazinu razgovaralo se o Bulešiću. Mons. Milanović je tada rekao da smo mnogo izgubili njegovom smrću, ali je mons. Hurley na to rekao da smo tom mučeničkom smrću još mnogo više dobili.

12. Je li on podnio ubojstvo ili mučeništvo, koliko tu igra ulogu "in odium fidei"?

Po mojem dubokom uvjerenju on je ubijen zato što je bio revan svećenik i zato što je vršio svoje svećeničke dužnosti.

¹³⁶ Zbog nepažnje, u hrvatskom originalu, pa tako i u prijevodu, nakon br. 9 dolazi br. 11.

Bulešić je ubijen kao istaknuti član katoličke Crkve, mlad, čestit, učen, nadaren, zauzet. Postojalo je mišljenje da bi bio ubijen bilo koji svećenik koji bi se u tom trenutku tamo bio našao u toj okolnosti, jer se nastojalo svim silama spriječiti daljnje krizme.

Za mene osobno, vrlo jednostavno to je bilo mučeništvo “in odium fidei” za kojega se stvarno Sluga Božji duhovno pripremao.

13. Jeste li iz susreta sa ljudima čuli o “fama sanctitatis” i “fama martyrii”?

To je za mene toliko logično da je neupitno. On je na mučeništvo bio pripravan, on je o tome razmišljao. U svijesti katoličkih vjernika on je nedvojbeno bio mučenik.

SVJEDOK 2

O. BERARD (krsno ime: Ante) BARČIĆ, sin pok. Ante i pok. Matije Staničić, rođen 22. rujna 1910. u Kamporu (Rab), svećenik-franjevac (OFM), sada pastoralni suradnik u Puli. Svoj iskaz je dao 5. lipnja 2000. (CP I, s. 107-110).

Svjedok je dobro poznao svećenika Bulešića. U istom su sjemeništu djelovali, surađivali i boravili tijekom cijele školske godine 1946/47., uvijek kao bliski prijatelji, iako je o. Barčić bio deset godina stariji.

O. Barčić opisuje vlč. Miroslava kao “uzorna svećenika”, a odmah nakon njegove smrti gleda u njemu „mučenika, zalag bolje budućnosti“, kojemu upravlja svoje molitve. Svjedok s malo riječi daje shvatiti protuvjersku klimu koju su komunisti stvorili u Jugoslaviji nakon rata (*niže*, br.7).

3. Kada ste upoznali Slugu Božjega?

Upoznao sam Slugu Božjega u šk. g. 1945/46. u Pazinu u Sjemeništu. On je dolazio iz Kanfanara, gdje je bio župnik, u Pazin gdje je predavao školske godine 1946/47. filozofiju i vjeronauk, a ja sam predavao prirodne znanosti. Sluga Božji bio je osim toga i podravnatelj u Sjemeništu. Vidali smo se često na profesorskim sjednicama, na hodniku, u zbornici.

4. U kakvom ste odnosu bili sa Slugom Božjim?

Ne samo da smo bili kolege kao profesori u školi, već smo bili pri-sni prijatelji kao dvojica braće. Intimno povezani u razgovoru i druženju.

Kao osobu ga jako dobro poznajem. Ja sam prve dvije godine stanovao u sjemeništu, te smo se tijekom dana imali prilike susretati. Bili smo prijatelji u pravom smislu te riječi.

5. Sluga Božji Miroslav Bulešić kao svećenik, profesor, podravnatelj u Sjemeništu: Što možete o tome posvjedočiti?

Svećenik. Djelovao je idealno kao svećenik. U razgovorima uvijek je bilo pitanje vjerske naravi, duhovno. U njemu je uvijek zračila duhovnost. Uvijek je za mene odavao uzornog svećenika. Bio je čovjek molitve, smiren, bez nervoze i žurbe. Što se tiče njegova rada kao župnika ne mogu mnogo reći. Kad je bio ubijen ja sam ga mijenjao vikendom na službi u Kanfanaru od početka rujna 1947. Mogu reći da je čak svetački djelovao.

Profesor. Kao profesor nemam uvida kako je predavao. Čuo sam da su daci pozitivno govorili o njemu kao profesoru.

Podravnatelj. Pretpostavljam da je zahtijevao disciplinu jer je bio čovjek reda. Koliko mi je poznato bio je čovjek s kojim se dalo razgovarati. Imao je širinu i bio je otvoren dijalogu.

Često puta smo razgovarali o odgoju sjemeništaraca. Bio mu je na duši vjerski odgoj budućih svećenika. Držao im je nagovore (egzorte), čuo sam da su sjemeništarci bili zadovoljni.

6. Sastanci "Zbora svećenika sv. Pavla za Istru" u Sjemeništu: da li što možete reći o tome?

Nisam bio član "Zbora svećenika", niti sam sudjelovao na njihovim sastancima. O Sluzi Božjemu kao tajniku "Zbora svećenika" ne bih znao ništa reći.

7. Živjeli ste poratne društveno-političke prilike, kako biste ih opisali?

Prve mjesece nakon rata proživio sam u Dalmaciji. Novoj vlasti je na prvom mjestu bila hajka na svećenike i na Crkvu. Utjecali su na mladež, držali mitinge, tako da je mladež bila zadojena protiv Crkve. Bilo je teško živjeti, čovjek se osjećao bespravno. Ja sam doživljavao kao da nemam tlo pod nogama, kao da sam bespravan i da svatko ima pravo ubiti me.

8. Jeste li poznavali crkvene prilike u Istri?

Mi koji smo došli s druge strane Učke drugačije smo gledali na situaciju u Istri. Koliko se ja sjećam, Sluga Božji je imao ispravan stav o vjerskim i nacionalnim pitanjima. Bio je za priključenje Istre Hrvatskoj. Razgovarali smo i o vlastima. On je bio apsolutno protivan komunističkom

režimu. Bio je za to da Istra bude u Hrvatskoj i Jugoslaviji, ali je bio potpuno protivan režimu koji je imao protucrkveni i protureligijski stav.

Biskupa Santina iz Trsta upoznao sam 11. prosinca 1945. prigodom otvaranja Sjemeništa u Pazinu, a biskupa Radossija upoznao sam u Poreču, prigodom jednog posjeta. Sa Slugom Božjim o crkvenim prilikama nisam posebno razgovarao, ali prema biskupima je imao korektan stav.

Čuo sam da je Sluga Božji kao župnik u Kanfanaru bio odlučan u prilikama kada se radilo o krizmama i prvim pričestima.

9. Dolazak mons. Ukmara radi krizme 16. kolovoza 1947. i polazak Sluge Božjega kao pratioca: imate li što o tome reći?

Komunisti nisu mogli smisliti biskupa Santina, pa kad je poslao delegata mons. Ukmara iznenadio ih je te je njihova mržnja bila usmjerena na njega. Biskup Santin je u očima komunista bio fašista, zbog toga on šalje delegata.

Mons. Banko pričao nam je kakva je bila situacija na krizmi u Tinjanu; kako su bili protesti, neredi, demonstracije. Kada smo mi u sjemeništu sve to čuli, bili smo u strahu.

Mons. Ukmar dolazio je i ranije tako da sam ga dobro poznao, tim više što sam čuo od svećenika u Pazinu o njemu jako dobre stvari. S krizmama je bilo velikih problema.

10. Sjećate li se dana kad je Sluga Božji bio ubijen?

Na dan ubojstva došao sam popodne u Sjemenište vrativši se sa župe iz Kanfanara, zvali su me i izašavši vidio sam mons. Ukmara dovezenog na nekom malom kamionu unakaženog; iako sam ga dobro poznao, bio je neprepoznatljiv. Nosili smo ga u kuću. Pitao sam vlč. Stjepana Ceka, župnika u Lanišću, koji ga je dovezao: "Što je sa Mirom?", "Još gore!", rekao je. Kasnije u kući rekao mi je: "Zaklali su ga!". Kako je Sluga Božji za mene bio ideal, istog časa sam pomislio u duši: "Imamo mučenika, zalag bolje budućnosti."

Od tada nisam promijenio mišljenje. Do danas mu se molim kao mučeniku za Crkvu i katoličku vjeru.

11. Jeste li bili na sprovodu Sluge Božjega?

Nisam. Nije bilo moguće. Vlak nije stao u Pazinu jer su vlasti to zabranile. Mrtvog Slugu Božjega nisam vidio.

12. Jeste li uvjereni da je on podnio mučeništvo?

Jesam, potpuno.

13. Zašto smatrate da je ubijen “in odium fidei”?

Sva ona hajka koja se dizala za vrijeme krizmi bila je uperena protiv Boga, Crkve i svećenstva. Svaki svećenik koji je bio prisutan na krizmi bio je neprijatelj. Po mom uvjerenju partizani su to učinili “in odium fidei”. To što je Sluga Božji pao prvi, nije toliko važno, već to da je to učinjeno “in odium fidei”.

14. Jeste li čuli nešto o tome da je to bilo planirano?

O tome ne bih znao.

15. Kako ste gledali na Slugu Božjega nakon njegove smrti?

U don Miru sam gledao uvijek pravog mučenika. Smatrao sam i smatram da je mučenička smrt don Miroslava blagoslov Božji za Crkvu u Istri, u Hrvatskoj i u svijetu. Don Miru se utječem s velikim povjerenjem i molim Boga da ga se udostoji što prije proglasiti blaženikom i onda svecem.

16. Imate li još što god dodati ili izmijeniti u vašem svjedočanstvu?

Želio bih da se propagira što više štovanje Sluge Božjega i da čim prije dođe do kanonizacije. Što više među ljude širiti štovanje prema njemu¹³⁷, da ljudi traže njegovu pomoć i zagovor.

SVJEDOK 3

ANA ŠVERKO, kći pok. Mate i pok. Rože Žmak, rođena u Lanišću 10. svibnja 1928. Po zanimanju domaćica, nastanjena u Savudriji. Svoj iskaz dala je 10. lipnja 2000. (CP I, s. 111-113).

Svjedokinja je *de visu* [svjedoči što je vidjela], opisuje kontekst u kojem su se odvijali tragični događaji u Lanišću, i posebno ubojstvo mladog svećenika, koje je ona mogla gledati kroz prozor, koji je samo metar od zemlje. Uz nju je bila i njezina sestra Marija Šajina (*niže*, svjedok 8) i Mate Žmak-Barčić (*niže*, svjedok 9).

3. Kada ste upoznali Slugu Božjega?

¹³⁷ Hrvatski termin *štovanje* preveden je na talijanski sa riječju „culto“, prema kojoj bi se mogla krivo shvatiti misao svjedoka, ali on sigurno nije mislio na *kult* u smislu Dekreta Urbana VIII.

Upoznala sam Slugu Božjega prigodom dijeljenja sv. krizme u Lanišću 24. kolovoza 1947., kad je on pratio djelatelja krizme mons. Jakova Ukmara. Tom sam prilikom bila kuma za dvije krizmanice. I bila sam u crkvi za vrijeme mise i krizmavanja. Nakon toga izišli smo iz crkve i ja sam se zadržala pred župnim stanom cijeli dan. Mogu svjedočiti o onome što sam vidjela i čula.

4. Kako je održana misa i dijeljenje krizme u Lanišću 24. kolovoza 1947.?

Misa je održana ranije. Unutra je bilo puno ljudi jer je bilo puno djece. Muškarci su bili vani i oko vratiju jer su branili da napadači ne uđu u crkvu. Već su cijelu noć čuvali crkvu jer su napadači rekli da će padati crveno kamenje. Napadači su došli iz okolice i mi smo ih većinu poznavali. Puno djece je bilo za krizmu jer dugo godina nije bilo krizme. Oko crkve je bila vika i buka za vrijeme mise i poslije, jedan od napadača je izvana za vrijeme mise pištoljem pucao u prozor. Ja sam bila na sredini crkve i dobro sam vidjela vlč. Bulešića i mons. Ukmara. Krizma i misa su prošli u redu koliko je to moglo biti u samoj crkvi.

5. Tko se protivio i zašto – da se dijeli krizma u Lanišću? Zašto je ta crkvena svečanost tada nekome smetala? Što su protivnici htjeli?

Ljudi su govorili da su to učinili komunisti. Vlč. Cek je došao u Lanišće nakon prijašnjeg starijeg svećenika, te je mnogo toga u župi obnovio, mladi su se okupljali oko svećenika. To je komunistima očito smetalo. Nadalje vlč. Cek je djeci govorio da članovi partije ne mogu biti kumovi na krizmi. U Lanišću smo svi išli u crkvu, mladi su se držali Crkve i to je partiji smetalo. Toga dana okupila se u okolici crkve velika masa protivnika s namjerom da prave nered, ometaju i spriječe crkveno slavlje krizme.

6. Nakon mise zadržali ste se ispred župnog stana. Zašto?

Nakon mise i krizme većina nas ostali smo kod crkve i pratili svećenike od crkve do župnog stana, nakon toga ostali smo uz župni stan. Mi smo bili ispred župnog stana. Kad je došla milicija mislili smo da će se sve smiriti, ali su oni otvorili vrata župne kuće i napadače pustili unutra, te ušli prvi, a za njima napadači. Moja sestra Marija udata Šajina i još dvojica dječaka Mate Žmak i Josip Grbac držali smo se za rešetke na prozoru župnog ureda.

7. Što ste čuli i vidjeli kroz prozor, što se događalo u župnom uredu?

Malo nakon što su napadači provalili u kuću i župni ured, kroz vrata i prozor smo čuli riječi: "Isuse, primi dušu moju", a napadači su odgovorili: "Sad ćemo ti je mi primiti!" Kroz prozor vidjeli smo čovjeka kako leži u krvi. Nismo raspoznali o kome se radi, zbog crne kose mi smo mislili da je to župnik Cek. Na prozoru na katu su se pojavile partizanke ("drugarice") te pitale: "Da ga bacimo dolje?" i nakon toga su bacile talar mons. Ukmara koji je odletio u susjedno dvorište. Mama vlč. Ceka je izašla van, prošla je kraj nas i potihlo rekla: "Naš se je sakrio." Malo zatim napadači, čini mi se trojica, izašli su van iz župnog stana okrvavljenih ruku, jedan od njih Slavko Sanković imao je krvavi nož u rukama. Sve sam ih iz viđenja poznavala. Pitali su: "Gdje bi si oprali ruke?" Moja sestra je odgovorila: "Pilate, nikad ih više ne opereš!" Prisutna tetka Slavka Sankovića koja se našla tu u blizini rekla mu je: "Sinko, sinko, kaj ste storili?" On je odgovorio: "Ono što smo namislili to smo i napravili!" Nakon toga su otišli do vode na koritu kraj crkve i oprali si ruke. Sve su to vidjeli svi okupljeni na tom prostoru.

8. Zašto "Narodni sud" nije to mogao kasnije 2. listopada 1947. ustanoviti? Oni su vjerojatno to ipak znali?

Napadači, koji su počinili ubojstvo bili su dva-tri mjeseca u zatvoru za izazivanje nereda. A godinama su bili u zatvoru oni koji su branili župni ured. Mene su ispitivali na općini i optužili da sam izvikivala "Živjela fašistička vjera", ali ja sam tvrdila da sam izvikivala možda samo "Živjela Kristova vjera". Oni su samo čekali da ja kažem nešto protiv Crkve, svećenika, vjere, a najviše protiv župnika Ceka.

9. Što mislite: da li se ovo ubojstvo dogodilo slučajno ili je netko prije toga organizirao ubojice i druge provalnike? (Tko?)

To je bila velika komunistička organizacija po svim selima. Mislim da je bilo i potplaćenih.

Svi smo Lanišćani mislili i govorili isto, i svima nam je bilo jasno da je sve organizirala partija iz mržnje prema Crkvi.

10. Kako su Lanišćani sudjelovali na sprovodu?

Atmosfera je bila tužna i žalosna. Nije bilo nikakvog vikanja, nereda ni ometanja. Bilo je mnogo ljudi, ali samo iz župe Lanišća, jer vlasti druge nisu pustili da dođu. Na sprovodu su prisustvovali i oni koji su dan prije ometali krizmu. Sprovod je vodio mons. Pavić, kojeg su jednog vlasti pustile proći.

11. Kako su se kasnije vjernici odnosili prema grobu Sluge Božjega? Kako su ljudi među sobom govorili o tom ubojstvu?

Svi smo isto mislili i govorili da je umro mučeničkom smrću za vjeru. Ljudi su dolazili moliti na njegov grob. Doživljavali smo ga kao mučenika i sveca. Još i danas se njemu molim za zagovor.

SVJEDOK 4

Sveć. VJEKOSLAV SLOKOVIĆ, sin pok. Šime i pok. Marije Dobrila, rođen u selu Žbrlini (Pazin) 26. lipnja 1926. Upravitelj je župe Lovrečica i župni vikar u Umagu, boravi u Umagu. Svoj iskaz dao je 10. srpnja 2000. (CP I, s. 114-116).

Svjedok ističe poštovanje koje su mladi svećenici imali prema Miroslavu Bulešiću zbog njegova dosljednog i odlučnog stava prema komunistima, kao i štovanje prema njemu odmah poslije smrti.

3. Kada ste upoznali Slugu Božjega?

Slugu Božjega upoznao sam kad sam kao dječak došao u malo sjemenište u Kopar (1936.), a Sluga Božji bio je tada u 6. razredu, tj. u liceju. Susretali smo i se i kasnije.

4. Kakav je dojam Sluga Božji ostavljao na vas kao mladi svećenik?

Općenito smo osjećali naročito poštovanje prema vlč. Leopoldu Jurci i vlč. Josipu Pavlišiću, a od mlađih svećenika prema Sluzi Božjem Miroslavu Bulešiću. Osjećali smo njegov principijelan i čvrsti stav prema komunistima.

5. Kada ste čuli za ubojstvo Miroslava Bulešića među klerom i narodom?

Bila je nedjelja. Ja sam bio na Starom Pazinu kod župnika vlč. Kalca. Navečer se Gigi Hrvatin, koji je vozio mons. Ukmara i vlč. Bulešića u Lanišće, vratio kući na Stari Pazin s razbijenim staklom na autu. Budući da je stanovao blizu župnog stana, javio se župniku da ga izvijesti o događajima u Lanišću. Bio je jako usplahiren, izvijestio nas je o neredima u Lanišću i da je Bulešić ubijen.

Kad sam čuo za ubojstvo Miroslava Bulešića, ta činjenica na mene je djelovala da se definitivno odlučim za svećeništvo. U mojem stavu bilo je vjerojatno i inata, ali ključni motiv je bio: isplati se ići tim putem i žrtvovati čak i svoj život za vjeru.

6. Kakav je odjek imalo ubojstvo Miroslava Bulešića među klerom i narodom?

I svećenici i vjernici bojali su se javno spominjati Slugu Božjega. Još 1987. prigodom komemoracije 40-godišnjice njegove smrti vlasti su negodovale.

Mi smo imali sliku Miroslava Bulešića koja se širila skrovito kao znak borbe protiv komunističkog bezboštva.

Prilikom mlade mise Marijana Pavletića 8. rujna 1957. u Zamasku, a koji je bio zaređen 24. kolovoza 1957., na desetu godišnjicu smrti Sluge Božjega, kao župnik mladomisnikove rodne župe Zamask izložio sam Bulešićevu sliku u župnom stanu gdje je bio ručak i prigodom čestitanja spomenuo sam tu godišnjicu smrti Bulešića. Svi smo bili svjesni da takav postupak znači određen rizik.

Među vjernicima od prvog momenta bilo je prisutno veliko poštovanje prema Sluzi Božjemu kao mučeniku. Mi smo čuvali njegove slike, a neki su nosili sa sobom i njegove relikvije (komadići platna natopljeni njegovom krvlju).

7. Smatrate li da je ubojstvo Miroslava Bulešića bilo promišljeno organizirano iz mržnje prema Crkvi?

Sve to što se u Lanišću dogodilo bilo je svakome jasno da je učinjeno iz mržnje prema Crkvi. Sve je bilo podmuklo organizirano. Uvjeren sam stoga da je vlč. Bulešić ubijen iz mržnje prema vjeri.

8. Jeste li osjećali da je Sluga Božji doista bio spreman za vjeru sve žrtvovati?

On je više puta i prije u životu pokazivao hrabrost i dosljednost u vjeri. Više je puta kao svećenik hrabro istupao, pa makar se time zamjerio komunistima.

SVJEDOK 5

MATE ŽMAK-MATEŠIĆ, sin pok. Mate i pok. Marije Šverko, rođen u Lanišću 17. travnja 1922. Umirovljeni službenik nastanjen u Rijeci. Svoj iskaz dao je 8. kolovoza 2000. (CP, s. 117-119).

Svjedok *de visu* [osobno vidio] o događajima u Lanišću; milicija ga je zadužila da uredi mrtvo tijelo Sluge Božjega i ispere mrlje njegove krvi. Kasnije je napisao kroniku o onim događajima, koja je objavljena 1997. pod naslovom *Krvava Krizma Lanišće 1947*. Osim toga, on je od novinara Zvane Črnje uspio dobiti pismo kojim je ovaj opozvao sve što je bio napisao u "Vjesniku" nakon ubojstva vlč. Miroslava Bulešića (v. Dodatak, 5).

3. Kad ste prvi put vidjeli i upoznali Slugu Božjega Miroslava Bulešića?

Prvi put susreo sam Miroslava Bulešića večer uoči krizme 23. kolovoza 1947. kad je došao autom u Lanišće zajedno s mons. Ukmarom. Drugi dan vidio sam ga u sakristiji kada je poljubio rane jednom starcu, ranjenom pred crkvom. Vidio sam ga kad je nakon krizme iz crkve išao u župni stan. Poslije ga više živoga nisam vidio.

4. Jeste li bili u crkvi za vrijeme krizme?

Bio sam kum na krizmi dvojici krizmanika. U crkvi su bili samo krizmanici i žene te dva muškarca kao predstavnici kumova. Mi ostali kumovi iz Lanišća ostali smo skupa sa svim drugim muškarcima izvan crkve da branimo nasilnicima ulaz u crkvu. Ja sam bio kod vratiju sakristije.

5. Kako ste vi doživjeli ta nemila događanja u Lanišću?

Mi branitelji crkve bili smo goloruki, dok su napadači bili naoružani: imali su barem jedan pištolj, čekiće, kolce... Započeo je među nama okršaj. I sam se čudim kako smo izdržali te napade. Napadača je po mojoj procjeni bilo oko 400 i mnoge od njih sam poznavao jer su bili iz susjednih mjesta.

6. Zbog čega je došlo do svih tih nemira?

Mislim da su nasilnici dobili naređenje od viših partijskih instanci, ali ne vjerujem da su dobili nalog da ubiju, nego samo da spriječe krizmu i zaplaše narod da ne ide u crkvu. Više se godina krizma nije mogla održati

za vrijeme II. svjetskog rata te se broj krizmanika namnožio. Narod je bio uz Crkvu, velik broj mladih također, a to je komuniste iritiralo.

7. Opišite nam susret Miroslava Bulešića sa starcem u sakristiji.

Vidio sam kako je Miroslav Bulešić u sakristiji poljubio rane starcu Ivanu Grpcu Zvanuc, koje je zadobio prigodom obrane crkve. Doživio sam taj Bulešićev čin kao svjedočanstvo i priznanje tom čovjeku zbog njegove spremnosti na žrtvu zbog Krista.

8. Kako su se odvijali događaji nakon mise i krizme; provala nasilnika u župnu kuću?

Kad je došla milicija mi smo odbacili kamenje i kolce na tlo misleći da će oni držati red, ali nisu. Župnik Cek pozvao je komandira milicije u kuću. Ali kratko nakon što je ušla milicija, provalili su u kuću nasilnici pri čemu su se neki od nas branitelja uhvatili za glavu ne sluteći ništa dobro. Ja sam se tada nalazio 20-tak metara od kućnih vrata. Dobro sam vidio, kao i svi ostali pred kućom, kada je ubojica izašao iz kuće s okrvavljenim nožem i rukom. Znali smo da se dogodila tragedija. Mislili smo da su sva tri svećenika umorena.

9. Opišite nam kako je teklo uređivanje tijela pokojnog Bulešića u župnom stanu.

Bio sam u grupi ljudi kojima je te večeri komandir milicije naredio da uredi pokojnika i očiste prostoriju u župnom stanu. Nekoliko dana nakon toga u svojoj bilježnici opisao sam taj događaj. Prijepis sa vlastoručnim potpisom dostavljam ovom sudu. Ovdje stoga mogu samo ukratko ponoviti što sam tu već naveo.

Našli smo tijelo u sredini kancelarije, na leđima. Bili smo troje, dva muškarca i jedan žena. Uzeli smo ga, stavili na stol i oprali ga do pojasa. U gornjoj sobi uzeli smo zavoj kojim smo mu omotali vrat i čistu košulju koju smo mu navukli. Položili smo ga na stol u kancelariji (tinel). Zatim smo pokupili krv.

Svojim sam rukama zgrušenu mučenikovu krv skupio u lavor i odnio iza sakristije te prosuo preko zida na zemlju staroga groblja. Nakon toga sam se vratio u kuću i oprao pod, ali ostala je mrlja krvi na podu i na zidu kojeg nismo ni prali.

Ovo su tek glavne činjenice, a opširniji opis o svemu, a pogotovo o mučenikovim ranama, može se naći u mom prije spomenutom opisu.

10. Koja su vaša sjećanja na pogreb Miroslava Bulešića?

Pogreb vlč. Bulešića 26. kolovoza 1947. protekao je dostojanstveno, bez ometanja. Sudjelovali su svi stanovnici Lanišća, taj dan se nije radilo. Njegov grob u Lanišću je odmah postalo mjesto molitve, a to je ostalo i do danas. Uspomena Miroslava Bulešića nije pala u zaborav već se sačuvala u narodu iako su se do demokratskih promjena ljudi plašili o tome govoriti.

Kao svjedok koji je vidio mučnikove rane i skupio mučnikovu krv duboko sam u sebi uvjeren da je Bulešić podnio to mučeništvo zbog mržnje prema vjeri i Kristu. Osvjedočen u to ja mu se stalno molim kao mučeniku.

Svjedok je predao Delegatu kopiju opisa u kojoj govori u odgovoru na upit br. 9, a donesena je niže, V. Dokumenti, 4.

SVJEDOK 6

Mons. ANTUN BOGETIĆ, sin pok. Luke i pok. Agate Premate, rođen u Premanturi 24. travnja 1922. Porečko-Pulski biskup u miru, sada je duhovnik u Biskupijskom misijskom sjemeništu "Redemptoris Mater" na Taiwanu. Svoj iskaz dao je 8. kolovoza 2000. (CP I, s. 119-121).

Kao svjedok o životu Sluge Božjega u sjemeništu i dušobrižništvu, mons. Bogetić ističe njegove vlastitosti kao dobrog pastira, a hvali ga i njegov biskup. Vjernici ga štiju kao žrtvu mržnje prema vjeri i dolaze moliti na njegov grob.

3. Kada i kako ste upoznali Slugu Božjega Miroslava Bulešića?

Upoznao sam Slugu Božjega već u vrijeme kad sam ušao u Malo Sjemenište u Kopru (god. 1934.). Kao klerici iste biskupije bili smo kasnije povezani, a još više povezani otkad je Sluga Božji postao svećenikom, sve do njegove smrti (1947.). Najviše sam ga vidio kao revna svećenika.

4. Kakva su vaša sjećanja na Slugu Božjega?

Iz vremena sjemeništa u Kopru nisam ga osobno puno poznao. Bili smo povezani na liniji zvanja, domoljublja i vjere. Bili smo zajedno 3 godine, bio je stariji od mene. Bio je ozbiljan sjemeništarc koji je mnogo

obećavao. Tada nismo imali mnogo zajedničkih razgovora tako da ću ga mnogo bolje upoznati kao svećenika. Kao bogoslov posjetio sam ga u njegovoj rodnoj kući u Čabrunićima. U Bičićima prigodom mlade mise vlč. Pereše, gdje je sudjelovao i Miroslav Bulešić, susreli smo se te smo zajedno pjevali i veselili se.

5. Koje je vaše sjećanje na svećenika Bulešića?

Bulešić je bio revan svećenik, pun žara da dođe do svih, da podrži vjeru u narodu koja je bila ugrožena. Ljudi su ga cijenili iako je bio ozbiljan i strog. Ali je kao dobar pastir privlačio ljude. Bio je pripravan žrtvovati se i riskirati i za fizički spas ljudi. Znao je intervenirati kod njemačke komande da izbavi svoje župljane iz zatvora i transportacije u logor. Susretao je ljude i posjećivao ih. Na biciklu je znao obilaziti i zaustaviti se s ljudima (npr. nedjeljom popodne dok su boćali). Znam da je propovijedao ozbiljno i principijelno ne bojeći se istine. Bio je čovjek molitve, pobožan Majci Božjoj. Rado je predvodio pučke pobožnosti.

Kao odgojitelj i profesor nastojao je biti u kontaktu sa svima, ali uvijek jasnih i nedvosmislenih stavova o pravom liku svećenika.

Čuo sam na svoje uši kako je tadašnji porečko-pulski biskup Radossi pohvalio Bulešića kao svoga solidnog i dobrog svećenika. Imenovao ga je i svojim posrednikom između sebe i "narodne" vlasti.

6. Kakve su bile opće društvene prilike u Istri za vrijeme krizme u Lanišću 1947.?

Nove komunističke vlasti širile su organizirano ateističku propagandu i protuvjersko raspoloženje. Tako je bilo i za vrijeme krizme u Lanišću. Neredi u Lanišću bili su samo dio sustavnog i organiziranog pritiska protiv vjere i Crkve.

7. Kada ste i kako čuli o ubojstvu vlč. Bulešića?

Putovao sam iz Labina u Pazin da bih uzeo vlak za Pulu 25. kolovoza 1947. U Pazinu sam na trgu usred mase svijeta susreo svećenika Anđelka Grubišića koji mi je rekao "Occiderunt Mirum Bulešić". Ukrcao sam se u vlak za Pulu, a prije ulaska u Pulu vojska me je iskrcala i jedan me vojnik po noći pratio kroz šumu u zatvor u Fažanu da ne bih širio glas o događaju u Lanišću. U Fažani su me zadržali par dana, gdje sam bio i za vrijeme Bulešićevog sprovoda. Poslije su me odvezli u Opatiju te me nakon toga

pustili. Nisu htjeli da dođem do biskupa Radossija u Pulu da mu prenesem vijest o Bulešićevoj smrti.

8. Kako su vjernici i svećenici prihvatili Bulešićevu žrtvu?

Neki svećenici su se prestrašili i pobjegli u Italiju, neki od njih su se poslije vratili, a narod se zgražao nad onim što se dogodilo u Lanišću. Svećenici su se posebno osjećali povrijeđeni jer su i oni izabrali priključenje Jugoslaviji, a sada doživljavaju od te iste vlasti ovakve stvari. No, i svećenici i vjernici smatrali su od početka da je nasilje nad svećenikom Bulešićem učinjeno iz mržnje protiv vjere. Stoga su Bulešića smatrali nevinom žrtvom te mržnje te su na njegov grob dolazili stalno moliti. Javnih manifestacija nije bilo do četrdesete obljetnice njegove smrti 1987. kada smo postavili spomen ploču na pročelju grobljanske crkve u Svetvinčentu. No i tada su vlasti negodovala i bojale se da se te proslave ne bi ponavljale.

9. Imate li još što reći ili nadodati?

Prilažem pitanja koja sam postavio kao porečko-pulski biskup mons. Ivan Paviću 25. rujna 1986. godine o pokojnom Miroslavu Bulešiću i njegove odgovore od 26. rujna 1986. godine. Među istarskim svećenicima je općepoznata činjenica da je Mons. Pavić smatrao Miroslava Bulešića mučenikom i da mu se molio.

Ja ga osobno smatram mučenikom za vjeru koji je to mučeništvo prihvatio, a svojim napadačima oprostio.

Dodatak: Odgovor mons. Ivana Pavića preuzv. Mons. Antunu Bogetiću, biskupu Porečkom i Pulskom (CP, I dio, ss. 125-127).

Odgovaram na Vaša pitanja od 25. rujna 1986. o pok. Miri Bulešiću.

Na ta jučerašnja pitanja odgovaram otprilike istim redom.

Poznavao sam Mira Bulešića otkad je pohađao osnovnu školu u Juršićima, gdje je bila škola i za djecu iz sela Čabrunići. U toj školi se vršila nastava, otkad smo pali pod Italiju, samo na talijanskom jeziku, ali ja sam predavao vjeronauk hrvatski. Tako i onda kad su djeca dobila u ruke moj prvi katekizam "Božja objava". Tada su djeca, kad bih ja došao u razred, izvadila ispod klupe tu knjigu. Tako je bilo dok se je moglo.

Premda je selo Čabrunići spadalo pod župu Svetvinčenat, ondašnji su vjernici pohađali crkvu u Juršićima, iako je ta bila podružnica vodnjanske

župe. Tako su i sva djeca iz Čabrunići pohađala moju crkvu u Juršićima, pa su ondje primala i sakramente.

Miro je bio uvijek uzoran vjeroučenik i dobar. Drukčije ga ja ne bih bio uputio u sjemenište. Tada su Slovenci imali u Gorici tzv. "Alojzevišče" kao pripravnicu za sjemenište. Zato sam i Mira onamo uputio. Zatim sam ga uputio - po dogovoru sa župnikom Svetvinčenta - u naše malo sjemenište u Kopru.

Kad je sazreo za bogosloviju, uputio sam ga u Rim, zaštitom svoga prijatelja na Orientalnom institutu isusovca prof. o. Stjepana Sakača. On mu je našao mjesto ondje u zavodu "Pontificio Seminario Lombardo". Taj zavod i sada postoji: ...00185 Rim, Piazza S. Maria Maggiore 5.

Njegovi drugovi i poglavari u Lombardu su po njegovoj smrti nešto poduzimali, a što i kako, to bi morao Mons. Pavat, ako već nije to učinio, registrirati.

Ovdje ću spomenuti što mi je rekao pok. nadbiskup Fogar o Miru, pošto je navršio studije u Rimu: "Quello sarà il futuro vescovo di Parenzo - ma non sta dirglielo!"

A sada još ovo po broju Vaših pitanja:

1. Njegova obitelj je, po mome sudu, bila više manje kao ondašnje obične obitelji.
2. Da li je on po čudi bio nagao, teško je suditi. Mislim da je po karakteru bio i on kao Roverci - a o njima je napisao njihov pjesnik don Jakov Cecinović: "Roverac, brate, poseban je tip: što grmi, plače sve u jedan hip..." (B. dr. J. Dobrila – Spomen knjiga 1912-1912, str. 159).
- Da je pok. Miro čušnuo oca zbog psovke, to je napisao u svome Dnevniku. Pa to je znak kako je na njega i očeva psovka jako potresno djelovala...
3. Miro je doista bio simpatična pojava. Mislim da je u Dnevniku zapisao kako se obranio od simpatije što mu je iskazivala neka djevojka.
4. Gore sam već napisao o njemu u Rimu. Znam da je jednom bio i kod pok. nadb. Stepinca, koji mu je kazao: "Dobro je da se Istra priključi Jugoslaviji - tako će nas biti više katolika". (To mi je Miro pripovjedio.)
5. Znam da je bio revan pastoralac. Posebno se istaknuo i hrabro kao vicerektor u pazinskom sjemeništu (slučaj raspela!). Da se u svemu "isticao", to nije loše - ali NE valja reći da je isticao "sam sebe". Razumije se da je mogao "unositi osobnih nota u nagovore" - ali to valja, kod njega, uzeti pozitivno. Znam da je bio u vrlo dobrom odnosu prema biskupu. (O tome postoji i jedan važan dokumenat - koji se nije smio izgubiti.) Njemu je tadašnji biskup Radossi prikrbilo za službu u Kanfanaru motocikl (koji je zapravo bio

moje vlasništvo, a bio sam ga spremio u Kaldiru kod Prodanove obitelji, jer ga tada nisam mogao upotrebljavati.)

6. Ovo pitanje [tj. da li je Sl. Božji bio ubijen “in odium fidei” (iz mržnje prema vjeri) i da li je prihvatio smrt bez mržnje prema ubojicama...] je *bitno*. O tome postoje mnoga svjedočanstva i uvjerenja, da ga je smrt pogodila “in odium fidei”, iako će nekoji to izvrnuti, da se naime radilo samo o “politici”. Ovdje ću samo spomenuti što sam saznao pred malo godina: U večer prije svoje smrti, Miro je u Pazinu bio u razgovoru u kojem je jedan franjevac (treba pronaći koji), pošto je u Lanišću ispovijedao (u pripravi na svečanost krizme), saznao da mu prijete smrću. Nato se Miro ponudio da će on ići onamo mjesto toga franjevca. Treba, dakle, ustanoviti koji je bio taj franjevac.

Inače, treba još ispitati one koji znaju više toga. [...]

S dubokim štovanjem odani

DR. IVAN PAVIĆ

SVJEDOK 7

MARIJA BURŠIĆ r. Bilić, kei pok. Paškolina i pok. Fume Bulešić rođena u Čabrunićima (Svetvničenat) 13. listopada 1919. Majka obitelji (desetero djece), danas živi sama, nastanjena u Čabrunići. Bliska je rođakinja Sluge Božjega. Svjedokinja je saslušana 12. rujna 2000. (CP I, ss. 128-130).

Svjedokinja, rođakinja i vršnjakinja Sluge Božjega, sjeća se njegova djetinjstva i mladosti. Zapriječeno joj je bilo da pođe na njegov pogreb, ali često pohađa njegov grob u Svetvinčentu.

3. Otkada poznajete Slugu Božjega?

Slugu Božjega Miroslava Bulešića poznajem od malih nogu. Uvijek smo kao djeca bili skupa: na paši (obitelj od Mira imala je krave i ovce), u školi i zajedno smo išli na misu u Juršiće. Pohađali smo zajedno vjeronauk i u školi i u crkvi.

4. Kakva su vaša sjećanja na Miroslava kao dječaka?

Pamtim ga uvijek kao dobrog dječaka. U školi se uvijek isticao među najboljima. Kad bi došao iz škole rado je pomagao roditeljima na selu u

kućnim i poljskim poslovima. Kao i svi mi, ostala djeca, i Miro je bio vrlo redovit u pohađanju crkve. Zauzimao se i za djecu koja su lošije učila i svima je rado pomagao. Njegova obitelj bila je relativno imućna za ono doba. Imali su puno zemlje i blaga. Otac mu je bio bolehljiv, umro je relativno mlad od 55 godina, pa je veća briga bila na majci Luciji za uzdržavanje obitelji. Sestra Marija umrla je mlada od srčane bolesti malo nakon mlade mise. Brat Josip još je živ i živi u obiteljskoj kući u Čabrunićima preko puta moje kuće. Miroslavova sestra Zora živi u Izoli i teško je bolesna.

5. Sjećate li se kad je Miroslav pošao u sjemenište?

Zajedno smo pohađali četiri razreda osnovne škole u Juršićima. Dobro se sjećam kad je on nastavio peti razred u sjemeništu u Gorici. Tamo je bio samo jednu godinu a potom nastavio u sjemeništu u Kopru. Nikoga nije iznenadio njegov odlazak u sjemenište. Bio je iz dobre i pobožne obitelji, a osobito je njegova majka Luca na njega pozitivno kršćanski djelovala i bilo joj je drago da joj sin bude svećenik. Od rada svojih ruku ga je uzdržavala. Kada je kroz ljetne ferije dolazio doma, i kao sjemeništarač je rado pomagao roditeljima. Družio se uglavnom sa svojom rodbinom. Bio je čvrstog zdravlja.

6. Vaša sjećanja na Slugu Božjega kao bogoslova?

Kao bogoslov rado je nosio talar kada je išao u crkvu. Kad bi dolazio doma i dalje je nastavio pomagati svojim roditeljima na zemlji. S vršnjacima išao je na "levu" za vojsku, bilo ih je petorica i zajedno su po običaju napravili feštu i pjevali. Bio je jednostavan, pobožan, ali i ozbiljan mladić, sa svakim dobar te nitko nije mogao ništa loše o njemu reći. Vidjelo se da je baš pozvan biti svećenik i nitko ga od toga nije mogao odvratiti. To se sve više očitovalo kako se približavalo svećeničko ređenje i u godinama dok je bio u Rimu.

7. Miro kao svećenik, mladomisnik i župnik – možete li nam iz tog vremena nešto njemu reći?

Kada je Miro bio zaređen za svećenika i slavio mladu misu, znam da je bilo veliko slavlje u našem selu Čabrunići. Na zaređenje i mladu misu nisam mogla poći u Svetvinčenat jer sam imala malu djecu, ali je narod iz Čabrunići rado išao pješačeći 8 km da prisustvuje tom događaju. U Čabrunićima je bilo sveopće veselje, o svemu tome pripovijedao mi je moj suprug koji je sudjelovao u tim slavljinama.

Miroslav je bio dvije godine župnik u Baderni (1943-1945) i dvije godine župnik u Kanfanaru (1945-1947). Čula sam da je bio revan svećenik

i da je nastojao pomoći ljudima u svim potrebama zalažući se za njihovo dostojanstvo i slobodu. Majka Lucija i njegovi su išli s njime, a kuću su i imanje davali u najam. Kao svećenika rijetko sam ga viđala da je dolazio kući zbog svoje zauzetosti, više je dolazila majka zbog kuće i imanja. Znam da se majka tužila da ga neki ljudi, koji mu ne žele dobro, napadaju, premda je htio ljudima samo dobro.

8. Kako su se državne vlasti odnosile prema svećenicima i vjernicima, počevši od 1943. godine?

Za vrijeme Italije svi smo išli u crkvu, a kad su došli komunisti to se sve preokrenulo. U mom selu bilo je puno zadojenih komunizmom koji nisu išli u crkvu, kasnije je išlo samo nas nekoliko. Na mene osobno nisu vršili pritisak.

Moj muž je bio u partizanima dvije i pol godine na Kordunu i za to vrijeme nisam ništa znala o njemu. To je bilo poslije Miroslavove mlade mise.

9. Kada ste doznali da je vlč. Bulešić poginuo 1947. u Lanišću?

Saznala sam za Miroslavovu smrt istoga dana kad je bio ubijen. Njegova sestra Lucija koja je živjela u Čabrunićima došla nam je reći što se dogodilo. O tome, međutim, nismo smjeli govoriti. Sve nas je to pogodilo. Bilo nam je zabranjeno iako smo htjeli ići na sprovod, osim najuže obitelji.

10. Da li ste pohodili njegov grob?

Jedanput sam pohodila njegov grob u Lanišću dok je još tamo bilo pohranjeno njegovo tijelo. Njegova majka je jako željela da bude prenesen u rodnu župu Svetvinčenat. Tu idem često, svake nedjelje, i dan danas na njegov grob i molim mu se za svoje potrebe. Vidim da je grob uvijek lijepo uređen: uvijek je na njemu svježe cvijeće i upaljene svijeće.

SVJEDOK 8

MARIJA ŠAJINA r. Šverko, kći pok. Mate i pok. Rože Žmak; rođena u Lanišću 22. kolovoza 1912. Umirovljenica, domaćica, nastanjena u Piranu (kod unuka Jurin Josipa). Svjedočila je 12. rujna 2000. (CP I, ss. 130-132).

Svjedokinja opisuje ubojstvo Sluge Božjega, koje je ona zajedno sa svojom sestrom Anom Šverko (Svjedok 3) mogla promatrati kroz prozor sobe, u kojoj se odigrala tragedija.

3. Kada ste i kako upoznali Slugu Božjega Miroslava Bulešića?

Upoznala sam Slugu Božjega dana 24. kolovoza 1947. za vrijeme služenja mise i podjeljivanja krizme, kada je on asistirao administratoru mons. Ukmaru u Lanišću. Imam tri kćerke, dvije su tada bile za krizmu: Marija i Ana, a mala Petra imala je četiri godine. Za vrijeme službe bila sam ispred glavnih vratiju crkve, kako bi branila ulaz. Nakon mise bila sam prisutna ispred prozora župnog stana i pratila sam kad su zločinci provalili u župnu kuću i ubili Slugu Božjega.

4. Tko se protivio i zašto krizmi u Lanišću?

Dolazili su ljudi iz okolnih sela i napadali crkvu. Bili su to komunisti kojima je smetala vjera. I mene su nakon rata uzeli u Buzet gdje me je Udba ispitivala i tukla da se odrekнем “popovske organizacije”, vjere i Boga, ali sam ostala čvrsta. Mislim da su takvi ljudi pravili nered i u Lanišću.

5. Kako je održana krizma u Lanišću?

Došla sam sa svojom djecom u crkvu, ali sam moje dvije krizmanice morala ostaviti unutra, a ja sam izašla van braniti ulaz u crkvu od nasilnika. Za vrijeme cijele službe bila sam vani, najprije na glavnim vratima, zatim kod sakristije, pa opet kod glavnih vratiju. Golim rukama vukla sam te napadače da ne provale u crkvu.

6. Nakon mise i krizme bili ste ispred župne kuće: što se događalo?

Kad su nakon službe Božje svećenici izašli iz sakristije, pratili smo ih do župne kuće. Satima nisam ništa znala o mojoj djeci, ni o krizmanicama, ni o četverogodišnjoj kćerki. Kad su napadači provalili u kuću bila sam kraj prozora, uspela sam se koljenima na prag prozora i rukama se

čvrsto uhvatila za rešetke, tako da sam kroz prozor sve vidjela što se unutra u tinelu događalo. Vidjela sam unutra dvojicu napadača kako Miroslava nemilosrdno naguravaju, tuku i svom silinom bacaju u zidove tako da je sa zida pala velika slika Srca Isusova. Raskrvarili su mu lice i iz usta mu je špricnula krv. Dok su ga naguravali čula sam kroz prozor dva puta kako je izgovorio riječi: "Isuse, primi dušu moju!", a kasnije sam samo vidjela micanje usana i pokušaj sklapanja ruku dok su ga bacali.

7. Što ste još čuli i vidjeli kroz prozor?

Glavnog napadača poznavala sam iz viđenja jer smo prolazili kroz njegovo selo Brgudac. Znala sam da se zove Slavko, a kasnije sam doznala njegovo prezime: Sanković. Bulešića su bacili na pod kraj vratiju. Ležao je na leđima nepomično. Sanković je iz desnog džepa izvadio nož, dužine 10-15 cm žute drške i u futrolu. Ubojica se sagnuo i pred sobom zadao Bulešiću udarac nožem. Kad su ga proboli, tijelo se na podu nije pomaklo i ruke su ostale mirne, osim nogu koje su polako tri puta udarile o pod. To je za mene bio neki znak koji mi ni danas nije jasan.

Kad su oni krenuli van ja sam skočila s prozora da ću k Miroslavu u kuću. Došla sam do vratiju, a napadači su tada baš izlazili van. Sanković okrvavljenih ruku upitao je: "Gdje ćemo ruke oprat?", a ja sam kriknula: "Pilat, nikad drugo ruke oprat!!". Zaletio se prema meni, ali sam se ja izgubila među ljudima. Nakon toga otišao je na korito oprati ruke. Nož mu u rukama nisam vani vidjela, samo krvave ruke. Vani sam još čula nečije riječi: "Sad će ti primiti dušu..." Oko prozora ispred kuće bilo je puno ljudi, ali se ja ne sjećam nikoga po imenu osim moje sestre Ane i jednog dječaka Buždona.

8. Što možete reći o sprovodu Sluge Božjega i kakav je bio odnos prema njegovom grobu?

Bila sam na sprovodu sva skrhana, jer sam sve prethodno vidjela i čula. Svi su bili žalosni zbog tog nemilog događaja. Mogli smo sudjelovati na sprovodu samo mi iz Lanišća jer je drugima bilo zabranjeno doći, ni vlak nije mogao doći. Često sam odlazila na njegov grob u Lanišću, jednom sam našla na tlu polomljen križ pa sam ga podigla i pokušala opet staviti na grob. Vidjela sam da su ljudi rado dolazili na njegov grob.

9. Kako danas gledate na ubojstvo Miroslava?

Uvjerena sam da su napadači počinili to ubojstvo iz mržnje prema vjeri, a da je Miroslav mučenik. Bila sam uvjerena dok sam gledala

mučeništvo da je u Božjim rukama još dok je bio živ. Svaki korak, u svakoj molitvi prizivam ga u pomoć, a njegovu pomoć, kao prijatelja, živo osjećam. Stalno uz sebe držim njegovu sliku. Znam da je Miroslav Božji čovjek, svetac i mučenik za vjeru.

SVJEDOK 9

MATE ŽMAK-BARČIĆ, sin pok. Josipa i pok. Katarine Grbac rođen u Lanišću, 14. veljače 1934. Radio i TV tehničar u mirovini, nastanjen u Zambratiji (Savudrija). Dao je svoj iskaz 11. listopada 2000. (CP I dio, s.134-136).

Svjedok, tada trinaestogodišnjak, bio je jedan od krizmanika u Lanišću 24. kolovoza 1947.; čini se da je on posluživao kod posljednje mise vlč. Miroslava. Kad su napadači provalili u župnu kuću on se nalazio kraj ulaza u kuću. Iznosi neke pojedinosti koje potvrđuju i popunjavaju svjedočanstva dviju sestara Šverko (Svjedoci 3 i 8).

3. Otkada poznajete Slugu Božjega?

Prvi put sam susreo Slugu Božjega na krizmi u Lanišću 24. kolovoza 1947. Prije toga ga nisam vidio ni poznavao. Imao sam tada 13 godina i bio sam jedan od krizmanika. Kum mi je bio pok. Anton Grbac¹³⁸, koji je za vrijeme krizme bio izvan crkve i branio crkvu da napadači ne provale unutra.

4. Možete li nam opisati atmosferu oko dijeljenja te krizme?

Navečer uoči nedjelje kad se dijelila krizma osjećala se neka napetost, pa i u mojoj obitelji. Naša kuća bila je nasuprot crkve. Osjećalo se da se nešto neugodno sprema. Sjećam se da je kasno navečer u našu kuću došao jedan domaći čovjek iz Lanišća, koji je pripadao partiji, i koji je u povjerenju rekao mojima da se govori kako će sutra na krizmi “padati krvavo kamenje”. Mi djeca to nismo do kraja razumjeli o čemu je riječ, ali se općenito sjećam te napete atmosfere.

Na sam dan krizme sjećam se da je, dok smo mi krizmanici bili u crkvi, vani bilo čuti galamu i viku, a odjeknuo je i pucanj iz pištolja. Na-

¹³⁸ Anton Grbac bio je kasnije među osuđenima na procesu u Pazinu (usp. Dodatak, 3 b).

ravno da smo mi djeca u crkvi bili puni straha i zabrinutosti zbog takvih događanja. No, krizma se ipak mogla u svim tim okolnostima dovršiti.

5. Postoje naznake da ste nakon krizme ministrirali vlč. Bulešiću kod mise. Da li se toga sjećate?

U to vrijeme bio sam redoviti ministrant, pa ne bi bilo ništa čudno da sam ministrirao vlč. Miroslavu Bulešiću kod mise poslije krizme. Ja međutim, najviše o tome znam po pričanju moje pokojne majke Katarine. Ona mi je govorila da sam ministrirao vlč. Bulešiću kod oltara Srca Isusova u lanišćanskoj crkvi. Osobno se tek bliždo sjećam da je to bilo.

Naime, o cijelom tom potresnom događaju u Lanišću nije se puno govorilo, jer su ljudi bili u strahu i neizvjesnosti da ih milicija ne odvede na ispitivanje.

6. Rekli ste da je vaš kum ostao izvan crkve. Tko je onda bio u crkvi?

U crkvi su bili oni koji su došli izvana, iz drugih krajeva, a domaći ljudi iz Lanišća ostali su mahom izvan crkve da napadači ne provale u crkvu. Među tim braniteljima, kako sam već rekao, bio je i moj krizmani kum, ali isto tako i moj otac Josip i još mnogi drugi ljudi. Te je ljude milicija poslije odvela na ispitivanje, a među njima i moga oca, ali nam o tome što je tamo doživio nije pričao. Moga oca došli su uzeti doma navečer istog dana kad je bila krizma. Za vrijeme krizme u crkvi ostalo je tek nekoliko muškaraca koji su faktično kumovali svima nama dječacima koji smo se krizmali. Moja majka je također bila u crkvi.

7. Što se događalo nakon krizme?

Kada se krizma dovršila bio je nekakav prividan mir, branitelji su otjerali napadače, a oni kao da su se povukli. Svećenici su, uz osiguranje ljudi, krenuli iz sakristije prema župnoj kući. Ja sam došao do same župne kuće i bio uza zid između vrata i prozora od tinela, a uz mene je bio i krizmanik Josip Buždon, godinu dana mlađi od mene, koji sada živi u Torontu u Kanadi. Došla je milicija te su rekli da sada oni preuzimaju red i da mi idemo kući. No, za njima su još neki ljudi upali u župnu kuću.

8. Možete li reći što ste vi osobno vidjeli i čuli?

Jako dobro sam zapamtio neke trenutke u cijelom tom potresnom događaju. Najprije se dobro sjećam, jer sam to vidio, kako su neki ljudi s

gornjih prozora župne kuće bacali svećeničko crno odijelo (talar) koje je odletjelo u susjedno dvorište. Drugo što se jako dobro sjećam jest kada je ubojica, mlađi čovjek, izašao na vrata s krvavim rukama, sa još par muškaraca. Tada mu je neka žena nešto dobacila ("Ubojico, što si to napravio?!"), a on se prijeteci zatrčao za njom dok je ona bježala. Kad smo to vidjeli, mi djeca smo od straha bježali kući. Bila je općenita galama i vriska. Mislili smo da su ubili župnika Stjepana Ceka.

9. Je li vam još nešto ostalo jače urezano u pamćenje?

Pobjegao sam mojoj kući koja se, kako sam spomenuo, nalazi nasuprot sakristije župne crkve, a između se nalazi korito za vodu gdje su ljudi dolazili napojiti blago. Dobro se sjećam kako su ubojica i još par ljudi s njime došli do korita prati ruke. Naime, ja sam to promatrao kroz kuhinjski prozor moje obiteljske kuće, koja je blizu toga korita. Više puta moja majka je govorila kako je taj čovjek podrugljivo govorio: "Isuse, primi dušu moju! Ali sam mu je ja primio!"

10. Sjećate li se sprovoda Sluge Božjega?

Vjerojatno sam bio na sprovodu, ali o tome se detaljnije ne sjećam, pa ne bih želio nagađati. Puno je vremena od tih događaja prošlo a o njima se nije pričalo i prepričavalo.

11. Je li glas o mučeništvu Miroslava Bulešića utrnuo ili se u narodu sačuvao?

Ljudi koji su to doživjeli, a pogotovo domaći ljudi iz Lanišća čuvaju uspomenu na Slugu Božjega Miroslava Bulešića. Iz mojih sjećanja i saznanja o njegovom ubojstvu uvjeren sam da je svećenik Bulešić ubijen nevin i da je podnio mučeništvo zbog silne mržnje prema vjeri i Crkvi.

SVJEDOK 10

ANA ŽMAK-MAŠIROVA, kći pok. Roka i pok. Marije r. Krizmančić, rođena u Lanišću 19. siječnja 1931. Neudata, umirovljenica, nastanjena u Puli. Svoj iskaz je dala 11. listopada 2000. (CP I, s. 137-139).

Ana Žmak, tada šesnaestogodišnjakinja, na dan krizme u Lanišću pomagala je svom ocu kod obrane crkve od napadača. Nakon krizme ona je

upozorila župnika Ceka kad mu se budući ubojica Sanković približio u sakristiji. Kasnije je vidjela kroz prozor tijelo Sluge Božjega kako leži. Pripovijeda o njegovu sprovodu i o grobu, koji je bio više puta oskrvnut ali potom uvijek iznova doveden u red.

3. Kada ste i kako upoznali Slugu Božjega Miroslava Bulešića?

Za Slugu Božjega doznala sam na dan njegove smrti, živoga ga zapravo nisam vidjela. Dvije godine kasnije kad sam radila u Pazinskom sjemeništu o njemu sam mnogo više čula od njegove sestre Zore Bulešić koja je radila sa mnom.

4. Kako su u župi tekle pripreme za krizmu?

U to vrijeme bila sam djevojka od 16 godina i redovito sudjelovala u životu župe Lanišće, redovito sam pomagala u crkvi, pjevala u zboru, bila članica u djevojačkom društvu Srca Isusova. U tjednu prije krizme čistile smo i uređivale crkvu, a u subotu, uoči krizme, plele smo vijence i završavale uređivanje. Bile smo ispred crkve kad je naišla grupa mladića i djevojaka koje smo poznavali te su nam rekli: "Zar ne znate što se danas dogodilo u Buzetu? Kako su tamo padale po crkvi rajčice i jaja. A ako sutra bude ovdje krizma kod vas će padat krvavo kamenje." Mi smo nastavili i dalje s poslom.

5. Što se onda događalo u nedjelju na dan krizme?

U nedjelju je najprije bila jutarnja misa za domaćice¹³⁹ u 8.00 sati koja je protekla mirno. Nakon toga počela su dolaziti djeca s kumovima. Djeca su ostala u crkvi a kumovi su izašli van na pobočna vrata kad su vidjeli da se nešto zbiva, jer su sa svih strana počeli nadirati napadači i huligani, komunisti. Počeli su navaljivati na crkvu i željeli pošto poto provaliti u crkvu. Svi su okolo branili, a moj brat Mate čuvao je s drugima glavna vrata i spriječio jednog napadača da pištoljem puca u bravu. Ja sam pomagala mome ocu dok se borio s napadačima.

Uspjeli smo obraniti crkvu i krizma je dovršena do kraja. No, ljudi su bili silno ogorčeni takvim postupkom jer su mnoge od tih napadača poznavali; dolazili su iz sela koja su pripadala našoj župi.

6. Što mislite zbog čega je do takvog nasilja uopće došlo?

¹³⁹ „Misa za domaćice“ služila se svakako prije 8 sati; usp. *gore*, bilj. 101 i Uspomene vlč. Ceka.

Komunisti su bili protiv vjere i Crkve te je i sve ovo što se dogodilo u Lanišću bilo dobro isplanirano i organizirano. To znam jako dobro jer sam represiju komunističkog režima doživjela i u svojoj obitelji iz koje potječem. Navodim nekoliko primjera: ujak Josip Krizmančić osuđen je na dvije godine zatvora¹⁴⁰ u Staroj Gradiški zbog toga što je na ovoj krizmi branio crkvu od napadača, mojem bratu Josipu uskraćena su prava na borački invaliditet jer se nije htio odreći svoje vjere, sestri udovici Apoloniji uskraćena je mirovina zato što je pomagala župniku u kući iako joj je muž poginuo u partizanima i ne zna mu za grob.

7. Sjećate li se nečega posebnog u tim neredima oko crkve za vrijeme krizme?

Vidjela sam skupinu ljudi malo dalje od crkve i kako su jednome od njih, Slavku Sankoviću, dali nešto u ruke, što je on spremio u džep. Uputio se zatim prema sakristiji gdje je bio župnik Stjepan Cek. Ja sam za njim otišla do sakristije da vidim što će biti. Taj čovjek rekao je župniku da ima dovesti još sedmero djece za krizmu, na što mu je župnik odgovorio da je krizma gotova ali da ih može dovesti u župnu kuću na krizmu. Na to sam ja rekla župniku: "Nemojte mu vjerovati, jer ima nešto u džepu, što su mu dali oni vandali!" Sanković se nakon toga vratio svojoj skupini koja se povukla van sela gdje su čekali miliciju da im pomogne. To sam ja sve pratila sa svojom prijateljicom pok. Anđelom Poropat.¹⁴¹

8. Što se zatim događalo?

Došla je milicija, a za njima su navalili oni isti ljudi koji su izašli iz sela i dočekali miliciju. Došavši pred župnu kuću urlali su i pravili nered, a milicajac je stajao na vratima i pucao u zrak iz pištolja da tobože napravi red. No, oni su upali u kuću i počeli praviti nered. Čula sam viku na gornjem katu i vidjela kako su kroz prozor bacali sve što su našli u gornjoj sobi: crkveno ruho, odjeću, svećeničku robu. Vidjela sam ubojicu krvavih ruku s nožem u rukama kako izlazi iz kuće. U tom trenutku shvatila sam da je onaj predmet što ga je dobio u ruke bio zapravo nož na sklapanje. Otišao je uzdignutih ruku prema koritu da bi oprao ruke. Pomislila sam da je ubijen župnik Stjepan Cek te sam potrčala prema župnoj kući. Dotrčala sam do prozora župne kuće i kroz staklo vidjela sam da netko leži na tlu na

¹⁴⁰ Josip Krizmančić, osmi optuženik na procesu u Pazinu, osuđen je na osam mjeseci zatvora, a ne na dvije godine (v. *niže*, Dodatak, 3b).

¹⁴¹ I župnik Cek u svojim Uspomenama spominje susret sa Sankovićem u sakristiji (v. *gore*).

leđima. Nije se uspjelo raspoznati tko je to. Bila sam uvjerena da je ubijen župnik. U tom sam uvjerenju otišla kući, jer nas je milicija grubo otjerala.

Toga dana bila je u svakoj kući velika tuga i žalost. Mi smo mislili da su svi u župnoj kući ubijeni, jer nitko nije izašao iz kuće. Tek kasnije smo saznali daje naš župnik živ, da je mons. Ukmar pretučen, te da je vlč. Bulešić ubijen.

9. Jeste li bili na sprovodu Miroslava Bulešića?

Bila sam osobno na sprovodu. Iz poštovanja prema svećeniku koji je podnio mučeništvo, mi djevojke obukle smo se u bjelinu, a mladići u bijelim košuljama i crnim ili plavim hlačama.

Sami smo se organizirali i osjetili da tom sprovodu trebamo dati dostojanstvenost. Svi iz Lanišća koji su mogli ići na sprovod bili su nazočni.

10. Je li se častio njegov grob?

Još iste noći oskvrnuli su njegov grob misleći da će naći kalež i pliticu za koje su mislili da je zlato. A neposredno poslije pokopa noću bi se grob oskvrnuo, a mi smo ustrajno dolazili popravljati ga i držati urednim. To je trajalo duže vrijeme dok se nisu umorili.

11. Je li se glas o mučeništvu Miroslava Bulešića zadržao? Što o tome vi osobno mislite?

Ja se osobno svaki dan molim Miroslavu Bulešiću, jer je on za mene već blažen i svet. Za mene nema nikakve sumnje da je on podnio mučeništvo za vjeru, jer je ubijen iz mržnje prema vjeri. Čuvam i uvijek nosim sa sobom sliku okrvavljenog zida iz župnog ureda u Lanišću. Često odlazim pohoditi njegov grob a i drugim ljudima svjedočim svoja iskustva iz doba njegova mučeništva.

SVJEDOK 11

SVEĆ. IVAN JELOVAC, sin pok. Ivana i pok. Judite Milokanović, rođen u Krin-gi 13. siječnja 1922., župnik u Vrsaru. Svjedočanstvo je dao 13. stu-denog 2000. (CP I, s. 140-143).

Svjedok je bio kapelan u Buzetu i prisutan u župskoj crkvi kada je 23. kolovoza 1947. nasilno spriječeno podjeljivanje krizme. Sjeća se odvažnosti

kojom se vlč. Miroslav suprotstavio komunistima, i njihove prijetnje: "Platit ćeš ti nama to!" Potvrđuje da postoji glas o mučeništvu. Uza svu protivnost komunističkog režima, svjedok je i osobno javno pokazivao na Slugu Božjega kao uzorita svećenika i mučenika za vjeru.

3. Otkada i kako poznajete Slugu Božjega?

Pobliže sam upoznao Slugu Božjega kao bogoslov početkom rujna 1946. na putu za Zagreb, prilikom posjeta nadbiskupu zagrebačkom Alojziju Stepincu, kad je Sluga Božji bio župnik u Kanfanaru, i kasnije kao podravnatelja u sjemeništu u Pazinu 1947.

4. Možete li nam malo više reći o tom putu u Zagreb?

Putovali smo za Zagreb rudarskim kamionom. Sa mnom, s Bulešićem i drugima bio je vlč. Božo Milanović. Nadbiskup Stepinac nas je srdačno primio u svom nadbiskupskom dvoru. Iz tog susreta sjećam se da se nadbiskup Alojzije Stepinac nakratko zadržao po strani u razgovoru sa Slugom Božjim Miroslavom Bulešićem. Oni su bili dobri znanci sa studija u Rimu i nadbiskup Stepinac mu je pomagao dok je bio na studiju.

5. Što nam možete reći i posvjedočiti o Slugi Božjemu kao svećeniku?

Čitao sam više puta njegovu propovijed koju je održao na Veliki Petak 1946. u Kanfanaru, u kojoj me je impresionirao poznavanjem Svetog Pisma i primjena na tadašnje društvene prilike. Osvrtao se na progone i pritiske koje su vršile komunističke vlasti i zalagao se za pravdu.

Doživljavao sam ga kao produhovljenog čovjeka.

Glede petogodišnjeg plana htio je biti načelan, kao tajnik svećeničkog društva Sv. Pavla nije mogao u savjesti dati svoju podršku tom planu. Komunisti su se uvjerali u njegovu principijelnost i odlučnost da se bori za istinu, pravdu, slobodu savjesti, vjeru i narod.

6. Vi se dobro sjećate događaja oko krizme u Buzetu 23. kolovoza 1947., dan uoči događaja u Lanišću, gdje je također Miroslav Bulešić pratio mons. Ukmara. Vi ste tada bili tamo kapelan. Recite nam nešto o tome.

Da, dobro se sjećam tog događaja u subotu 23. kolovoza 1947. kada se trebala održati krizma u Buzetu. Prije nego se narod počeo skupljati svećenik Miroslav Bulešić klečao je negdje u trećoj ili četvrtoj klupi u de-

snom redu. Gledao sam ga i posebno me se dojmilo kako je sabrano molio časoslov.

Crkva je bila dupkom puna roditelja, više stotina krizmanika i kumova. Čim je mons. Ukmar počeo služiti svetu misu, nasilnici su provaulili u crkvu na glavna vrata vičući: "Hoćemo biskupa... nećemo da nam popovi krizmaju djecu... zašto borci ne smiju kumovati?!" Bilo ih je 13 u haljeticima¹⁴², većinom iz Sovinjskog sela Senja, ali mi nisu bili poznati. Mnoštvo se u crkvi preplašilo, djeca krizmanici su vrišteći bježali iz crkve na pobočna vrata te je crkva ostala prorijeđena.

7. Što se dalje u Buzetu događalo i kako se ponašao Sluga Božji u toj situaciji?

Na brzinu, kao po dogovoru, sa svećenikom Miroslavom Bulešićem na čelu, nas 6 svećenika pošli smo prema ulaznim vratima usprotiviti se tim nasilnicima, prolazeći između ljudi koji su ostali u crkvi i onih koji su došli podržavati nasilnike uz viku i bacanje rajčica. Mi smo se svećenici susreli s njima negdje 10-15 metara od ulaznih vratiju i napravili smo kordon prema napadačima. Prvi su progovorili svećenik Srećko Štifanić i Miroslav Bulešić koji je posebno naglasio: "Tako radeći vi postupate protiv međunarodnih konvencija!", na što mu je jedan od napadača zaprijetio: "Platiti ćeš ti nama to!"

Dok smo ih zadržavali, misa je već bila pri završetku. Preostalih desetero djece s kumovima došli su bliže oltaru ne bi li se barem oni uspjeli krizmati. U međuvremenu nasilnici i mi pred njima bili smo gotovo pred balaustrom. Nekoliko njih je navaljivalo, neki su čak uspjeli preskočiti balaustru, ne bi li istjerali i te preostale krizmanike. Miroslav Bulešić, bojeći se da ne navale na oltar, pošao je pred njima i stao je pred svetohranište. Okrenut prema nasilnicima glasno reče: "Dalje ćete samo preko mene mrtvoga!" To sam čuo na svoje uši. U to je neka žena iz preostalog naroda viknula Miroslavu Bulešiću: "Zar te nije sram, tako lijepoga mladića s tom vražjom crnom kotulom na sebi!" Takvo nasilničko ponašanje i napadi prisilili su sve, mons. Ukmara, kumove i preostale krizmanike da se povuku u sakristiju.

¹⁴² Ljudi „u haljeticima“, prema tumačenju samog Jelovca, imali su „pod haljetkom“ koji predmet koji je mogao poslužiti za napad ili za obranu.

8. *Popodne je ipak održana krizma u Črnici...?*

Pitao sam mons. Ukmara, Bulešića i župnika Silvanija da li se može organizirati krizma popodne u 16 sati u Črnici, tri kilometra udaljenoj od Buzeta. Dobio sam njihov pristanak, izašao iz crkve i onima koje sam pokraj crkve zatekao predložio da se organiziraju i dođu s djecom popodne u Črnicu gdje će se pokušati organizirati krizma. Na brzinu sam nešto pojeo u župnom stanu u Buzetu i biciklom pošao u Črnicu da na brzinu uredim crkvu i sakristiju te pripremim što je potrebno. Tamo je došao k meni u sakristiju jedan Črničanin i rekao: “Zar vi ovdje kanite držati krizmu? Ne znate li da je narod protiv toga?!” Odgovorio sam mu: “Da li narod predstavljaju one stotine ljudi koji su s djecom bili u crkvi u Buzetu ili nekoliko vas protivnika?”

Došlo je oko stotinjak djece s kumovima i pratnjom. Poredali su se ispred crkve, a uz njih s jedne i druge strane stali su muževi u haljeticima da za svaki slučaj brane djecu od napada. U crkvi je u to vrijeme Sluga Božji Miroslav Bulešić održao svoju posljednju propovijed kao pripremu na krizmu, koju ja međutim nisam mogao pratiti jer sam bio vani s krizmanicima (crkva je bila premalena da primi sve ljude). Krizma se održala bez poteškoća.

9. *Kako ste doznali za mučeničku smrt svećenika Miroslava Bulešića?*

Osobno u Lanišće nisam išao. Oko devet sati toga dana 24. kolovoza 1947. pošao sam u Črnicu održati misu, pokupiti krizmane listiće i pospremiti crkvu. Oko podne vraćao sam se u Buzet. Na podnožju grada ugledao me jedan pastir koji je čuvao stado ovaca i viknuo mi: “Velečasni stanite! U Lanišću krvi, krvi! Ubili su jednog svećenika!” Tako sam doznao za ubojstvo Miroslava Bulešića.

10. *Što nam možete reći kako se zadržala uspomena na vlč. Miroslava Bulešića?*

Njegova uspomena zadržala se u narodu, unatoč tome što se u komunističkom režimu nije smjelo spominjati ni njegov život ni njegova smrt. No bilo je i svećenika i vjernika, a ja sam jedan od tih, koji ne samo što nisu prekinuli govor o njemu nego su i javno ga spominjali kao uzor i mučenika za vjeru. Taj glas o mučeništvu i danas se nastavlja.

11. Kako Vi osobno doživljavate žrtvu i ubojstvo Miroslava Bulešića?

Osobno sam sretan što se pokrenulo po postulaturi pitanje proglašenja blaženim Miroslava Bulešića. Njemu sam se molio a sada ću se još više njemu moliti, jer ga držim mučenikom iz mržnje prema vjeri. Kad god se osjećam u bilo kojoj poteškoći ja se uvijek njemu preporučujem.

SVJEDOK 12

JOSIP BULEŠIĆ, sin pok. Mihe i pok Lucije r. Butković, rođen u Čabrunićima 22. kolovoza 1929. Najmlađi je brat Sluge Božjega. Oženjen, umirovljeni službenik, nastanjen u Čabrunićima. Svoj iskaz dao je 13. studenoga 2000. (CP I, s. 143-146).

Svjedok, mlađi brat Sluge Božjega, spominje se vremena kad je vlč. Miroslav bio župnik u Baderni i Kanfanaru, te posebno pojedinosti koje se odnose na njegov pogreb u Lanišću i kasnijeg prijevoza posmrtnih ostataka u Svetvinčenat.

3. Kakva su vaša sjećanja iz mladosti Miroslava Bulešića i obiteljskog života s njim?

Naši roditelji sklopili su brak oko 1908. godine. Rodili su četrnaestero djece, ja sam trinaesti po redu. Devetero njih umrli su kao mali, a ostali smo nas petero, dva brata i tri sestre. Sada smo živi jedino ja i sestra Zora, koja živi u Izoli u Sloveniji. Sjećam ga se kad je on bio u koparskom sjemeništu, a ja sam bio dječak od 5-6 godina. Veselili smo se kad bi dolazio kući, rado smo ga išli dočekivati na kolodvor u Čabruniće. Znam da je za vrijeme praznika, pogotovo ljeti, rado pomagao roditeljima u poslovima na selu, na njivi, u polju, a i kad smo popravljali kuću.

Kod kuće je imao prijatelje svoga godišta. Posebno se sjećam proslave s tim društvom uoči odlaska na regrutaciju. No, on u vojsku nije išao, jer su bogoslovi bili oslobođeni služenja vojnog roka. Školski prijatelji posjećivali bi ga dok je bio kod kuće, a i on njih, a mlade je i podučavao.

4. Kako se sjećate ređenja i mlade mise u Svetvinčentu u travnju 1943. godine?

Ređenja se ne sjećam posebno. Više se sjećam slavlja mlade mise. Osim nas u obitelji cijelo se selo angažiralo u pripremi, pletenju vijenaca, uređivanju i kićenju rodne kuće i sela. Došli su i iz drugih okolnih sela. Svi smo iz roditeljske kuće pošli u procesiji u župnu crkvu u Svetvinčenat, udaljenu od naše kuće 8 km. Mi uža obitelj bili smo bliže oltara. Znam da je slavlje dosta dugo trajalo.

5. Što nam možete reći o svom bratu Miroslavu dok je bio župnik u Baderni (1943-45.)?

Nakon smrti oca svi smo se preselili s Miroslavom u Badernu, osim jedne sestre. Cijelo vrijeme sam bio s njim u kući. Zapazio sam da je bio dosta discipliniran prema samome sebi, a to je i od nas zahtijevao. Miroslav je bio cijenjeni župnik, ljudi su ga poštovali. Imao je prijateljske kontakte sa svima. Obilazio je po selima i posjećivao starce i bolesnike. Oko njega rado su se okupljali mladi. Bio je povezan s biskupom u Poreču, koji bi često navraćao k njemu u Badernu, jer je Miroslav skupljao i hranu za sjemenište u Poreču. Za vrijeme praznika k njemu bi dolazili sjemeništari i bogoslovi. Mnoge ljude spasio je da ne budu odvedeni u njemačke logore. Ukratko bio je omiljeni župnik i zbog toga što se po njemu čula hrvatska riječ u crkvi.

6. Da li ste bili i s njime u Kanfanaru (1945-46.)?

Nakon Baderne išli smo svi zajedno u Kanfanar, a u međuvremenu je umrla i sestra koja je ostala u Čabrunićima. Iz vremena dok je bio župnik u Kanfanaru sjećam se da se posebno zauzimao i zalagao za kršćanski odgoj mladeži. Propovijedao je dolično ponašanje, a protiv sablazni. Organizirao je veoma uspješne misije u ožujku 1946. godine, na koje se odazvao veliki broj ljudi. Bio je otvoren za sve ljude. Mnogi su dolazili k nama u kuću, a on je za sve imao razumijevanja. Osobito je pak pomagao siromašnima. Takav njegov način rada sve je više počeo smetati novim komunističkim vlastima. Te se je sve jasnije čulo njihovo negodovanje: "Dok je taj pop u Kanfanaru, mi nećemo imati ljude za sebe!..." Taj se animozitet prema njemu sve više produbljivao dok ga nisu ubili. Od svoje sestre Zore čuo sam da su za vrijeme suđenja u Pazinu lanišćanskom župniku Ceku i ostalima (29. rujna - 2. listopada 1947.) govorili: "Što je zaslužio, to je i dobio!"

7. Što nam možete reći o vremenu kad je Miroslav bio u sjemeništu u Pazinu (1946-47.)?

Kad je Miroslav prešao u Pazin, ja sam dobio stan na željeznici i preselili smo se s majkom i sestrom u taj stan. Miroslav bi i dalje dolazio preko nedjelje i praznika služiti misu u Kanfanar, a kod mene u stanu bi noćio. Nekad bi s njim došli i kolege svećenici. Primjećivao sam na njemu da bi bio radije ostao raditi na župi u Kanfanaru, jer je volio raditi s ljudima.

8. Kako ste saznali za smrt brata Miroslava i kako je prošao pogreb u Lanišću 26. kolovoza 1947.?

Za Miroslavovu smrt saznao sam drugi dan nakon ubojstva. Išao sam kući u Čabruniće, tu je već bila moja majka i cijela obitelj. Isti smo dan u ponedjeljak 25. kolovoza 1947. stigli do Pazina i tu smo u sjemeništu u Miroslavovoj sobi prespavali, žalosni i zaplakani. Idući dan u utorak 26. kolovoza 1947. išli smo u Lanišće: majka, ja i dvije sestre Zora i Luca. Straža nas je zaustavila nedaleko Lanišća, iznad Semića, identificirala nas i kao najbližu rodbinu propustila nas. A drugi nitko nije mogao proći. Došli smo u Lanišće, ali nas nisu odmah pustili u kuću. Najviše nas je pogodilo, osobito majku, kada smo saznali da ga nećemo moći uzeti kući u Svetvinčenat, nego da će se pogreb obaviti u Lanišću.

Kad smo ušli u kuću vidio sam mrtvo tijelo svoga brata Miroslava kako leži na stolu u župnom uredu. Dobro sam zapazio tragove udaraca na licu i povez oko vrata. Od samoga sprovoda ne sjećam se ništa posebno jer smo bili pod šokom, jer nam nisu dozvolili da ga prenesemo u rodnu župu.

9. Jeste li pohađali grob u Lanišću? Kako je i kada preneseno njegovo tijelo u Svetvinčenat?

Da, u početku najmanje jedanput mjesečno, a i češće. Odmah smo imali želju prenijeti ga u Svetvinčenat. Sam proces kod vlasti u Buzetu trajao je 5-6 godina dok konačno nije dobivena dozvola za prijenos 1958. Bio sam prisutan kod ekshumacije u Lanišću, kao i majka i sestra, 13. svibnja 1958. na Miroslavov rođendan. Posmrtni ostatke (kostur) našli smo u potpuno sačuvanom stanju s talarom i biretom. Prijenos tih ostataka u Svetvinčenat u novom lijesu bio je strogo privatni čin bez obavještanja naroda. Morali smo poštivati uvjete koji su nam dali u odobrenju.

U Svetvinčentu su obavljene molitve u crkvi na groblju, te je lijes položen u grobnicu izvan crkve pokraj samog ulaza. Na mjestu groba nisu postavljeni nikakvi znakovi, ni križ, ni natpis s imenom, nego tek desetak godina kasnije postavljen je medaljon s njegovim likom. Mi rodbina i župnik znali smo za grob pokojnog Miroslava. Tu smo donosili cvijeće i

palili svijeće i ne samo mi nego i drugi ljudi. Majka je imala uvijek želju da prenesemo Miroslava i kad smo to učinili dvadeset dana nakon toga je umrla.

10. Kakav je Vaš stav prema ovom procesu i prema glasu o mučeništvu Miroslava Bulešića?

Govoreći u ime obitelji i rodbine, mi smo počašćeni i podržavamo što se konačno pokrenuo proces beatifikacije. Relativno je kratko živio, ali je puno toga prošao i nema niti jedne nejasne godine u njegovom životu i radu. Nadamo se i vjerujemo da će za svoje ideje, rad i mučeničku smrt biti proglašen mučnikom za vjeru. Jedino nam je žao što naša majka neće moći to doživjeti.

SVJEDOK 13

MARIJA IVETAC, kći pok. Ivana i Katice r. Matijašić, rođena u selu Škropeti (župa Motovunski Novaki) 6. studenog 1927., umirovljena domaćica i župska pomoćnica, nastanjena u Škropetima, Karojba. Dala je svoj iskaz 11. prosinca 2000. (CP I, s. 147-149).

Svjedokinja je osobno poznavala Slugu Božjega, ali s obzirom na njegovu smrt ona zna ono što je čula od očevidaca (svjedok *de auditu a videntibus*). Budući da je od studenog 1947. do 1993. živjela u župskoj kući u Lanišću, kao domaćica i suradnica župnika vlč. Petra Matijašića, Marija Ivetac je dobro obaviještena o onome što se odnosi na lokalnu tradiciju i poštovanje koje su ljudi iskazivali prema grobu Sluge Božjega.

3. Otkada poznajete Slugu Božjega?

Upoznala sam Slugu Božjega Miroslava Bulešića još kao bogoslova kad je sa drugim bogoslovima dolazio u posjet vlč. Ivanu Paviću u Motovunskim Novakima. Sjećam se i svečane mise koju je držao u Novakima nakon mlade mise u Svetvinčentu. Tom prigodom poklonio mi je spomen sličicu od svoje mlade mise. Imam u pameti njegov svećenički lik za vrijeme dok je bio župnik u Baderni i upravljao župom Muntrilj, a ja sam dolazila k teti u Levake i išla na misu u Muntrilj. Kao mladi svećenik ostao mi je u sjećanju po svojoj pobožnosti i uzornosti.

4. Kako ste pobliže doznali o mučeništvu Miroslava Bulešića?

U vrijeme Miroslavova mučeništva bila sam domaćica vlč. Petru Matijašiću u Slumu, a od studenoga 1947. pa sve do 1993. u istoj službi boravila sam u Lanišću. To mi je omogućilo da saznam od neposrednih očevidaca mnoge pojedinosti o krvoproliću u Lanišću 24. kolovoza 1947. Posebno često razgovarala sam sa sakristanom Josipom Žmakom koji je sve potanko znao.

5. Čega se sjećate na dan krizme u Lanišću?

Na taj dan župnik vlč. Petar Matijašić imao je prijepodne tri mise: u Slumu, u Rakitovcu i u Brestu. Popodne toga dana trebala je biti krizma u Brestu i Slumu i trebali su doći mons. Ukmar, vlč. Bulešić i vlč. Cek. Doznali smo što se događa u Lanišću po jednom mladiću (15-16 godina) koji je bio tamo i vratio se u Rakitovac izvijestiti o tome župnika Matijašića. Po župnikovom bratu bogoslovu Josipu, koji je tada bio kod nas na ljetnim ferijama, poslala sam mu ručak u Brest, no tamo ga više nije našao jer se župnik Matijašić uputio odmah biciklom prema Lanišću. Na ravnici između Raspora i Račje Vasi susreo je oveću skupinu napadača koji su se vraćali iz Lanišća. Htjeli su ga zaustaviti, no on je uspio izmaknuti i na 3 km od Lanišća susreo dvije dobre žene koje su ga izvijestile o onome što se dogodilo u Lanišću. Kad je došao tamo sklonio se u kuću jedne dobre obitelji Puhalj na izlazu iz Lanišća. Prenočio je kod jedne udovice Ruže Ivančić da ne bude upadno da je u mjestu i da ga ne pronađu.

6. Što je bilo dalje sa župnikom Petrom Matijašićem?

Drugi dan pošao je u župnu kuću te je bio prisutan kad je liječnička komisija došla i vršila autopsiju na ubijenom vlč. Bulešiću. O tome mi je potanko pripovijedao. Bila su tri člana te komisije: dr. Argentieri, dr. Matijašić i Grabar. Sama autopsija obavljala se na stolu u kuhinji, a ne u tinelu župne kuće. Ustanovilo se da je pokojni Miroslav bio potpuno zdrav, nadaren sa potpuno ispravnom funkcijom mozga. Bile su vidljive dvije smrtonosne rane (tri centimetra široke) od uboda noža. Po sudu liječnika rane su bile takve da je nakon napada mogao živjeti još najviše pet minuta. Kod toga je župnik Matijašić uzeo malo kose od pokojnog Miroslava te u bočici sačuvao kao relikviju. To se sada nalazi kod mene, kao i komadić kolara, komadić košulje u koju je tada bio obučen i komadić plahte na kojoj je ležalo tijelo.

Župnik Matijašić ostao je i na sprovodu, a u međuvremenu je išao i u Pazin dogovarati sprovod. On je organizirao sve što je bilo potrebno za sprovod u Lanišću.

7. Kako ste vi doživljavali sve te događaje, pogotovo nakon dolaska u Lanišće?

Još prije nego smo došli u Lanišće, na Malu Gospu 1947., dakle petnaestak dana nakon ubojstva Miroslava Bulešića skupina napadača htjela je napasti župnika Matijašića u Trsteniku, ali im je on izmakao. Došli smo u Lanišće u studenome 1947. i sjećam se nasilja koje su komunisti provodili protiv Crkve, svećenika i vjernika. Ja sam i tamo bila domaćica župniku Matijašiću pa su i za mene govorili: "Ona mala pomaže crne fašiste! Treba i nju ubiti!" Bio je velik teror. Vlač. Petar Matijašić bio je često kao župnik izvan kuće, a ja bih sama bila doma u župnoj kući. Uvijek sam mislila na ubijenog vlač. Miroslava i utjecala mu se za pomoć. Promatrala sam njegovu krv na zidu u tinelu i obavljala brojne devetnice, tražila njegovu pomoć i zagovor. Usred toga komunističkog terora, koji se protegnuo i iza 1950., nastojala sam se držati hrabro te sam uvjerena da me je Sluga Božji hrabrio i krijepio. Mnogo puta poljubila sam njegovu krv na zidu i molila se na mjestu njegova mučeništva.

8. Možete li pobliže opisati tragove mučeništva na koje ste naišli kad ste došli u župnu kuću u Lanišću?

Kad smo došli u Lanišće još su bili vidljivi tragovi krvi na podnim daskama i na zidu, na mnogo mjesta na zidu još su bili vidljivi tragovi krvavih prstiju ubojice, čak i na prekidaču za struju. Od tragova krvi na podu često je bio i miris. Pod smo pokrili tepihom. Poslije smo stavljali tapete na zid, ali gdje su bili tragovi krvi tapete nismo zalijepili nego samo prekrili.

Sjećam se da je župnik pričao da su "Komunisti, oni iz Unutrašnjih poslova" barem dva puta od njega tražili da pokreći tragove krvi na zidu župnog ureda. No on im je odgovarao "Neka dođu oni sami, ako hoće". Ipak to se nisu usudili nikad učiniti.

9. Sjećate li se ekshumacije tijela?

Bila sam kod ekshumacije koja je obavljena u strogoj tajnosti. Zamolila sam župnika da i meni dopusti biti prisutnom. Grob su iskopavala dvojica sakristana Miro i Blaž. Izvukli su stari lijes iz otkopanoga groba. Tijelo Sluge Božjega bilo je dosta ušćevano. Talar je bio dobro ušćevan, tako i hlače. Prenesli su cijelo tijelo, tj. kosti u novi lijes. Još su bili prisutni: Miroslavov brat Josip, predstavnici vlasti, a kasnije i majka Lucija. Kad je sve to bilo gotovo i svi su otišli, sama sam se vratila na groblje nije li što ostalo. U zelenoj travi naišla sam na komadić kosti najvjerojatnije od prsta ruke, koji sada čuvam kao relikviju. Kad je Miroslavova majka Lucija do-

lazila na grob, barem jedanput mjesečno, navraćala bi u župnu kuću kao na hodočašće na mjesto ubojstva. Tamo je bila i Miroslavova slika.

10. Kako su se ljudi odnosili prema njegovom grobu?

Ljudi su se s poštovanjem odnosili prema njegovom grobu. Grob je uvijek bio uređen i okićen. Nemam riječi kojima bih izrazila radost što uza sebe imam njegove relikvije. Kad mu se molim, ne molim “Pokoj vječni”, već “Slava Ocu”. Uvjerena sam naime, da je vlč. Miroslav svetac i mučenik za vjeru.

SVJEDOK 14

SVEĆ. IVAN BARTOLIĆ, sin pok. Ivana i pok. Antice r. Dagostin; rođen u Karjbi 27. svibnja 1921. Župnik u Lindaru. Svoj iskaz dao je 11. prosinca 2000. (CP I, s. 150-153).

Svjedok, koji je kao župnik naslijedio vlč. Miroslava u dvije župe, izvještuje o fami koju je on bio ostavio, a tako i o prilikama svećenika pod komunističkim režimom. Osobno smatra da je vlč. Miroslav pravi mučenik i preporuča se njegovu zagovoru.

3. Kada ste i kako upoznali Slugu Božjega Miroslava Bulešića?

Upoznao sam ga ujesen 1937. u Sjemeništu u Kopru, bio je dvije godine ispred mene. Doživljavali smo ga kao dobrog, društvenog, discipliniranog, pobožnog i savjesnog sjemeništara. Isticao se u društvu nas hrvatskih đaka kao rodoljub koji voli svoj narod i svoj jezik, ali je poštivao i sve druge te je prijateljevao i s talijanskim i sa slovenskim sjemeništarcima, sa većom simpatijom prema slovenskim sjemeništarcima jer su i oni bili u istoj situaciji kao i mi Hrvati. Pred talijanskim đacima osjećali smo se drugorazrednima. Nisam nikad čuo u Koparskom sjemeništu da se netko na njega nekad potužio ni sa strane poglavara, ni sa strana profesora, ni sa strane školskih kolega.

4. Da li se sjećate Miroslava kao mladomisnika?

Došao sam na mladu misu u Svetvinčenat kao bogoslov u drugom tečaju. Sve je bilo svečano toga dana i u crkvi i kasnije na ručku u Kaštelu. Za tu prigodu bila je dobro usklađena suradnja između župnika Antuna

Cukarića i mjesnih vlasti u Svetvinčentu. Propovijedao je vlč. Zvonimir Brumnić i na hrvatskom i na talijanskom jeziku. Pred večer toga dana nakon večernje i uobičajenoga blagoslova s Presvetim, svi mi hrvatski bogoslovi i sjemeništarcari koji smo sudjelovali na njegovoj mladoj misi pošli smo s njim u “dolac Žlinja” iza Kaštela i razdragano s njim zapjevali nekoliko hrvatskih narodnih pjesama.

5. Kakva su Vaša sjećanja na Miroslava kao mladog svećenika?

Ja sam zaređen u Pordenone 26. svibnja 1945. a mladu misu u svojoj rodnoj župi Karobji slavio sam 29. srpnja 1945. Dana 10. listopada 1945. došao sam u Sv. Ivan od Šterne kao upravitelj te župe i susjedne župe Muntrilj. Često sam dolazio k Miroslavu Bulešiću u Badernu, još prije nego sam primio dekret za Sv. Ivan od Šterne. Uvijek me je primao prijateljski i s osmijehom na licu, ali i zabrinut kad smo počeli razgovarati za sve ono što su nam pripremali komunisti koji su odmah nakon svršetka rata pokazivali svoj prezir i neprijateljski stav prema nama svećenicima. Bila je i kod nas krilatica “Popovi - lopovi, neprijatelji naroda broj jedan”. Veselo je dočekao završetak rata. Često je ponavljao: “Bože moj dobri, toliko smo očekivali da se rat svrši da budemo svoj na svome, a ove naše komunističke vlasti opet nam ne daju mira. Molimo Boga da se obrate i da uvide svoja zastranjivanja.”

6. Kakav je odnos Sluge Božjega Miroslava bio prema državnim vlastima?

Na našim sastancima koje smo imali kao Zbor svećenika Sv. Pavla, Miroslav Bulešić kao tajnik Društva više puta je znao reći da ne osjeća kako će biti sklada i mira između državnih vlasti i Crkve.

7. Što nam možete reći o njegovoj pastoralnoj djelatnosti?

Naslijedio sam ga u upravljanju župa Sv. Ivana od Šterne i Muntrilja. Od vjernika ovih župa čuo sam o Miroslavu Bulešiću samo pohvale. Oni su rekli da je bio požrtvovan, bliz svima od djece do staraca, bez razlike između bogatijih i siromašnijih. Koliko je mogao podupirao je uobičajene pobožnosti Prvih petaka i pobožnosti u čast Majke Božje u svibnju i listopadu. Rekli su mi da je ponekad u došašću došao iz Baderne u Sv. Ivan od Šterne da održi tradicionalne zornice. Ljudi su rado slušali njegove propovijedi, premda je u njima znao strogo šibati razne poroke (psovke, nečedno odijevanje, bezvjerstvo, započeti bračni život bez crkvenog vjenčanja). Sa subraćom svećenicima bio je uvijek korektan, postupao je s poštovanjem,

a ako je nekome trebao prigovoriti učinio je to vrlo blago i sa s smiješkom na ustima.

8. Recite nam nešto o pritiscima vlasti na Crkvu nakon rata.

Domaći partijaši otvoreno su govorili da za 10-15 godina neće biti ni popova ni crkve. "Mali partijaši" primali su direktive u noćnim sastancima od svoga vodstva. Staljinistička gruba i bezbožna propaganda sve je poduzimala da stvara neugodnosti.

I osobno sam u svojim župama primao razna nepotpisana anonimna i prijeteća pisma, otprilike sadržaja: "Pope, nećemo više slušati tvoje propovijedi!" Jednom su me pozvali 1947. u Poreč govoreći kako previše govorim protiv komunizma. Drugom prilikom prijetili su mi "Još jame nisu pune za one koji se protiv nas bune", a u blizini se nalazila, kasnije sam saznao, jama u koju su bacali ljude. Na Veliki Petak 1948. godine petorica njih, koje je poslao neki bezbožac iz sela, pijani, došli su na vrata župne kuće, koja su srećom bila dobro zatvorena, s namjerom da me premlate. Godine 1949. pucali su na mene kad sam na njihov poziv izašao na prozor župnog stana.

9. Kako su svećenici i vjernici doživjeli smrt Sluge Božjega Miroslava Bulešića i kada ste Vi o svemu tome doznali?

Sprečavanja krizme u Tinjanu, Buzetu i Lanišću članovi partije tumačili su i opravdavali kao odgovor na tobožnji "politički izazov" biskupa iz Trsta Santina koji za krizmu šalje stranca, a ne domaćeg svećenika. Za svećenike i sve dobronamjerne vjernike smrt Miroslava Bulešića u Lanišću smatrana je pravim mučeništvom. Za umorstvo doznao sam drugi dan, u ponedjeljak, od susjeda Stjepana Frlete u Sv. Ivanu od Šterne koji mi je kroz suze rekao da je čuo kako je ubijen Miroslav Bulešić: "Odsikli su mu glavu! Nemojte toliko govoriti da Bog postoji i da je Crkva nepobjediva i da nikada neće pasti, jer komunisti to ne vole slušati. Čuvajte se, Vi ste još mlad!"

10. Kako ste Vi osobno sve to doživjeli?

Ja nikad nisam molio za njega, već sam se preporučivao njemu, pa i dan danas to činim. Tražio sam odmah i dobio u listopadu 1947. relikviju (komadić platna natopljen Miroslavovom krvlju) od župnika u Lanišću vlč. Petra Matijašića koju čuvam zajedno sa slikom Sluge Božjega koju mi je Miroslav osobno darovao iz njegovih mladomisničkih dana.

11. Je li se među ljudima moglo otvoreno govoriti o događajima u Lanišću?

Među ljudima otvoreno se nije o tom razgovaralo, nego uvijek s nekim strahom da drugi ne bi čuli, da ne bi prenijeli onima koji bi drugačije protumačili taj razgovor. Ja sam se osobno nakon ubojstva molio Miru Bulešiću kao mučeniku.

12. Zašto su političke vlasti potiskivale glas o ubojstvu Sluge Božjega Miroslava Bulešića?

Komunisti nisu mogli priznati svoje pogreške jer bi tako degradirali sebe i svoje ideje. Htjela se 1987. proslaviti 40. godišnjica Miroslavove mučeničke smrti. Kod izrade spomenika napisali smo "Svećenik - svjedok Kristov" te "umoren u Lanišću", što je vlastima još i tada smetalo. Kod klesara spomenutog spomenika gosp. Rabak Antuna negodovali su i prigovarali mu što je uopće prihvatio taj posao. Bila je tendencija potiskivanja Miroslavova mučeništva sve do demokratskih promjena u državi 1990. godine.

13. Postoji li danas među vjernicima glas o mučeništvu Sluge Božjega Miroslava Bulešića?

Danas postoji glas o mučeništvu, čak imaju po crkvama i njegove slike. Dobronamjerni vjernici koji su iskusili svu lažnu propagandu komunističkog sistema ne sumnjaju u Miroslavovo mučeništvo.

SVJEDOK 15

SVEĆ. ANTUN PRODAN, sin pok. Antuna i pok. Marije r. Fero, rođen u Kaldiru 31. prosinca 1922. Svjedočio je 5. veljače 2001. (CP I, ss. 154-156).

Svjedok govori o poštovanju koje je vlč. Miroslav uživao kod mladog klera, koji ga je cijenio kao uzorna svećenika. Svi su ga smatrali pravim mučnikom. Vlč. Prodan je mišljenja da je ubojica samo izvršio „zapovijed nadređenih“.

3. Otkada poznajete Slugu Božjega?

Upoznao sam Slugu Božjega kad sam došao u sjemenište u Kopar 1934. godine, a on je bio četiri godine ispred mene. U školskoj godini 1942/43. bio sam u Lateranskom sjemeništu na studiju filozofije. Tamo nas je u proljeće 1943. pohodio vlč. Miro. Zbog studija u Rimu nisam mogao poći na mladu misu Bulešiću u travnju 1943. godine.

4. Kako ga poznajete u prvim godinama njegovog svećeničkog života?

Dok je vlč. Miro 1944. godine bio župnik u Baderni, kao bogoslov došao sam na biskupiju u Poreč polagati neke bogoslovske predmete. Tamo je iz Baderne došao vlč. Bulešić i zamolio me da dođem u Badernu svirati u crkvi. Tako sam u Baderni proboravio nekoliko dana, svirao sam u crkvi, a crkveni zbor - koji je pripremio vlč. Miro - pjevao je. Išao sam svirati i u crkvu Sv. Ivana od Šterne. Iz tog vremena sjećam se vlč. Mira kao uzornog svećenika i zauzetog pastoralnog djelatnika. Za mene je vlč. Miro bio jednostavno ideal. Bio je vrlo poduzetan i aktivan, komunikativan, s ljudima susretljiv, posjećivao je ljude po selima i svakome se znao približiti. Ljudi su ga rado prihvaćali i pozivali u svoje obitelji. Na mene kao bogoslova vrlo je pozitivno djelovao.

5. Opišite nam situaciju Crkve nakon rata u vrijeme vaše mlade mise.

Zaređen sam za svećenika i imao mladu misu u veljači 1947. godine. Sjećam se žestokih protucrkvениh napada od strane novih komunističkih vlasti. Na dan moje mlade mise, došao je u moju rodnu župu Kaldir, a to nije bilo prvi put, oblasni čelnik, predstavnik nove vlasti, a raniji učitelj Josip Šestan. Kad je završila moja mlada misa i kad su ljudi izlazili iz crkve, on je na trgu ispred crkve počeo vrlo oštro govoriti protiv Crkve, htijući ograničiti i smanjiti vjerski zanos ljudi u prigodi moje mlade mise. Znam da se i moj otac s njime jednom sukobio zbog njihova protuvjerskog stava.

6. Imate li sjećanja na Slugu Božjega iz vaših prvih svećeničkih godina?

U ožujku 1947. godine dobio sam dekret da pođem za župnika u Rašu, upravljao sam također i župom Sv. Martin. Bila su to teška vremena za svećenike, a i za vjernike. Pisao sam vlč. Miru pismo 8. svibnja 1947. budući da nisam imao pastoralnog iskustva ni snalažljivosti u radu, te sam tražio od njega razumijevanje, pomoć i savjet. Vlč. Miro je na moje pi-

smo odgovorio 11. svibnja 1947.¹⁴³ U tom pismu vidio sam da je shvatio moje poteškoće, ohrabrio me je i potaknuo na ustrajnost i konkretno mi predložio neka rješenja za vjeronauk u školi i općenito za rad na župi. Ta sam pisma predao postulatori. Iz tog pisma vidi se ono što sam već prije ustvrdio da je vlč. Miroslav bio pun oduševljenja i pobožnosti. Ne samo ja nego i mnogi mlađi svećenici, moji kolege, poštivali smo vlč. Mira kao uzornog i uglednog svećenika, koji nam je bio primjer i poticao nas i nadahnjivao u pastoralnom radu u tom vremenu teških pritisaka protiv cijele Crkve i protuvjerske propagande.

7. Kad ste i kako saznali za ubojstvo vlč. Mira u Lanišću?

Sjećam se da sam doznao za smrt Miroslava Bulešića jedno jutro, ne sjećam se kojeg dana, ali svakako dan-dva nakon samih događaja u Lanišću, dok sam čekao prijevoz za Sv. Martin ispred ugljenokopa u Raši. Trebao sam ići u župu Sv. Martin iz Raše. Tu sam držao i vjeronauk. Ljudi su o tom događaju govorili tiho i zastrašeni. Osjećao se strah među ljudima. Vladao je veliki pritisak i teror. Smatram da je ubojica vlč. Mira na određeni način slušao naređenja viših instanci, jer je među ljudima vladalo raspoloženje da se ne mogu odbiti naređenja vlasti. Razumljivo mi je zato da su se u istom stilu naređenja okupili nasilnici iz svih krajeva Istre, pa čak i preko Učke, najzagriženiji članovi partije i razni aktivisti, da rastjeraju krizmanike i ometaju red na krizmi ne samo u Lanišću, nego i drugdje. To su očito organizirali viši partijski forumi koji su smatrali da su posvemašnji gospodari i da mogu raditi što im se prohtije.

8. Na temelju čega ste uvjereni da je Miroslav Bulešić mučenik za vjeru?

O svim događajima potanko sam doznao puno kasnije. No, svi su tvrdili da je ubijen iz mržnje prema vjeri, jer on ničim nije dao povoda za takvo nešto. Same okolnosti u kojima je ubojstvo izvršeno govore o mržnji prema vjeri, Crkvi i svećenicima i sve to navodi na zaključak da je Miroslav Bulešić zbog toga i ubijen. Imajući u vidu njegov život, svećenički pastoralni rad, njegovu ustrajnost, njegov stav zadnjih dana napetosti u Buzetu i Lanišću, njegovu spremnost za vjeru dati i svoj život, sve mi to nameće zaključak da je Miroslav Bulešić mučenik za vjeru. Želio bih zato da do proglašenja blaženim dođe što prije.

¹⁴³ Pismo je doneseno gore, I. Život, 14.

SVJEDOK 16

ZORA JELOVAC, r. Milovan, kći pok. Vazmoslava i pok. Lucije r. Bulešić; rođena u Čabrunići 2. srpnja 1932. Domaćica, radnica sada u mirovini, boravi u Kanfanaru. Dala je svoj iskaz 5. veljače 2001. (CP I, ss. 156 -158).

Svjedokinja je nećakinja Sluge Božjega; imala je tek 15 godina kad je on umro. Sjeća se nekih pojedinosti iz vremena kada je on bio župnik u Kanfanaru.

3. Sjećate li se vlč. Mira dok se spremao za svećenika?

Često sam već kao mala djevojčica bila u rodnoj kući ujca Mira, kako sam ga zvala. Bila sam povezana više nego drugi s njegovom kućom i mojom bakom, a Mirovom majkom. Stoga se sjećam i kad bi Miro dolazio doma iz škole. Rado je pomagao svojim u poslu na polju, kod vršidbe žita, grabljaio je sijeno i radio sve drugo što je bilo potrebno. Sjećam se Mirove mlade mise 1943. godine. Bila sam obučena u bjelini, išli smo u Svetvinčenat u procesiji; ljudi su nas gledali i radovali se s nama što imamo mladog svećenika. Pomagala sam u pripremi za mladu misu u čišćenju, uređivanju, spremanju kolača itd. Mlada misa je lijepo protekla.

4. Da li se sjećate vlč. Mira kad je bio župnik?

Dok je vlč. Miro bio župnik u Baderni sjećam se da sam samo jedanput bila kod njega, a više sam puta išla k njemu i baki Luciji dok je bio župnik u Kanfanaru. Tamo je bila teta Zora i ujak Bepo. Zadržala bih se u njihovoj kući dan-dva. Sjećam se da je bio otvorena srca za siromahe i potrebne. Osim toga čula sam i od najbližih u obitelji, a i od drugih ljudi, da je ujac Miro bio odlučan svećenik, da je od roditelja i mladih u propovijedima odvažno tražio kršćansko ponašanje. No, ljudi su ga cijenili, sa svima je rado razgovarao, bio blizak i susretljiv. Zauzeto je okupljao djecu i mlade. Omogućavao im je igru i susrete. Ali bilo je i ljudi koji su mu se protivili, predstavnici vlasti stalno su mu stvarali teškoće i širili protiv njega svakovrsne optužbe. Čula sam da su govorili protiv njega: "Dok je ovaj živ nitko neće na naše sastanke..." Čak su i njega pozivali da "skine svećeničko odijelo..." i da im se pridruži. Pravili su pritiske na vjernike da ne idu u crkvu i na djecu u školi protiv vjeronauka. No, ujac Miro bio je čvrst i nepokolebljiv.

5. Spomenuli ste da je vlč. Miro pomagao potrebnima: recite nam o tome nešto više.

Mogu iznijeti ono što sam osobno doživjela i vidjela. Jednog dana došao je u Kanfanar u župnu kuću siromašan čovjek. Kad je vlč. Miro vidio kakvu košulju nosi, rekao je majci neka ide iz ormara uzeti njegovu košulju i neka je dadne siromahu. To je bilo godine 1946. kad sam i ja u toj prigodi bila prisutna kod ujca Mira u Kanfanaru. Pamtim i drugu zgodu iz godine 1947. kada je iznenada u Čabrunićima bio umro jedan od naših susjeda. Ujac Miro došao je motorom iz Pazina i donio je oveću novčanu pomoć udovici koja je ostala sama s troje nezbrinute djece.

6. Što znate o tome kako je vlč. Miro vršio svoju svećeničku dužnost?

Tih godina (1946. i 1947.) čule su se brojne prijetnje protiv svećenika. Tako se sjećam da je jednom zgodom ujac Miro došao k nama u Čabruniće. Moj otac Paškolin (Vazmoslav) u razgovoru mu je zbog toga izrazio zabrinutost i savjetovao da bi mu bilo bolje skloniti se u Italiju, gdje će biti na sigurnom i na miru. No, ujac Miro se tome odlučno usprotivio i rekao da je postao svećenik za svoj narod i da su svećenici potrebni ovdje, a da ih tamo ima dovoljno. Uistinu bio je neustrašiv i nesalomljiv.

7. Kada i kako ste kao rodbina doznali za ubojstvo vlč. Mira? Kako je prošao sprovod?

Mi smo kao rodbina doznali za ubojstvo vlč. Mira drugi dan, u ponedjeljak 25. kolovoza 1947. Radili smo na kući, prekrivali smo krov. Došao je k nama sjemeništarač Mirko Štoković iz Svetvinčenta, mene je pozvao na stranu i priopćio mi tu žalosnu vijest. Počela sam plakati i vrištati tako da su svi doznali što se dogodilo. Najuža rodbina (majka, brat i sestre) krenuli su na put. Ja i moja sestra Marija, odjevene u žalobno ruho (u crnini), otišle smo kasnije vlakom do Kanfanara. Dok smo se ukrcavale na vlak milicajac je reagirao na našu crninu: "Što to treba nositi za popa...?" Kad smo stigle u Kanfanar, tamo više nismo našle užu rodbinu koja je već bila nastavila put za Pazin, pa smo se opet morale vratiti kući u Čabruniće. Tako da ja i sestra Marija nismo mogle biti na sprovodu iako smo to jako željele. Poslije sam više puta s bakom Lucijom, Mirovom majkom, bila posjetiti i urediti Mirov grob u Lanišću. S mojim ocem sam bila prisutna kod prijenosa Mirovog tijela iz Lanišća u Svetvinčenat 13. svibnja 1958., točno na Mirov rođendan. Mirov grob u Svetvinčentu dugo nije mogao biti obilježen, ni križem ni imenom, zbog pritiska vlasti. O Miru nije bilo prikladno govoriti u javnosti sve do nastupa demokracije 1990.

8. Je li u narodu prisutan glas o mučeništvu Miroslava Bulešića? Koje je vaše mišljenje o tome?

Od 1990. godine na ovamo otvorenije se govori o mučeništvu Miroslava Bulešića. Idem često na njegov grob u Svetvinčenat i molim se: ne za njega, nego njemu. Prigodom svete mise, kod podizanja Presvete Krvi uvijek mi dođe na pamet prikaz njegova mučeništva. Uvjerena sam daje podnio mučeništvo za vjeru.

SVJEDOK 17

Svećenik IVAN GRAH, sin pok. Josipa i pok. Ane Rade, rođen u Cerovlju 17. ožujka 1928.godine, župnik u Ližnjanu, član Odbora HBK i pročelnik dijecezanskog Vijeća za crkvene arhive i knjižnice. Svoj iskaz dao je 5. ožujka 2001. (CP I ss. 160 - 162)

Mons. Grah imao je Miroslava Bulešića za profesora u sjemeništu, koji je na njega vrlo pozitivno utjecao. Tjedan dana nakon njegove smrti zapisao je u dnevnik: "Neću se jedan dan ni malo čuditi, ako te budemo štovali na oltarima!" Svjedok je dao svoj iskaz i kao perit povjesničar u kauzi kanonizacije Sluge Božjega (vidi niže, Svjedok po službenoj dužnosti - 1) .

3. Otkada poznajete Slugu Božjega?

Upoznao sam Slugu Božjega vlč. Miroslava Bulešića kao profesora i podravnatelja sjemeništa u Pazinu kad sam bio u sedmom (predzadnjem) razredu gimnazije, školske godine 1946/47. Bio mi je razrednik i profesor filozofije i vjeronauka.

4. Kakva su vaša sjećanja na vlč. Miroslava Bulešića iz sjemeništa u Pazinu?

Na mene je ostavljao vrlo pozitivan dojam i djelovao je ozbiljno i svetački. Bio je suzdržljiv, nije htio javno karati i opominjati sjemeništare, ali je u sebi trpio kada je vidio neki nestašluk ili nered, pogotovo kod nižih razreda koji su bili brojniji. Kao profesora sjećam ga se kao zahtjevnoga, pravičnog i poštenog. Htio nas je naučiti logički razmišljati i htio je da učimo za život, a ne za ocjenu. Bio je voljan tumačiti nam i pomoći da svladamo gradivo. Svake nedjelje odlazio je iz sjemeništa u ispomoć na razne župe. Volio je pastoralni rad, nama je pričavao svoje doživljaje.

5. *Kakav je glas među svećenicima i vjernicima bio o vlč. Bulešiću?*

Znam da je uživao veliki ugled među svećenicima i kao tajnik Zbora svećenika sv. Pavla. Nama sjemeništarcima je imponirao. U molitvi sam ga vidio sabrana i pobožna, ali i kad je ponekad predvodio euharistiju. Ja sam nastojao nasljedovati njegov primjer sabranosti i pobožnosti. O njegovom glasu među vjernicima ne bih mogao puno reći osim što je rado odlazio vjernicima na župe.

6. *Vi ste poslali postulaturi Vaša dva osobna svjedočanstva: jedno o razgovoru s gosp. Ivanom Motikom i drugo o mučeništvu Miroslava Bulešića. Razgovor s. gosp. Ivanom Motikom na njegov zahtjev bio je u Rovinju 16. rujna 1993. godine i Vi ste taj razgovor opisali pod naslovom "Tko je sastavio optužnicu i presudu okrivljenima za krvavu lanišku krizmu". Možete li nam i ovdje nešto reći o Motikinim izvještajima Okružnom partijskom Komitetu Hrvatske za Hrvatsko primorje u svibnju i lipnju 1943.?*

Ivan Motika bio je organizator 5. partizanske baze u šumi Svetvinčenštine i kao takav šalje ta dva izvještaja. U njima donosi neprovjerene tvrdnje i netočne informacije o svećenicima: da oni u Svetvinčentu organiziraju neku "bijelu gardu" i da rade po uputama Vatikana u narodu propagandu protiv partizana. U spomenutom razgovoru u Rovinju 1993. godine upitao sam gosp. Motiku kako je mogao bez provjere potpisivati i slati takva izvješća. Dobio sam njegov odgovor da u ratu nema vremena za provjeravanje vijesti i da se ja u to ne razumijem. U svojim izvještajima Motika spominje da su u Svetvinčentu došla dva istarska svećenika iz Rima kao "agenti Vatikana", da se jedan navodno zvao Pavić a da drugome nije doznao prezime. To međutim nije točno jer u to vrijeme svećenik Ivan Pavić nije bio u Istri,¹⁴⁴ već je bio konfiniran u Italiji kao politički prognanik, ali su doista dva mlada svećenika u ono vrijeme (oko Uskrsa 1943. godine) stvarno boravila u Svetvinčentu: bili su to domaći svećenik mladomisnik Miroslav Bulešić i Ratimir Beletić, a obojica su studirala teologiju u Rimu. Dakle Motikini navodi u partijskim izvještajima izričito ne spominju Bulešića, tek nešto nagađaju i u stvarnosti su bez temelja. Međutim, baveći se partizanskim pisanjem onoga vremena i komentarima raznih pisaca ili povjesničara uvjerio sam se da je Sluga Božji Miroslav Bulešić već kao mladomisnik upao u nemilost komunističke partije. To će ga pratiti kroz daljnji život do završnice na krvavoj krizmi u Lanišću.

¹⁴⁴ Sveć. Ivan Pavić bio je tada u Istri. To potvrđuje Bulešić u *Dnevniku* II, s. 98, gdje stoji da je 12. travnja, dan nakon ređenja, privatno služio misu u Juršićima, gdje je među drugima bio prisutan i vlč. Pavić.

7. Vi u opisu razgovora s Motikom spominjete da je on priznao da je potpisao presudu župniku Ceku i župljanima Lanišća 1947. godine nakon ubojstva Miroslava Bulešića. Možete li to i ovdje potvrditi?

Moj razgovor s njime bio je vrlo neugodan. Bio sam kod njega puna dva sata, imao je i tjelohranitelja. Kad sam ga pitao kako ste mogli donijeti onakvu presudu vlč. Ceku i župljanima Lanišća u Pazinu početkom listopada 1947., a nakon ubojstva Miroslava Bulešića u Lanišću, on je pocrvenio i planuo: "Ili izreći onu presudu ili dobiti metak u potiljak!" Iz razgovora s njime bilo mi je više nego jasno da je on kao predsjednik "Narodnog suda" imao aktivnu ulogu u tom nepravednom sudskom procesu. K tome u pismu gosp. Mati Žmaku (autoru knjige "Krvava krizma Lanišće 1947.") od 30. travnja 1993. godine Ivan Motika navodi doslovno slijedeće: "Što se tiče suđenja u vezi pok. svećenika Bulešića mogu Vam reći da sam tada prvi i zadnji put sudio u Istri."

8. Možete li nam sada nešto reći o drugom Vašem dokumentu što ste ga dostavili postulaturni, tj. Vaše osobno svjedočanstvo o mučeništvu Miroslava Bulešića. Što vas je potaklo da to ubilježite u vaš osobni dnevnik tjedan dana nakon tog događaja, 31. kolovoza 1947. godine?

Osjetio sam potrebu da u svoj osobni dnevnik posvjedočim za to mučenništvo. Treba se uživjeti u to povijesno razdoblje da bi se shvatilo kako se intenzivno ta nasilna smrt doživljavala kako među vjernicima tako i među nama sjemeništarcima. Osjetio sam na neki način poticaj da zabilježim ljubav, poštovanje i junačku žrtvu Miroslava Bulešića u njegovoj nevinoj mučeničkoj smrti. Već sam tada kod sebe i kod drugih sjemeništara opazao njegov moćni zagovor. Kad sada čitam to što sam tada zapisao u dnevnik vidim da ne bih bio više danas u stanju tako izraziti svoje doživljaje.

9. Kakvo štovanje Sluge Božjega Miroslava Bulešića opazate među vjernicima?

I među svećenicima i među vjernicima prisutno je štovanje posebno u nekim prigodama, npr. godišnjica njegove smrti. Osobno često govorim o njemu vjernicima kao o svećeniku uzoru i mučeniku za vjeru, i opažam da se sve više širi glas o njegovoj svetosti i mučeništvu u Božjemu narodu.

*Ivan Grah je u svome iskazu priložio (u vezi s upitima 6, 7 i 8):
a) jedan izvadak iz svojega dnevnika od 31. kolovoza 1947., koji ovdje*

prilažemo; b) potom izvještaj o razgovoru koji je vodio sa sucem Ivanom Motikom u Rovinju 16. rujna 1993., koji donosimo niže, Dodatak, 6.

MOJE OSOBNO SVJEDOČANSTVO O MUČENIŠTVU MIROSLAVA BULEŠIĆA

Stara poslovice kaže: „Bis dat, qui cito dat tj. dvostruko daje tko brzo daje.“ Toga sam se načela i ja držao i već 31. kolovoza 1947. godine doslovno zapisao u svoj dnevnik:

„Dne 25. (kolovoza 1947.) doznao sam što se dogodilo u Lanišću. Vraćajući se iz Boruta vlakom (u rodno Cerovlje) našao sam gore vlč. Matijašića Petra: opazio sam odmah tugu i žalost na njegovom licu. Odmah mi je rekao: 'Bulešić je mrtav'. Čuvši ove riječi, činilo mi se kao da mi je nešto naglo stisnulo srce te sam ostao onako bez daha i bez riječi. Mogao sam samo malo kasnije izustiti: 'Bog se smiluj' i 'Bog ga pomiluj'. Još danas kada ovo pišem (31.8.) ne mogu vjerovati da se to moglo dogoditi: naš vlč. Miro ubijen ili bolje (rečeno) zakoljen nožem kao janje. Srsi me prođu kad na to pomislim. Ne mogu vjerovati, ali moram, jer je nažalost tako! Ne prođe sat, a da ga se ne sjetim. Sjetim ga se u poteškoćama i čine mi se lake, sjetim ga se u napastima i lakše ih svladam. Osjećam neko nadnaravno veselje i sreću kad na njega mislim i opažam njegov moćni zagovor kod Boga za mene i za sve sjemeništare. On je umro i prolio svoju nevinu krv za nesretne ljude (mislio sam na njegove ubojice) te je ispio čašu trpljanja do dna kao ti, Isuse, na križu. On te je slijedio, Isuse, sa svojim križem na ramenu. Ne mogu dalje pisati, jer s jedne strane osjećam žalost za njim, a s druge strane osjećam radost i veselje da je u nebu, da uživa zasluženu plaću i obećanu nagradu. Imamo svoga prvoga mučenika i sveca, bio je utjelovljeni anđeo. I u meni je jedan glas, koji me opominje da njega slijedim u svećeničkom životu i sam mi ga je ovaj glas postavio za uzor-sjemeništarca, za uzor-đaka, za uzor-svećenika. Da, slijedit ću ovaj glas, jer je to glas savjesti, a tko radi i slijedi svoju savjest neće nikada sagriješiti a niti će se jednom kajati. Vlč. Miro, ti budi moj uzor na zemlji i zaštitnik na nebu. Neću se jedan dan ni malo čuditi, ako te budemo štovali na oltarima! Tvoje zadnje riječi potvrđuju tvoj život, sproveden u svetosti, kao i Isusove zadnje riječi na križu: - Isuse, primi moju dušu - Čini mi se da čitam Isusovu muku na križu ili mučeništvo nekog misionara u unutrašnjosti Afrike.“

Vlastoručnim potpisom i župnim pečatom potvrđujem istinitost gornjeg navoda. Jedino sam u zagrade dodao neke riječi da se lakše shvati sadržaj.

U Ližnjanu, 10. listopada 2000. M.P. IVAN GRAH, svećenik

SVJEDOK 18

ANA SOŠIĆ, kći pok. Ivana Sošić i pok. Marije Sošić, rođena u selu Sošići, župa Kanfanar, 21. lipnja 1920.; umirovljenica, nastanjena u Sošići, Kanfanar. Dala je svoj iskaz 5. ožujka 2001. (CP I, ss. 163-164).

Vršnjakinja Miroslava Bulešića, sjeća ga se kao župnika u Kanfanaru; revnog pastira i pravog misionara. Njen otac bio je najbliži suradnik sluga Božjega. Kad su komunisti počeli prijetiti župniku, njezini ukućani i drugi ljudi iz sela Sošići (filijala župe Kanfanar) bili su pripralni braniti ga.

3. *Kada ste upoznali Slugu Božjega Miroslava Bulešića?*

Upoznala sam Slugu Božjega Miroslava Bulešića u listopadu 1945. godine kada je došao za župnika u Kanfanar kamo pripada i podružnica Sošići gdje ja i danas živim. Vlač. Miro je dolazio iz Baderne u Kanfanar prevozeći stvari u jednome malom kamionu, koji se pokvario kod Sošića. Tražeći pomoć vlač. Miro je najprije došao u našu kuću. Otišli smo kod susjeda Sošić Jure tzv. "Zorzovi" koji je s volovima pomogao izvući taj mali kamion dalje prema Kanfanaru.

4. *Da li ste i dalje održavali vezu sa vlač. Miroslavom Bulešićem?*

Moj otac Ivan Sošić tzv. "Zaneto" bio je blizak suradnik i pomoćnik tzv. "kamerar" svećenicima, pa tako i vlač. Miru Bulešiću kada je došao za župnika u Kanfanar. Bio mu je od pomoći cijelo vrijeme od 1945. i kasnije, kada je vlač. M. Bulešić prešao u sjemenište u Pazin, a znao je k nama ponekad navratiti. Za vrijeme dok je bio župnik dolazio bi kad mu je bila potrebna neka pomoć, kad je došao blagoslivljati kuće i u drugim prilikama njegove svećeničke službe. Kad su mu komunisti počeli prijetiti, i naša kuća i drugi domaći ljudi bili su spremni štititi ga na putu kad je dolazio k nama i u druga sela.

5. *Kakva su Vaša sjećanja na vlč. Mira kao župnika?*

Sjećam ga se kao dobrog svećenika i čovjeka, vrlo aktivnog i pouzdanog. Bio je vrlo inteligentan i školovan, i usto vrijedan i sposoban. Posvećivao se svima, djeci, mladima, odraslima, ljudi su ga voljeli. Propovijedi su mu bile jasne i odlučne, odisale su vjernošću Bogu i Crkvi. Rado je upoznao i susretao ljude, slušao njihove probleme, obilazio i najzabijati sela, bio je pravi misionar, sa svima susretljiv, vedar i komunikativan.

Osobito se brinuo za mlade. Nudio im knjige za čitanje npr. "Oj mladosti, oj dragosti", "Naš vijenac"... Držao je posebne sastanke za mlade, učio ih je crkvene pjesme. Djecu je učio ponašanju u crkvi. Volio je red u crkvi i da djeca budu ispravno kršćanski poučena. Djeca su ga voljela i radovali su mu se.

Iz Kanfanara je dolazio u Sošice slaviti misu, popodne držati križni put i druge pobožnosti, krunicu, posebno u svibnju i listopadu. Već godine 1945. dolazio je ponekad u Sošice držati i zomice.

Čula sam da je rado pomagao siromasima i potrebnima, kako djeci tako i starim i bolesnim osobama.

6. *Kada ste doznali za smrt Sluge Božjega i kako ste prihvatili tu vijest?*

Ne mogu točno reći kada, ali brzo se pronijela vijest o ubojstvu Miroslava Bulešića. U Kanfanaru je za njega zvonilo, svi smo bili pogođeni i nastala je kod ljudi opća žalost. Svi smo bili preplašeni i potišteni zbog pritiska komunista na vjeru i Crkvu. Mi bismo bili rado pošli na sprovod u Lanišće, ali objektivne okolnosti su bile takve da to nije bilo moguće.

5. *Kako Vi osobno gledate stradanje Miroslava Bulešića?*

Za mene je Miroslav Bulešić podnio mučeništvo za vjeru. Posjetila sam njegov grob. Preporučam se često u njegov zagovor i molim mu se za pomoć, a isto tako i molitvu da što prije bude proslavljen na čast oltara.

SVJEDOK 19

AMELIA ARGENTIERI, rođena Micoli, kći pok. Ivana i Antonije rođ. Vivoda, rođena je u Roču 16. rujna 1919. Domaćica, nastanjena u Trstu (Corso Italia, 24). Svoj iskaz dala je 2. travnja 2001. (CP I, ss. 170-171).

Udovica pok. liječnika dr. Argentierija pripovijeda kako su komunističke vlasti bile zatražile od liječnika-stručnjaka da izjave kako je svećenik tobože umro zbog zastoja srca, no oni su to odlučno odbili.

6. Što nam možete reći o vašem mužu dr. Argentieriju?

Dr. Alberto Argentieri rođen je 2. siječnja 1906. u Monte Nero di Bissaccia, pokrajina Campobasso, i došao je iz Italije godine 1934. Kroz dvije godine bio je liječnik-asistent u Puli. Godine 1936. došao je po natječaju u Roč kao općinski liječnik. Vjenčali smo se u Roču 4. rujna 1946., a godine 1948. preselili smo u Italiju, nastanili smo se u pokrajini Verona, u Valeggio sul Mincio. Moj je muž umro 1986., s 80 godina.

7. Da li ste Vi poznavali vlč. Mira?

Nikada ga nisam vidjela niti sam poznavala osobu vlč. Mira, ali moj muž je dva puta išao u Lanišće prigodom smrti vlč. Mira. Prvi put je išao da utvrdi smrt toga ubijenog svećenika, a drugi put da izvrši autopsiju. Stoga mogu svjedočiti samo za ono što sam čula od svojega muža o tim događajima.

8. Čega se sjećate od događaja u nedjelju 24. kolovoza 1947.?

Čim se vratio kući navečer 24. kolovoza 1947. moj muž bio je sav izvan sebe i rekao je: „Nemojte me ništa pitati.“ Nije htio ni govoriti. Bio je sav zbunjen zbog samog događaja, zbog onoga što je vidio. Toga dana naime moj muž je bio jedini, kao kotarski liječnik, koga su mogli pozvati u Lanišće da utvrdi smrt vlč. Mira.

9. Čega se sjećate od slijedećeg dana 25. kolovoza 1947.?

Slijedećeg su dana, u ponedjeljak 25. kolovoza moj muž i dr. Matijašić pozvani u Lanišće da obave autopsiju na zaklanom svećeniku. Sjećam se da je moj muž dr. Argentieri nakon povratka u Roč bio vrlo uzbuđen i potresen. Ispričao mi je kako su „neki odgovorni“ zatražili od njega i dr. Matijašića da potpišu izjavu kako je vlč. Miro navodno umro prirodnom smrću zbog zastoja srca, uslijed straha. No oni su se odlučno suprostavili. Moj je muž izjavio: „Ja ću sve ostaviti i otići odavde!“ Nije mogao prihvatiti da potpiše lažnu izjavu glede pravog uzroka smrti vlč. Bulešića.

10. Sjećate li se možda još nečega što je vaš muž pripovijedao glede autopsije?

Da, sjećam se da je moj muž nadalje pripovijedao kako je vlč. Bulešić bio lijepe i zdrave tjelesne građe. Moj muž mi je rekao: „Nikada nisam vidio tako zdrava jetra.“ Bio je srdit i nekako uvrijeđen upornošću komunisti, to jest tajne policije, da on potpiše tako lažnu izjavu. A stvarno je bio utvrdio da je smrt nastupila zbog dvaju smrtonosnih uboda nožem u grlo.

11. Želite li još štogod dodati vašem svjedočanstvu?

Još mi je i danas uvijek žao za ono što se dogodilo. Sigurna sam da je vlč. Miro nedužna žrtva, ubijena zbog mržnje prema vjeri i da on zaslužuje da bude uzdignut na čast oltara.

SVJEDOK 20

SVEĆ. ANTE MERLIĆ, sin pok. Josipa i pok. Marije rođ. Podreka, rođen je u Črnci (selo Perci) 30. studenoga 1924. Župnik u Lanišću. Svoj iskaz je dao 2. travnja 2001. (CP I, ss. 172-174).

Svjedok, župnik u Lanišću, podsjeća na klimu progonstva u kojoj je Sluga Božji izgubio život, i svjedoči o njegovu štovanju. Potvrđuje što je iznijela gospođa Argentieri u vezi s pokušajem komunista da od dvojice liječnika dobiju potvrdu kao da je vlč. Miroslav umro od „zatajenja srca“.

3. Kada ste i kako upoznali Slugu Božjega Miroslava Bulešića?

Upoznao sam Slugu Božjega Mirolava Bulešića u malom sjemeništu u Kopru. On je bio 4 godine stariji od mene. Od tog vremena ne sjećam se nekih posebnih detalja o njemu. Kasnije je on pošao u Rim a ja na teologiju u Goricu 1943. godine. Zaređen sam za svećenika 22. ožujka 1947. godine. Bolje sam upoznao Slugu Božjega kad sam završio teologiju i kao mladi svećenik dolazio u sjemenište u Pazin i tamo sam još više upoznao vlč. Bulešića, posebno kao tajnika “Zbora sv. Pavla”. Negdje u lipnju ili srpnju 1947. godine sjećam se jednog sastanka tog “Zbora” i rasprave u svezi krizmi i kumovanjima, gdje je vlč. Miro nastojao smiriti sukobljene strane o tom pitanju.

4. Kada ste i kako doznali za događaje u Lanišću?

Nakon mlade mise, prva mi je svećenička služba bila u Čepiću i Kožljaku kod župnika Ivana Curavića. Nakon krizme u Lanišću trebala se održati krizma i u Čepiću. Zbog toga smo 25. kolovoza ispovijedali djecu

za krizmu. Za vrijeme ispovijedi netko je dojavio župniku, a župnik meni, da su don Mira ubili prethodni dan. Zato nije mogla biti krizma predviđena za župe Čepić i Kožljak.

5. Kako su ljudi primili vijest o umorstvu vlč. Miroslava Bulešića?

Na sprovod se nije moglo poći jer nismo imali čime, a nismo ni znali kada i gdje će biti sprovod. Kod ljudi se vidjela žalost i zaprepaštenje. Zbog komunističkog pritiska i terora nije moglo javno govoriti o tom ubojstvu svećenika. Govorilo se samo potihom kroz neko vrijeme.

6. Možete li nam malo opisati opće društvene prilike u to vrijeme?

Prve poslijeratne godine, osobito nakon priključenja Istre matici zemlji 15. rujna 1947. godine, bio je težak teror komunizma, bio je velik pritisak na vjeru i Crkvu, zato i na svećenike. Bilo je ljudi zadojenih komunističkom ideologijom i pravom mržnjom na vjeru i Crkvu. Znali su razbijati križeve, kapelice, prijetiti ubojstvima, bacanjem u jamu... U tom kontekstu treba gledati i komunističke pritiske prigodom dijeljenja krizme na području srednje i sjeverne Istre 1947. godine. Čuli smo već za prijašnje nemire u Buzetu i Tinjanu, pa da je i prošla krizma u Lanišću, mi smo očekivali sprečavanje krizme u Čepiću, jer tamo su mogli skupiti ljude koji će praviti nered. Ja sam osobno kao mladi svećenik doživio neugodnosti i bio u zatvoru zbog razgovora o nepravednom procesu kardinalu Alojziju Stepincu, za vrijeme vojne vježbe.

7. Što ste čuli govoriti o vlč. Bulešiću kao svećeniku?

Više puta moja majka je govorila i meni i drugima o jednom događaju na dan uoči Mirova ubojstva u Lanišću. Te subote 23. kolovoza 1947. godine, ona je imala prigodu razgovarati s vlč. Miroslavom Bulešićem na putu iz Črnice prema Buzetu, nakon što je te subote popodne u Črnici održana krizma. Razgovarali su o neredima i nasiljima koje su toga dana prije podne komunisti činili u crkvi u Buzetu da zapriječe krizmu. Budući da je za sutradan u nedjelju 24. kolovoza 1947. bila planirana krizma u Lanišću, moja majka upitala je u tom razgovoru vlč. Miroslava Bulešića da li ga je strah ("Vas je strah, Gospodine?"). Na to joj je on odgovorio: "Jedanput treba umrijeti". Moja majka se na te riječi zamislila jer je i ona imala sina, mladog svećenika. No, ujedno je u tom svećeniku vidjela jednu odvažnost, da se ne boji smrti i da je spreman i umrijeti za vjeru.

8. Što ste čuli o ubojstvu Miroslava Bulešića?

Nakon ubojstva Miroslava Bulešića, došla je u Lanišće komisija liječnika idući dan 25. kolovoza 1947. radi autopsije nad žrtvom ubojstva. Osobno sam čuo od liječnika dr. Argentieri-a, koji je bio u toj liječničkoj komisiji, da su službenici OZNA-e tražili da potpišu unaprijed pripremljeni zapisnik o tome da je vlč. Miro od straha umro od zastoja srca. Ali, dr. Argentieri je meni potvrdio da nikad nije vidio tako zdrave nutarnje organe. On i drugi liječnici su zbog toga odlučno odbili takav zapisnik, pa su komunistički agenti spalili spremljeni predložak zapisnika. Liječnici su spremili svoj zapisnik gdje su utvrdili da je vlč. Miro umro od dva smrtonosna uboda nožem u predjelu vrata. Sjećam se da je o tome bilo govora i na svećeničkom danu u Lanišću o pedestoj godišnjici Bulešićeve mučeničke smrti 25. kolovoza 1997. godine.

9. Kako danas živi sjećanje na Slugu Božjega u župi Lanišće, gdje ste vi župnik?

U župi Lanišće i danas je živo sjećanje na Slugu Božjega Miroslava Bulešića. Na mjestu gdje je bio ukopan do 1958. godine nitko se ne ukopava i uvijek ljudi donose svježe cvijeće. Ljudi su vrlo dobro upoznati sa svime što se dogodilo a to prenose i na djecu. Neki se još živo sjećaju njegove pojave u crkvi na dan ubojstva i kako je pobožno služio posljednju sv. misu na čast Presv. Srca Isusova, na oltaru Presv. Srca Isusova. Svake godine na dan mučeništva 24. kolovoza u župi se taj događaj označava tzv. "kampa-nanjem" (svečanom zvonjavom).

10. Kakvo je vaše osobno mišljenje o Sluzi Božjem?

Budući da sam i ja osobno proživljavao one godine i ono vrijeme kao mladi svećenik te poznavao raspoloženje progonitelja Crkve, duboko sam uvjeren da je Sluga Božji Miroslav Bulešić umro mučeničkom smrću, tj. da je ubijen zbog mržnje prema vjeri i Crkvi. Poznavajući pak okolnosti u kojima je vlč. Miro živio i radio te uzevši u obzir saznanja koja sam o njemu stekao, također sam duboko uvjeren da se on na svoj način pripravljaio i duhovno sazrijevao da podnese to mučeništvo iz ljubavi prema Kristu i vjeri.

SVJEDOK 21

O. ALOJZIJ (fra Alfonz) ORLIĆ, sin pok. Andrije i pok. Marije r. Orlić, rođen je u Puntu (otok Krk) 11. travnja 1929. Franjevac u samostanu u Pa-

zinu, pripadnik zadarske franjevačke provincije. Svoj iskaz dao je 7. svibnja 2001. (CP I, ss. 175-177).

Svjedok je pitomac Miroslava Bulešića, opisuje njegov lik kao svećenika i profesora. Svjedoči nadalje kako je njegov subrat u redovništvu o. Eduard Bajčić koji je boravio s njim u samostanu u Pazinu, bio ispovjednik Sluge Božjega te je nakon njegove smrti često govorio da je vlč. Bulešić bio svetac i da bi ga trebalo kanonizirati.

3. Otkada poznajete Slugu Božjega?

Upoznao sam Slugu Božjega Miroslava Bulešića u rujnu 1946. godine, kada sam iz Košljuna došao u Pazin u sedmi razred gimnazije. Vlč. Miroslav Bulešić bio je moj profesor i razrednik.

4. Kako ste Vi doživljavali vlč. Bulešića kao svećenika i profesora? Kakav je ugled uživao među učenicima?

Vlč. Miroslava Bulešića doživljavao sam kao idealnog svećenika, ostvarenog, punog žara i mladenačkog zanosu. Bio mi je kao ideal svećeništva. Znam da su ga i drugi đaci, moje kolege, jednako tako doživljavali. Osobno sam ga doživljavao kao čovjeka otvorena Bogu, bio je čovjek molitve. Znam da je češće dolazio na ispovijed u naš franjevački samostan u Pazinu. Bio sam nazočan prigodom podjele krizme u Grdoselu tjedan dana prije njegovog ubojstva. Sjećam se da je situacija i u Grdoselu bila jako napeta zbog opće političke situacije i komunističkog pritiska. Župnik o. Atanazije Kocijančić (upravljao je župom Grdoselo iz pazinskog samostana, zato sam ja s njime i pošao tamo) nije dopustio jednom čovjeku, da bude kum na krizmi zbog toga što nije bio crkveno vjenčan. Došao je Miroslav Bulešić u pratnji mons. Ukmara i sjećam se da je vlč. Miroslav i kod te situacije nastojao djelovati smirujuće dajući podršku takvoj župnikovoj odluci.

Kao profesora doživljavao sam ga također poletnog, punog mladenačke energije, svećeničkog žara. Predavao je filozofiju, tumačio je na hrvatskom jeziku, a udžbenike smo imali na latinskom. Budući da sam upao u pola programa, neke su mi stvari bile teško shvatljive, jer nisam imao dovoljno predznanja iz filozofije. Sjećam se da je jednom prigodom, došavši u samostan na ispovijed, na moju molbu došao i u moju sobu i vrlo mi rado protumačio neke pojmove iz filozofije. Bio je vrlo zauzet, nekada je znao doći na motoru iz župe, ali nam je na predavanju uvijek radosno i poletno govorio i tumačio materiju.

5. Imate li još neke uspomene iz tog vremena?

Iz tog vremena, tj. na završetku šk. g. 1946/47. kad sam završio 7. razred čuvam, meni vrlo dragu uspomenu. To je jedna sličica; s jedne strane je lik Majke Božje i Mojsijeva grma koji ne izgara s tekstom: "Rubum quem viderat Moyses incombustum conservatam agnovimus tuam laudabilem virginitatem"; a s druge strane pisaćim strojem napisan tekst: "Smisao života je: 'Mysterium crucis'. (Dr. Ivan MERZ) Združeni u molitvi i u radu, Ostajemo vjerni svome zvanju." Na dnu je vlastoručni potpis našeg razrednika vlč. Miroslava Bulešića i zatim slijede imena đaka sedmog razreda školske god. 1946-47. (U prilogu mojem svjedočanstvu prilažem autorizirani preslik te sličice.) Nakon ubojstva u Lanišću, ispod Bulešićeva potpisa svojom sam rukom dopisao: "Martyr pro fide! Lanišće, 24 - VIII - 1947. Sv. Potvrda." Na sličici se još vidi da sam ostrugao prvotni tekst i preko toga napisao: "Occisus!" Tako sam postupio iz razloga što je komunistička policija uhvatila našeg gvardijana, koji je upravljao župom Grdoselo, o. Atanazija Kocijančića, i mnogo puta vršila premetačine u našem samostanu od krova do podruma. Iz bojazni da, u slučaju pronalaska te sličice, prvotni tekst ne bi bio smatran kompromitirajućim, a budući da sam želio svakako sačuvati tu uspomenu, postupio sam kako sam prethodno izjavio. Mislim da smo, nadahnuti njegovim primjerom kao svećenika i profesora, bili ponukani napisati one riječi na poledini sličice: "Smisao života je: 'Mysterium crucis.'"

6. Kada ste Vi osobno doznali za ubojstvo vlč. Bulešića i kako ste to primili?

U vrijeme Bulešićeva ubojstva bio sam u franjevačkom samostanu u Pazinu te sam o tom događaju doznao kada je vijest proširena Pazinom. U samostanu bili smo zbunjeni tom viješću i nestrpljivo iščekivali razvoj događaja. Bili smo uvjereni da suđenje o tim zbivanjima neće biti ni istinito ni pravedno, a događaji koji su uslijedili potvrdili su naše uvjerenje.

7. Kako su sve to doživjeli drugi redovnici i vjernici?

Općenito je uvjerenje među klerom i vjernicima bilo da su svi ti događaji oko Miroslava Bulešića plod komunističkog protuvjerskog terora. Posebno mogu osobno svjedočiti o onome što sam više puta čuo od mog subrata u redovništvu o. Eduarda Bajčića koji je bio ispovjednik Miroslavu Bulešiću. O. Eduard Bajčić često je nakon Bulešićeve smrti znao izričito izjaviti: "Miroslav Bulešić bio je svet čovjek i trebalo bi ga beatificirati. Kao njegov ispovjednik ja kod toga ne bih smio svjedočiti, ali bi ga trebalo proglasiti svetim."

8. *Koje je Vaše mišljenje o vlč. Miroslavu Bulešiću?*

Svoje sam uvjerenje već onda, u ono vrijeme kada se sve to dogodilo, izrazio na sličici svojim osobnim riječima „Martyr pro fide”, a sličicu od tada (1947. godina) pa sve do danas držim u svom časoslovu kao dragocjenu uspomenu i relikviju. Češće mu se molim za zagovor kao uzoru svećeničkog i mučeničkog života. Moje je duboko uvjerenje da je vlč. Miroslav Bulešić podnio smrt “in odium fidei” kao mučenik.

SVJEDOK 22

LIDIJA LEGOVIĆ, r. Pastorčić, kći pok. Martina Pastorčić i Štefanije r. Rajko, rođena u Baderni 8. studenog 1929., umirovljenica, nastanjena u Baderni. Dala je svoj iskaz 7. svibnja 2001. (CP I, ss. 177-180).

Gospođa Lidija svjedoči o apostolatu vlč. Miroslava u Baderni i obnovi vjerskog života koja je uslijedila u župi.

3. *Kada ste upoznali Sluga Božjega Miroslava Bulešića?*

Upoznala sam vlč. Miroslava Bulešića kada je prvi put stigao biciklom u Badernu za župnika, u mjesecu rujnu 1943. godine. Tada sam imala 14 godina i sa svojom obitelji stanovala u blizini crkve i župnog stana. Moji su već od prije bili povezani uz crkvu kao zvonari i sakristani u Baderni. Kad je došao u Badernu, vlč. Miro je naslonio bicikl uza zid zvonika, pošao je najprije u crkvu, a zatim u župnu kuću. To je bilo u tjednu prije posljednje nedjelje u mjesecu rujnu kada je nastupio kao župnik na župnoj misi.

4. *Kakav dojam je na Vas i na ostale župljane ostavio novi župnik Miroslav Bulešić po dolasku u vašu župu?*

Neposredno prije njegovog dolaska kapitulirala je Italija i otišao je talijanski svećenik don Giacomo Filippi, koji nije znao govoriti hrvatski jezik. Do tada se u crkvi isključivo molilo i pjevalo latinski i talijanski, ali je malo ljudi dolazilo u crkvu.¹⁴⁵ Dolazak novog župnika značilo je za župu preokret: s njime je došlo do značajnog poboljšanja vjerskoga života i duhovne obnove u župi. Čim je došao vlč. Miro počeo je s pjevanjem i molitvama na hrvatskom jeziku kojega su svi razumjeli, iako je sama misa ostala na latinskom, ali je propovijed bila na hrvatskom. Okupio je zbor pjevača

¹⁴⁵ O stanju vjerskoga života koje je Bulešić našao u Baderni vidi njegovo pismo Rektor kolegija Lombardo u Rimu, *gore*, I. Život, 6.

i pjevačica i s velikom brigom poučavao nas je crkveno pjevanje. Naučili smo čak pjevati i četveroglasnu misu. Nedjeljom poslije podne držao je pobožnosti: sv. kronicu u listopadu i svibnju, a u drugo vrijeme svake se nedjelje molila večernja. U došašću je držao zornice na koje su dolazili i župljani iz drugih sela (Rakovci, Katun, Bratovići...). Jako je lijepo i jasno propovijedao te se brinuo za mlade.

5. Možete li nam još nešto reći o djelovanju vašeg župnika vlč. Miroslava Bulešića?

Kako je vrijeme odmicalo sve sam bolje i bolje upoznivala vlč. Bulešića i njegove ukućane. Svi su bili prijazni, uslužni, gostoljubivi, a i vlč. Miro bio je posebno susretljiv sa svakim čovjekom. Rado je poučavao i mlade i djecu i svi su ga voljeli i cijenili. Imao je lijepi dar govora i nastupa, te je bio pristupačan svakomu. Želio je upoznati sve svoje župljane, ne samo u Baderni, nego ih je pohađao i po okolnim selima (posebno starce i bolesnike). Dobro se sjećam da je jednom za neki blagdan priredio župsku priredbu u župnoj konobi gdje su nastupali djeca i mladi (mislim da je to bilo za blagdan Bezgrešnog začeća Blažene Djevice Marije).

6. Vlč. Miro bio je župnik u Baderni u vrijeme rata. Kako se on kao župnik postavljao u tim ratnim događanjima?

U ratu su bile vrlo teške prilike za sve nas župljane. Župnik je uvijek branio svoje ljude za koje je znao da su čestiti. Zauzimao se za sve ugrožene, posebno ako bi nekoga odveli, bilo fašisti, bilo partizani i morao je sa svima kontaktirati. Sjećam se posebno zgode kad su Nijemci 1944. godine kod sela Rakovci napali i pobili skupinu bolesnih i ranjenih partizana. Kasnije su komunisti župnika Miroslava optužili da je on te ljude odao Nijemcima. Naime on se slučajno našao na mjestu događaja noseći sv. pričest jednoj bolesnici u selo Rakovci. Ta ga je nepravедna i lažna optužba jako zaboljela pa je o tome i u crkvi javno progovorio.¹⁴⁶

Sjećam se dobro te zgode kad je u crkvi, stavivši ruku na srce, rekao: "Ako treba, ja ću i svoj život dati za Krista!"

7. Kakva je bila situacija u vašoj župi neposredno po završetku rata?

Po završetku rata govorilo se da je došlo "oslobođenje" tj. da su nas partizani oslobodili, no, za nas vjernike sve se više osjećao komunistički pritisak, jer je nova vlast činila sve da ljude odvрати od Crkve i da ocrne

¹⁴⁶ U vezi s ovom zgodom vidi *niže*, Dodatak, 3 a, bilj: 5

svećenike, posebno župnika vlč. Mira. Organizirali su tzv. “dobrovoljne radne akcije” na koje je iz svake kuće netko morao poći, organizirali su se razni mitinzi, plesovi i zabave za mlade, i to sve naročito nedjeljom, da spriječe ljudima, osobito mladima i djeci, odlazak u crkvu. Ja sam osobno 1949. godine doživjela pritisak komunističkih vlasti da ne sklopim ženidbu u crkvi. U to vrijeme vlč. Miroslav dobio je premještaj za župnika u Kanfanar. Ljudi u Baderni nisu tako lako prihvatili da on odlazi iz naše župe. Mislim da su neki čak pokušali intervenirati kod biskupa zbog tog premještaja.

8. Kako i kada ste saznala da je vlč. Miroslav Bulešić ubijen? Što su ljudi govorili? Zašto su ga komunisti mrzili?

U vrijeme kada je vlč. Miroslav ubijen u Lanišću ja sam bila na omladinskoj radnoj akciji na pruzi Šamac - Sarajevo. Došla sam kući krajem kolovoza te 1947. godine, dakle oko tjedan dana poslije tog žalosnog događaja. O svemu sam čula od mojih roditelja kod kuće. Svi su bili žalosni, ali se nije o tome puno pričalo, jer su se ljudi bojali o tome govoriti zbog pritiska i komunističke strahovlade. Komunističke vlasti su mrzile vlč. Miroslava jer je bio svećenik i to vrijedan, mlad i neustrašiv svećenik.

9. Jeste li pohodili grob Sluge Božjega? Kako danas poštujete Slugu Božjega?

Nekoliko sam puta pohodila njegov grob u Svetvinčentu od kada je prenesen iz Lanišća. Kad god imam prilike rado idem na njegov grob. Uvjerena sam naime da je vlč. Miroslav Bulešić zaslužio biti uzdignut na čast oltara, jer ga dobro poznajem kao uzornog svećenika koji je podnio mučeništvo za vjeru u Krista. Gotovo svakog dana molim se njemu u mojim potrebama, posebno za moju djecu da im izmoli čvrstu vjeru, a i za to da on bude proglašen blaženim.

SLUŽBENI SVJEDOK - 1

Svećenik IVAN GRAH, sin pok. Josipa i pok. Ane Rade, rođen u Cerovlju 17. ožujka 1928., župnik u Ližnjanu, član Odbora Hrvatske biskupske konferencije i pročelnik dijecezanskog Vijeća za crkvene arhive i knjižnicu, boravi u Ližnjanu. Dao je svoj iskaz 31. listopada 2003. (CP I, ss. 183-186).

Sveć. Grah je već dao svoj iskaz kao Svjedok 17. Ovdje nastapa kao službeni svjedok povjesničar. Poznavalac novije povijesti Istre, autor je knjige Istarska Crkva u ratnom vihoru, Pazin 1992, 2. izd. 1998.; koautor je knjige Crkva u Istri, Pazin 1983., ²1993, ³1999. Napisao je oko 180 članaka o povijesti Istre, tiskanih u raznim publikacijama. U Vatikanskom Tajnom Arhivu proučavao je izvještaje istarskih biskupa i sažetak o njima objavio je u „Croatica Christiana Periodica“, Zagreb 1980-1988.

2. Jeste li spremni pod prisegom o govorenju istine, u punoj svijesti i slobodi, odgovoriti na pitanja o Vašem radu kao stručnjaka u kauzi za proglašenje blaženim Sluge Božjega Miroslava Bulešića?

Spreman sam pod prisegom o govorenju istine odgovoriti, u punoj svijesti i slobodi, na pitanja o mojem radu kao stručnjaka u kauzi za proglašenje blaženim Sluge Božjega Miroslava Bulešića. Želim, međutim, napomenuti da se ne smatram stručnjakom u strogom smislu te riječi nego ljubiteljem istine i to povijesne istine, što sam voljan potvrditi prisegom.

3. U kojem svojstvu ste istraživali spise u kauzi Sluge Božjega Miroslava Bulešića? Koje su Vas kvalifikacije preporučile za taj posao?

Već od bogoslovskih dana imam ljubav prema povijesti te je i moja diplomatska radnja bila iz povijesti župe Gračišće. Nakon toga biskup Nežić poslao me na tečaj arhivistike u Zagrebu kod Državnog arhiva. U kauzi za proglašenje blaženim Sluge Božjega Miroslava Bulešića moj me biskup, znajući za moju privrženost povijesti, imenovao članom komisije povjesničara sa svrhom da dadnemo svoj sud o dokumentima sabranim od Postulatora te o njihovoj autentičnosti i sadržaju. Ujedno smo zamoljeni da utvrdimo jesu li istraženi svi arhivi gdje se može naći građa o svećeniku Bulešiću i da u jednom prigodnom izvještaju prikažemo povijesne okolnosti u kojima se dogodilo njegovo ubojstvo.

4. Koje ste spise te kauze kanonizacije istraživali?

Proučavao sam naročito spise i građu koju je skupila Postulatura, ali i literaturu. Mogu samo spomenuti: «Santin - testimonianze dell' archivio privato» od autora Sergia Galimbertija, životopise mons. Ukmara i drugu laičku literaturu.

5. Čime ste se još koristili u izradi povijesne studije «Povijesni pogled na političku i crkvenu situaciju u Istri za života S. B. Miroslava Bulešića»?

U izradi povijesne studije koristio sam se spomenutom građom i objavljenim djelima u Hrvatskoj, Sloveniji i u Trstu u Italiji.

6. Smatrate li ta pomoćna sredstva (dokumenti, literatura) u izradi Vaše povijesne studije vjerodostojnima i dostatnima? Kakav je Vaš sud o autentičnosti i sadržaju dokumenata (osobito onih koji su sabrani u osam svezaka o životu i djelovanju S. B. Miroslava Bulešića, a koje ste primili od Postulature na proučavanje)?

Smatram vjerodostojnima dokumente sabrane u osam svezaka jer opisuju stvarno stanje onoga vremena koje sam i osobno proživljavao. Ti su dokumenti po mome sudu autentični i njihov sadržaj držim dostatnim za realno prikazivanje ondašnjih prilika.

7. Možete li pod prisegom ovdje potvrditi da ste obavili sva potrebna istraživanja i prikupili sve ono što se odnosi na povijesnu istinu o političkoj i crkvenoj situaciji u Istri za života S. B. Miroslava Bulešića, kao i o povijesnim okolnostima u kojim se dogodilo njegovo ubojstvo? Jeste li savjesno i vjerno proučili svu tu predanu Vam ili prikupljenu građu?

Savjesno sam i vjerno proučio predanu mi građu i nastojao dodatnom literaturom bolje osvijetliti događaje iz vremena Bulešićeva ubojstva. Izjavljujem pod prisegom da sam u tom smislu povjereni zadatak obavio što sam mogao savjesnije i bolje.

8. Jeste li spremni pod prisegom izjaviti da u Vašem povijesnom istraživanju niste ni jedan spis ili tekst koji Vam je bio dostupan izmijenili ili okrnjili? Jamčite li da to nije učinio niti itko drugi u vrijeme Vašega proučavanja predane Vam ili prikupljene dokumentacije?

Izjavljujem ovdje pod prisegom da u svom radu nisam izmijenio niti okrnjio ni jedan spis, dokument ili saznanje. U vrijeme dok su ti spisi i dokumenti bili kod mene na proučavanju oni nisu bili dostupni nikome drugome pa prema tome nitko ih drugi nije mogao mijenjati.

9. Kojim ste se znanstvenim kriterijima vodili pri izradi zajedničkog izvještaja s drugim stručnjakom? Jesu li istraženi svi arhivi? Kakvu ste kritičku metodu primijenili u istraživanju i proučavanju građe?

Mogu reći da sam u svom radu nastojao biti što objektivniji. Svi arhivi, naročito državni, partijski i policijski nisu nam bili pristupačni ili je građa, prema nekim informacijama, pohranjena u Beogradu. Proučio sam naš domaći arhiv Porečko-pulske biskupije i biskupski arhiv u Trstu,

te privatni arhiv biskupa Santina, a proučio sam i neobjavljene uspomene vlč. Stjepana Ceka u rukopisu čiji se original čuva u arhivu koparske biskupije.

10. Koje biste tvrdnje ili okolnosti iz Vaše povijesne studije izdvojili kao nedvojbeno dokazane i stoga posebno važne za kauzu S. B. Miroslava Bulešića?

Mogu izdvojiti osobno praćenje rada, vladanje, djelovanje, način predavanja Sluge Božjega kao uzornog svećenika, profesora i podpravnatelja za vrijeme mog studija u višim razredima gimnazije u pazinskom sjemeništu. Bio mi je i razrednik jednu školsku godinu. Već tada smo ga mi sjemeništarci doživljavali kao uzornog svećenika i sveca.

Iz povijesne studije posebno bih izdvojio kao potpuno osvijetljeno i dokazano da se 24. kolovoza 1947. godine u Lanišću dogodilo ubojstvo svećenika Miroslava Bulešića iz mržnje prema vjeri i Katoličkoj crkvi.

11. Za koje pak tvrdnje ili okolnosti možda mislite da ih niste mogli do kraja i sasvim jasno osvijetliti?

Imajući u vidu odgovor na prethodno pitanje čini mi se da je nemoguće sasvim jasno objasniti plan i postupak ondašnjih vlasti i komunističke partije pošto ne postoji dokumentacija o tome. Ondašnje su vlasti i partija naloge za nezakonite i neljudske radnje prenosili usmeno a ne pismeno kako ne bi ostali pisani dokazi o njihovoj raboti.

Spomenuo bih još delikatni odnos u onim teškim povijesnim vremenima i okolnostima između porečko-pulskog biskupa mons. Radossija i hrvatskih svećenika čiji je predstavnik bio Miroslav Bulešić. No, kad se gleda cjelina dokumenata, literatura i događanja ondašnjeg vremena može se uočiti da je biskup Radossi cijenio svećenika Bulešića, a da je svećenik Bulešić poštovao svoga biskupa u ispravnom crkvenom duhu.

12. Potvrđujete li pod prisegom da ste općenito i konačno svoj rad savjesno i vjerno obavili, te da se povijesna istina o političkoj i crkvenoj situaciji u Istri za života S. B. Miroslava Bulešića i posebno o okolnostima njegova ubojstva, može razložno smatrati vjerodostojnom i dostatno dokazanom?

Mislim i potvrđujem da su političko-ideološko stanje i crkveno-vjerska situacija u Istri za života Sluge Božjega Miroslava Bulešića kao i okolnosti njegova ubojstva vjerodostojno prikazane i dokazane.

SLUŽBENI SVJEDOK - 2

STIPAN TROGRLIĆ, sin Ante i pok. Marte r. Šakić, rođen u Studencima (općina Imotski) 26. listopada 1952., profesor povijesti i kateheta, nastanjen u Puli. Dao je svoj iskaz 31. listopada 2003. (CP I, ss. 186-189).

Profesor povijesti, osim brojnih znanstvenih studija u vezi s novijom poviješću Istre, objavio je knjige: *Katolički pokret u Istri 1895-1914*, Zagreb 2000; *Katolička crkva i istarske nacionalno-političke i idejne podjele (1895-1914.)*, Pula 2006. Posebno je proučavao „odnose Katoličke Crkve u Istri s Državnim jugoslavenskim vlastima kroz godine 1945-1954.“; o tome je nedavno objavio knjigu *Odnosi katoličke Crkve u Istri i Jugoslavenske državne vlasti 1945.-1954.*, Pazin 2008. (usp. niže, bilj. 163)

2. Jeste li spremni pod prisegom o govorenju istine, u punoj svijesti i slobodi, odgovoriti na pitanja o Vašem radu kao stručnjaka u kauzi za proglašenje blaženim Sluge Božjega Miroslava Bulešića?

Spreman sam pod prisegom o govorenju istine u punoj svijesti i slobodi odgovoriti na pitanja koja će mi se postaviti kao stručnjaku povjesničaru u ovoj kauzi. Na temelju proučavanja dokumenata i povijesnih vrela ograničio sam se na izučavanje društveno-političke i vjerske situacije u Istri od završetka rata 1945. do 1952. godine.

3. U kojem svojstvu ste istraživali spise u kauzi Sluge Božjega Miroslava Bulešića? Koje su Vas kvalifikacije preporučile za taj posao?

U svojstvu diplomiranog povjesničara istraživao sam spise u svezi s kauzom Sluge Božjega. Preporuka je bila istraživački rad iz novije istarske crkvene povijesti. Iz tog razdoblja objavio sam 17 znanstvenih i stručnih radova te studiju *Katolički pokret u Istri 1895.-1914*. Odazvao sam se na biskupov poziv da sudjelujem u komisiji povjesničara.

4. Koje ste spise te kauze kanonizacije istraživali?

Istraživao sam osam svezaka spisa koji postoje u Postulaturi. To su: osobni dokumenti, korespondencija Sluge Božjega do mučeničke smrti, dvije knjige njegovih osobnih dnevnika, propovijedi (i nacrti propovijedi), zapisnik »Zbora svećenika sv. Pavla za Istru« (1945.-1947.), ostali dokumenti koji se odnose na djelovanje Sluge Božjega.

5. Čime ste se još koristili u izradi povijesne studije „Povijesni pogled na političku i crkvenu situaciju u Istri za života S. B. Miroslava Bulešića“?

Prethodno sam proučio osobnu arhivu mons. Bože Milanovića, zaslužnog istarskog svećenika, dio spisa pohranjenih u biskupijskom arhivu u Poreču, literaturu koja je navedena u bilješkama same studije. Osobno sam obavio još dva razgovara s preč. Stankom Macukom, Bulešićevim školskim kolegom i svjedokom poslijeratnih zbivanja.

6. Smatrate li ta pomoćna sredstva (dokumenti, literatura) u izradi Vaše povijesne studije vjerodostojnima i dostatnima? Kakav je Vaš sud o autentičnosti i sadržaju dokumenata (osobito onih koji su sabrani u osam svezaka o životu i djelovanju S. B. Miroslava Bulešića, a koje ste primili od Postulature na proučavanje)?

Smatram da su dokumenti vezani uz ovu kauzu vjerodostojni i autentični te nisam naišao na nikakav falsifikat. Ujedno njihov sadržaj držim dostatnim za prikazivanje društveno-političkih i vjerskih prilika u Istri onoga vremena.

7. Možete li pod prisegom ovdje potvrditi da ste obavili sva potrebna istraživanja i prikupili sve ono što se odnosi na povijesnu istinu o političkoj i crkvenoj situaciji u Istri za života S. B. Miroslava Bulešića, kao i o povijesnim okolnostima u kojim se dogodilo njegovo ubojstvo? Jeste li savjesno i vjerno proučili svu tu predanu Vam ili prikupljenu građu?

Pod prisegom mogu potvrditi da sam obavio sva istraživanja koja su mi bila moguća i da sam prikupio sve ono što se odnosi na tadašnje povijesne prilike. Koliko su moje mogućnosti dopuštale savjesno sam i ozbiljno proučio tu građu. Osim od Postulature predane mi građe proučio sam i onodobno pisanje tiska vezano uz Bulešićev slučaj i općenito uz crkvenovjerske prilike u Istri te odnos vlasti prema Crkvi.

8. Jeste li spremni pod prisegom izjaviti da u Vašem povijesnom istraživanju niste ni jedan spis ili tekst koji Vam je bio dostupan izmijenili ili okrnjili? Jamčite li da to nije učinio niti itko drugi u vrijeme Vašega proučavanja predane Vam ili prikupljene dokumentacije?

Izjavljujem pod prisegom da tijekom tog istraživanja niti jedan spis nisam izmijenio ili okrnjio. Jamčim da to nije učinio ni nitko drugi budući da nikome to nije bilo na uvidu.

9. Kojim ste se znanstvenim kriterijima vodili pri izradi zajedničkog izvještaja s drugim stručnjakom? Jesu li istraženi svi arhivi? Kakvu ste kritičku metodu primijenili u istraživanju i proučavanju građe?

Vodili smo se metodologijom povijesne znanosti, kritičkim preispitivanjem dokumenata, postavljanjem pitanja dokumentima i njihove valorizacije. Pustili smo dokumentima da govore, ali u isto vrijeme nastojali smo očitati ono što kriju dokumenti a eksplicite nije spomenuto. Najveći dio dostupnih arhiva je istražen.

10. Koje biste tvrdnje ili okolnosti iz Vaše povijesne studije izdvojili kao nedvojbeno dokazane i stoga posebno važne za kauzu S. B. Miroslava Bulešića?

Držim da je ono što sam napisao u studiji, broj 11. „Umjesto zaključka: M. Bulešić za vrijeme rata i poraća u Istri“, povijesno utemeljeno i potvrda svetačkog života i ponašanja Miroslava Bulešića kao i njegove mučeničke smrti. Vidim paralelu njegovog slučaja s blaženim Alojzijem Stepincem kad je, odbijajući napustiti Istru rekao: «Ako me komunisti ubiju, ubit će me za Boga i vjeru.» Iz dokumenata se vidi da je on jasno i beskompromisno branio katolička načela i slobodu Crkve.

11. Za koje pak tvrdnje ili okolnosti možda mislite da ih niste mogli do kraja i sasvim jasno osvijetliti?

Mislim da se dvije stvari ne mogu precizno utvrditi. Odnos Bulešić-Radossi i odnosi unutar istarskog klera poslije rata. Što se tiče odnosa biskupa Radossija i svećenika Bulešića - za Radossijeva boravka u Istri jasno je međusobno uvažavanje i poštovanje, što je navedeno i u studiji, ali su im se stavovi u nekim pitanjima političko-nacionalne naravi razilazili. Što se tiče drugog pitanja - mislim na različite stavove unutar samog istarskog svećenstva prema konkretnim pitanjima odnosa s vlastima.

12. Potvrđujete li pod prisegom da ste općenito i konačno svoj rad savjesno i vjerno obavili, te da se povijesna istina o političkoj i crkvenoj situaciji u Istri za života S. B. Miroslava Bulešića i posebno o okolnostima njegova ubojstva, može razložno smatrati vjerodostojnom i dostatno dokazanom?

Na temelju dokumenata može se reći da nije upitno da je Crkva tražeći jedan kompromis nastojala očuvati i vjerski i nacionalni identitet najvećeg dijela pučanstva. S druge strane državna vlast je najčešće nastupala s komunističkih stajališta, posljedica čega je i ubojstvo svećenika Miroslava Bulešića, za koje sam uvjeren da nije bilo slučajno već ciljano. Na temelju proučavanja došao sam do zaključka da je Miroslav Bulešić bio žrtva mržnje na vjeru.

SVJEDOČANSTVA MONS. JAKOBA UKMARA

Na prvom mjestu donosimo iskaz mons. Ukmara koji je dao u Rogatorijalnom procesu u Trstu godine 1957. (niže, a).

Ali nije manje važan ni njegov izvještaj Biskupskoj kuriji u Trstu, napisan 12. studenoga 1947., dakle kratko nakon događaja koje opisuje (niže, c). O istom je predmetu mons. Ukmar pisao i rektoru Zavoda Lombardo, 3. studenoga 1947. (niže, b), te kasnije, 1954., Postulatoru kauze (niže, d).

a)

Iskaz u Rogatorijalnom procesu u Trstu, 29. travnja 1957. – CP I, ss. 210-212.

Mons. Ukmar je mogao izvijestiti samo o događajima kojima je bio svjedok; stoga na veći dio upita nije mogao ništa reći. Slijedi cjeloviti tekst iskaza.

BISKUPSKA KURIJA
TRSTA I KOPRA
TRST
br. 342/1956

Sveta kongregacija Obreda
(Kauza) Porečka i Pulska
Beatifikacije ili deklaracije o mučeništvu
Sluge Božjega Miroslava Bulešića,
svećenika, ubijenog, kako se tvrdi, iz mržnje na vjeru.

Snagom ovlasti podijeljenih od Njegove Svetosti Pape Pija XII. Svetoj Kongregaciji Obreda, Tršćanski je biskup imenovao preč. gospodina Ivana Manegu sucem, vlč. gospodina Alojzija Skerla promicateljem pravde i vlč. gospodina Leopolda Latina bilježnikom u ispitivanju svjedoka preč. gospodina Jakoba Ukmara.

Danas dvadesetdevetog travnja godine 1957. pojavio se pred navedenima mons. Jakob Ukmar, sin pok. Šimuna, rođen u mjestu „Opicina“ 13. srpnja 1878., dijecezanski svećenik, papinski prelat, sudac Pokrajinskog suda venedicijanskog, koji je, nakon što je položio prisegu da će govoriti istinu i čuvati tajnu, ovako odgovorio:

Ad I. Ja sam osobno malo poznavao pokojnog subrata vlč. gosp. Miroslava Bulešića. Njega bolje poznaje Leopold Jurca, sada župnik u Pazinu, s kojim je Miroslav surađivao u odgoju sjemeništara. Miroslav je naime bio neko vrijeme vicerektor Pazinskog Sjemeništa i najbolji pomoćnik rektora Jurce.

Ad II. U mjesecu kolovoza 1947., kad sam radi podjeljivanja Sakramenta Krizme išao od župe do župe, posljednjih me je dana Miroslav pratio i mnogo pomagao. Ako se je u kojoj župi pokazala opasnost od komunista, Miroslav je osobno prije pošao tamo da razvidi možemo li sa sigurnošću doći. U župskoj crkvi u Buzetu mnogo je nastojao da smiri bučno mnoštvo koje su komunisti nagnali da stvara nered i tako spriječi sveti obred. Miroslav je bio blag i sklon milosrđu. Uvečer prije katastrofe, kad smo se vozili prema Lanišću, pozvao je u naš auto siromahe koji su bili izmoreni od puta. Sjećam se kako se uz župnika Lanišća pobrinuo da čuvari, koje su postavili na vrata sakristije, onemoguće komuniste da spriječe sveti obred. Kada su pripadnici komunističke skupine galamili pred vratima crkve i pucali, Miroslav je nastojao smirivati narod u crkvi, osobito zastrašenu djecu. Po završetku krizme (230 krizmanih) Miroslav je pobožno služio misu i, što mi je duboko ostalo u sjećanju, klečeći na zadnjoj stepenici oltara ostao je dugo u zahvaljivanju, možda samo četvrt sata prije smrti. Kad smo sve obavili i vratili se u župsku kuću, krizmano je još sedmero djece koje su komunisti bili spriječili da dođu ranije. Malo potom komunisti su provalili u kuću i Miroslava, kojega su prvog zatekli odmah iza vrata, nožem usmrtili. Ja sam ga vidio kako leži na podu, u predvorju župske kuće, a nisam znao što se dogodilo. Mislio sam da je to župnik, kojeg su napadači bacili na pod. Malo zatim oni su u mojoj sobi napali i mene, a što se poslije dogodilo posve mi je nepoznato, jer sam došao k svijesti tek sljedećeg dana u bolnici u Rijeci. Zločin se dogodio oko 11 sati, dana 24. kolovoza 1947.

Ljudi koje su urotnici pobunili da zapriječe ili uznemiruju svete obrede, djelovali su općenito iz mržnje prema vjeri, ponekad možda i nesvjesno. Opažio sam da su mnogi raspaljeni i mržnjom prema tršćanskom biskupu.

Pravi uzrok zločina u Lanišću je mržnja prema vjeri, barem sa strane onih koji su doveli ubojice. Bliži povod, kako se meni čini, bili su čuvari postavljeni uz vrata sakristije koji su, oboružani batinama, sumnjive ljude odbijali od ulaza u crkvu. A kad su neki ipak pokušali ući došlo je do tučnjave te je bilo ranjenih s jedne i s druge strane. Da je ulaz bio slobodan, zavjerenici bi bili stvorili buku u crkvi, zapriječili misu i krizmanje, nas sve izbacili iz crkve, kako što se to dogodilo u Buzetu, no ne bi došlo do prolijevanja krvi. Ali to je samo moje mišljenje, uz mogućnost ispravnijeg tumačenja. Župnik Stjepan Cek, koji je sada u Lindaru, bolje poznaje prilike.

Ad III. U to je vrijeme veći dio Istre bio već pod vlašću jugoslavenskih komunista.

Ad IV. Ravnatelj Sjemeništa je odredio da me Miroslav prati na mojim putovanjima.

Ad V, VI, VII, VIII, IX, X, XI [O osobi i ponašanju Sluge Božjega]

Na sva ova pitanja ne mogu odgovoriti, osim upućujući na ono što sam već rekao.

Ad XII. [O onome što je prethodilo i o okolnostima smrti Sluge Božjega]

Na ovo sam pitanje već odgovorio.

Promicatelj pravde inzistira s upitom: Kakav je bio Miroslavov stav i način gledanja na neprijateljske postupke nasilnika. Je li Miroslav smatrao da su ti čini učinjeni iz mržnje na vjeru? Odgovaram: O tome nisam izravno razgovarao s Miroslavom, niti sam čuo da on o tome govori; ali iz svega što sam već gore iznio vidi se da je on bio uvjeren kako zavjerenici djeluju iz mržnje prema vjeri.

Ad XIII. [O uzroku ubojstva: je li iz mržnje prema vjeri, ili zbog druge kreposti] Već sam odgovorio iznoseći distinkciju između pravog uzroka i povoda izvršenog zločina.

Ad XIV. [O načinu kako se Sluga Božji ponašao prema ubojicama; kako je podnio ubojstvo] Nije mi poznato, kako je to već jasno iz rečenog. Poslije toga saznao sam da je on odmah umro.

Ad XV. [Kako su se odvijali događaji u Lanišću] Već sam gore rekao.

Ad XVI. Ne mogu govoriti o mišljenu i stavu naroda jer sam, nakon zločina, bio u bolnici i u zatvoru, pod stalnim nadzorom.

Ad XVII. Nakon žalosnih događaja u Lanišću došlo je do suđenja pred „narodnim“ sudom u Pazinu; u tom su procesu ubojice osuđene na šest mjeseci zatvora, ja sam osuđen na jedan mjesec, a župnik na šest godina. Odvjetnici ubojica su tražili da počinitelji koji su djelovali iz ljubavi prema domovini i slobodi naroda, budu oslobođeni.

Nakon što su sve ovo pročitali i potvrdili, svi prisutni potpisuju.

JAKOB UKMAR, svjedok
IVAN MANEGA, predsjedatelj
ALOJZIJE SKERL, promicatelj pravde
LEOPOLD LATIN, bilježnik

b)

Izvještaj Rektorstvu zavoda Lombardo u Rimu, Trst, 3. studenoga 1947.-
Kopija u AP; CP II, s. 124.

Kratki izvještaj o pokojnom gosp. Bulešiću.
Prečasnom Ravnateljstvu Sjemeništa Lombardo, RIM

Budući da sam čuo da to Ravnateljstvo želi saznati vijesti o pokojnom gosp. Bulešiću, koji je nekad bio pitomac toga Sjemeništa, ovim pismom iznosim ono malo što je meni poznato. To je uistinu malo, jer sam i ja, odmah nakon što je gosp. Bulešić ubijen, pao kao žrtva istih nasilnika i bio kroz 20 sati bez svijesti.

Vlč. g. Bulešić je već od početka godine bio vicerektor hrvatskog malog sjemeništa u Pazinu. Bio je vrlo obľjubljen i poštovan od poglavara, kolega i učenika. Bio je blage naravi, ponizan i ljubazan, spreman uvijek pomoći. Od 20. do 24. kolovoza on je pratio mene potpisanoga, kojega je Sv. Stolica ovlastila da podjeljujem sakramenat potvrde u zoni B Tršćanske biskupije, u koju naš biskup nije mogao pristupiti bez opasnosti za svoj život. Već je ranije krizmavanje bilo spriječeno od protivnika kršćanskog imena u dvjema župama, no nakon krvoprolića u hrvatskoj župi Lanišće moralo posve prestati. Ovdje je ipak krizmano 237 dječaka i djevojčica, ali samo zato što su snažni muškarci, postavljeni od župnika, onemogućili da protivnici uđu u crkvu. Nakon završetka krizme vlč. g. Bulešić je služio pobožno posljednju misu u čast Presvetog Srca Isusova za obraćenje grješnika te tako, i ne znajući, okrijepio se posljednjom popudbinom. Kratko nakon toga, kad smo se župnik, g. Bulešić i ja vratili iz crkve u župski stan, u župsku je kuću nahrupilo nekoliko župljana iz protivničkog tabora, oko 11 sati dana 24. kolovoza. Vlč. g. Bulešića, koji se našao blizu vrata župske kuće, ubojica je odmah zaklao nožem. Ja sam ga vidio kako leži na tlu u svećeničkom talaru, među protivnicima, koji su stalno novi pridolazili. Nakon koju minutu i ja sam, teško ozlijeđen, bio na podu. Zlikovci nisu pronašli župnika, koji se je sakrio.

Od svećenika, koji se pobrinuo za pogreb pokojnika, čuo sam da su protivnici mnoge svećenike sriječili da prisustvuju pogrebu. U pazinskom sjemeništu i u Porečko-pulskoj biskupiji su pokojnog vlč. Bulešića opravdano i iskreno oplakivali kao uzorna svećenika. O pokojniku možete više saznati od uprave sjemeništa u Pazinu, Jugoslavija, i od svećenika vlč. g. dr. Ivana Pavića, Biskupska Kurija, Poreč.

Trst, via Servola 40
dana 3. studenog 1947.

Odani u Kristu
JAKOB UKMAR, s.r.

c)

Izveštaj Biskupskoj Kuriji u Trstu, Trst, 12. studenog 1947. – Kopija u AP; CP II, ss. 125-126.

U ovom službenom izvještaju Biskupskoj Kuriji u Trstu mons. Ukmar, osim o ubijstvu svećenika Bulešića, pruža točno izvješće o onome što je on osobno morao podnijeti nakon što je bio prebačen u bolnicu u Rijeku. U bolnici je, u vrlo teškom stanju u kojemu se nalazio, tri puta bio ispitivan, nikada manje od jednog sata. 10. rujna je bio prebačen u zatvor u Rijeci, gdje je podvrgnut dvama daljnjim ispitivanjima; potom je pet sati bio ispitivan na sudu u Rijeci. 26. rujna je prevezen u bolnicu u Pazin, gdje je ostao do procesa (2. listopada); i ondje bio podvrgnut jednom ispitivanju, prije onoga posljednjega (osmog) na sudu u Pazinu.

Prečasnoj Biskupskoj Kuriji

Trst

Iz pregleda krizmi, koji je 2. ovog mjeseca poslan toj preč. Kuriji, vidi se da je podjeljivanje svete krizme bilo zapriječeno u dvjema župama.

O župi Tinjan ne mogu izvijestiti nego što mi je rečeno, jer se tamo nisam pojavio. Došavši u autu iz Pazina, zajedno sa pazinskim dekanom i doravnateljem sjemeništa, približio sam se na oko jedan kilometar do župske crkve. Tada nas je neki mladić obavijestio da su se pred crkvom, već od jutarnjih sati, okupili neki buntovnici, oboružani seljačkim alatom, koji onemogućuju ulaz u crkvu svim krizmanicima i njihovim kumovima, a tako i svim svećenicima, izuzevši mjesnog župnika. Kad je u to vrijeme uz nas prolazio načelnik kotara zamolili smo ga da nas obavijesti o prilikama u župi. Nakon četvrt sata poručio nam je po nekom čovjeku da „puno naroda demonstrira“ pred crkvom i da nam on ne može zajamčiti sigurnost. Primivši tu obavijest, vratili smo se u Pazin. Kasnije sam od drugih čuo da su buntovnici pred crkvom plesali “kolo“ i da su u kolo uključili, da ih osramote, i dvojicu svećenika.

Pristup crkvi bio je zapriječen skoro do podne. Poslije podne nastojali su spriječiti one koji su radi krizme htjeli doći u Kringu. No ipak, nadvladavši sve opasnosti, četrdesetosmero krizmanika (zajedno sa svojim kumovima) primilo je milost sv. Potvrde, neki pred samu noć.

U Buzetu, ne naslućujući nikakva zla, došli smo u devet sati u crkvu. Na vratima crkve, neki je čovjek koji se ondje našao, dobio u lice trulu rajčicu, koja jamačno nije bila namijenjena njemu nego krizmatelju. Crkva je bila ispunjena krizmanicima, kumovima i drugim vjernicima. Nakon

kratkog vremena, kad sam imao započeti s misom, iznenada su buntovnici, dvadeset ili više muškaraca i žena, nasilno provalili u crkvu i sveti hram ispunili groznom galamom, tjerajući iz crkve krizmanike i njihove kumove: oni neće da ih krizmavaju popovi, oni hoće svojega nacionalnog biskupa. Najposlije su klicali svojoj stranci (partija, partija!) i političkim vođama. Kad su se neki kumovi i drugi vjernici suprotstavili buntovnicima, nastale su svađe i kuća Božja pretvorena je u pećinu razbojničku. Krizmanici, plaćući u sav glas, skupili su se pred glavnim oltarom. I ja sam u takvom neredu služio misu. Kad sam završio, nadao sam se da ću moći krizmati barem neke od dječaka koji su bili do samog oltara, plaćući i jaučući. Ali upravo kad sam htio položiti ruku na prvoga koji je stajao na strani poslanice, ja sam dobio u lice rajčicu i tada je nastala velika galama buntovnika te su krizmanici zajedno s kumovima bili rastjerani. Tako smo se, kad nije više bilo nikakve nade, povukli iz crkve. Jedan od svećenika zatražio je od javnih vlasti, da se pobrinu za red i mir, ali oni su odgovorili da niti mogu niti su dužni postupati protiv naroda koji brani svoja prava.

U Lanišću su svi mogli biti krizmani, ali uz veliku cijenu. U crkvi je krizmano 230 kandidata, u župskoj kući sedam, onih koji su zakasnili zbog smetnji buntovnika na putu. Za vrijeme dok se u crkvi dijelila krizma, pred vratima u sakristiju došlo je do tučnjave između napadača i čuvara koje je postavio župnik. Kad sam nakon svetog obreda izašao, vidio sam glave nekih čuvara okrvavljene. Pošto je obavljena krizma u crkvi i kad je vlč. g. Bulešić odslužio misu, pošli smo u župsku kuću. Nakon četvrt sata, pošto su u međuvremenu krizmani oni koji su bili zakasnili, oko jedanaest sati, buntovnici su provalili u kuću i nožem zaklali vlč. gospodina Bulešića, koji je bio uz vrata. Ja osobno, izišavši iz župskog ureda u predsoblje i vidjevši mrtvoga gdje leži na podu među zločincima koji su zauzeli kuću, povukao sam se u svoju sobu gdje sam, nakon vrlo kratkog vremena, i sam teško izudarano te sam ostao ležati u krvi. Uvjereni da sam mrtav, ostavili su mene i potražili župnika, ali ga, sakrivenog, nisu našli. Ja sam ostao bez svijesti dvadeset sati i sutradan sam, u krevetu u bolnici Sv. Spiridiona u Rijeci, došao malo k sebi.

U toj sam bolnici bio od 25. kolovoza do 5. rujna, a toga dana, pod vodstvom milicajaca, prebačen sam u javni zatvor. Bio sam pod stalnom stražom sudske milicije već od prve noći, otkad sam bio prebačen iz Lanišća, bez prekida, sve do 2. listopada. Uvečer 10. rujna prebačen sam po drugi puta iz zatvora u bolnicu Sv. Spiridiona. Ondje sam ostao sve do dana 26. rujna, kad su me prebacili u općinsku bolnicu u Pazin, gdje sam ostao do završetka procesa. U riječkoj sam bolnici sudski preslušan tri puta, u zatvoru dva puta, na sudu u Rijeci jedanput, jedanput u bolnici u Pazinu, tako i na suđenju u Pazinu jedan put. Podnio sam ukupno osam su-

dskih ispitivanja, od kojih je najkraće trajalo jedan sat, a najduže (na sudu u Rijeci) pet neprekidnih sati.

U Trstu, 12. studenog 1947. g.

JAKOB UKMAR.

d)

Pismo – odgovor mons. Mariju Pavatu u Rim, Trst, 5. rujna 1954.
– Original u AP.; CP II, s. 127.

Dragi subrate,

Obećao sam Vam kako ću Vam poslati nekoliko podataka o pokojnom subratu Miru Bulešiću... O pok. Miru zapravo znam vrlo malo, ali imam samo dobre uspomene. Već prije naše istarske nesreće nekoliko sam ga puta vidio u pazinskom sjemeništu. Bio je zauzet odgojitelj mladih i dobra pomoć ravnatelju. Onih dana, kada sam radi krizmanja išao po župama, rado mi je pomagao. Kada je prijetila opasnost, on je prije pošao pregledati teren. U Buzetu je pokušao primiriti razdražene komuniste koji su vikali u crkvi. Bio je milosrdna srca. Predvečer prije katastrofe, kad smo se vozili prema Lanišću, siromašne je ljude, koji su teško hodali, pozvao u naš auto. Posljednjeg dana života, zajedno sa župnikom, brinuo se za stražu kod crkvenih vratiju. Kada su komunisti vani vikali i pucali, g. Miro je smirivao ljude, posebno djecu. Nakon završene krizme (230 djece) g. Miro je pobožno misio i poslije mise još se dugo molio pred oltarom. Potom smo pošli u župni stan i tamo sam krizmao još sedmero djece. Malo zatim provalili su u kuću naoružani komunisti i prvoga koga su zatekli, našeg g. Mira, nožem su zaklali. Ja sam ga vidio mrtvoga ležati na tlu u atriju župne kuće. Dvije minute kasnije napali su i mene i tako ne znam što se je potom dogodilo, jer sam se probudio tek drugoga jutra u bolnici u Rijeci. Zločin se dogodio oko 11 sati dana 24. kolovoza 1947.

Više od toga ne znam što bih Vam javio. Želim Vam obilje blagoslova kod Vaših studija i lijepo Vas pozdravljam.

Odani

JAKOV UKMAR

Trst – Servola 40
5.9.1954.

III

„FORMALNO MUČENIŠTVO“

Iz opisa smrti Miroslava Bulešića mogu se lako uočiti elementi formalnog mučeništva, to jest: *odium fidei* (mržnja prema vjeri) sa strane progonitelja, i prihvaćanje mučeništva iz motiva vjere sa strane žrtve.

ODIUM FIDEI EX PARTE PERSECUTORIS
(Mržnja progonitelja prema vjeri)

Komunisti su negodovali zbog poučavanja katekizma, kršćanskog odgajanja mladeži, čak i zbog djela milosrđa koja su činili svećenici, ukra-
tko zbog svega što je ljude vodilo k Bogu i držalo ih uz Crkvu. U Jugoslaviji je uostalom već bio u tijeku progon vjere i, koliko god je u Istri, iz taktičkih razloga, vlastima odgovaralo ne očitovati se kao progonitelj vjere, nisu odu-
stajale od bezbožne propagande i pokušaja da svećenike izoliraju od naroda. Podmuklom i klevetničkom propagandom nastojali su stvoriti klimu povolj-
nu za otvoreniji progon, koji su uostalom bili unaprijed najavili. Nije li bilo rečeno da će konačni obračun sa svećenicima uslijediti nakon definitivnog pripojenja Istre Jugoslaviji? A među svećenicima, općenito, najviše su bili izloženi napadajima oni koji su imali jači utjecaj na vjernike. Među njima su sigurno bili i Miroslav Bulešić i Stjepan Cek.

Mons. Ukmar je u svom iskazu ustvrdio da je pravi uzrok uboj-
stva svećenika bio „*odium fidei saltem ex parte eorum qui sicarios conduxerunt*“ (mržnja prema vjeri barem kod onih koji su doveli ubojice). Ali je dodao da se to možda ne bi bilo dogodilo da se čuvari crkve nisu batinama usprotivili napadačima da uđu u crkvu; da je ulaz bio slobodan, dogodilo bi se ono što se prethodnog dana dogodilo u Buzetu, to jest

bilo bi onemogućeno podjeljivanje krizme, ali ne bi došlo do prolijevanja krvi. Mons. Ukmar je, međutim, naglasio da je to samo njegovo osobno mišljenje, ali da župnik Stjepan Cek bolje poznaje prilike.

I doista, kontekst u kojem su se zbili tragični događaji u Lanišću ne govori u prilog Ukmarovoj tezi. Iz izvještaja župnika Ceka, naime, kao i iz svjedočanstava kojima raspolažemo, stvari izgledaju drugačije.

Prije svega valja istaknuti da su komunisti unaprijed najavili da će u slučaju krizme u Lanišću biti gore nego u Buzetu: doslovno, da će na Lanišće „padati krvavo kamenje“; a župnik Cek, u predvečerje krizme, bio je obaviješten od jednog muškarca a zatim još potanje od jedne djevojke, da se sprema napad na svećenike kad budu iz župske kuće išli u crkvu. Prvotni je dakle cilj napadača bio udariti po svećenicima. I kad to nisu uspjeli prije krizme, ostvarili su poslije, okomivši se bjesomučno na svećenike u župskoj kući. Iz uspomena župnika Ceka jasno se vidi da je bijes napadača bio usmjeren prema svim prisutnim svećenicima.

Moglo bi se pitati zašto je baš u Lanišću bjesnilo komunista došlo do vrhunca. Ta Lanišćani su bili dobri vjernici, privrženi Crkvi. No u onom kraju su se i komunistički partizani osjećali kod kuće, više nego drugdje u Istri. Prema Boži Milanoviću, selo Brgudac iz kojega je dolazio ubojica Miroslava Bulešića, bilo je „najpartizanskije istarsko selo“¹⁴⁷. A iz sela toga kraja dolazili su najvećim dijelom i demonstranti koji su spriječili podjeljivanje krizme u Buzetu i stvorili nered u Lanišću. Iza njih je pak stajala komunistička partija, bez čije se efektivne organizacije nitko ne bi bio usudio učiniti nešto slično.

U Lanišću su, toga 24. kolovoza 1947. bila samo tri svećenika: župnik Cek, Miroslav Bulešić i mons. Ukmar. Mons. Ukmar je bio Slovenac, poznati branitelj prava svojega naroda, što je bilo poznato i komunističkim rukovodiocima; kao takav on nije mogao biti objekt mržnje iz nekih nacionalno-političkih razloga, kao što je to bio „fašistički“ biskup Santin, čiji je on bio delegat. Župnika Ceka su komunisti mrko gledali upravo zbog njegova uspješnoga vjerskog apostolata i zbog njegove radikalnosti u suprotstavljanju komunističkim pokušajima da angažiraju svećenike za „petogodišnji plan“. Miroslav Bulešić je bio malo poznat u sjevernoj Istri, ali je bio dobro poznat – a to je dovoljno – samoj OZNI (odnosno UDBI, tajnoj policiji), koja je nadzirala sve značajnije građane, posebno moguće

¹⁴⁷ B. MILANOVIĆ, *n. dj.*, 2, s. 239. – Župnik Cek u svojim Uspomenama pripovijeda kako je nakon svog dolaska u Lanišće (1946.) htio poći procesijom i zastavama i u Brgudac te tamo služiti misu, kako bi malo ohrabrio „one dobre koji dolaze na misu“. „Neka mudra i pametna žena jako me je molila neka to ne činimo. Ali mi smo ipak pošli. Bilo je lijepo, prilično ljudi, molili (su) i pjevali. Ali za vrijeme mogega govora u crkvi, primijetio sam par lica pred samim oltarom, koji su me probadali svojim pogledom. Sve je završilo bez incidenta“.

protivnike: nijedan svećenik nije bio pošteđen od te „pažnje“. I sveć. Ivan Grah, istraživač suvremene povijesti Istre, u svojoj analizi partizanskog tiska onoga vremena, brojnih pisaca i povjesničara, „uvjerio ... se da je Sluga Božji ... već kao mladomisnik upao u nemilost komunističke partije. To će ga pratiti kroz daljnji život do završnice na krvavoj krizmi u Lanišću“.¹⁴⁸ Bilo je stoga dovoljno da bude pod budnim pogledom OZNE kako bi bio dostupan bilo gdje se nalazio.

Što je, dakle, bilo uzrokom okrutnog napada na svećenike u Lanišću? Odgovor može biti samo jedan: mržnja prema vjeri i Crkvi i njezinim predstavnicima. Bez obzira na zločin koji je tamo počinjen, same manifestacije kojima se pokušavalo spriječiti podjeljivanje krizme u crkvi nemaju nekoga racionalnog tumačenja; one se mogu tumačiti samo slijepom mržnjom prema vjeri. A dublje tumačenje je ono koje je biskup Luigi Fogar dao u jednoj homiliji pedesetih godina: „Đavao poznaje snagu ovoga sakramenta!“¹⁴⁹

Organizirana gomila demonstirana, skupljena iz raznih bližih i manje blizih sela i manipulirana raznim sloganima, trebala je predstavljati „narod, čija je prisutnost služila za pokriće zločina i za nedjelatnost milicije, koja niti je mogla niti je smjela postupati protiv naroda koji je branio svoja prava“¹⁵⁰. Milicija pogotovo nije smjela postupiti protiv onih koji su izvršavali nalog OZNE.¹⁵¹ I kao što u Buzetu nije ništa poduzela protiv onih koji su narušavali red u crkvi, izjavljujući da je ovlaštena djelovati samo izvan crkve, tako u Lanišću nije poduzela ništa ni izvan crkve kako bi spriječila da napadači provale u župsku kuću, niti je pokušala zaustaviti ikoga od izvršitelja zločina. Pobrinula se samo da se ukloni ranjeni mons. Ukmar i da zatim zatvori prozore i vrata župske kuće te postavi stražara koji će spriječiti ulaz „onima koji nisu zaduženi za poslove“. Potom je potporučnik Tomaša dao počistiti okrvavljenu sobu i urediti ubijenog svećenika.

Politički gledano, zločin u Lanišću je u onom času bio za jugoslaven-ske vlasti „nezgodan“ događaj, pa je zbog javnoga mnijenja, osobito onoga u inozemstvu, bilo uputno da se od njega ogradi; no to se nije dogodilo niti je itko osuđen za ubojstvo Miroslava Bulešića! Ta činjenica ne iznenađuje kad se zna da je onda OZNA upravljala istragama i procesima; pa se nije

¹⁴⁸ V. svjedok 17, na br. 6.

¹⁴⁹ Pisac ovih redaka sjeća se riječi mons. Fogara u jednoj homiliji održanoj u bazilici Sv. Klementa u Rimu. Bilo je to vrijeme kada su se slični događaji, kao oni u Istri iz 1947., zbivali i u drugim hrvatskim biskupijama, prigodom dijeljenja krizme. Usp. PETAR BEZINA, *Progoni biskupa, svećenika i redovnika Splitske metropolije i Zadarske nadbiskupije*, Split 2000. Pogledati npr. što splitsko-makarski nadbiskup Frane Franić piše o progonima koje je on osobno podnio prigodom krizmavanja 1953. i 1956. (*ondje*, ss. 433-440; 443-446).

¹⁵⁰ V. *gore*, II. Svjedočanstva mons. Ukmara: c) Izvještaj Biskupskoj Kuriji u Trstu.

¹⁵¹ Prema Antunu Prodanu (Svjedok 15, na br. 7 – 8), ubojica Sluge Božjega je samo izvršio naredbe viših organa komunističke partije, koja je bila organizirala sve manifestacije u svrhu sprječavanja krizme. – Usp.: *niže*, Dodatak, 7.

moglo ni očekivati da ona dadne osuditi nekoga koji je radio po njezinim uputama i uz garanciju oslobođenja od kazne. A da je i u našem slučaju upravo OZNA bila iza pazinskog procesa, potvrđuje Ivan Motika, predsjednik suda koji je osudio župnika Ceka i druge. Po njegovim riječima, javni tužilac Andrija Grbac, koji je potpisao optužnicu, nije bio sposoban sastaviti taj spis. Isti sudac Motika je potom pročitao presudu, koju su, po njegovu priznanju, drugi sastavili. I na upit kako je to mogao učiniti, on je odgovorio: „Ili onako, ili metak u potiljak!“¹⁵²

ACCEPTATIO MARTYRII EX PARTE VICTIMAE

(Prihvatanje mučeništva sa strane žrtve)

Mladi svećenik Bulešić je od početka svoje pastoralne djelatnosti bio svjestan da bi u onim prilikama lako mogao postati žrtvom komunističkog nasilja; bili su mu naime zaprijetili smrću, ali on nije odustajao da vjerno i hrabro obavlja svoje dužnosti.

Već 27. svibnja 1944. pisao je vlč. Ivanu Paviću: „Naš je život neprekidno u opasnosti. Glavno je da vršimo svoje dužnosti i da ne izgubimo glavu za koju bedastoću zemaljsku, već za važnu stvar nebesku.“

I ako je zbog izvršavanje svećeničkih dužnosti trebalo podnijeti mučeništvo, on se izjavljivao spremnim da ga prihvati. Još 22. ožujka 1944. je zapisao: „A mene, moj Bože, ako je Tvoja volja, prištedi da budem u Tvojim rukama oruđe da se širi Tvoja ljubav i nauka. Ako me hoćeš k sebi, evo me pripravna. Moj život Ti sasvim darujem za svoje stado. Uz Tvoju milost i ako me Ti učiniš dostojnim, ne bojim se mučeništva, već ga žudim. Za slavu Božju i spasenje duše moje i mojih vjernika.“

Na drugu godišnjicu svećeničkog ređenja, 11. travnja 1945., zabilježio je u dnevniku: „Od prije Božića protivnici su se digli protiv mene, smatrajući moje djelovanje u apostolatu kao neku politiku. A ja sam činio samo svoju dužnost: učio sam djecu kršćanski nauk, sve sam pozivao na kršćanski život, na svetu misu, na svete sakramente. S djecom sam napredovao puno u nauci katekizma; učinio sam, da djecu malo oživim, i predstavu za ‘pust’. Sve to nije bilo po volji protivnika. Ništa za to. Ja sam učinio koliko sam mogao iz ljubavi za ovaj jadni mi narod. Moj Bože, opet Ti prikazujem svoj život! Neka bude Tvoja volja.“

Sljedećeg 30. svibnja zapisao je: „Ismijavali su se drugi sa mnom... Drugi su me mrzili, imali volju i želju da me smaknu. U Tvojim sam rukama. Ako Ti, Bože, dozvoliš mi ćemo prestati... Daj mi jakost da ustrajem. Ako hoćeš moj život, ne šteti me.“

¹⁵² V. Dodatak, 6.

I kad su mu dojavljivali prijetnje komunista, on je vedro odgovarao: „Ako me ubiju, ubit će me za vjeru i za Boga!“

Na takvu je eventualnost unaprijed odgovorio u Duhovnom testamentu: „A moja osveta je – oprost.“ I njegov posljednji čin bila je Misa koju je služio u čast Presvetog Srca Isusova za obraćenje grješnika.¹⁵³ Četvrt sata kasnije bio je mrtav.

FAMA MARTYRII

(Glas o mučeništvu)

Pod jugoslavenskim komunističkim režimom žrtve vjerskoga progona kao što je Bulešić (i mnogi drugi ubijeni svećenici) nisu se smjele ni spomenuti u javnosti.¹⁵⁴ To treba imati u vidu kada se govori o *fama martyrii*, ili bolje o *proširenosti* glasa o mučeništvu. Da su svi svećenici i vjernici već od dana njegove smrti smatrali Miroslava Bulešića pravim mučenikom, o tome nema nikakve sumnje; tako da je stari nadbiskup Josip Pavlišić (Svjedok 1), upitan postoji li u narodu glas o „svetosti“ i „mučeništvu“ Sluge Božjega, odgovorio kako je to „logično i neupitno... U svijesti katoličkih vjernika on je, bez ikakve dvojbe, bio mučenik.“

Grob pokojnog Bulešića u Lanišću „postao je odmah mjesto molitve, a to je ostalo i do danas“,¹⁵⁵ za njega su se skrbile pobožne osobe ovoga mjesta. Na njegovu je grobu bilo uvijek svježega cvijeća, a kad bi ga komunisti oskvrnuli, narod bi ga ponovno dovodio u red.¹⁵⁶ Mnogi od njegovih prijatelja pobožno su čuvali komadiće njegova ruha (neki i komadiće s tragovima njegove krvi).¹⁵⁷

Njegova majka i druga najbliža rodbina dolazili su, kroz više godina, barem jedanput mjesečno na njegov grob. Njihove opetovane molbe da smiju prenijeti tijelo dragoga pokojnika u župu Svetvinčenat ostajale su bez odgovora. Napokon su komunističke vlasti to dopustile 1958., ali uz uvjet da se to obavi posve privatno. Točno su odredili i datum, 13. svibnja 1958., vjerojatno ne primijetivši da je toga dana bio njegov 38. rođendan (i godišnjica prvog ukazanja Majke Božje u Fatimi). – Majka Miroslava Bulešića je 20 dana kasnije (2. lipnja) smireno umrla.

¹⁵³ V. *gore*, Svjedočanstva mons. Ukmara: b) Pismo Rektor Klegija Lombardo.

¹⁵⁴ Usp. iskaze svjedoka, *passim*.

¹⁵⁵ V. Svjedok 5, br. 10; Svjedok 3, br. 11.

¹⁵⁶ V. Svjedok 8, br. 8; Svjedok 10, br. 10.

¹⁵⁷ Usp. Svjedok 13, br. 6 i 9; Svjedok 14, br. 10.

Ni nad njegovim grobom u rodnoj župi nije bilo njegova imena. Tek je godine 1973. na grob postavljen brončani medaljon s njegovim likom i natpisom: „Svećenik Miroslav Bulešić, mučenik 1920-1947“. Njegovi su prijatelji prigodice dolazili pomoliti se kraj groba, gdje je uvijek bilo cvijeća.

Prigodom 40. obljetnice Bulešićeve smrti, 24. kolovoza 1987., istarski su svećenici s nadbiskupom Josipom Pavlišićem i biskupom Antunom Bogetićem priredili javnu komemoraciju događaja i postavili nadgrobnu ploču s ovim natpisom:

OVDJE ČEKA USKRSNUĆE
MIROSLAV BULEŠIĆ
SVEĆENIK SVJEDOK KRISTOV 1920 - 1947.

I ovom su prigodom vlastodršci iskazali svoje protivljenje spomenu Sluge Božjega, prigovorivši klesaru što je izradio nadgrobnu ploču.¹⁵⁸

Nakon pada komunizma moglo se konačno javno iskazivati poštovanje prema Slugi Božjem. Od 1991. vjernici i svećenstvo Istre više su puta i na razne načine komemorirali njegovu žrtvu: u Lanišću, u Pazinu i u Svetvinčentu. Posebno svečano je proslavljena pedeseta obljetnica smrti, 24. kolovoza 1997., u Lanišću te na trgu ispred crkve u Svetvinčentu svečanim euharistijskim slavljem, kojemu je predsjedao nadbiskup zagrebački kardinal Franjo Kuharić, uz sudjelovanje svih biskupa Riječke crkvene pokrajine.

Od 1985. istarski svećenici, svake godine o godišnjici smrti subrata Miroslava Bulešića, 24. kolovoza, sastaju se da, zajedno s biskupom, proslave svoj „svećenički dan“ euharistijskom službom i drugim aktivnostima kulturnog i duhovnog značaja.

Prigodom šezdesete obljetnice svećeničkog ređenja Miroslava Bulešića, 11. travnja 2003., posmrtni ostatci Sluge Božjega svečano su preneseni s groblja u Svetvinčentu u novu grobnicu u župnoj crkvi Navještenja blažene Djevice Marije u Svetvinčentu. Uz grobnicu je na zidu postavljena ploča s ovim natpisom:

OVDJE ČEKA USKRSNUĆE SLUGA BOŽJI MIROSLAV
BULEŠIĆ SVEĆENIK KRISTOV

U donjem djelu ploče stoji:

ŽRTVOVAO JE SVOJ ŽIVOT KAO SVJEDOK VJERE 24.8.1947.

¹⁵⁸ V. Svjedok 14, na br. 12.

Slijede pri dnu ploče riječi iz duhovnog dnevnika Miroslava Bulešića (22. ožujka 1944.):

„MOJ BOŽE! ...AKO ME HOĆEŠ K SEBI, EVO ME PRIPRAVNA. MOJ ŽIVOT TI SASVIM DARUJEM ZA SVOJE STADO. UZ TVOJU MILOST I AKO ME TI UČINIŠ DOSTOJNIM NE BOJIM SE MUČENIŠTVA, VEĆ GA ŽUDIM. NEKA BUDE TVOJA VOLJA“.

Šezdeseta obljetnica smrti Sluge Božjega svečano je prosljevljena 24. kolovoza 2007. u Lanišću i u Svetvinčentu, uz sudjelovanje kardinala Josipa Bozanića, nadbiskupa zagrebačkog, te drugih hrvatskih i slovenskih biskupa kao i Biskupa iz Trsta.

IV

VOTUM CENZORA TEOLOGA O SPISIMA MIROSLAVA BULEŠIĆA

(CP I, str 77-79)

Biskup Ivan Milovan je zatražio od dvaju profesora teološkog fakulteta u Zagrebu, bibličara o. Bonaventure Dude OFM i moralista mons. Marijana Valkovića, sud o duhovnom liku Miroslava Bulešića kako proizlazi iz njegovih neobjavljenih spisa i iz dokumentacije koju je sabrao Postulator.

Treba reći da to nije bilo potrebno za ovu kauzu, budući da sluga Božji nije ostavio *objavljenih* spisa (usp. *Normae*, br. 13). Donosimo ipak lijepi duhovni profil koji je ocrtao o. Bonaventura Duda na temelju raspoložive dokumentacije. Drugi Cenzor, mons. Valković nije mogao izvršiti mandat jer je u međuvremenu preminuo (3. prosinca 2000.).

Preuzvišenom gospodinu
Mons. Ivanu Milovanu,
biskupu porečko-pulskom
52440 Poreč - Dobrilina 3

Preuzvišeni gospodine,

Dana 13. siječnja 1999. zamolili ste me da kao teolog cenzor podnesem sud o skupljenih *osam svezaka* dokumenata i spisa Sluge Božjega Miroslava Bulešića, svećenika Vaše porečko-pulske biskupije.

Dana 22. veljače 1999. odgovorio sam Vam neslužbeno na taj Vaš dopis a nakon Vašega pisma od 9. svibnja 2001. upućujem Vam i službeni dopis danas, na svetkovinu Uzašašća Gospodinova, 24. svibnja 2001.

(Izostavljaju se biografski podatci Sluge Božjega)

Postulatura je marljivo prikupila i sredila u osam svezaka dokumente i ostale materijale koji potječu od svećenika Miroslava Bulešića.

Iz njih se može dobiti uvid u njegov život, u njegov duhovni rast i u njegovo oduševljeno svećeničko služenje. Dragocjene su za to njegova pisma i propovijedi, njegove skice i župske napovjedi, a iz njegovih duhovnih zapisa možemo pratiti u širinu i dubinu njegov njegovani duhovni rast.

U duhovnim zapisima, na način dnevnika, ima nekoliko manjih intimnijih stavaka, u stilu *Confessiones* sv. Augustina, iz kojih možemo zaključiti i na njegove duhovne borbe, ali i čvrsta opredjeljenja za Krista u budućoj svećeničkoj službi.

Bio je duboko uvjeren kršćanin. Svoju vjeru je ljubio i stalno produbljivao, osobito tijekom teološkog studija, brižno spajajući da ono što u srcu vjeruje, u životnoj praksi obistinjuje.

Posve je očita njegova opredijeljenost za svećeničku službu u Crkvi, s posebnim osjećajem za potrebe povjerenog mu dijela Božjega naroda.

Uznastojao je oko svećeničke solidarnosti prezbiterija Istarske crkve. Lako je uočiti kako je smjieran, ali i sinovski otvoren njegov stav i poštovanje prema svom biskupu. Poslušno je i založeno prihvaćao i obavljao povjerene mu službe. Bio je siromašan svećenik među siromašnim pukom. Duboko je osjećao duhovnu bijedu mnogih u svojoj pastvi i sa svoje je strane nastojao sve poduzeti da liječi teške rane koje je zadao tekući i tek minuli II. svjetski rat, nakon godine 1945.

Nije se mirio s pritiješnjenim mogućnostima djelovanja koje je nametao tadašnji komunistički režim, nego je nastojao i sam i s drugima pokrenuti nove i prikladne pastoralne inicijative.

U propovijedima je i župskim napovijedima bio katkada i bojovan, ali je to razumljivo u mlada i revna svećenika, pogotovo u situaciji koju je Crkvi tada neopravdano nametao, s druge strane, bojovni komunistički ateizam i materijalizam. No uvijek je bio svijestan Kristove zapovijedi o ljubavi prema svim ljudima, pa i neprijateljima, o što se nikada nije ogriješio.

Gajio je sinovsku, upravo djetinju pobožnost prema Majci Isusovoj kojoj se predao i posebnom posvetom, u stilu Fatimskih ukazanja, kao đakon u Rimu, o 25. godišnjici tih ukazanja 8. prosinca 1942.; posvetu je tada obavio i zajedno sa Svetim Ocem Piom 12.

Propovijedi mu pokazuju ukorijenjenost u Božjoj objavi i u nauku Crkve, sa živim osjećajem duhovnih potreba vjernika. Iz njih, makar su na papiru, struji žar mladoga i zanosnoga Božjeg svećenika.

U duhovnim zapisima ima stavaka iz kojih struji molitveni zanos mladoga bogoslova i poslije revnoga svećenika. Navodim samo jednu molitvu iz godine 1942., iz *osmog fascikla*, str. 54:

„O križu, slatki križu, ti si mi vjeran drug.

Ti si bio sa mnom kada se je ineluctabiliter odlučivalo moje zvanje.

Ti si me pomogao i nadahnuo, Ti si me krijepio i ponukao da idem pravim putem.

O Križu, vjerni moj druže, Ti si bio sa mnom kada sam tugovao, kada sam plakao; kada mi je srce plakalo od tuge.

Ti si mi brisao suze, cijelio srce.

O Križu, budi uvijek sa mnom.

O Križu sveti, daj da Te ja nosim u svojem srcu i da Te nasljedujem.“

Nije li to molitva za njegovo buduće mučeništvo? Značajno, odmah zatim zaziva svete đakone mučenike, sv. Stjepana i sv. Lovru.

Vrijedno je ukazati i na dirljivi tekst koji je mladi župnik vlč. Bulešić zapisao (22. ožujka 1944., str. 109) u životnoj tjeskobi tijekom krvavog gerilskog rata (između Nijemaca i fašista te s druge strane partizana) koji je zahvatio i područje njegove župe Baderna:

„A mene, moj Bože, ako je Tvoja volja prištedi da budem u Tvojim rukama oruđe da se širi Tvoja ljubav i nauka. Ako me hoćeš k sebi, evo me pripravna. Moj život ti sasvim darujem za svoje stado. Uz Tvoju milost, i ako me Ti učiniš dostojnim, ne bojim se mučeništva, već ga žudim. Neka bude volja Tvoja.“

Još je bliže događajima od 23. i 24. kolovoza 1947. zabilježba na str. 139. od 24. lipnja 1947. u sklopu molitve za svetu čistoću: „Ja želim, ako je Tvoja volja, čim prije doći k Tebi!“

Sa svim poštovanjem

Zagreb, na svetkovinu Uzašašća Gospodinova, 24. svibnja 2001.

fra BONAVENTURA DUDA

V

DOKUMENTI

1

Potvrda o krštenju Miroslava Bulešića. – Iz matične knjige Liber baptizatorum VIII, s. 84, br. 155 župe Svetvinčenat; CP II, s. 51.

(Arch)diocesis Poreč-Pula
 Officium paroeciale Svetvinčenat
 Nr. 90/2001.

TESTIMONIUM BAPTISMI

In libro baptizatorum rom. cath. paroeciae s. Vincentii

tomus VIII pro anno 1920 pagina 84 nr. 155 inscriptum est:

Dies baptismi	Dies 23.	Mensis V	Annus 1920.
Nomen	MIROSLAV		Filius
Cognomen	BULESSICH		
Dies nativitatis	Dies 13.	Mensis V	Annus 1920.
Locus nativitatis	Čabrunići		
Numerus matricularis			
Domicilium	Čabrunići		
Pater (nomen, cognomen, religio)	Michael Bulessich, cath.		
Mater (nomen, cognomen nat., rel.)	Lucia Butcovich, cath.		
Parentes canonice coniugati	9.IX 1909.		
Patrinus (nomen, cognomen)	Natalis Zuccharich		
Baptizans (nomen, cognome, officium)	Joseph Velikanje, curatus Roveriae		
Adnotationes	Baptizatus 23. V 1920 Confirmatus 6. X 1928 Subdiaconatus 6. IX 1942 Diaconatus 25. X 1942 Presbyteratus 11. IV 1943 Obitus 24. VIII 1947		

Dies 28.XI 2001

L.S.

Jordan Rovis, par., m. p.
 (signatio)

Potvrda Papinskog Sveučilišta Gregoriana o teološkim studijima Mirosława Bulešića. – Orig. u AP II.; CP II, s. 55

PONTIFICIA UNIVERSITAS GREGORIANA

R. D. Mirosław B U L E Š I Ć

annis academicis 1940/41, 1941/42 et 1942/43 rite fuit inscriptus inter Auditores ordinarios anni I, II et III Facultatis Theologicae in nostra Universitate. Examina subiit:

- 1) de Theologia fundamentali 9/10;
- 2) de Theologia morali 9/10;
- 3) de Institution. Juris Canonici . . . 8/10;
- 4) de Historia Ecclesiastica 9/10;
- 5) de Lingua hebraica 10/10;

- 1) de Theologia dogmatica 8/10;
- 2) de Theologia morali 8/10;
- 3) de Institution. Juris Canonici . . . 10/10;
- 4) de Historia Ecclesiastica 10/10;
- 5) de Lingua graeco-biblica 9/10;
- 6) de Cursu spec. Acad. S. Thomae . . . 9/10;
- 7) de " " Sociologiae (I). . . 10/10;
- 8) de " " " (II). . . 10/10;

- 1) de Theologia dogmatica 8/10;
- 2) de S. Scriptura 8/10;
- 3) de Theologia Ascetica 9/10;
- 4) de Theologia Orientalium 7/10;
- 5) de Cursu spec. Acad. S. Thomae . . . 8/10;
- 6) de " " Sociologiae 9/10.

Haec ex codicibus nostrae Universitatis constare testor
ego infrascriptus.

Romae, 8 Januarii 1947.

Fred. Buser
SECRETARIUS GENERALIS

3

Iz zapisnika Komunističkih vlasti o istražnom uviđaju obavljenom u crkvi i župskoj kući u Lanišću, 24. kolovoza 1947. – Izvornik u arhivu Županijskog suda u Puli; fotokopija u AP.

Istražni uviđaj na mjestima „incidenta“ u Lanišću 24. kolovoza 1947. obavila je komisija sastavljena od četiri člana: Andrije Grbca, javnog tužioca za Istru, Zdenka Bačića, pravnog referenta javnog tužilaštva, Roka Šupe-a, šefa Odsjeka za suzbijanje kriminala odjela unutrašnjih poslova oblasti Istre, Antona Zlatića, šefa odsjeka unutrašnjih poslova pri Izvršnom odboru Kotarskog NO Buzet. Kao svjedoci uviđaja pozvana su dva stanovnika Lanišća, Grgo Grbac i Kancijan Poropat.

Postulatura raspolaže fotokopijom Zapisnika, koji je sigurno sastavio pravni referent Zdenko Bačić. On se sastoji od šest strojopisnih stranica koje su (svaku posebno) potpisala četiri člana komisije. Zapisniku su dodane tri stranice crteža (tlocrt kuće, s istaknutim pojedinostima) i popisom predmeta (iz „žute torbe“) nađenih u sobi na I. katu gdje je prenoćio Miroslav Bulešić, dok nedostaje popis (koji je bio također sastavljen) o predmetima koji su pripadali mons. Ukmaru („crna torba“), nađenih u pokrajnjoj sobi, gdje je on bio zlostavljan.

U zapisniku se navodi da je uviđaj obavljen od 16,30 sati do 19,30. ali prije svega je dr. Alberto Argentieri iz Roča utvrdio smrt svećenika i napisao odgovarajući spis, koji spominje zapisnik, ali mi ga nemamo. Liječnik je nadalje pružio prvu pomoć izranjenom mons. Ukmaru, koji je kasnije, uz pratnju župnika Ceka, prevezen u Pazin.

Komisija je počela uviđaj inspekcijom crkve i njene okolice, zatim je pošla u župsku kuću. Nije potrebno donijeti cijeli tekst Zapisnika; ograničavamo se samo na one dijelove koji služe za usporedbu sa svjedočanstvima župnika Ceka (*gore*, I. Životopis, 18), svjedoka 3, 5, 6 i 9, kao i mons. Ukmara.

Kako bi se olakšalo razumijevanje Zapisnika, donesimo plan prizemlja župne kuće u Lanišću. Sliku fasade župne kuće v. *niže*, Table izvan teksta.

[*Crkva*] Na crkvenom dvorištu nalazi se sa pročelne strane crkve porazbacano 6 komada slomljenih tanjih kočića i 1 komad daske, otkinute od bačve. S lijeve strane dvorišta nalazi se na prostoru između kamenog zida i crkve na visini gornje polovice crkve kolac, dugačak 2 metra, koji ima na debljem kraju promjer 5 cm, a na tanjem 2 cm. S iste, lijeve strane crkve nalaze se uz sam početak zida crkve na tlama gvozdene seljačke vile, na kojima je jedan krak slomljen; vile se oduzimaju kao corpus delicti.

Glavna ulazna vrata u crkvu drvena su; na desnom krilu vratiju nalazi se na gornjoj polovici trag rasprsle rajčice; na samim vratima nema nikakvih tragova nasilja. Iznad glavnih crkvenih vratiju nalaze se tri prozora... Na...

[trećem od ovih] prozora nalazi se rupa, očigledno prouzrokovana tanetom vatrenog oružja; na prostoru ispred glavnih crkvenih vratiju nalaze se manji komadići polupanog stakla. Sitni komadići stakla nalaze se ispod spomenutog prozora i na crkvenom koru. [...]

Vrata, koja vode izvana u sakristiju, prevučena su limenom pločom, na kojoj se u sredini vidi svježa udubina od udara tvrdim predmetom, veličine 1-dinarskog kovanog novca i dubine od 3 cm. 2 cm lijevo od spomenute udubine svježa manja ogrebotina lima. [...]

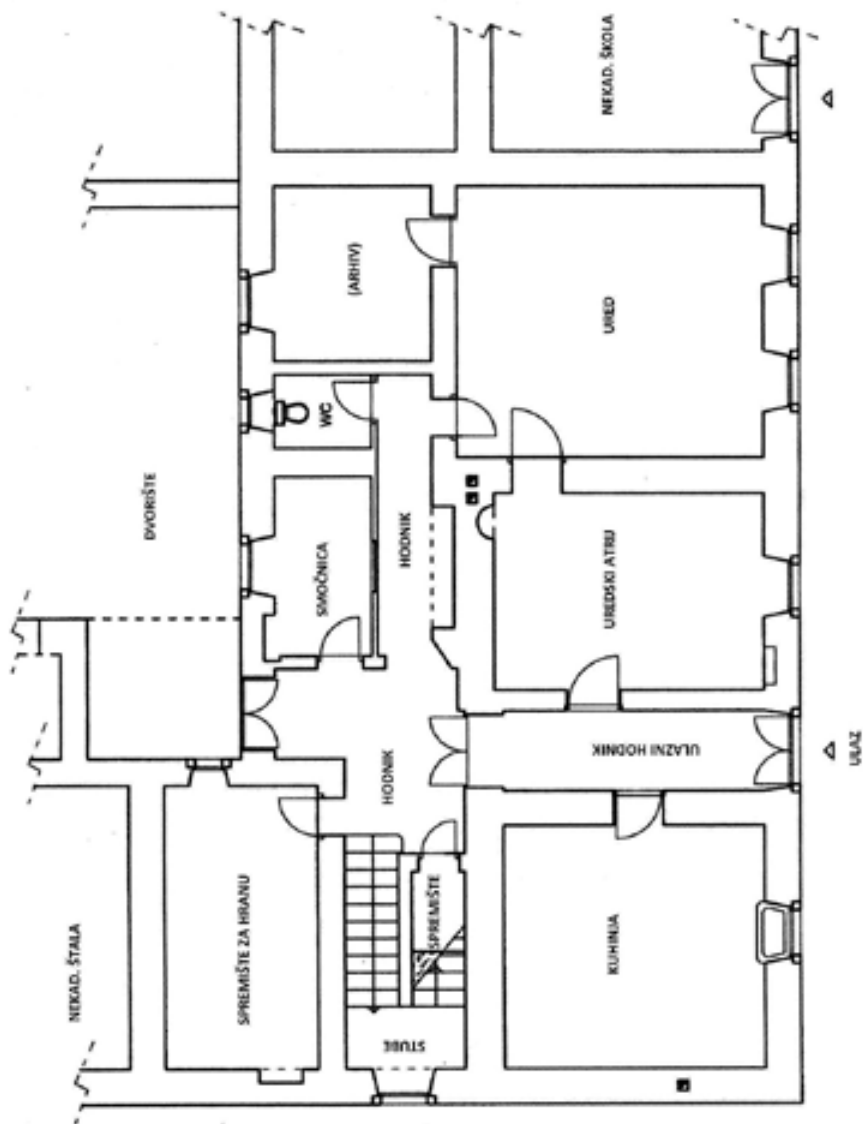
[*Između crkve i župske kuće*] Desno iza crkve stoji visoko stablo, kod kojeg počinje manji trg, uokružen seljačkim kućama i dvorištima. Dno trga zatvara pročelje zgrada župnog dvora... Oko 25 metara ispred zgrade župnog dvora stoji na trgu daščara, koja pokriva česmu.¹⁵⁹ 18 metara pred župnim dvorom u gotovo ravnom pravcu prema desnom krilu ulaznih vratiju župnog dvora nalaze se na pješćanom tlu tragovi krvi; tragovi se gube na razmaku od 9 metara u pravcu prema župnom dvoru, a odanle počinje gotovo neprekinuti trag krvnih kapi, koji se vuče do samog desnog krila ulaznih vratiju župnog dvora. Tragovi su veći i gušći u blizini vratiju, a što se više udaljuju od vratiju, rjeđi su i manji. Desno od ulaznih vratiju župnog dvora nalaze se u neposrednoj blizini vratiju dvije čahure revolverskih metaka, koje budu oduzete kao corpus delicti. [...]

[*Župska kuća*] Glavna ulazna vrata stambene zgrade izrađena su iz dva drvena krila. Kroz ova vrata ulazi se u ulazni hodnik, koji presijeca prednji dio prizemlja kuće po sredini, a zaključuje se vratima prema hodniku u stražnjem dijelu prizemlja. Na čitavom podu ulaznog hodnika mnogo komadića polupanog stakla. Sa desne strane hodnika vrata koja imaju u svom gornjem dijelu četiri stakla; od ovih tri su razbita, a jedno je čitavo. Na tlima hodnika neposredno pred vratima ima mnogo komadića polupanog stakla, od kojih su neki okrvavljeni; na podu više kapi krvi...

Kroz upravo spomenuta vrata ulazi se u sobu, u kojoj je bila smještena kancelarija upravitelja župe. Soba je dugačka 5,20 m, a široka 3,80 m. Kad se otvore vrata, vidi se uz lijevi zid sobe – gledano od vratiju – velika lokva krvi, u kojoj leži glavom i gornjim dijelom tijela liješ pokojnog Bulešića Miroslava i to tako, da su noge liješa bliže vratima sa hodnika nego glava. Lješ leži na podu na desnom boku tako da je lice pokojnika okrenuto prema zidu, a desni je obraz pokojnika naslonjen o pod. Lješ je glasom zapisnika o istražno-liječničkom pregledu od 24. kolovoza 1947. istražno-liječnički pregledan. [...]

¹⁵⁹ Ova česma je danas izvan upotrebe.

TLOCRT PRIZEMLJA ŽUPNE KUĆE U LANIŠĆU

Dinamika napada: Župnik Cek, s komandrom Tomašom, otvara vrata napadačima, koji su za čas zadržani zbog prisutnosti komandira; Cek, kojega je povukla majka, izlazi na stražnja vrata u hodniku i sakriva se u spremistu, dok majka izlazi kroz dvorište. Na hodniku je napadnut vlč. Miroslav i gurnut u atrij i ondje ubijen. Sve su to vidjeli svjedoci kroz prozor. Mons. Ukmar, koji je bio otišao za čas u ured, pojavio se je na vratima atrija i vidio na podu ubijenog svećenika; povukao se u hodnik i uzašao na kat u svoju sobu, iznad ureda, gdje su ga dostigli napadači. Kad nisu pronašli „trećega vraga“ (Ceka), napadači su napustili župsku kuću. Cek prelazi u konobu, gdje ga pronalazi milicajac, s kojim se uspinje u sobu mons. Ukmara.

U zidu, koji se nalazi nasuprot ulazu sa hodnika, odmah do peći vrata koja vode u susjednu sobu. [...] Na desnom zidu sobe prozor sa željeznom rešetkom i dvostrukim staklima, koja se otvaraju prema unutrašnjosti sobe; sa vanjske strane prozor se zatvara drvenim daščanim krilima. [...]

Pod u sobi izrađen je od dasaka, na kojima osim već spomenute lo-kve krvi, u kojoj leži gornji dio lješa, te komadića stakla uz vrata sa hod-nika, nema nikakvih tragova krvi ni znakova nasilja.

(*Opisuje se soba položena uz ured upravitelja župe*) U kutu lijevo od vratiju iz kancelarije druga vrata, koja vode na mračan uzak hodnik.

Vrativši se na ulazni hodnik prolazi se kroz dvokrilna vrata, kojima se hodnik završava nasuprot glavnim ulaznim vratima. Na ovim vratima polupana su sva četiri stakla;... Kroz završna vrata ulaznog hodnika do-lazi se u drugi, dvorišni hodnik... na tlama u blizini spomenutih vratiju komadići polupanog stakla; iza vratiju klupa, pred njom na tlama prevrnut kovčeg, iz kojeg je ispalo voće.

Desno od spomenutih vratiju mračan uzak hodnik,...

S lijeve strane dvorišnog hodnika vode vrata u maleno tamno spremište ispod stuba, dalje stuba, kojima se ide u I kat te vrata u još jedno veće spremište za hranu. Po tlama ovog spremišta porazbacani su predmeti...

Stubama dolazi se na I kat sa hodnikom (predsobljem), desno u prvu sobu, u kojoj se desno od ulaza nalazi drveni krevet, čiji su sastavni djetlovi porazbacani; gornja daska kreveta iznad uzglavlja pokazuje tragove pet udaraca uškom sjekire, koja je pronađena na podu kuhinje u prizemlju... Na sredini sobe razbijen omanji sto, na podu oko njega žuta kožna torba za spine, a oko nje porazbacani predmeti, koji su očigledno ispali iz torbe, kad je ova bačena na tla. Ovi predmeti uzimlju se u pohranu, a popis istih prilaže se ovom za-pisniku.¹⁶⁰ U desnom kutu sobe zidni ormar, čija su dvokrilna vrata širom otvorena; u ormaru i na podu pred ormarom komadi polupa-nog staklenog i porculanskog suđa, te lijekova... U sredini vanjskog zida sobe otvoren prozor sa čitavim staklima; na podu ispred njega više manjih komada kamenja...

Do ove sobe druga soba, duga 6,20 [5,20] m, a široka 5,16 m, u koju se ulazi kroz vrata koja vode iz prve sobe te kroz druga vrata koja vode iz predsoblja. Na vanjskom zidu, nasuprot vratima iz predsoblja, dva prozora, otvorena... (*detaljni opis unutrašnjosti*); uz lijevi zid (gledano od vratiju iz predsoblja) čitav ormar za odije-la, dalje uz isti zid zidni ormar sa crkvenim odjevnim predmetima, čija su drvena dvokrilna vrata razbijena; komadi dasaka ovih vratiju

¹⁶⁰ Po predmetima koji se navode vidi se da je riječ o torbi Miroslava Bulešića.

porazbacani su ispred ormara i u unutrašnjosti ormara. Na vratima i razbijenim daskama vratiju ormara više tragova od udaraca uškom sjekire, koji se podudaraju sa veličinom uške sjekire, oduzete kao corpus delicti... uz vanjski zid, između obaju prozora, psiha sa zrcalom, netaknuta, na njoj crna kožna torba za spise, koja se uzima u pohranu, sa čitavom sadržinom, koja se popisuje, a popis prilaže zapisniku; među ostalim predmetima nalazi se u torbi lična legitimacija, izdata od Savezničke vojne uprave, ... dne 26.XI.1945. ... na ime Dr. Ukmara Jakova...

Na sredini ove sobe primjećuje se manja lokva krvi... Oko ovog traga krvi porazbacana su 4 komada stolca... Sredinom sobe porazbacani su dijelovi svećeničkog odijela. [...]

4

Zapisnik o autopsiji pokojnog Miroslava Bulešića, 25. kolovoza 1947. - Izvornik u arhivu Županijskog suda u Puli; fotokopija u AP. – CP II, ss. 105-108

Zapisnik se sastoji od četiri strojopisne stranice, otipkane su na istom stroju kao i prethodni Zapisnik (*gore*, 3), sastavljen sigurno od pravnog referenta Zdenka Bačića. Na dnu svake stranice doneseno je pet vlastoručnih potpisa: potpis pravnog referenta, potpisi dvaju liječnika i dvaju njihovih pomoćnika. Original je sastavljen na hrvatskom, sve do podnaslova (uključno) „Nalaz i mišljenje“, ostalo je na talijanskom. (Ovdje donosimo samo tekst prijevoda na hrvatski koji je bio priložen originalu u arhivu Županijskog suda.)

ZAPISNIK

o istražno-liječničkom pregledu i paranju lješa, sastavljen u ime Javnog tužništva za Istru u Pazinu dne. 25. kolovoza 1947. na vanjskom uređivanju u Lanišću u župnom dvoru u kaznenom postupku protiv nepoznatih učinilaca radi krivičnog djela protiv života i tijela na štetu pok. Bulešića Miroslava i dr. Ukmara Jakova.

Sudjeluju:

1. Bačić Zdenko, pravni referent Javnog tužništva, kao istražitelj,
2. Černeka Nikola, referent Podotsjeka za suzbijanje kriminala Otsjeka unutrašnjih poslova pri Izvršnom odboru Kotarskog NO Buzet,
3. Matijašić dr. Ivan, liječnik u Pazinu, kao liječnik-vještak,

4. *Argentieri* dr. Alberto, kotarski liječnik u Buzetu, kao liječnik-vještak;

Pomoćnici liječnika – vještaka:

1. *Grabar* Dušan, student medicine, asistent u Civilnoj bolnici u Pazinu,
2. *Della Grotta* Ivan, grobar u Pazinu.

Svjedoci:

1. *Grbac* Jakov, sin pok. Jakova i pok. Lucije rođene Buždon, rođen dne 20.11.1878. u Lanišću, nastanjen u Lanišću kbr. 89, seljak, hrvatske narodnosti, nije u rodu s oštećenicima,
2. *Grbac* Ivan, sin Ivana i pok. Ivane rođene Poropat, rođen dne 15.4.1904. u Lanišću, nastanjen u Lanišću kbr. 86, seljak, hrvatske narodnosti, nije u rodu s oštećenicima.

Prije početka uredovanja pristupa nepozvat *Matijašić* Petar, sin Antona i Antonije rođene *Matijašić*, rođen dne 20.3.1921. u Zamasku, nastanjen u Slumu, svećenik – kapelan župe Lanišće, hrvatske narodnosti, nije u rodu s oštećenicima, te moli da se i njemu dozvoli da prisustvuje uredovanju.

Molbi se udovoljava te se uredovanje obavlja u prisutnosti molioca.

Predmet uredovanja:

Istražno–liječnički pregled i paranje lješa pok. *Bulešića* Miroslava. Početak u 20 sati.

U župnom dvoru u Lanišću leži u sobi, u koju se ulazi sa desne strane ulaznog hodnika, na stolu pokriven plahtom lješ, koji bude radi obave istražno–liječničkog pregleda i paranja prenesen u kuhinju istog župnog dvora, koja se nalazi na drugoj strani istog ulaznog hodnika, nasuprot gore spomenutoj sobi, i položen na sto.

Lješ bude pokazan svjedocima uviđaja *Grbcu* Jakovu i *Grbcu* Ivanu, koji svaki posebno izjavljuju, da u njemu prepoznaju posmrtnu ostatku onoga svećenika njima nepoznatog imena, koji je dne 24.8.1947. asistirao kod krizmanja u Lanišću.

Matijašić Petar izjavljuje, nakon što mu je pokazan lješ, da lješ predstavlja posmrtnu ostatku pokojnog *Bulešića* Miroslava, zamjenika rektora Biskupskog malog sjemeništa u Pazinu, kojega je on već duže vremena lično poznao, a koji je dne 24.8.1947. asistirao kod krizmanja u Lanišću.

Liječnik–vještak dr. *Argentieri* Alberto izjavljuje, da je lješ istovjetan s lješem, kojega je on kao liječnik–vještak pregledao dne 24.8.1947. glasom zapisnika Javnog tužništva za Istru o istražno–liječničkom pregledu posmrtnih ostataka pok. *Bulešića* Miroslava.

Nakon što je na ovaj način utvrđena istovjetnost lješa i ustanovljeno, da lješ predstavlja posmrtno ostatke pok. Bulešića Miroslava, zamjenika rektora Biskupijskog malog sjemeništa u Pazinu, lješ bude predat liječnicima–vještacima radi pregleda i paranja.

Prije početka pregleda i paranja liječnici–vještaci opomenuti su na dužnost da predmet uviđaja brižljivo razmotre, da vjerno i tačno navedu sve što opaze i nađu i da svoje mišljenje dadu nepristrano po svojoj savjesti i prema svom najboljem znanju; nakon što su upozoreni na zakonske posljedice za slučaj prekršaja gornjih dužnosti, liječnici–vještaci daju obećanje da će udovoljiti navedenim svojim dužnostima.

Svjedoci uviđaja upozoreni su na dužnost da prate tok uviđaja.

Sa lješa budu skinuti odjevni predmeti.

Liječnici–vještaci pristupaju zatim pregledu i paranju lješa te daju u zapisnik ovaj nalaz i mišljenje, koji se u zapisnik unose na italijanskom jeziku, jer liječnik–vještak dr. Argentieri Alberto ne vlada hrvatskim jezikom, a svi prisutni razumiju italijanski.

Nalaz i mišljenje

Pred nama leži lješ muškarca koji ima oko 30 godina starosti, potpuno gol.

Vanjski nalaz: Lješina dobro ugojena i prilično uščuvana. Mrtvačka ukočenost dosta sačuvana. Na stražnjem predjelu u visini dorsolumbalne kičme jedna mrtvačka mrlja veličine u promjeru oko 20 cm a koja je sastavljena od manjih mrtvačkih mrlja.

Glava: Nikakav znak povrede na koži glave na kojoj raste kosa /cuoio capellato/. U predjelu čela, na desnoj čeonj izbočini, jedna uleknuta modrica duljine 1 i pol cm a širine 2 mm. U predjelu desne sljepočice dvije guste modričave mrlje. Na lijevoj čeonj izbočini uleknuta modrica. Na gornjoj kosti desne očne šupljine /super orbitale dex./ jedna uleknuta modrica duljine dva cm i širine pola cm. U predjelu desne očne šupljine i desne jabučice opaža se predjel /zona/ modrice malo natekle. Oteklina u ovom predjelu potpuno je zatvorila očni kapak odnosnog oka. Modričave mrlje nisu natekle u predjelu poviše i ispod lijeve očne šupljine. Na hrptu nosa dvije male crnkaste modrice. Pri opipu opaža se lom nosnih kostiju. Lijevo uho prerezano je u gornjem predjelu ušne školjke u duljini od 3 cm. U predjelu vanjskoga uha na samoj površini rana zadana teškim oružjem duljine 2 cm. Modričave mrlje na gornjoj i donjoj usni.

Na visini predjela subioidea /podbratka/ na desnoj strani istog opaža se rana zadana oštrim bodežom pravilnih rubova širine 5 cm a dubine 8 cm. Mjerenjem ulazi se lako do površine vertebralne kosti. Sedam centimeta-

ra ispod gore navedene rane, uzduž ruba desnog sternocleidomastoidnog mišića druga rana zadana oštrim oružjem, pravilnih rubova, veličine 3 cm i dubine 5 cm. U predjelu brade na kožnom tkivu malena rana zadana oštrim oružjem dužine 2 cm.

Ravnim presjekom, polazeći od sinfisis mentoniera do iuguluma skida se koža i potkožje. Od sinfisis mentoniera prerez, uzduž luka donje vilice, biva produljen sve do desnog kuta donje čeljusti; na taj način otkriva se put zadate rane. Mišići superioideini potpuno su odrezani. Potpuno je presječena arteria gornje desne tiroidee. Iz otvorene šupljine opaža se perforacija stražnjeg djela šupljine grkljana /orofaringea/. Produljuje se prerez na lijevu stranu u svrhu da se ustanovi stanje velikih krvnih sudova sa lijeve strane. I doista na raskršću arterije karotide opaža se usred znatnog izljeva krvi potpuni prerez unutrašnje karotide i unutrašnje žile juguluma. Mišići koji sačinjavaju stražnji zid ždrijela potpuno su rasječeni. Skrajna granica rane zaustavlja se na nutrašnjoj strani članka vratnih kralježnjaka.

Na koncu ima se prerez šupljine ždrijela na razini predjela ioidee. Da se utvrdi pravac druge rane produljuje se skidanje kože na nižem kožnom okrajku i tako se uočuje pravac rane u unutrašnjost mišića sternocleidomastoideinog te skidajući kožu sa istoga ukazuje se iugularna vena prerezana poprijeko u dvije trećine. Rana završava između poprijernih apofiza 5. i 6. kralježnjaka.

Trup: Klasičnim rezom pristupa se otvoru prsne i trbušne šupljine. Pošto je uzdignuta grudna kost pojavljuju se pluća koja po formi i izgledu izgledaju normalno. Šupljina plućnih opna bez tekućine. Pošto je otvorena perikardična šupljina u istoj se nalazi umjerena količina sukrvice. Iza kako su se izvršili prerezi srčanog mišića, a u svrhu da se utvrdi stanje srčanih valvola, ne nalazi se ništa patološkog. Jetra bez krvi, oblika i izgleda normalnog. Žuč normalna, tako isto slezena i bubrezi.

Želudac biva zatim otvoren i nađen je bez hrane a u istom nalazi se na izvjesnu manju količinu krvi. Mokraćni organi normalni.

Lubanja: Pošto je skinuta koža na kojoj rastu vlasi naišlo se je na lagani izljev krvi sljepoočnog mišića /musculus temporale/. Pristupa se otvaranju lubanje. Ne nailazi se na krvna žarišta ni izvan ni unutar moždanih opna. Moždana opna skida se sa lakoćom. Cerebralne hemisfere nepovređene. Mali mozak normalan i moždina normalna.

Zaključak:

Smrt je nastupila otprilike unatrag 30 sati.

Uzrok smrti je posljedica izljeva krvi uslijed presječenosti gore spomenutih velikih krvnih sudova. Ovu hipotezu potvrđuje beskrvno stanje unutrašnjih prsnih i trbušnih organa. Smrt je nastupila vrlo brzo također uzevši u obzir potpuni prerez grkljanske šupljine u razini grlene jabučice.

Također rana koja se nalazi ispod glavne rane, sama za sebe bila je smrtonosna jer je bila prerezana unutrašnja jugularna vena.

Rane su zadane sa krajnom žestinom od istog oštrog bodeža. Nije moguće ustanoviti iz naravi ozljeda da li je oružje imalo oštrice sa obih strana ili samo sa jedne.

Isto tako nema mogućnosti za izjašnjenje koja je od dviju rana, koje su obje smrtonosne, bila zadana prije. Sa svim tim, polazeći sa pretpostavke može se reći da je donja rana bila zadana ranije, jer ona iako smrtonosna, ne bi bila prouzrokovala časovitu smrt. Oba navedena smrtna udarca bila su zadana žrtvi neposredno jedan iza drugog, dok je ista bila na nogama, budući da se na lješini ne primjećuju tragovi koji bi mogli dozvoliti pretpostavku da se je žrtva pokušala braniti.¹⁶¹

Drži se da lješ nakon smrti nije bio zlostavljan jer nema tragova nasilja na tijelu.

Dovršeno, pročitano i potpisano u 22 sata.

5

Izvadak iz zabilješki MATE ŽMAKA–MATEŠIĆA „Krvava Krizma Lanišće 1947“. – CP I, s. 124.

Mate Žmak-Matešić bio je jedan od onih koji je po naredbi milicije morao ponovno urediti tijelo ubijenog svećenika i počistiti sobu od razlivena krvi (v. *gore*, Svjedok 6). Uza svoj iskaz on je priložio i kopiju opisa onoga što je vidio i učinio, kako je bio zabilježio koji dan nakon događaja.

Svjedok u svojoj knjizi pripovijeda kako su ga uvečer 24. kolovoza, nakon Zdravomarije, dok se vraćao od rodbine, presrela dva čovjeka koji su ga pozvali da pođe na trg, gdje je već bilo šest drugih osoba (čija imena i navodi), a njima se potom pridružio i sakristan Josip Žmak-Kupilov. Zapovjednik milicije pozvao ih je sve u župsku kuću, ali poslije ih je zadržao samo troje da očiste prostorije.

¹⁶¹ Činjenica da se na mrtvom tijelu „ne primjećuju tragovi koji bi mogli dozvoliti pretpostavku da se je žrtva pokušala braniti“ ne čini se dostatnom da porekne vrijednost iskaza očevidca – svjedokinje Marije Šajina, prema kojoj je Bulešić „ležao na leđima nepomično“ (nije dakle bio na nogama) kad ga je nožem udario Slavko Sanković (v. Svjedok 8, br. 7).

Autor zatim u tekstu spominje neku raniju „komisiju“ koja je navodno pronašla tijelo Sluge Božjega „u lokvi zgrušane krvi, koji je ležao na prsima licem na podu“. Ustvari, prema Zapisniku Komisije, nađen je „liješ [koji] leži na desnom boku, tako da je lice pokojnika okrenuto prema zidu, a desni obraz pokojnika naslonjen o pod“.¹⁶²

S obzirom na „čudenje“ autora što se „sve ‘uređuje’, čisti i pere prije nego dođe sudska komisija“, treba precizirati da je komisija obavila svoj posao od 16.30 do 19.30 sati, 24. kolovoza (v. *gore*, 3), dakle prije nego se pristupilo čišćenju, a „komisija“ koja je imala doći bila je ona liječnička, koja je trebala izvršiti autopsiju.

Kada su nas OZNA-ši doveli u tinel (župni ured) ponovili su nam istu rečenicu, kao i malo prije ispred župnog stana, pod lipom: „Drugovi, vi ćete sada urediti i presvući tog mrtvog popa, a također urediti prostorije jer će još ove noći doći komisija. Pokupiti ćete svu tu krv po podu i presvući ga u čisto odijelo, barem košulju koju ćemo naći u garderobi vašeg popa“.

Ja, obični lajk, čudio sam se da se sve to „uređuje“, pere i čisti prije nego dođe sudska komisija. Bože, kakav zakon. U kakvu smo dospjeli državu.

Mučenikovo tijelo nismo našli u položaju u kojem je ležalo kada je smrtno pogođen pao na pod jer su ga članovi neke komisije, da bi dr. Argentieri službeno ustanovio smrt, okrenuli na leđa. Oni su ga našli u lokvi zgrušane krvi, ležeći na prsima, licem na podu. A mi smo ga našli ležeći na leđima, ravno ispruženih nogu. Desnu ruku držao je ukočenu, zatvorenom pesnicom, u položaju kao kad se na primjer kajemo „Moj grijeh“, samo mu je palac stajao otvoren uz tijelo prema glavi. Lijeva ruka također ukočeno ležala je na podu do lakta. Od lakta do pesnice, vertikalno (do lakta uz tijelo kao i desna) sa ispruženim prstima, okrenjeni prema desnoj strani. U tom položaju stajale su mu ruke i prije dolaska komisije, tj. prije nego su ga okrenuli. Dokaz je to što mu je na licu i na rukama bila zasušena krv kao tanki obruč. Na vratu, ispod brade imao je dva uboda, jednog sa lijeve a drugog sa desne strane od grkljana. Jedan od ovih bio je visoko oko dva moja prsta ispod vilice, tj. visoko u vratu, a drugi sasvim nisko iznad prsiju. Lijevi ubod, onaj niži, bio je širok dva i pol moja prsta, a desni dobra dva. Na bradi imao je posjekotinu koju nisu mogli ustanoviti točne naravi, dali je prouzročena nožem ili oštrim predmetom, a na okolo te posjekotine ili uboda bilo mu je sve poplavljeno možda i od udarca. Po mojem mišljenju, opet lajka, bio je to prije udarac negoli nož. Lijeva nosnica bila mu je rasporena do polovice nosa a desno uho, u gornjem dijelu, zgnječeno kao da je griženo sa zubima.

¹⁶² V. *gore*, 3. Ako je „lice pokojnika bilo okrenuto prema zidu“, može se razumjeti zašto svjedokinja Ana Šverko, koja je gledala kroz prozor, nije mogla raspoznati o kojem se svećeniku radi (usp. Svjedok 3, br. 7).

Iznad desnog oka koje je bilo prirodno zatvoreno, također horizontalno, kao i na bradi, imao je ranu do kosti zasječeno, dužine dva moja prsta a lijevo mu je bilo zatvoreno od otekline lica natučenog i kao da je sa nekom rižbom ribano. Po prsima sav je bio plav od batina, a na leđima imao je dva plava udarca, točno muške pete cipela. Računao sam da je ta dva udarca dobio poslije što je pao smrtno pogođen sa nožem.

Komandir milicije iz Buzeta, potporučnik Tomaša Marko stalno je šuteći sjedio uz kancelarijski stol, kao da je u svojoj kancelariji, prebačenom nogom preko noge, pušio cigarete jedno za drugom i pažljivo pratio naš rad. A kada su stigli neki misteriozni civili on je hitno izašao s njima na hodnik, gdje su po tiho razgovarali. U to vrijeme ja sam pažljivo uzimao te strahotne „mjere“ mučenikovih rana.

ŽMAK MATE MATEŠIĆ

6

Izvještaj o prijenosu posmrtnih ostataka Miroslava Bulešića iz Lanišća u rodnu župu Svetvinčenat, 13. svibnja 1958. – Izvornik u AP; CP II, s. 130.

Dana 7. svibnja 1958. župnik u Svetvinčentu obavijestio je biskupa Dragutina Nežića da su komunističke vlasti dozvolile prijenos posmrtnih ostataka Miroslava Bulešića u rodnu župu; vlasti su odredile i datum: 13. svibnja (rođendan pokojnikov!) i imenovala komisiju koja je trebala biti prisutna kod ekshumacije (CP II, s. 129).

Nakon prijenosa i pokopa u Svetvinčentu, u grobnici pokojnog župnika Korenike, župnik Marijan Bartolić uputio je Biskupu slijedeći izvještaj.

13. svibnja 1958.

Danas su prenijeti zemaljski ostaci pk. svećenika Miroslava Bulešića iz Lanišća, gdje je ubijen 24. VIII 1947., u groblje rodne župe Svetvinčenat.

Molba pokojnikove majke odobrena je nakon 6 mjeseci i prijenos pokojnikovih ostataka je određen baš za taj dan (13. svibnja) što je ujedno i pokojnikov rođendan.

Prijevoz je izvršen kamionom P.Z. Svetvinčenat.

Kamion, očekivan iz časa u čas, stigao je tek u 3 sata popodne. Ljudi su odmah doznali, iako se o tome nije govorilo, pa se sakupili kod vrati groblja.

Tu je kamion čekao liječnika iz Vodnjana. Ali je liječnik preko telefona dozvolio da se lijes prenese u mrtvačnicu (depozit). Tu je bilo uređeno mjesto gdje se postavio lijes, a oko lijesa postavljeno je cvijeće i zapaljene svijeće.

U očekivanju liječnika izmoljena je krunica.

Liječnik nije dozvolio otvarati mrtvački sanduk.

Za prijenos lijesa u crkvu na groblju trebalo je potražiti muškarce, koji su se udaljili dok smo čekali liječnika.

U crkvi na groblju priređeno je mjesto gdje je obavljeno „odrešenje“: sve u bijelom. [Bilj. D. Nežića: Contra Prescripta Urbani VIII., non cum meo scitu; + D.Nežić]

Ljes je zatim postavljen u grobnicu pk. župnika ispred crkve.

Liječnik je bio prisutan dok je grobnica bila pokrivena teškim kamenim poklopcem.

Taj je poklopac kasnije pričvršćen cementom.

Za vrijeme pogreba zvonilo je zvono koje se nalazi na crkvi u groblju.

Tom je događaju prisustvovalo oko 60 osoba, većina njih djeca i ženske.

Svetvinčenat, 15.V.1958.

Župe upravitelj:

M.P.

MARIJAN BARTOLIĆ, v.r.

GLAVNI DATUMI U BIOGRAFIJI MIROSLAVA BULEŠIĆA

1920., 13. svibnja: rođen je u selu Čabrunići, u župi Svetvinčenat.

1930., u jeseni: odlazi u Institut "Alojzjevišće" u Gorici.

1931., u jeseni: ulazi u "Međubiskupijsko Sjemenište" u Kopru.

1939., lipanj: završava licej i polaže maturalni ispit.

1939., listopad: započinje studij teologije u Gorici; u studenom biskup ga šalje u Francusko Sjemenište u Rimu; upisuje se u 3. godinu filozofije na Papinskom Sveučilištu Gregorijani.

1940., u jeseni: kao pitomac Kolegija Lombardo upisuje se u 1. godinu teologije.

1942., 6. rujna: zaređen je za subđakona (u Poreču).

1942., 25. listopada: prima red đakonata (u Svetvinčentu).

1943., 11. travnja: u rodnoj župi Svetvinčenat zaređen je za prezbitera i 26. travnja ondje slavi Mladu misu.

1943., rujna: započinje svećeničku službu u Baderni; 1. studenoga preuzima upravu župe.

1945., listopad: premješten je u župu Kanfanar.

1946., od 30. ožujka do 7. travnja: u župi su održane misije, s velikim uspjehom.

1946., rujna: posjet Zagrebu i susret s nadbiskupom Stepincem.

1946., rujna: preuzima službu doravnatelja i profesora u Sjemeništu u Pazinu.

1947., veljača: oslobođen je službe upravitelja župe Kanfanar, prelazi u Sjemenište u Pazinu.

1947., lipanj: otvoreno se protivi podrški svećenika "petogodišnjem planu".

1947., kolovoz: od 19. kolovoza prati mons. Jakoba Ukmara pri dijeljenju krizme; krizma onemogućena u Tinjanu (19. kolovoza) i u Buzetu (23. kolovoza).

1947., 24. kolovoza: u Lanišću, ubojstvo Miroslava Bulešića; mons. Ukmar teško izranjen.

1947., 26. kolovoza: pogreb u Lanišću.

1956., 24. travnja: otvoren Biskupijski Informativni proces o mučeništvu Sluge Božjega, ali zbog političkih prilika nije nastavljen.

1958., 13. svibnja: posmrtni ostatci Sluge Božjega preneseni iz Lanišća u Svetvinčenu.

1987., 24. kolovoza: u Svetvinčentu svečana komemoracija 40. obljetnice mučeništva.

1997., 24. kolovoza: komemoracija 50. obljetnice smrti Sluge Božjega sa svečanom Euharistijom kojoj je u Svetvinčentu predsjedao Kardinal Franjo Kuharić.

1998.-2004.: Biskupijski postupak u kauzi kanonizacije Miroslava Bulešića.

2003., 11. travnja: prijenos posmrtnih ostataka Sluge Božjega s groblja u novu grobnicu u župskoj crkvi u Svetvinčentu.

2007., 24. kolovoza: komemoracija 60. obljetnice smrti Sluge Božjega uz sudjelovanje velikog broja biskupa.

DRUGI DIO

**POLITIČKE I CRKVENE PRILIKE U ISTRI.
BISKUP RADOSSI I MIROSLAV BULEŠIĆ**

UVODNA NAPOMENA

Život i mučeništvo Sluge Božjega Miroslava Bulešića u Istri pada u vrijeme izuzetno teško za tu zemlju, koja je mnogo pretrpjela od „svih triju zala dvadesetog stoljeća: fašizma, nacizma i komunizma“ (Ivan Pavao II.). Ni Miroslav Bulešić osobno nije bio pošteđen od patnji koje je morao podnijeti njegov narod, bilo pod fašizmom i nacizmom bilo pod komunizmom.

Kad bi se ovdje radilo samo o mučeništvu Sluge Božjega, opis povijesnog konteksta u kojem se ono dogodilo mogao bi biti razmjerno kratak: dovoljno bi bilo ono što je doneseno u prvom dijelu *Pozicije*. Ali za prosudbu nekih njegovih stavova, posebno u odnosima s biskupom Radosijem, nužno je detaljnije poznavati političke i crkvene prilike u Istri onoga vremena.

Budući da su se službeni povjesničari, mons. Ivan Grah i prof. Stipan Trogrlić, u svom „Povijesnom pregledu političke i crkvene situacije u Istri za života S. B. Miroslava Bulešića“ (CP II, ss. 8-45) usredotočili na vremenski period rata i poraća (1943-1952), posvetivši samo dvije stranice ranijem periodu, tj. „Istri pod Italijom“, smatrali smo potrebnim popuniti „Povijesni pregled“, i to na sljedeći način.

Nakon kratkog pogleda na *Istru u prošlosti* („Uvod“ u spomenutom „Povijesnom pregledu“) (*niže*, I) dodali smo dvije studije o položaju *Istre pod talijanskom upravom*, i to 1. jedan izvadak iz knjige PAOLA PAROVELA *L'identità cancellata*, o sudbini „inorodnog“ („allogeni“), tj. hrvatskog i slovenskog stanovništva u to vrijeme (*niže*, II, 1), i 2. prikaz mons. Ivana Graha o „slavenskom“ kleru (*niže*, II, 2). Slijedi glavni dio „Povijesnog pregleda“ stručnjaka povjesničara o *Istri u ratnom vrtlogu i pod komunističkim režimom* (*niže*, III).¹⁶³ Tako će čitatelj moći lakše shvatiti ponašanje Miroslava Bulešića i njegove odnose s biskupom Radosijem (*niže*, IV).

¹⁶³ O prilikama u prвих deset godina komunističkog režima u Jugoslaviji vidi također STIPAN TROGRLIĆ, *Odnosi Katoličke Crkve u Istri i Jugoslavenske državne vlasti 1945.-1954.*, Pazin 2008, 429 s.; ISTI, *Represija jugoslavenskog komunističkog režima prema Katoličkoj*

Kako je spomenuto u Uvodu, biskup Radossi je napisao „da u odnosima“ koje je prethodno imao s Bulešićem „nije bilo onoga poštovanja kakvo svećenik treba da ima prema svome biskupu“. Autori službenoga „Povijesnog pregleda“ nisu mimoišli pitanje Bulešićevih odnosa prema biskupu (CP II, ss.30-35), no bilo je ipak potrebno temeljitije obraditi tu temu. Stoga smo proširili i doradili IV. Poglavlje, a dokumente, umjesto u sintezi, donosimo u cijelosti, s odgovarajućim uvodima i dodatnim podacima.

U svim tekstovima, gdje se to činilo uputnim, dodali smo na dnu stranice još neke bilješke, označene zvjezdicom (npr. 4*); tako su označeni i neki ulomci koji su umetnuti u sam tekst. Zbog veće jasnoće negdje smo tekst službenog „Povijesnog Pregleda“ još malo dotjerali ili popunili.

I

ISTRA U PROŠLOSTI

Iz „Povijesnog pregleda“ službenih stručnjaka (CP II, ss. 8-9)

Romanski i romanizirani stanovnici istarskog su poluotoka primili kršćanstvo prije propasti zapadnog rimskog carstva (476.). Tijekom prvoga milenija Istom su vladali Heruli, Istočni Goti, Bizantinci, Langobardi, Franci, Karolinzi i njemački kraljevi. U drugom mileniju djelomično su vladali akvilejski patrijarsi do 1420. Mletačka republika širila je svoju vlast od 1267. do 1420. na zapadnoj i priobalnoj Istri i vladala do 1797. godine, dok je unutrašnje područje bilo u sastavu austrougarske monarhije. Za vrijeme cara Napoleona Istra je bila u sastavu Ilirskih provincija od 1797. do 1814. godine. Potom do 1918. pripadala je austrougarskoj carevini, a od 1918. do 1947. kraljevini Italiji.¹⁶⁴

Prvi doseljenici Hrvati pojavili su se u Istri kao pogani koncem 6. stoljeća za vrijeme Bizantinaca (539.-751.) i vremenom se pokršćanili. Za vladavine Franaka (789.-887.) naselili su se na pusta i opustošena područja do samih romanskih gradova. Priobalni gradovi s romanskim žiteljstvom pod stoljetnom mletačkom vlašću prihvatili su talijanski jezik, izuzevši nekoliko gradića koji su sačuvali ostatke romanskoga jezika do danas. Vremenom je prodirao u romanske gradove i hrvatski element te se u dokumentu iz 1483. Labin smatrao hrvatskim gradom, a susjedni Pićan, sjedište biskupije, više stoljeća ranije bio je prozvan „Caput Slavoniae“.¹⁶⁵ Uslijed

¹⁶⁴ CARLO DE FRANCESCHI, *L'Istria*, Poreč 1879., *passim*; DANE GRUBER, *Povijest Istre*, Zagreb 1924., *passim*; CAMILLO DE FRANCESCHI, *Storia documentata della contea di Pisino*, Venezia, 1963., *passim*; RR. AA., *Knjiga o Istri*, Zagreb 1968, *passim*.

¹⁶⁵ NADA KLAJČ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1971., *passim*.

kuge koja je stoljećima pustošila Istru, i širenja osmanlijskog carstva na Sredozemlju i Balkanu, u austrijsku i mletačku Istru doseljavali su se od 1401. do 1671. godine mnogi bjegunci: Grci, Albanci i Slaveni. Doseljenici su se vremenom pohrvatili ili potalijančili te prihvatili rimokatoličku vjeru osim doseljenih Crnogoraca u Peroj koji su zadržali pravoslavnu vjeru i narodnosnu pripadnost.¹⁶⁶ Suživot prorijedenih starosjedilaca i brojnijih doseljenika doživljavao je razne trzavice, naročito u ekonomsko-vlasničkim odnosima i običajima. Nacionalne su se trzavice pojavile tek u 19. stoljeću, kad je većinski hrvatski narod počeo tražiti svoja prava, prava koja im je osporavala talijanska manjina.¹⁶⁷

Već je tršćanski biskup Enea Silvio Piccolomini (1458.-1464.), kasniji papa Pio II., pisao da je Istra slavenska zemlja, da žitelji primorskih gradova govore talijanski, ali da razumiju i hrvatski jezik. I apostolski vizitator Agostino Valier zapisao je da ga je 1580. dočekalo veliko mnoštvo pobožnih hrvatskih vjernika u pristaništu u Savudriji. Novigradski biskup Jakov Filip Tomasini zapisao je 1640. da je hrvatski govor svuda raširen u Istri te da žitelji mnogih sela ne razumiju ni jedne talijanske riječi. Biskupi novigradske, porečke, pulske i pićanske biskupije u izvještajima Svetoj Stolici od kraja 16. do početka 19. stoljeća ističu svoju pastirsku brigu i za hrvatske vjernike, za svećenike glagoljaše i njihove liturgijske knjige.¹⁶⁸ Značajno je da se najkompaktnija prisutnost sačuvanih epigrafskih glagoljaških spomenika, koji potječu iz XI., XII. i XIII. stoljeća, nalazi upravo u bazenu Kvarnera (otoci Krk i Cres) i u srednjoj i sjeveroistočnoj Istri.¹⁶⁹

U gradove mletačke Istre doselile su se i pojedine mletačke obitelji, a u one austrijske Istre zanatlije iz Karnije i Furlanije. Iz tih redova ponikli su u 19. stoljeću glasniji pobornici u nastojanju oko potalijančivanja većinskog hrvatskog naroda. Oni su bili gospodarski, ekonomski i kulturno razvijeniji i moćniji, vodili su upravu i trgovinu te obnašali vlast, dok je većinski hrvatski narod bio prepušten sam sebi i, izuzevši kler, nepismen, neškolovan te vezan feudalnim obvezama. Prevratnička 1848. godina diljem Europe

¹⁶⁶ VJEKOSLAV BRATULIĆ, *Rovinjsko selo*, Zagreb, 1959., ss. 1-21.

¹⁶⁷ MIROSLAV BERTOŠA, *Istra i doba Venecije (XVI-XVIII stoljeće)*, 1-21, Pula, 1995, *passim*.

¹⁶⁸ ANA LAVRIĆ, *Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera o Koparskoj škofiji iz leta 1579*, Ljubljana 1986., s. 18; GIACOMO FILIPPO TOMASINI, *Comentari storico-geografici della Provincia dell'Istria, Venezia 1641.*, *passim*; IVAN GRAH, *Izvjestaji Svetoj Stolici biskupa Pićnan, Poreča, Novigrada i Pule od 1589. do 1808.*, u „Croatia Christiana Periodica“, Zagreb 1980-1988, *passim*.

¹⁶⁹ * Usp. BRANKO FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, Zagreb 1982., s. 2. Najkompaktnija prisutnost epigrafskih glagoljaških spomenika u srednjovjekovnoj Istri nadalje pokazuje kako je hrvatski narod bio ukorijenjen u tome kraju.

pospješila je buđenje nacionalne svijesti i pripadnosti hrvatskoga naroda u Istri te je taj proces bio nezaustavljiv. Pokrenuli su ga hrvatski svećenici otvaranjem župnih pučkih škola, a najznačajniju ulogu u nacionalnom osvješćivanju istarskih Hrvata odigrao je Juraj Dobrila (1812.-1882.) kao porečki i pulski biskup (1857.-1875., 1858. zaređen i ustoličen za biskupa), zatim tršćansko-koparski biskup (1875.-1882.). Tako se nije obistinila zamisao istarskih talijanskih iredentista iz 1848. da će se istarski Hrvati potalijančiti sami od sebe ako se potalijanče istarski svećenici ili se zamijene talijanskim svećenicima.¹⁷⁰ Spomenutu zamisao nije uspio ostvariti ni fašistički sustav između dva rata kad su talijanske vlasti poticale dolazak u Istru talijanskih svećenika, redovnika i redovnica i barem dvadesetero, a ponekad više njih, novčano nagrađivale „per benemerenze patriottiche“ tj. za odnarođivanje povjerenih im vjernika.

¹⁷⁰ BOŽO MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, I, Pazin 1967., *passim*; RR. AA., *Zbornik Juraj Dobrila, 1812-1882*, Pazin 1995, *passim*.

II

ISTRA ZA VRIJEME TALIJANSKE UPRAVE. POKUŠAJ DA SE IZBRIŠE NACIONALNI IDENTITET „INORODNIH“

1

PAOLO PAROVEL, *Izbrisani identitet. Nasilno potalijančivanje prezimena, imena i toponima u „Julijskoj Krajini“, od 1919. do 1945., sa spiskovima iz Tršćanske, Goričke i Istarske pokrajine te prvih 5.300 dekreta*, Trieste, Eugenio Parovel Editore, 1985 - Izvadak, ss. 11-23. - Knjigu preveo na hrv.: M. Rakovac, Udruženi nakladnici Pazin-Poreč-Pula 1993.

Paolo Parovel, tršćanski publicist, promicatelj i osnivač pokreta i lista *Mittleuropa*, u ovoj se knjizi suočio s jednim argumentom koji se ne spominje u talijanskim medijima: riječ je o pokušaju talijanskih vlasti da izbrišu, svim sredstvima, pa i najsurovijima, nacionalni identitet Hrvata i Slovenaca u pokrajini „Julijske Krajine“. Iz Parovelove knjige donosimo prvih trinaest stranica teksta, gdje se na objektivan način (bez nacionalističkih tendencija) prikazuje stanje u Istri i cijeloj „Julijskoj Krajini“ prije i poslije priključenja te pokrajine Kraljevini Italiji.

1. NARODI, PREZIMENA I TOPONIMI JADRANSKIH PODRUČJA NASILNO PRIPOJENIH ITALIJI NAKON PRVOGA SVJETSKOG RATA

1.1. Teritorijalno ustrojstvo

Kraljevina Italija stekla je nakon prvoga svjetskog rata (1914.-1918.) priključenje vlastitu nacionalnom teritoriju: Južnog Tirola i

prostranih zemalja (na svojoj istočnoj granici), koje su ranije pripadale austrijskoj kruni.

Posrijedi su bile grofovije Gorica (Gorizia) i Gradiška (Gradisca); područje Trbiža (Tarvisio) oduzetoga Koruškoj i Kranjskoj; kraj oko Idrije i Postojne (Adelsberg) te Snežnika (Krainer Schneeberg), također otkinutih od Kranjske; Trst – glavna luka dunavskog carstva – sa svojim područjem; Istra s kvarnerskim otocima Cresom, Lošinjem, Unijama, Suskom i nekim manjim, još i Zadar te dalmatinski otoci Lastovo i Palagruža. Jednim zamahom ruke bje anektirana Rijeka.

Novim upravnim i političkim ustrojem područje Trbiža bilo je priključeno Videmskoj provinciji (Udine), zajedno s područjem Červinjana (Cervignano) uzetim od Gorice; Zadar je s dva dalmatinska otoka postao provincijom; od ostalih teritorija bila je osnovana nova regija, za koju je nanovo bilo prilagođeno ime – „Julijska Krajina“ (Venezia Giulia), slično imenu „Venezia Tridentina“ pripisanom Južnom Tirolu (Trento i Bozen-Bolzano), s istim ciljem nominalnog opravdanja aneksije. Susljedno, fašizam je dvije nove „Venecije“ pridružio Venetu, s novim administrativnim izrazom – „Tri Venecije“ (Tre Venezie). Svi su ovi nazivi čudnovato nadživjeli režim.

U novoustrojenoj „Julijskoj Krajini“ bile su osnovane četiri nove provincije (pokrajine): *Gorica*, na granicama stare grofovije lišene područja Červinjana, Tržiča (Monfalcone) s Gradežom (Grado), Devina (Duino) i okruga Sežana, ali proširena na okrug Idrija; *Trst*, Postojna, bez Ilirske Bistrice (Illyrischer Feistritz); *Rijeka* (Kvarnerska provincija) s okruzima Opatija i Matulji, uzetima Istri, te Ilirskom Bistricom i Snežnikom; i napokon *Pula* s ostatkom Istre i otocima.

1.2. Stanovništvo

U osvit prvoga svjetskog rata stanovništvo anektiranih jadranskih krajeva prelazilo je milijun ljudi. Iako sproveden sumnjivim kriterijem o uporabnom jeziku (*Umgangssprache*), umjesto onoga koji bi poštovao materinji jezik (*Muttersprache*), najnoviji popis pučanstva osobito je u gradovima (gdje je živjelo 44 % ljudi) koristio prividnom brojčanom porastu govornika talijanskog i njemačkog jezika, a ipak je utvrdio 51 % Hrvata i Slovenaca, oko 38 % Talijana i Furlana, te 11 % različitih nacionalnosti (Istrorumunja, Nijemaca, Grka, Srba, Albanaca, Armenaca i drugih). Dok su područja unutrašnjosti bila kompaktno slovenska i hrvatska, s talijanskom nazočnošću u skromnim urbanim središtima unutarnje Istre, obalna su središta bila etnički miješana, mahom italofonska.

Posebnost je tuda rasprostranjena uporaba talijanskog u obliku dijalektalnog koinèa mletačkog tipa, koja nije toliko vezana uz etničko stanje koliko uz potrebu komuniciranja i rada u okružju pomoračkome, jadranskom i sredozemnome, kakvo je bilo za mletačke države i kakvo je naslijedio Trst. Sve do 1918. upravni je režim bio austrougarski višjejezičan i višenacionalan, sa školama i ustanovama bilo na mjesnim jezicima – talijanskom, slovenskom ili hrvatskome, bilo na onima višeg činovništva – njemačkome ili mađarskom (Rijeka), a s punom slobodom službene upotrebe tih jezika i u odnosima s austrijskim vlastima te sudstvom.

Što detaljnije razumijevanje oblikovnosti i kretanja ovih pomiješanih naroda, bitno je da bi se shvatilo nacional-fašističku politiku brisanja izvornih prezimena i toponima, koja će uslijediti.

1.3. Povijesno oblikovanje, izvorni etno-lingvistički sastav pojedinih naroda

Na područjima sadašnjih provincija tršćanske, goričke i videmske, kao i u Istri te Dalmaciji, nazočnost slavenskih naroda – uz latinizirane i antičko-ilirske – potječe iz VI. i VII. stoljeća poslije Krista, odnosno iz vremena prevlasti Langobarda i Bizanta. Jednako je toliko staro germansko prisuće na području Trbiža i u dodirnim zonama.

Svi ti narodi moraju se, dakle, smatrati jednako tako autohtonima u istome, zajedničkom prostoru, gdje se oblikovanje nacionaliteta – talijanskog, slovenskog, hrvatskog i, marginalno, austronjemačkog, zbivalo istovremeno u suštinskom skladu i međurazmjenu, s prostornim pojasima miješanog pučanstva i bez etničkih sukoba tijekom nekih 1.200 godina, odnosno sve do konca XIX. stoljeća, kada se zbiva ekstremizacija nacionalnih pokreta u nacionalizme koji će, zatim, eksplodirati nakon 1918.

O ovim prilikama svjedoče kako dokumenti, tako i izvorna toponomastika i onomastika, gdje ove potonje donose i tragove jasne međurazmjene te slobodnog protoka između ovih naroda i onih sa cijeloga dunavskog „Hinterlanda“, od Jadrana do Karpata, u drevnom austro-ugarskom državnom ustrojstvu.

1.3.1. Trst i njegovo područje

Postojanje Trsta kao međunarodnoga grada-luke skorašnjeg je datuma, iako njegova povijest kao obalnog naselja ima veoma staro korijenje. Ustvari, tek 1719. izvorni grad od pet tisuća duša, Austriji priključen od 1382., dekretom Karla VI. postaje slobodnom lukom i povlaštenim pomorskim izbojem dunavskoga carstva. To određenje i kasniji razvitak, djelo prije svih Marije Terezije, izazvat će stal-

no rastuće naseljavanje novog pučanstva iz dunavsko-balkanskog zaleđa te trgovačkoga sredozemnog područja. Izvan i uokolo zidina staroga grada rodi se tako i razvi jedan posve novi grad, kako urbanističkim tako i demografskim utemeljenjem, dotle da zavrijedi naziv „europske Philadelphije“.

U tijeku jednoga stoljeća 5.000 izvornih žitelja, korijena latinskog i slavenskog, s natruhama njemačkoga, uvišestručilo se, prelazeći 50.000 ljudi; do sredine XIX. stoljeća već 120.000; da bi se 1913. primaklo broji od 250.000 ljudi, pedesetostruko više od početnog broja, na kojem su ostali istarski obalni gradići.

Novo stanovništvo ovoga novog Trsta u ogromnoj se većini oblikovalo od Slovenaca i Hrvata iz neposrednog zaleđa; uz brojne Furlane i useljenike talijanskog jezika, posebice iz austrijskih teritorija Lombardije i Veneta, zatim onih njemačkoga i mađarskog jezika, te češkog; osnivaju se bogate zajednice: židovska, grčka, srpska, armenska; tu su i druge manje skupine stranaca: turska, francuska, engleska, škotska itd.

„Lingua franca“, sporazumni jezik ove složene zajednice jedan je novi „venetomorfi“ dijalekt sa snažnim gramatičkim, sintaktičkim, leksičkim – slavenskim, germanskim i mediteranskim – utjecajima: tršćansko narječje (il triestino), koje se rađa kada Trst nasljeđuje mjesto Venecije propale u velikom prostoru trgovačkom i pomorskom, posve potiskuje drevni tršćanski ladinski dijalekt (ladino tergestino, *op. ur.*), ali ne i onaj slovenski. Talijanski, pak, ima ulogu njegovanoga jezika u građanskim staležima, kao društvenom čimbeniku koji će mu dati asimilatorsku ulogu.

U međuljudskim, obiteljskim i službenim odnosima i dalje se govore izvorni jezici, na kojima se tiskaju dnevници i različne publikacije. U javnoj uporabi izjednačena je uporaba mjesnih jezika, talijanskog i slovenskog, s hrvatskim – jezikom unutrašnjosti Istre, i njemačkim – administrativnim jezikom višenacionalnog carstva. Javni službenici moraju znati barem talijanski, slovenski i njemački. Gradska predgrađa i vangradsko područje Trsta, koje se proteže od Svetoga Križa do Lipice i Žavlja, kompaktno su slovenski.

Izvorna prezimena odrazuju ove prilike: premda se u dokazivanje ne mogu unijeti iscrpna, specifična istraživanja, prihvatljiva procjena drži da je 1918. u Trstu bilo dvije trećine netalijanskih prezimena, od čega tri četvrtine slovenskih i hrvatskih.

Glede toponima, u gradu su oni ladinsko-talijanskog korijena, dijelom slovenskoga, mahom u talijanskom obliku; u prigradu i izvangradskom području mahom su slovenski, makar često grafički i fonetski transkribirani u talijanski i njemački oblik.

Navedeni popis stanovništva prema uporabnome jeziku, uz već naglašenu nepouzdanost, uoči prvoga svjetskoga rata prikazuje

preko 119.000 Talijana (51,9 %), 59.000 Slovenaca i Hrvata (31,1 %) te 38.000 ostalih i stranaca. Velik dio potonjih sačinjavali su građani susjedne Kraljevine Italije, koji su radili u Trstu. Na kraju prvog svjetskog rata stanovništvo se svelo na nešto više od 150.000 stanovnika.

1.3.2. Gorica i provincija

Grad Gorica (Gorizia, Görz) naselje je drevnog slovenskog izvorišta (slov. gorica = brdašce), Austriji pripalo 1500. godine, a koje je postalo upravnim njemačko-ladinsko-slovenskim središtem prostranog područja između Alpi i mora: od Mangart-Manharta i Triglava na sjeveru, sve do Divače na jugoistoku, do Gradiške, tržičkog kraja s Gradežom i područjem Červinjana na jugu i jugozapadu, do početaka furlanske nizine.

Stanovništvo je bilo izmiješano – od Ladina (Furlana), Slovenaca, Talijana uz snažnu sastavnicu njemačkog jezika i s višeslojnom nazočnošću carskih namještenika različitih nacionalnosti, kojima je omiljeni cilj bilo umirovljenje u toj „austrijskoj Nici“, kako su voljeli nazivati Goricu.

Toponimi i izvorna prezimena odražavaju ove prilike.

U osvit prvoga svjetskog rata navedeni popis za goričku općinu, prema uporabnom jeziku, prikazuje 81.000 Slovenaca (79 %), 17.500 Talijana i Furlana (16,7 %) i 2.200 ostalih; u samom gradu – 14.000 Slovenaca te 10.000 Talijana i Furlana. Nakon rata, Gorica je ostala bez oko 20.000 stanovnika. Goričko područje u dolini Soče i na Krasu bilo je posve slovensko; oko Tržiča miješano ladino-(bezjačko i furlansko)-talijansko-slovensko pučanstvo; a furlansko ono oko Červinjana, iako nerijetko drevnih slavenskih korijena.

Isti predratni popis na ovim područjima sveukupno bilježi preko 70.000 Slovenaca, 72.000 Talijana i Furlana, te 8.500 ostalih.

1.3.3. Područja oduzeta Koruškoj i Kranjskoj

U dijelu područja Trbiža oduzetoga Koruškoj stanovništvo je bilo miješano, njemačko-slovensko, sa 6.400 Nijemaca i 2.200 Slovenaca početkom stoljeća, te 300 drugih, među kojima je i skromna nazočnost talijansko-furlanskih trgovaca. U dijelu oduzetom Kranjskoj (Fužine-Weissenfels) pučanstvo je bilo mahom slovensko. Izvorna prezimena i toponimi u oba područja bili su miješani, kao i veoma osebujno narječje.

U Videmskoj provinciji (Udine) slovenska komponenta iz područja Trbiža sjedinila se s onom u Benečiji (Slavia Veneta) – (koja je prije pripadala Veneciji) – ili Talijanskoj Slaviji (Slavia Italiana), Furlanskoj Slaviji (Slavia Furlana), sastavljenoj od područja oko Čedad (Cividale), „Alto Torrea“ i Rezije (Resia), napučenih

drevnim slovenskim življem (oko 36.000 osoba početkom stoljeća); zajedno s onima furlanskim, slovenska prezimena i toponimi u Benečiji bili su, poslije aneksije provincije Kraljevini Italiji 1866., doista već potalijančeni.

U okružju Idrije, Postojne i u zoni Snežnika, oduzetih Kranjskoj, stanovništvo je bilo posve slovensko, s brojnim carskim dužnosnicima njemačkog jezika u Postojni, gdje se susretalo i ponekog pojedinačnog talijanskog trgovca; u Idriji se nalazila skromna njemačka kolonija.

Po navedenom predratnom popisu, cjelokupno pučanstvo dosizalo je 66.000 ljudi, a 99,9 % Slovenaca.

1.3.4. Istra i otoci

Kao što je već naglašeno, nazočnost slavenskog življa u Istri i na otocima seže do u VI.-VII. stoljeće, u dva pravca odvojenog širenja: slovenskoga sa sjeveroistoka i hrvatskoga s jugoistoka. Ova će se dva pravca susresti i preplesti na teritorijalnom pojasu koji danas odgovara granici između država Slovenije i Hrvatske.

Slaveni će se pridružiti postojećem neolatinskom življu uz obalu, već izmiješanome s Grcima i Dalmatima u doba Bizanta. Između XV. i XVII. stoljeća polupusta područja Istre bit će iznova napučena u više navrata Hrvatima, kao i Srbima (ev. pravoslavcima, npr. Crnogorcima u Peroju, *op. ur.*), što bježe pred turskim napredovanjem u unutrašnjosti.

Ova naseljavanja podupirali su kako Habsburgovci, koji posjedovaše središnju Istru od 1500., tako i Venecija koja bijaše u posjedu istarske obale, a po obalnim je središtima već omogućavala naseljavanje Krećana, Ciprana, Mlećana i Talijana. U sjeveroistočnoj Istri naselit će se Istrorumunji (takozvani Ćići), vjerojatno dolazeći iz Vlaške koju su zauzeli Turci. Cijela Istra pripade Habsburzima 1797. godine.

Dakle, i u Istri se suočavamo s narodnosno i jezično izmiješanim područjem, ali s boljim određenjem područjâ negoli u slučaju Trsta. Talijanski kao materinji jezik, u raznim inačicama mletačkoga pomoračkog koinèa, s osobujnim ostacima ladinskog oko Rovinja, Vodnjana i Milja, izvorno je utemeljen u Puli i drugim urbanim središtima duž zapadne obale i po otocima te, u manjinskim prilikama, po naseljima na istočnoj obali i u unutrašnjosti, područjima uostalom posve hrvatskim, a sjeverno od rijeke Dragonje slovenskim.

Pa i u središtima italofonske većine također je u izvornim prezimenima i toponimima očit priljev slavenskog življa i stalan dodir s njime, makar i često asimiliran u venetstvo.

U osvit prvog svjetskog rata podaci iz popisa, premda ne posve pouzdanog, o čemu je već rečeno, u Istri i na otocima bilježe preko 193.000 Hrvata i

Slovenaca (54,5 %), 145.000 Talijana (39,2 %)¹⁷¹ i 16.000 ostalih, raznih nacionalnosti, mahom cesarskih činovnika i žitelja turističko-hotelijskih naselja istočne obale. I Pula je, u svom modernom obliku, vrlo nov grad koji je u drugoj polovici XIX. stoljeća narastao sa 1.000 na 32.000 stanovnika, jer je izabrana za glavnu ratnu luku austro-ugarske mornarice.

Prezimana i toponimi dobro odražavaju ovo stanje. Za hrvatska prezimena posebno je česta drevna mletačka grafija sa „-ich“ od patronima „-ić“, a i za slavenske toponime češća je kartografska i administrativna transkripcija u venetsko-talijanskom obliku.

1.3.5. Rijeka

Drevno središte Hrvatskoga primorja, uz trgovačke veze s italofonim područjem, Rijeka se u najstarijim ispravama javlja pod nazivom Rika, St. Veit am Pflaum, Rika Svetoga Vida. S Hrvatskom je pripadala Habsburzima od 1526.

Slijedom novih cestovnih veza s unutrašnjošću Hrvatske i bazenom Kupe, Rijeka stječe važnost od druge polovice XVIII. stoljeća, nalazeći se u središtu suprotstavljenih pomoračkih interesa Beča, Budimpešte i Zagreba. Godine 1868. postaje „separatum adnexum corpus“ mađarske Krune, kao sukladna ugarska luka protuteže nasuprot austrijskom Trstu.

S malko više od 5.000 žitelja, Rijeka će do polovine XIX. stoljeća narasti na 12.000 duša, od čega 11.000 Hrvata, te 700 Talijana i ponešto ostalih. Italo-fonska sastavnica porast će tek u drugoj polovici XIX. stoljeća, razvitkom prometa: prema popisu po uporabnome jeziku, uoči prvoga svjetskog rata Rijeka broji preko 19.000 Hrvata (39,8 %), 23.000 Talijana (46,9 %) i 6.500 ostalih; među potonjima naročito su brojni Mađari, u trgovini i upravi.

Izvorna riječka prezimena i toponimi jasno izražavaju narodnosno stanje, s prevagom hrvatskih prezimena i kod italo-fonskog dijela življa.

1.3.6. Zadar

Glavni grad habsburške Dalmacije, i Zadar je bio venetsko-hrvatski grad s omanjom kolonijom carskih službenika različitih nacionalnosti. Poput Istre, i ovdje je talijanska narodnost bila okupljena u gradskoj jezgri, dok je neposredno zaleđe bilo posve hrvatsko.

Grad je brojio preko 18.000 žitelja, s prezimenima mletačkoga i hrvatskog korijena; izvorni toponimi izvan gradskih vrata bili su posve hrvatski, iako često u venetskom obliku.

¹⁷¹ * Točne su brojke: Hrvati 168.116 (41,58%), Slovenci 55.365 (13,69%), zajedno 223.481 (55,27%); Talijani 147.416 (36,46%). Usp. NEVIO ŠETIĆ, *Istra za talijanske uprave*, Zagreb 2008., ss. 13-14.

U osvjet prvooga svjetskog rata cijela Dalmacija, od Mlečana „prešla“ Habsburzima 1797., imala je preko 650.000 stanovnika, od čega 96 % Hrvata i Srba, i 3 % Talijana, okupljenih mahom po obalnim naseljima na otocima.

2. NASILNA TALIJANIZACIJA POSLIJE 1918.

2.1. Političke pretpostavke

Tijekom prvoga svjetskog rata i u neposrednome poraću iredentistički i intervencionistički talijanski pokret, te sama diplomacija kraljevine Italije, bijahu u uskim suradničkim odnosima i prijateljstvu sa slovenskim i hrvatskim nacionalnim pokretima, na temelju protuaustrijske ideje.

U takvim odnosima neugodan problem budućeg uređivanja uzajamnih granica na miješanim područjima rješavan je nejasnim željama o naknadnom sporazumu u duhu proglašene slobode narodâ, kojim će moguće anektirane manjine biti potpunoma zaštićene.

Kruta stvarnost bila je posve drukčija.

Već desetljećima talijanska je kultura i politika znala o Trstu, Gorici, Istri i Dalmaciji samo onoliko koliko je o tomu priopćavala iredentistička propaganda. Posrijedi je bila umjetna slika zasnovana na romantično-retoričkim temeljima, koja je skrivala postojeću etničku stvarnost, s jedne strane posve umanjujući ili skrivajući kako brojčanu tako i kulturnu nazočnost drugih naroda, a s druge strane pripisujući iredentističke težnje svim Talijanima u višenacionalnoj Austriji, prikazanoj „tamnicom narodâ“.

Bila je to promidžba dobro dočekana u talijanskoj državi onoga doba, rođenoj tek pet desetljeća ranije na ogorčenim mitovima nacionalne ideje. Ista ta propaganda dala je, štoviše, službenu pobudu za ulazak Italije u rat. U ranom poraću, u trenutku najteže političke, gospodarske i moralne krize, iredentistička i nacionalistička ideologija udružila se sa znatnim ekonomskim interesima u silan ideološki ustroj moći, koji se nametao – proizvođači fašizam. U novim, nasilno pripojenim jadranskim provincijama talijanska je vojska *de facto* do apsolutne vlasti podigla bogati iredentistički lobi, nedodirljiv koliko zbog podrške većine nacionalnih masonskih krugova, a odatle i nacional-fašizma, čiji je iredenta bila prvoborac i financijer.

Za parlamentarnu Italiju od 1918. do 1922., dakle, službeno priznati da je stvarnost u jadranskim anektiranim područjima višenacionalna, samo djelimice talijanska (i tek neznatnim dijelom iredentistička), te zaštititi tim slijedom druge nacionalnosti posebnom višjezičnom upravom sličnom tradicionalnoj austro-ugarskoj, bilo

bi značilo raspiriti unutarnji politički i kulturni sukob, širok i dubok, a u trenucima teške destabilizacije. Između te praktične nemogućnosti i potrebe da ne naruši vlastitu sliku pred međunarodnom zajednicom, u pitanju anektiranih jadranskih zemalja Italija je prihvatila sliku apsolutne dvoličnosti, koja je pokrila i dopustila krajnje teška ophođenja i djela.

2.2. Prvi službeni stavovi i parlamentarni poticaji

Na dan prestanka rata i ulaska talijanskih postrojbi u Trst, 3. studenoga 1918., predsjednik vlade Orlando potpisivao je vlastite naputke generalu Diazu, o načinu ophođenja prema slavenskim narodima: „*Kako je započela okupacija područja koja nas dovode u doticaj sa slavenskim narodom, treba dati oštre instrukcije da se pomirljivo primjeni pravična postojanost vojne prevlasti, sa svim mogućim poštovanjem prema Slavenima. S naše strane treba učiniti sve što nam je pošteno moguće da bismo dali razumjeti kako dolazimo kao osloboditelji, a ne kao tlačitelji.*“

Prvi proglas te vrste, koji je na koncu rata istoga studenog mjeseca u Trstu izdao talijanski vojni guverner grada – general Petitti di Roreto, ustvrđuje: „*Slovinci! Italija, velika Država Slobode, daje vam jednaka građanska prava kao i svojim građanima. Imat ćete svoje vlastite škole, brojnije negoli u vrijeme Austrije. Vaša će vjera, katolička vjera koja je ista u cijeloj Italiji, biti poštovana. Slovenci, budite sigurni da će Italija, velika i pobjednička, bdjeti nad svojim građanima, bez obzira na nacionalnost.*“

Međutim, dok je novoosnovana Jugoslavija, poput ostalih država, preuzela međunarodne obveze o zaštiti etničkih manjina na svome području, mirovnim pregovorima Italija je preuzela poneku obvezu tek prema Hrvatima Zadra i Rijeke, posve izbjegavajući pitanje ostalih nasilno pripojenih Slovenaca i Hrvata, kao i Nijemaca. Pred prosvjedima zbog tako vidljivog izbjegavanja obveza koje su drugi preuzeli, ministar vanjskih poslova Tittoni listopada 1919. ograničio se izjavom u parlamentu da Italija nije preuzela takvih obaveza, jer je zemlja pobjednica, ali se ipak osjeća „*moralno dužnom u ime slobodarskih tradicija, po kojima je slavljena i koje su njena povlastica, tako se držati. Narodi strane nacionalnosti, koji postaju dijelom naše države, neka znaju da nam je svaka pomisao na tlačenje i odnarođivanje tuđa: njihov jezik i njihove kulturne ustanove bit će poštovane, i uživat će sve povlastice našega slobodarskog i demokratskog zakonodavstva.*“ Suočena i s onime što se stvarno zbivalo u anektiranim jadranskim područjima, studenoga 1920. socijalistička parlamentarna skupina predložila je zakon o zaštiti slavenskih narodnosti u Italiji. Dobili su usmeni odgovor ministra vanjskih poslova Sforze, s jamstvom slobode jezika i kulture za Slovence i Hrvate priključene Italiji, „*kao uporište časti*

i čina političkog razbora“, te većinsko izglasavanje (uključivši premijera Giolittija) jednog dokumenta u tom smislu. Slične općenite obveze preuzete su i za Južnotirolce njemačkoga jezika.

Još rujna 1922., mjesec dana prije nastupa fašizma, Italija je službeno prihvatila dokument Društva naroda o zaštiti etničkih, jezičnih i vjerskih manjina.

2.3. Represija

Iza fasade tih obaveza, proglasa, očitovanja i službenih namjera demokracije, u stvarnosti anektiranih jadranskih područja politička je i nacionalna represija započela već za prvih dana vojne okupacije, prema scenariju davno pripravljenome u lokalnim nacionalističkim skupinama moći, sa sjedištem u Trstu, koje su bile zagospodarile upravom i pokrivala se brojnim olakšicama u političkim, činovničkim i vojnim krugovima države.

Već 24. studenoga 1918., dvadeset i jedan dan nakon navedenih službenih naputaka Diazu, a na očito požurivanje liberal-nacionala iz Trsta, u brzopismu upućenome generalu Badogliju (v. dokument 1)¹⁷² predsjednik vlade Orlando žali se zbog „izrazite milostivosti naše Vojne vlade u Trstu prema zavjerničkim elementima na našu štetu, odnosno Jugoslavenima, klerikalcima i socijalistima“, naređujući veću oštrinu upravo prema katolicima, ljevici i Slavenima. Pročelnik političkog ureda vojnog zapovjedništva u Puli (književnik Sem Benelli), u Istri već 13. prosinca 1918. preporuča (v. dokument 2)¹⁷³ zatvaranje hrvatskih narodnih domova i knjižnica te namjerno ometanje hrvatskog tiska.

Opet u Puli i Istri, već prvih dana talijanskog vojnog zauzeća, bivaju zatvorene škole na njemačkom i hrvatskom jeziku (v. dokument 3)¹⁷⁴. Ubrzano potalijančivanje toponima, imena i prezimena počinje već prvih dana 1919., također „čišćenje“ i premještanje na talijanski poluotok javnih službenika slovenskog, hrvatskog i njemačkog jezika, kao i demokratskih Talijana optuženih da su „austro-ljupci“, „slavofili“ i „prototalijani“, zatim odbijanje administrativne uporabe slovenskog i hrvatskog jezika, zatvaranja i deportacije intelektualaca, političara, svećenika, i raznovrsna nasilja. Nasilne mjere slijede, rastući usporedno s napredovanjem fašizma. Paljenjem Narodnog doma, središta slovenske i hrvatske kulture s knjižnicama i kazalištem, u Trstu je 1920. obilježen službeni početak fašističkog terora u

¹⁷² * Tekst telegrama autor donosi na kraju knjige, dokument br. 1.

¹⁷³ * Fotokopija teksta *ondje*, dokument br. 2.

¹⁷⁴ * Fotokopija dokumenta *ondje*, dokument br. 3.

regiji (v. dokument 4)¹⁷⁵: u suglasju s vlašću i mandatom liberal-nacionalnih krugova, fašističke *squadre* razaraju i pale škole i politička sjedišta, kulturna i vjerska, krađu, batinaju, ubijaju, poduzimajući i one kaznene pohode na sela, s brojnim žrtvama i razaranjima, koji će prestati istom 1945.

Od 1920. slavenski jezici nisu više dopušteni prilikom službene pre-piske niti na poštanskim adresama (gdje se, međutim, dopušta čak i japanski!), na željeznicama, u sudovima... Od 1923. ti su jezici zabranjeni u svim javnim uredima, pa čak i u razgovoru, na obilježjima i na grobovima, zatim i u crkvama; iste godine Gentileova reforma dekretom konačno zatvara preživjele hrvatske, slovenske i njemačke pučke škole, a potom srednje i više.

Godinom 1924., diskriminacija i čišćenje provedeni u javnim uredima, pritiscima na poduzeća, pogađaju i privatni rad, dosegaajući vrhunac dekretom koji posla lišava slovenske i hrvatske pomorce, a od 1927. i lučke radnike. Iste 1927. godine (v. dokument 5)¹⁷⁶ naređeno je zatvaranje svih preživjelih slovenskih i hrvatskih društava te ukidanje tiska.

Umnažaju se zatvaranja, nasilja, deportacije i progonstva; uspostavljaju se specijalni sudovi koji određuju smrtne kazne i dugogodišnju robiju; sustavno se nastavlja porezno ili sudsko oduzimanje zemlje slaven-skih zemljoradnika.

Posljedice ovoga posvemašnjeg etničkog progona, istodobnog i susljednog općoj politici protiv antifašista, bile su višestruke. Oko 100.000 Slovenaca, Hrvata i demokratskih Talijana iz cijele „Julijske Krajine“ emigrira u Jugoslaviju, Austriju i ostale europske zemlje, Sjevernu i Južnu Ameriku, nametnutim eksodusom o kojem se nikada nije htjelo govoriti.¹⁷⁷

¹⁷⁵ * Dokument br. 4 je Obavijest kojom Skvadristi iznose prijetnje hrvatskom stanovništvu. Evo toga teksta: „Nacionalna fašistička stranka – Zapovjedištvo Skvadrista – Vodnjana / POZOR! / Na javnim mjestima i ulicama Vodnjana bezuvjetno se zabranjuje pjevati ili govoriti slavenskim jezikom. / I u svim dućanima ima se konačno rabiti / SAMO TALIJANSKI JEZIK / Uvjerljivim metodama mi Skvadristi učinit ćemo da se poštuje ova zapovijed. / Skvadristi.“ (Proglas je na talijanskom, a na dnu Proglasa donesen je i hrvatski prijevod)

¹⁷⁶ * Dokument br. 5 je fotokopija strogo povjerljive okružnice Ministarstva unutrašnjih poslova od 9. srpnja 1927. Prefektima provincija Trsta, Pule, Gorice i Rijeke.

¹⁷⁷ * Prema jednom drugom izvoru broj slovenskih i hrvatskih emigranata iz Julijske Krajine iznosio bi preko 130.000. usp. EGON PELIKAN, *Tajno štetje prebivališta v Julijski Krajini leta 1933*, Koper 2002, s. 14. - Prema ocjeni PIERA PURINI, *Migracijska gibanja v Julijski krajini po prvi svetovni vojni*, kojega citira Pelikan na str. 13., od 1918. do 1933. doseljeno je u Julijsku Krajinu preko 130.000 Talijana, od kojih oko 50.000 samo u općinu Trst. - S obzirom na samu hrvatsku Istru s otocima Cres i Lošinj, prema demografskom istraživanju Vladimira Žerjavića, od 1918. do 1943. emigrirale su 53.000 Hrvata a doseljeno je 29.000 Talijana. Usp. NEVIO ŠETIĆ, *Istra za vrijeme talijanske uprave*, Zagreb, 2008., s. 96.

Među onima koji su ostali, jedan se dio povio pod nasiljem, prepustivši se odnarođivanju, a često i nacionaliziranju (potalijančivanju, *op. ur.*), do mjere da se uprežu u prve redove progonitelja: između straha i odbijanja etničkog pamćenja, osobne, obiteljske i društvene politike, zapravo su prigrlili nacionalni ekstremizam preobraćenika – pojava već poznata među iredentistima te i dandanas, avaj, primjetna među Trščanima, Goričanima i istarskim izbjeglicama.

U ustrajnijem dijelu stanovništva – talijanskog, slovenskog i hrvatskog – progoni su, međutim, stvorili pokret otpora.

Već između 1919. i 1921. u čitavoj „Julijskoj Krajini“ događa se desetak što meteža što pobuna, od kojih su najpoznatije one što su se zbile u Istri, Slobodna labinska republika (od 28. veljače do 7. studenoga 1921.), i u Trstu, bombardiranje i vojno opsjedanje četvrti Svetoga Jakova (San Giacomo).

U tijeku drugoga svjetskog rata nacional-fašistički progon nečuvanim se divljaštvom proširio na područja Kraljevine Jugoslavije, koje je zaposjela Italija, anektirajući i sâm glavni grad Slovenije – Ljubljano.¹⁷⁸

¹⁷⁸ * Jednu od pojava ovoga proгона opisala je i dokumentirala ALESSANDRA KERSEVAN, *Lager italiani, Pulizia etnica e campi di concentramento fascisti per i civili Jugoslavi 1941-1943*, Roma, Nutrimenti srl, 2008. Vidi posebno poglavlje „Le premesse storiche“ (Povijesne premisses, ss. 19-37), koje upotpunjuje ono što je iznio Parovel o ideologiji i praksi prisilne denacionalizacije „inorodnih“, odnosno o „nacionalnoj melioraciji“ krajeva uz granicu, gdje su Hrvati i Slovenci trebali nestati, bilo preko asimilacije (kao ljudi niže rase), bilo kolonizacijom tih zemalja Talijanima iz unutrašnjosti i smanjenjem broja „inorodnih“ time što bi se preseljavali u unutrašnjost Italije. I kada se činilo da proces asimilacije ne donosi zadovoljavajuće plodove, sekretar trščanskog fašija, Carlo Perusino, godine 1931. zastupao je da Italija u tom kraju silom prilika mora prihvatiti „sukob rasa“. Među konkretnim mjerama za „nacionalnu melioraciju“ – nastavlja Kersevan – preporučivao je uklanjanje „slavenskih“ (!) svećenika, premještanje još preostalih „slavenskih“ učitelja, a i talijanskih učiteljica, koje su – radi veće energičnosti i strogosti – trebali zamijeniti muškarci, koji su pogodniji i za asimilatorsku funkciju; predlagao je nadalje da se sprječava demografski rast „inorodnog“ stanovništva i u korijenu uguši formiranje nove generacije intelektualaca. U tu je svrhu preporučivao da se olakša emigriranje u inozemstvo i u unutrašnjost Italije te stalno doseljavanje, na mjesta koja su ostala prazna, talijanskih obitelji; predlagao je nadalje da se ustanovi jedan financijski institut sa zadatkom da preuzima zemlju „inorodnih“ i da je učini prikladnom za „talijansku kolonizaciju“ [...] Ustanova koja je u tu svrhu osnovana bio je Ente di Rinascita Agraria delle Tre Venezie, koja je tamo od 1934. do 1938. razvlastila 5.367 hektara zemljišta, koje je dano talijanskim obiteljima. [...] Krajem tridesetih godina način govora je već, u vremenskoj povezanosti s proglašavanjem rasnih zakona, prožet pojmom „rasnog“ razdvajanja, osim onoga o „nacionalnoj“ melioraciji: granica bi naime trebala označiti „crtu razdvajanja različitih rasa“ – Kopranin Italo Sauro, jedan od sinova Nazarija Saura, Mussolinijeva povjerljivog „eksperta“ za etnička pitanja „Julijske Krajine“, u prosincu 1939. preporučivao je duže-u da treba odlučno djelovati „uporno provodeći denacionalizaciju ovih naroda“, „budući da dok god bude slavena na ovoj granici – uvijek će se morati biti u strahu od nereda i perturbacija...“ – Poslije 8. rujna 1943. on je prešao u suradnju s nacistima. Nakon nacističke okupacije on je, u jednoj „Bilješki Duce-u“, izvješćujući ga o svom razgovoru sa zapovjednikom SS-Brigade Führerom Güntherom informirao ga: „S obzirom na

Partizanski rat, međutim, izbi velikom silinom, uz opće obilježje protufašističke borbe sadržeći i ono nacionalnog oslobođenja za Slovence i Hrvate. Kao ishod dvadesetogodišnjeg krvavog i sramnog tlačenja, Italija je izgubila skoro sva područja uzeta 1918., a mjesno stanovništvo talijanskog govora platilo odgovornost djelomičnim ali znatnim iseljavanjem iz Istre i stradanjima za posljednjih, bolnih dana rata.

2.4. Potalijančivanje toponima, prezimena i imena

U sklopu nasilne nacionalizacije anektiranih jadranskih područja, talijanizacija toponima, prezimena i imena mogla je, i može, izgledati na-prosto formalnim i završnim činom.

Posrijedi, međutim, bijaše središnji i najučinkovitiji trenutak cijele operacije jer je, najizravnije pogađajući identitet pojedinaca i društvenih skupina, omogućio promjenu istih samoidentifikacijskih tokova, duboko se ukorjenjujući elementima propagande izvođene putem novina, kulturnih, političkih ustanova i škola, neumoljivim uklanjanjem svakog suprotnog čina. Ako su u sučeljavanju s fizičkim, moralnim i kulturnim nasiljem same po sebi mogle nastati široke i nukajuće obrambene reakcije, pred neuobičajenim napadajem na osobni identitet otpori nisu mogli biti naročito snažni, osobito ne u sloju miješanoga gradskog pučanstva, duboko uronjenoga u ozračje nacionalističke kulture, prevladajuće i zato asimilantne. Ustvari, može se ustvrditi kako su upravo u miješanome pojasu urbanog življa (i zasebice u najvećem središtu, Trstu) najdublji bili učinci i potpuna trauma višenacionalne dekulturnacije i nacionalističke reakulturacije, i uspješniji, s onomastičkim promjenama, kidanjem i uklanjanjem pupčane vrpce osobne, obiteljske i društvene naravi.

U dijelu ovih populacija i danas se posljedicom može opaziti istinita i stvarna patologija identiteta, obilježena psihološkim i kulturalnim fenomenom „onih najtalijanskijih“ (degli „italianissimi“, *op. prev.*): subjekata netalijanskih korijena koji su, podvrgavši se nasilnoj ili dragovoljnoj talijanizaciji u nacionalističkome smislu, taj novi identitet prigrlili pomamnom žestinom, najjasnije nametnutom i nekritičkom, stranom zbiljskim Talijanima – osim u ograničenim, pojedinačnim slučajevima. Proistječe da talijanski nacionalizam na proučavanome području, od druge polovice minulog stoljeća do danas, pretežito promiču ili predvode tako ustrojene ličnosti; činjenica je to koja učvršćuje uvjerenje da njegova raščlamba prije zahtjeva psihoanalitički negoli politički i gospodarski pristup.

borbu protiv partizana, ja sam bio predložio da se preseli u Njemačku cjelokupno inorodno stanovništvo od 15 do 45 godina, uz male izuzetke.“ No Nijemci nisu prihvatili ovaj prijedlog. *Ondje*, ss. 35-37.

2.4.1. Ideologija potalijančivanja

Ideologijski sustav koji je podupirao postupak talijanizacije prezimena, imena i toponima bijaše isti onaj što je opravdavao nacionalizam i iredentizam, a koji opravdava jednako primitivni pojam nacionalne Države kao obvezujućeg koliko i teorijskog, jezičnog i kulturalnog, jedinstva – ako ne, zapravo, i rasnog.

Isti je krajnjom jasnoćom ponajviše izložen u temeljnome tekstu cijele ove rabote, u knjižuljku *„Za talijanstvo prezimena u Tršćanskoj provinciji“*, savjetnika prefektore (pokrajinska uprava, *op. ur.*) Alda Pizzagalli-a, objavljenom g. 1929. i uz predgovor tajnika Nacionalne Fašističke Partije, Augusta Turatija (v. dokumente 7 i 8).¹⁷⁹

Ukratko, nasilno pripojena jadranska područja tu se smatraju „prirodnim“ granicama rimske Italije. Izvorno su, dakle, toponimi dakako bili latinski, a zatim podvrgnuti slavenskoj i njemačkoj „barbarizaciji“, što ima biti izbrisano. Na temelju iste pretpostavke i izvorno, starosjedilačko stanovništvo bilo je latinsko, i suprotno – samo latinsko stanovništvo (to jest talijanskoga govora) moglo se smatrati autohtonim.

Ostali su bili stranci, „inorodni“ (allogeni), osvajački barbari koji govore stranim jezicima: „inojezični“ (alloglotti). Vođe pak ovih, to jest „slavenski popovi i politikanti“, bili su namjerno „nagrdili“ izvorna latinska prezimena pučanstva u slavenski oblik, da bi pred svijetom prikrili njihovo talijansko obilježje: bilo je, dakle, opravdano „vratiti im“ „izvorni“ oblik iz onog „barbarskog i kopilanskog, što remeti lice zemlje i biva predmetom nepravidnog štovanja iznutra i izvana“ (Pizzagalli). U raboti „vraćanja u izvornost latinstva“, inorodni i inojezični barbari suštinski su podijeljeni u tri dijela.

Prvi, oni u „civilizaciju“ *asimilirani* „latinskom“ antonomazijom, koji jesu i imaju biti itekako zadovoljni što konačno mogu izbrisati svoje „inferiorne“ rasne i kulturne korijene, napokon primivši „lijepo“ talijansko prezime.

Drugi bijahu „*asimilandi*“ iz skupine malobrojnih „*seljaka skoro barbarske kulturne razine*“ (Pizzagalli), kojima se obraćao napor talijanskog „osloboditeljskog“ poslanja; imali su biti vrlo zahvalnima što mogu udovoljiti tim nadnaravnim ciljevima i prihvatiti nesumnjive blagodati, počam od novog imena u „*čistom i snažnom italačkome jeziku*“ (Turati), a ne više u njihovu nečistu, nepoželjnu i ograničenu barbarskom izrazu, čiju uporabu valja napustiti.

¹⁷⁹ * Dokument 7 donosi kopiju naslovnog lista Pizzagallijeve knjige, a dokument 8 pohvalu koju je napisao Augusto Turati.

Oni pak koji se, među asimiliranima, asimilandima ili, još gore, među „autohtonim“ Latinima pokazao nezahvalnim i neprijemčivim za slične povlastice, koji bi se odista tomu suprotstavili ili optuživali, bivali su „uvjeravani“ (v. dokumente 4 i 8) da promijene držanje.

Sličan ideologijski ustroj provodio je posvemašnje, već opisano, iskrivljavanje stvarnosti anektiranih područja i stanovništva. Razorne posljedice nametanja tog zlodjela već pripadaju povijesti. No njegovo strukturalno ustrojstvo koje i danas (1985.), osobito u Trstu i Gorici, utječe na dijelove politike i javnog mnijenja, zaslužuje mnogo šire istraživanje, kao i odnos s budućim i, po našem uvjerenju, susljednim razvitkom rasnog nauka i politike u Italiji.

2.4.2. *Sredstva i vrijeme*

Sredstva nasilnog postupka potalijančivanja prezimena, imena i toponima bila su u biti trojaka: upravna (administrativna), pravno-sudska (juridička) i politička.

Glede administrativnih stajališta, lokalne vlasti još od 1919. primjenjuju odluke na svoju ruku, rijetko zasnovane na pozitivnim zakonskim propisima.

Skup takvih akata – odluka i odredaba, u već činjeničnim prilikama, naknadno je utvrđivan i usavršavan posebnim zakonima.

Sve je to podupirao stalni nacional-fašistički pritisak, u već opisanim oblicima koji su od indoktrinacije išli do prijetnja, ucjena i tjelesnog nasilja.

Vrijeme provedbe toga postupka teče od 1919. do 1945. godine. Njegove, pak, političke potvrde u novoj, demokratskoj Italiji nisu, nažalost, ni do dandanas (1985.) zaključene.

2.4.2.1. *Toponimi*

Talijanizaciju toponomastike u još „neoslobođenoj“ („irredenta“, *op. prev.*) i budućoj „Julijskoj Krajini“ već su prije rata, pod Austrijom, krado-mice pokrenuli talijanski nacionalistički krugovi.

Odavna je, zapravo, liberalno-nacionalistička uprava Trsta i istarskih gradića u spisima i kartografiji rado koristila mletačko-talijanske nazive, stare ili izmišljene, imena gradskih četvrti i manjih lokaliteta, izostavljajući slavenska imena i pismo, pa i u dvojezičnim oblicima. Slično mjerilo primjenjivalo se i u gradskoj toponomastici. Izmišljanje i širenje više-manje nevjerojatnih latinskih toponima bila je zadaća nacionalističkih kulturnih društava; kako zbog učinka tako i zbog širine zahvaćenog područja, među njima je zasebno mjesto pripalo djelovanju *Društva tršćanskih planinara*

(Società degli Alpinisti Triestini), kasnije *Julijskom alpinističkom društvu* (Società Alpina delle Giulie).

Riječ je o izletničkoj i kulturološkoj organizaciji koju je 1883. u Trstu osnovala Nacionalno-liberalna stranka, kao takmaca većim mjesnim organizacijama vjernima Austriji. Slične udruge bile su utemeljene u Trentinu – *Društvo tridentinskih planinara* (Società degli Alpinisti Tridentini) i Rijeci – *Riječki planinarski klub* (Club Alpino Fiumano), istovjetnih zadaća i svrhe.

Ova oruđa kulturno-političkog okupljanja, koja su zbog svojih službenih izletničkih namjera imala široku i sumnje lišenu slobodu kretanja te izviđanja terena, ubrzo su preuzela ulogu vojne špijunaže za potrebe talijanske vojske, uključivši tu topografska priopćenja te dobivanje podataka i specijalne kartografije, i posredstvom *Talijanskog putničkog društva* (Touring Club Italiano).

Koliko zbog svoje vlastite dokumentacije i kartografije, toliko zbog one dostavljene talijanskoj vojnoj špijunaži, ova su društva umjesto službenih i izvornih toponima vrlo rado unosila one izmišljene u nacionalističkim krugovima, često drskim filološkim „obnovama“ nevjerojatnih rimskih korijena, čak i na manjim zemljišnim česticama, izvješćima o latinizaciji uporabljivanoj u dvorskom srednjovjekovlju, nesvojstvenim mletačkim oblicima...

Tako, na primjer, da se prije rata prvi put u lokalnoj, ali i vojnoj, talijanskoj kartografiji (v. dokument 16a) pojavio kasnije napušten naziv – „Cesiano“, za slovensko naselje Sežana blizu Trsta.

Uvođenje tako pretpostavljene nove toponomastike poslije 1918. smjesta su primijenile lokalne vlasti; istodobno, talijanski *Kraljevski vojno-zemljopisni zavod* (R. Istituto Geografico Militare) na vlastitoj je službenoj kartografiji mjerila 1:100.000 nastavio ubrzano potalijančivanje toponima, sve do najmanjih podrobnosti – poput kota, šuma, polja, praktički završeno 1921. (v. dokument 16b).

Ove inicijative svejedno su stvorile zamjetan toponomastički nered, u kojem se jednom te istim mjestu davalo dva ili tri naziva, zbog različnih pravopisnih prijevoda ili sažimanja izvornog toponima. Osim toga, neta-lijanski oblik još nije bio zakonski ukinut za mjesta kojima je još Austro-Ugarska priznavala dvojezično nazivlje. Isto se to, naravno, dešavalo i u anektiranom Južnom Tirolu. Radi uspostave reda u tim prilikama i konačnog ukrepljenja povrede izvornih toponima, 20. siječnja 1921. donijet je kraljevski dekret (Službeni list/*Gazzetta Ufficiale*... br. 49, od 28. veljače 1921.) s izričitom svrhom nalaganja „službenoga načina čitanja naziva općina i mjesta uključenih u anektirana područja“. Za manje značajnu toponomastiku ostala je na snazi kartografija Vojnog zemljopisnog zavoda.

Dekret je imenovao povjerenstvo (komisiju) u sastavu:

- a) dva člana koje imenuje predsjednik vlade na prijedlog vrhovnih građanskih povjerenika (generalnih civilnih komesara) za „Julijsku Krajinu“ i „Tridentinsku Veneciju“ te građanskog povjerenika u Zadru;
- b) ravnatelj Kraljevskog vojnog zemljopisnog zavoda;
- c) opunomoćenik Kraljevske akademije Linceja;
- d) opunomoćenik Kraljevskog zemljopisnog društva;
- e) opunomoćenik Talijanskog putničkog kluba;
- f) opunomoćenik Talijanskog planinarskog kluba;
- g) dva opunomoćenika mjesnih vlasti, koje predsjednik vlade imenuje na prijedlog Znanstvenog i sličnih društava „Jadranske Venecije“ (to jest „Julijske Krajine“ i Zadra) te „Tridentinske Venecije“, da se pojave po potrebi civilnih povjerenika.

Povjerenstvu je data mogućnost da „*povremeno uključi osobe s kojima nađe shodno savjetovati se*“.

Kako se vidi iz sastava povjerenstva, bilo je to tijelo u potpunoj vlasti istih onih krugova nacionalističke lokalne moći, koji su već odavno bili domislili i provodili ovu zamisao.

Na koncu rada povjerenstva, „*Službeno nazivlje općina i drugih lokaliteta na anektiranim područjima*“ postat će izvršno – kraljevskim dekretom br. 800 do 29. ožujka 1923., što ga potpisa Mussolini.

Dekret neodloživo utvrđuje da se na „*oznakama, žigovima, potvrđama državnih Vlasti i Uprave te drugih Vlasti i Administracije kojih je službeni jezik talijanski*“ moraju upotrebljavati novi nazivi, utvrđeni za „Julijsku Krajinu“ prema gore navedenim spiskovima. U pojedinačnim slučajevima, kada je novo ime bilo toliko različito te se moglo desiti da se lokalitet ne može utvrditi, bilo je dopušteno privremeno diskreciono navođenje izvornog toponima, (u zagradi i malim slovima), nakon novoga talijanskog imena.

„Gospodstvenošću“ režima i sukladno hiru nacionalističke elite, bila su tako izbrisana stoljeća i stoljeća povijesnog identiteta bezbrojnih zajednica, s političkom i kulturalnom štetom što se i dandanas (1985.) proteže na područjima koja su ostala pod talijanskom vlašću.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Autor nastavlja paragrafom posvećenim prisilnoj talijanizaciji prezimena (ss. 24-29) i imena (29-31), zatim naznačuje proceduru kako ponovno dobiti svoje prezime i izvorno ime i povrat toponima (ss. 31-33). Prema Parovelu, na područjima o kojima je riječ – oko 500.000 ljudi bilo je prinuđeno na talijanizaciju prezimena (s. 28). „U Istri se pristupilo prvim prinudnim mjerama, naređujući župnim uredima i školama da se izmijeni anagrafski zapis ne-talijanskih prezimena, prema unaprijed određenim listama“ (s. 24). „Nakon 1945. vlada nove Jugoslavije smjesta je vratila izvorna prezimena, imena i toponime koje je

2

IVAN GRAH, *Istarsko svećenstvo i nacionalna borba (1918-1943)*.¹⁸¹

Mons. Ivan Grah je svjedok po službenoj dužnosti u Biskupijskom postupku u kauzi kanonizacije Sluge Božjega (v. *gore*). Autor članka s mnogo primjera osvjetljuje okolnosti u kojima se nalazio hrvatski i slovenski kler u Istri i u drugim dijelovima „Julijske Venecije“ za vrijeme talijanske uprave, te tako omogućuje da bolje razumijemo stajalište hrvatskog klera koji je izražen u Memorandumu predanom Međusavezničkoj Komisiji (v. *niže*, IV, dok. 2), kao i stav sluge Božjega Miroslava Bulešića.

UVOD

Istra je kroz stoljeća bila stjecište višeeetničkog sastava i prožimanja slavenske, germanske i romanske kulture. U mletačkoj Istri prevladavali su talijansko-mletački jezik i kultura, u austrijskoj Istri prevladavali su barem službeno njemački jezik i kultura, a u oba je dijela najbrojnije bilo hrvatsko stanovništvo i imalo jedino podršku svećenika glagoljaša. Hrvatski se narod u Istri počeo buditi i boriti za ravnopravnost u 19. stoljeću. Pokretači toga buđenja bili su oni pojedinci kojima su župne pučke škole (1817.-1869.) bile odskočne daske na polju pismenosti i prosvjete. Župna škola u Tinjanu opismenila je i Jurja Dobrilu, premda početno na njemačkom jeziku. Kad je njemački kao nastavni jezik u tim školama doživio neuspjeh, potisnuo ga je pretežito talijanski, ponegdje hrvatski.¹⁸² Nakon ukinuća župnih škola 1869. godine nadzor nad pučkim školama preuzela je Pokrajinska vlada u Poreču. Prema ondašnjem izbornom zakonu u toj su vladi, pa tako i u školstvu i prosvjeti ključnu riječ imali zastupnici Talijani. Treba ovdje napomenuti da je neutemeljeno pisanje nekih hrvatskih i talijanskih povjesničara i pisaca da

fašizam bio promijenio na područjima koja su bila prešla pod njegovu jurisdikciju“ (s. 30), što nije ostvareno na područjima koja su ostala pod Italijom, gdje je bilo moguće ponovno dobiti svoje izvorno prezime samo na molbu onoga koji to traži. O pojedinostima v. *odje*.

¹⁸¹ * Ovaj je rad napisan za jednu drugu prigodu a objavljen je u „Zborniku radova Međunarodnog znanstvenog skupa, Zagreb, 21.-23.10.1997. Talijanska uprava na hrvatskom prostoru i egzodus Hrvata (1918.-1943.)“, Zagreb, 2001., ss. 597-615. - Budući da se radilo o referatu za jedan znanstveni skup, autor je očito nastojao biti sintetičan, stoga se je ograničio uglavnom na nabranje događaja. Radnja se temelji prvenstveno na dokumentima koje je objavio ANTONIO SCOTTÀ u svesku *I territori di confine orientale italiano nelle lettere dei vescovi alla Santa Sede, 1918-1922*, Fonti e studi di storia veneta 21, Edizioni LINT Trieste (1994), 512 stranica, i DANILO KLEN, *Neki dokumenti o svećenstvu u Istri*, Zagreb 1955., 104 s. + 25 tablica. - Autor *Pozicije* je, radi veće jasnoće, unio u tekst mons. Graha pokoju manju dopunu i dodao koju bilješku.

¹⁸² Bogata arhivska građa o župskim školama pohranjena je u Dekanatskom arhivu u Pazinu i u Pićnu.

je austrijska vlada podržavala talijanske odnosno hrvatske zahtjeve na štetu drugih. Koji će biti nastavni jezik u školama i u upravi odlučivale su komunske odnosno gradske vlasti, kasnije Porečki sabor, a središnja je vlada odluke prihvaćala i propisivala. Tako su pokrajinske vlasti u Poreču diljem Istre otvarale talijanske pučke škole, jer su sabornici Talijani imali većinu zastupnika u saboru. Lega nazionale otvarala je talijanske škole počevši od 1893. godine i po hrvatskim selima. Na poprištu se pojavila i Družba Sv. Ćirila i Metoda za Istru i 1896. otvorila prve hrvatske pučke škole u Istri i time počela smišljenije buditi narodnosnu svijest i donekle zaustavljati odnarođivanje hrvatske djece.¹⁸³

CRKVENO USTROJSTVO

U crkvenoj organizaciji u Istri zadnje razgraničenje provedeno je 1828. godine bulom pape Leona XII.-njome je bila podijeljena na Porečko-pulsku i Tršćansko-koparsku biskupiju.¹⁸⁴ Na tim su se biskupskim stolicama redali i biskupi hrvatske, slovenske, njemačke i talijanske narodnosti, a u svećeničkim je redovima pored tih narodnosti bilo i svećenika češke, moravske i slovačke narodnosti. Svećenici slavenske narodnosti bili su pretežito namješteni u manjim i zabitijim župama. Ali nisu za takvo namještenje bili krivi biskupi, kao što im to predbacuju neki pisci, jer je tada vladalo tzv. patronatsko pravo, zaostalo iz srednjega vijeka. Prema tom su pravu vladari, plemići, gradske ili komunske uprave birali i predlagali kandidate za župnike i kapelane, a biskup ih je redovito potvrđivao i uvodio u službu. Takav je postupak bio na snazi do pada Italije 1943. godine.¹⁸⁵ Spomenuti su župnici i kapelani morali paziti da se ne zamjere svojim patronima ako su željeli sačuvati bolju župu ili službu.

Gorička bogoslovija i sjemenište, počevši od Gajeva pokreta a naročito nakon zadnjih desetljeća prošloga stoljeća, bili se, u dosluhu sa senjskim i zagrebačkim kolegama, središte i kovačnica narodnosnog osvješćivanja hrvatskih bogoslova Istre i kvarnerskih otoka. Iste su osjećaje gajili i u djelo provodili slovenski, dalmatinski, češki i slovački svećenici

¹⁸³ Opširnije o školama: usp. VIKTOR CAR EMIN, *Moje uspomene na Družbu sv. Ćirila i Metoda za Istru*, Zagreb, 1953.; MATE DEMARIN, *Hrvatsko školstvo u Istri između dva rata*, Sisak, 1972., i ISTI, *Hrvatsko školstvo u Istri*, Zagreb, 1978.; VJEKOSLAV BRATULIĆ, *Dokumenti o obrani i istrebljenju hrvatskih škola u Istri pod Italijom*, Zagreb 1955.; BOŽO MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, 1 (unaprijed: *Hrvatski*, 1), Pazin, 1967.

¹⁸⁴ *Crkva u Istri*, Pazin, 1991., ss. 19-20.

¹⁸⁵ Šematizmi: *Prospetto delle diocesi di Trieste e Capodistria, Trieste 1940; Stato personale e locale delle unite diocesi di Parenzo e Pola*, Poreč 1942.

koji su službovali po istarskim župama do Prvog svjetskog rata, a mnogi i za vrijeme talijanske vladavine.¹⁸⁶

POSLEDICE PRVOG SVJETSKOG RATA

Prvi svjetski rat (1914.-1918.) paralizirao je gotovo sav nacionalni, kulturni i politički rad u Istri. Budući da je Kraljevina Italija bila saveznica Austro-Ugarske Monarhije i Njemačke, istarski su talijanski nacionalisti demonstrativno nastupali protiv istarskih Hrvata, narodnjaka i njihovih političkih vođa pa su austrijske vlasti zbog njihovih podvala i prijava počele zatvarati narodnjake i svećenike. Prvi su bili na udaru i zatvoreni u ljubljansku tvrđavu svećenici Luka Kirac i Šime Červar i neki istaknutiji hrvatski intelektualci, a Božo Milanović kao pićanski kapelan odležao je nekoliko mjeseci u pazinskom zatvoru.¹⁸⁷ Pazinski su Talijani tada poslali popis hrvatskih narodnjaka i svećenika koje bi vlasti trebale zatvoriti, ali pazinski zapovjednik, kapetan Šorli, nije poduzeo ništa protiv prijavljenih osoba. Italija je 4. svibnja 1915. istupila iz trojnog saveza s Austro-Ugarskom i Njemačkom i priključila se Antanti, uz obećanje da će nakon rata dobiti Julijsku pokrajinu. Potom su austrijske vlasti odvele u zatočeništvo više stotina talijanskih nacionalista i iredentista iz Istre, ukinule su Pokrajinski sabor u Poreču i talijansku gimnaziju u Pazinu. Drugi su Talijani uspjeli pobjeći u Italiju. Svi sposobni mladići i muževi od 18 do 50 godina ratovali su i ginuli na raznim bojišnicama, a oko 50 tisuća žena, djece i starijih osoba iz južne Istre bilo je evakuirano i oko tri godine provelo u logorima Austrije, Češke i Mađarske.¹⁸⁸

ISTRA POD ITALIJOM

Svršetkom rata 1918. Italija je okupirala obećanu joj Julijsku pokrajinu, Rijeku, kvarnerske otoke i Zadar. Ratno i poratno oduševljenje da će Istra biti pripojena Hrvatskoj u Kraljevini SHS splasnulo je kad ju je talijanska vojska zauzela. Narodnjaci su morali sakriti hrvatske trobojnice do boljih dana jer su ih osvajači skidali i palili.

Talijanske su vojne vlasti prvih godina nakon zauzimanja Istre, donkle, poštivale austrijsko zakonodavstvo i stanje zatečeno u prosvjeti i

¹⁸⁶ BOŽO MILANOVIĆ, *Hrvatski*, 1, ss. 181-192.

¹⁸⁷ ISTI, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, 2, (unaprijed: *Hrvatski*, 2), Pazin, 1973., s. 463.

¹⁸⁸ *Ondje*, ss. 467-468.

školstvu. Tako u jednom službenom izvješću od studenoga 1920. godine talijanske vlasti ističu da su, vođene duhom pravednosti i političke nepristranosti, otvorile što više hrvatskih i slovenskih škola na području Julijske pokrajine te da je početkom studenoga iste godine djelovalo 316 slovenskih pučkih škola, 107 hrvatskih i 13 njemačkih pučkih škola, hrvatska učiteljska škola u Kastvu i slovenska u Tomaju te niža slovenska gimnazija u Idriji.¹⁸⁹ U svim hrvatskim školama katehizirali su hrvatski svećenici, predavali hrvatski učitelji i učiteljice i služili se čitankom Frana Bafa. Čitanka je bila osiromašena jer su talijanski cenzori iz nje izbacili sva štiva koja su govorila i veličala Hrvatsku! Otada su hrvatske škole bile potiskivane do konačnog istrebljenja u školskoj godini 1923.-1924.¹⁹⁰

Gorički nadbiskup metropolit Franjo Sedej oštro je prosvjedovao-pismom od 15. studenoga 1919. kod predsjednika talijanske vlade u Rimu, a prijepis s prilogima poslao državnom tajniku Svete Stolice-protiv toga je novoimenovani generalni civilni komesar za školstvo u Trstu, inače ateist i antiklerikalac, uveo nepotrebne novotarije u školski program za Julijsku pokrajinu, što je vjeronauk svrstao u izborne predmete i oduzeo mu crkveni nadzor.¹⁹¹ Hrvatski učitelji i učiteljice koji su i dalje ostali u službi dobili su premještaj smjesta po Italiji i tamo se odnarođili. Drugi su bili protjerani u Jugoslaviju ili su sami pobjegli ili se iselili u treće zemlje. U Istri su ostali jedino svećenici na braniku naravnih prava hrvatskih vjernika.

PROGON SVEĆENIKA

Uza sva svečana i zvučna obećanja talijanskih vlasti da će poštivati nacionalnu i vjersku slobodu istarskih Hrvata, počele su one sustavno progoniti svećenike u okupiranoj pokrajini. U obranu klera i vjernika Julijske pokrajine ustao je ljubljanski biskup Anton Jeglič. On je 7. ožujka 1920. predvodio delegaciju svećenika u Vatikan i ondje predao spomenicu koju su potpisali čelnici Družbe svećenika Sv. Pavla i po jedan dekan iz Trsta, Gorice i Ljubljane. Jeglič je predlagao da Sveta Stolica objedini sve bisku-

¹⁸⁹ *Brevi cenni sull'azione spiegata del Governo italiano nella Venezia Giulia dalla data dell'armistizio al novembre 1920*, Trst, 1921, ss. 17-18.

¹⁹⁰ MATE DEMARIN, *Hrvatsko školstvo u Istri između dva rata*, Zagreb, 1972., ss. 55-65. *Autor na 223 stranice opisuje položaj hrvatskih škola u Istri prije Svjetskog rata i njihovo progresivno uklanjanje koje je otpočelo odmah po talijanskoj okupaciji i dovršeno pod fašizmom. U svom prikazu mons. Grah tek vrlo kratko navodi tu činjenicu, no radi se o području na kojem su se talijanske vlasti osobito žestoko obušile u svrhu denacionalizacije „inorodnog“ stanovništva.

¹⁹¹ ANTONIO SCOTTÀ, *I territori di confine orientale italiano nelle lettere dei vescovi alla Santa Sede*, Trst, 1994., s. 120.

pije goričke metropolije u goričku nadbiskupiju izravno podvrgnutu Svetoj Stolici, da ona bude crkveno samostalna za hrvatske i slovenske vjernike u granicama Kraljevine Italije, da u Trstu stoluje pomoćni biskup za Hrvate i Slovence, da kvarnerski otoci dobiju generalnog vikara, da se mogu osnivati nacionalne župe te da se uvede staroslavenski jezik u bogoslužje. Tim se prijedlozima usprotivio gorički nadbiskup, metropolit, Franjo Sedej, ali zamolio je da Sveta Stolica brani nacionalna prava hrvatskih i slovenskih vjernika Julijske pokrajine, koja je ušla u sastav kraljevine Italije.¹⁹²

STANJE U TRŠČANSKO-KOPARSKOJ BISKUPIJI

Gorički nadbiskup metropolit Franjo Sedej 25. srpnja 1921. odaslao je pismo papi Benediktu XV. i priložio opširno izvješće o fašističkom nasilju izvedenom u 28 župa Tršćansko-koparske biskupije.¹⁹³ Sedej dokumentira i opisuje kada su fašisti i talijanske vojne vlasti iz ondašnjeg područja biskupije protjerali ove župnike: Šimu Defara, župnika i dekana u Voloskom; Antuna Kosira, župnika u Lovranu; Ivana Žigantea, župnika u Mošćenicama. Fašisti su najprije provalili u župnu crkvu za vrijeme službe Božje, rastjerali vjernike iz crkve, porazbijali crkveni namještaj, zatim provalili u župni stan, spalili župni arhiv, pokrali novac i opljačkali inventar. U Vranji su karabinjeri uhitili župnika Ivana Ujčića, koji je bio primio na stan jednog učitelja koga su vlasti progonile, a zatim su ga i protjerali. Umirovljeni Pravdoslav Filiplić upravljao je prostranom župom Žminj do dolaska novog župnika. U korizmi 1921. domaći su ga fašisti prisilili da napusti Žminj te da se vrati u rodni Lindar, gdje su ga nastavili progoniti pazinski fašisti. Tinjanski je župnik Josip Kraljić ispovijedaao vjernike u susjednoj župi Kringa. U crkvu su nahrupili fašisti i naredili mu da pod prijetnjom smrti odmah napusti Istru. Zatim su se vratili u Tinjan, provalili u župni stan, pokrali vrednije predmete, a ostalo uništili. Dana 6. svibnja 1921. fašisti su jurišali na župni stan u Kringi, gdje je privremeno župnikovao domaći sin Božo Milanović. Uništili su mu sav inventar i bacali ga kroz prozore, u podrumu mu uništili ljetinu i pretočili vino. Milanovića su zlostavljali, zatim ga uhitili i odveli u Pazin. Nakon uhićenja najprije su ga povelili u šumu, gdje su ga oko četiri sata čuvala petorica dobro naoružanih fašista. Zatim su ga doveli do ceste i ondje još tri sata čekali vozilo da ga otpreme u Pazin, a iz Pazina u Pulu. U Puli ga je jedan fašist pištoljem udario ispod lijevog oka, ne povrijedivši mu za sreću oko. Drugi su ga udarali po glavi. Zatim su ga odvezli u sjedište fašističke organizacije i ondje mu

¹⁹² *Ondje*, ss. 123-126.

¹⁹³ *Ondje*, ss. 129-135.

se izrugivali. Ondje je probdio noć. Krvlju, koja mu je tekla iz rane, okrvavio je pod. Sutradan su ga fašisti izručili policijskom komesaru, koji je sastavio zapisnik i zatim ga pustio na slobodu. Ipak je morao prije fašistima potpisati izjavu da će napustiti župu za vrijeme održavanja parlamentarnih izbora (15. svibanj 1921.). Kasnije su tri fašista bila kažnjena sa po 10 dana zatvora zbog zlostavljanja Bože Milanovića. Samo dva dana nakon napada na Božu Milanovića, 8. svibnja 1921. fašisti su naredili Liberatu Slokoviću, župniku u Svetom Petru u Šumi, da u roku od dva dana nestane iz župe ne želi li doživjeti ono što je doživio Božo Milanović.

U Buzetu je službovao Franjo Flego, župnik i dekan. Jedne noći fašisti su u prisutnosti karabinjera dva sata navaljivali na župni stan i župniku prijetili smrću. Iznenadili su ga danju 10. svibnja 1921. i premlatili ga pred prisutnim karabinjerima, upirali u nj pištolj i nad glavom mu se poigrali ručnom bombom. Provalili su zatim u župni stan, uništili mu knjižnicu i neke zidne slike, odnijeli župni i dekanatski pečat, spalili neke knjige i u podrumu uništili što su zatekli. Zatim su ga odveli u župnu crkvu, u sakristiji uništili hrvatski obrednik, a na pjevalištu sve knjige. Putem od župnog stana do crkve zlostavljala ga je fašistička rulja. Na rastanku su mu naredili da u roku od 48 sati napusti Buzet. Međutim župnik i dekan Flego nije se htio maknuti iz Buzeta dok ga njegov biskup ne razriješi službe. Iz župe Draguč morao je nestati župnik Vinko Žigulić jer su mu fašisti zaprijetili da će ga inače ubiti.

Dana 4. svibnja 1921. došao je na red fašističkog divljanja Šime Červar, župnik u Zrenju. Toga je dana u Župni stan provalilo dvadesetak fašista, razmilili su se po sobama, uništili pokućstvo, izbacili ga na ulicu i ondje zapalili. Zatim su vandali prisilili župnika da im otvori župni ured i blagajnu Posujilnice, gdje su sve uništili. Na odlasku su župniku i njegovoj majci najavili skori povratak. I 14. svibnja, uoči prvih političkih izbora, fašisti su ispunili obećanje. Svoj su drugi pohod opravdali optužbom da je župnik Červar huškao narod protiv talijanskih vlasti. Toga su ga dana pred vratima župne crkve sačekali karabinjeri i nakon službe Božje uhitili. Odveli su ga u Oprtalj i ondje izvrgli ruglu. Nad njim se izživljavao, izrugivao ga i vrijeđao talijanski živalj, a isti karabinjeri su ga batinali, slomivši mu čeljust. Nakon toga svezali su ga debelim lancem i odvezli u Motovun. Ondje su mu nasilnici ugurali u ruke talijansku zastavu, vodili ga gradićem i silili ga da stalno viče: "Eviva l'Italia! (Živjela Italija)". Za vrijeme ophoda gurnuli su ga u jednu kaljužu i konačno strpali u zatvor. U zatvoru su ga držali 39 dana. Ne dokazavši mu nikakvu krivicu pustili su ga kući 21. lipnja 1921. Na odlasku je još morao podmiriti 800 lira za zatvorsku prehranu! Kroz čitavo vrijeme Červarova tamnovanja župa od 1700 vjernika ostala je bez službe Božje.

Iz pazinskog franjevačkog samostana bila su protjerana tri franjevca, koje su nadomjestili talijanski franjevci.¹⁹⁴

STANJE U POREČKO-PULSKOJ BISKUPIJI

Gorički nadbiskup, metropolit Franjo Sedej u izvješću od 25. srpnja 1921. godine spomenuo je da je već ranije porečko-pulski biskup Trifun Pederzoli (1912.-1941.) opširnije izvijestio Državnog tajnika Svete Stolice o bolnim nasiljima i nepravdama koje su fašisti izveli nad njegovim svećenicima, bilo Hrvatima, bilo Talijanima,¹⁹⁵ te će on kao metropolit ukratko nabrojiti i opisati aktualno stanje.¹⁹⁶ Svoje su župe morali napustiti ovi hrvatski svećenici Porečko-pulske biskupije: Nikola Šutić, župnik i dekan u Kanfanaru; Antun Janko, kapelan svetišta Majke Božje u Hreljićima; Ljubomir Nikolić, upravitelj župe Svetoga Martina kod Labina; Dinko Marojević, umirovljeni svećenik u Bačvi kod Poreča; Luka Kirac, župnik u (Medulinu), koji već tri godine živi u zatočeništvu u Rakotulama. Dana 7. svibnja 1921. fašisti su dojurili u selo i ne našavši župnika kod kuće seljanima su zaprijetili: "Raccotole andra' per aria come Carnizza (Rakotole će biti dignute u zrak kao i Krnica)".¹⁹⁷ Prijetnje i izrugivanja doživljavaju svećenici: Demetrij Ćurković, Zadrani, župnik u Motvoranu i Krnici, (kasnije su ga fašisti i talijanske vlasti počele cijeniti jer se zalagao za smirivanje tzv. Proštinske bune), zatim Franjo Livić, župnik u Filipani; Kukalić, župnik u Pomeru; Antun Ortolani, župnik u Ližnjanu; Vjekoslav Vijković, župnik u Valturi, te Petar Šantić, župnik u Kašteliru.

U Porečko-pulskoj biskupiji fašistička zlostavljanja i progon proživljavali su i svećenici Talijani: don Lorenzo Bertagnolli, rodom iz Trenta, župnik u Novoj Vasi kod Poreča: u njegovoj odsutnosti fašisti su prisilili sakristana da im otvori crkvu te su iz sakristije odnijeli sve hrvatske

¹⁹⁴ U popisu koji donosi A. SCOTTÀ, *n. dj.*, ss. 129-138, od 28 nasilničkih djela fašista protiv slovenskog klera u Tršćansko-koparskoj biskupiji, izostavljeni su slučajevi pod br.18 i 19. Pod tim brojevima je opis fašističkih nasilja nad mons. Matejem Dubrovićem, župnikom u Lovrečici i nad Ivanom Mandićem, župnikom u Kaštelu: prvi je uspio pobjeći u Novo Mesto, drugi u Karlovac. Talijanske im vlasti nisu dopustile povratak u župe kako je zahtijevao biskup. Usp. DANILO KLEN, *Neki dokumenti o svećenstvu Istre*, Zagreb, 1955, s.14.

¹⁹⁵ Antonio Scottà nije prepisao Pederzollijevo izvješće Svetoj Stolici, jer Porečko-pulska biskupija nije bila granična biskupija.

¹⁹⁶ ANTONIO SCOTTÀ, *n. dj.*, ss. 137-139.

¹⁹⁷ Ova fašistička prijetnja podsjeća na pobunu seljaka na Proštini kod Pule od 4. do 7. travnja 1921. prigodom prvih talijanskih izbora, koja je bila ugušena u krvi. Fašisti su spalili sela Šegotić i Vareške, a druga su sela opljačkali i više odraslih muškaraca zatvorili. Usp. BOŽO MILANOVIĆ, *Hrvatski*, 2, s. 569; *Prilozi o zavičaju*, 5, Pula 1988., ss. 12-20.

knjige i molitvenike i nekoliko tzv. "Ščaveta", tj. hrvatske liturgijske knjige odobrene od Svete Stolice. Kasnije su isti fašisti zaprijetili teškim posljedicama župniku prijavi li slučaj sudskim vlastima. Don Luigi Brandolise, rodom iz Trenta, kapelan u Kaldiru kod Motovuna, branio je prava hrvatskih vjernika te su ga zbog toga fašisti progonili. Istu sudbinu doživljavali su don Giovanni Cecco, istarski Talijan i župnik u Vižinadi, te mons. Angelo Palaoro, rodom iz Trenta, kanonik i župnik u Motovunu.

U zaglavlju opširnog izvješća o fašističkim nasiljima protiv svećenika i Crkve u Julijskoj pokrajini gorički nadbiskup, metropolit Franjo Sedej nabraja i ove nepravde: nove talijanske vlasti i fašisti nasilno su zatvorili bezbroj hrvatskih i slovenskih škola, devastirali školske zgrade, a mnoge učitelje i učiteljice zatvorili ili protjerali. Najgore su prošli učitelj i škola u Buzetu. Školska je zgrada pretrpjela štetu od oko 80.000 lira. Fašisti su porušili i zapalili mnogo kuća, čak i cijela sela u Krnici i okolici, uz odobrenje, i čak sudjelovanje civilnih vlasti u tim zlodjelima. Tijekom izborne promidžbe više je hrvatskih i slovenskih glasača ubijeno. U mnogim župama svećenici više ne propovijedaju hrvatski i slovenski, bojeći se fašističkih zlostavljanja. Fašistička organizacija u Pazinu svojata sebi biskupsko pravo te je 21. srpnja 1921. odaslala svim župnim uredima okružno pismo broj 86/21. kojim je naredila uvođenje talijanskog i latinskog jezika u službeno poslovanje. Fašisti su već 13. srpnja 1920. godine spalili Narodni dom u Trstu, zatim domove u Puli i u Rijeci, a bombama su uništili hrvatske i slovenske tiskare u Trstu, Gorici, Pazinu, Puli, na Sušaku i drugdje. Fašistička su „junačka djela“ nadmašila i nedjela davnih Vandala, Huna i Turaka u ovoj pokrajini. Stoga su ovi narodi duboko ogorčeni na vlasti koje se ne brinu za sigurnost svojih građana - završava svoje žalosno izvješće papi Benediktu XV. gorički nadbiskup metropolit Franjo Sedej. Državni tajnik kardinal Pietro Gasparri otpisom od 12. kolovoza 1921. zahvalio se nadbiskupu Sedeju za primljeno iscrpno izvješće i priložio prijepis službenog prosvjeda koji je papa uputio talijanskim vlastima protiv svetogrđnih izgreda koje su doživjeli toliki svećenici u goričkoj metropoliji.¹⁹⁸

BISKUP ANDRIJA KARLIN (1911.-1919.)

Tršćanski biskup mons. Andrija Karlin, slovenski rodoljub i carev vjerni podanik, zamjerio se tršćanskim Talijanima, zatim talijanskim vojnim i civilnim vlastima te fašistima. Biskup je od 24. listopada 1918. dalje upisivao u Dnevnik nasilja i nepravde koje su osvajačke vlasti činile ili dopuštale. Tako su već 5. studenog domaći Talijani protjerali iz Savudrije

¹⁹⁸ ANTONIO SCOTTÀ, *n. dj.*, ss. 139-141.

župnika don Vittoria Vasellija, a 9. studenog iz Momjana župnika don Giovannija Casola: obojica su bili Talijani, ranije privrženi austrijskim vlastima; 19. studenog mjesni je talijanski odbor bez biskupova znanja i odobrenja namjestio u Momjan za župnika nekog svećenika Franceschinija. Istog su dana talijanske vlasti protjerale iz Kaštela župnika Ivana Mandića; 24. studenog iste su vlasti protjerale iz Vranje kod Boljuna župnika Ivana Ujčića, a 10. prosinca iz Lovrečice kod Novigrada župnika mons. Mateja Dubrovića. Dana 21. prosinca biskup je zatražio od talijanskih vlasti da prestanu progoniti svećenike i stvarati političke mučenike; 22. prosinca zapovjednik vojne posade u Grožnjanu zabranio je Franji Marčinku, župniku u Završju, da dalje propovijeda na hrvatskom jeziku, a 24. studenog ista je zabrana pogodila Miroslava Glavića, kapelana u Servoli kod Trsta.

Dana 29. studenog 1918. tršćanski su studenti i fašistički demonstranti provalili u prostorije biskupske palače u Trstu, razbili namještaj, razbacali knjige i službene spise, uništili više slika. Najdrskiji su provalili i u biskupovu kancelariju, prijetili mu smrću, dogurali ga do prozora i zahtijevali da viče „Eviva l’Italia!“ pred talijanskom zastavom koju su sami ranije izvjesili. Biskupov tajnik, mons. Ivan Mandić dotakao je izvješenu zastavu i time spasio biskupa daljnjih zlostavljanja. „Patriotski junaci“ uz druge predmete odnijeli su i biskupov dnevnik koji je kasnije dospio u Vatikanski arhiv.¹⁹⁹

Za vrijeme talijanske okupacije Julijske pokrajine vojni biskup za ove krajeve bio je mons. Angelo Bartolomasi, sa sjedištem u Bologni. On je ovlastio vojnog kapelana don Michelangela Rubina da uspostavi vezu s biskupima i da posjeti župnike. Rubino je povjereni zadatak prerevno obavio, obišao je i više istarskih svećenika i u izvješću od 1. travnja 1919. gotovo sve opisao kao mrzitelje i progonitelje Talijana, kao zagrižene hrvatske nacionaliste koji se služe crkvom za raspirivanje etničkih sukoba i trzavica među vjernicima, kao aktivne i bučne političke borce na trgovima, u krčmama i na sastancima, kao kolovođe nasilnika, danguba, ološa i bivših špijuna te da bi se o njima mogle i knjige napisati. Iz hrvatske Istre nabrojio je ove svećenike: Vranjac, župnik u Materadi; Vaselli, župnik u Savudriji; Kalac, župnik u Pazinu; Filipić, župnik u Žminju. Vojni kapelan Rubino stekao je dojam da je glavni krivac za sve nabrojene negativnosti u kleru sam biskup Karlin, „koga Hrvati izruguju, Talijani ne haje za njega, a Slovenci ga se srame!“ Pri kraju izvješća don Rubino kuje u zvijezde rad i zalaganje vojnih kapelana i svećenika vojnika: oni zdušno i na opće zadovoljstvo vjernika djeluju u župama koje su ostale bez svojih župnika.²⁰⁰

¹⁹⁹ *Ondje*, ss. 190-200.

²⁰⁰ *Ondje*, ss. 248-251.

Kad je biskup Karlin saznao za Rubinov obilazak župnika, zamolio je 30. studenog 1918. papinog izaslanika, benediktinca Petra Bastiena, da spomenuti vojni kapelan bude odavde premješten, jer mu čini mnoge budalaštine (tante fesserie) u biskupiji, a došao je u ove krajeve da u dogovoru s vojnim i civilnim vlastima namjesti talijanske svećenike u hrvatske i slovenske župe iz kojih su župnici bili protjerani.²⁰¹ Biskup Andrija Karlin uvidio je da mu je nemoguće dalje voditi tršćansko-koparsku biskupiju, pa ga je papa u prosincu 1919. razriješio službe, imenovao ga naslovnim biskupom, kućnim prelatom i asistentom papinskog prijestolja, a 1923. mariborskim biskupom.

Početak 1919. godine mornarički je vojni kapelan Giovanni Quinci bio zadužen da posjeti župnike u okolici Pule i Rovinja te biskupa Trifuna Pederzollija u Poreču i da ih pridobije za djelovanje na potalijančivanju svojih župljana. Quinci je sugovornike svrstao u suradnike, ravnodušne i protivnike. Vojnim je pretpostavljenim vlastima predložio da bi trebalo maknuti iz njihovih župa svećenike koji se protive uvođenju talijanske propovijedi, iako su svi žitelji Hrvati kao primjerice u Valturi. Kapelana je razočarao svojim stavom i biskup Trifun Pederzolli.²⁰²

BISKUP ANGELO BARTOLOMASI (1920.-1923.)

Novoimenovani tršćansko-koparski biskup mons. Angelo Bartolomasi, dotadašnji talijanski vojni biskup, doskora je razočarao fašiste i talijanske vlasti, a ugodno iznenadio Hrvate i Slovence svojom pravednošću i pastirskom brigom. U pismu od 25. svibnja 1921., koje je uputio osobno papi Benediktu XV., opisao je „najžalosnije događaje“ koji u zadnje vrijeme pogađaju jednu biskupiju: u predizbornoj kampanji množe se fašističke grupe i danomice napadaju, zlostavljaju i premlaćuju svećenike, odvođe ih iz župa ili prisiljavaju na bijeg. Prognali su više od 20 slavenskih svećenika a 10 ih je još u progonstvu, a njihove su župe bez redovitog bogoslužja. Skupine od 20 do 40 mladih fašista iz Pazina, Poreča, Pule i drugih mjesta siju teror po manjim selima Istre, pale hrvatske i matične knjige po župnim uredima, prijete paležom župnih kuća progovore li svećenici hrvatski ili slovenski u crkvama. Prijetnje se ponegdje i ostvaruju. Biskup navodi zlostavljanja svećenika Bože Milanovića u Kringi, Šime Červara u Zrenju, župnika u Buzetu i Boljunu. Biskup je više puta tražio da vlasti brane svećenike, ali bezuspješno, a od svećenika je zahtijevao izvještaje o ne-

²⁰¹ *Ondje*, ss. 184, 197, 208.

²⁰² DANILO KLEN, *n. dj.*, s. 9.

milim događajima. Međutim, tih izvještaja nema, jer su svećenici zastrašeni ili protjerani.²⁰³

Papa Benedikt XV. 2. kolovoza 1921. osobno je odgovorio biskupu Bartolomasiju, požalio progon tolikih svećenika u Istri, osudio fašističke kaznene pohode s prolijevanjem krvi samo zato što su dotični svećenici ponikli iz svog naroda, govore istim jezikom i brane vjernike povjerene zakonitoj crkvenoj vlasti. Papa je osudio i nemarnost državnih vlasti da ne sprečavaju navedena nasilja i ne kažnjavaju počinitelje, ali je nemoćan da išta poduzme zbog nesređenih odnosa između Svete Stolice i talijanskih vlasti. Papa može jedino moliti Svevišnjega da zavlada onaj mir za kojim svijet teži već mnogo godina i među ožalošćenom djecom „čiji je krik boli dobro do nas“.²⁰⁴

Kako je u Trstu dočekano papino pismo, biskup Bartolomasi je 29. kolovoza 1921. obavijestio kardinala Gasparri-ja, započinjući: „Visoka i energična riječ Svetoga Oca, kako sam pisao Vašoj Eminenciji, postigla je najbolji utisak kod slavenskog dijela ovih krajeva, a uznemirila je liberalni ambijent. Sva četiri liberalna lista u Trstu podigla su svoj glas protiv pretjeravanja – kako kažu – u papinom pismu i protiv onih koji su informirali Svetu Stolicu, među kojima je posebno na nišan uzet potpisani“. Posebice, Direktorij Tršćanskih fašističkih odreda (Direttorio del Fascio Triestino di Combattimento) poslao je 31. kolovoza 1921. biskupu „dnevni red izglasan na zasjedanju od 26. o. mjes. kao odgovor na poruku Svetoga Oca mons. Bartolomasiju“, izražavajući i svoje žestoko negodovanje za takav postupak u kojem nazrijeva „nisku političku špekulaciju obzirom na fašistički pokret u pokrajini“. Direktorij opravdava fašistički postupak protiv dijela slavenskih svećenika koji su politički podržavali iredentistički duh slavenskih masa na štetu Italije. Direktorij odbacuje optužbu da su fašisti izvodili djela uperena protiv vjere slavenskoga naroda. Fašizam, premda se bori s protudržavnim strankama, nije antiklerikalan, poštuje načelo slobode

²⁰³ ANTONIO SCOTTÀ, *n. dj.*, s. 219-220. - *Pod datumom 21. svibnja 1921. biskup Bartolomasi obraćajući se kleru i vjernicima biskupije napisao je: „Prosvjedujem protiv navala poduzetih protiv crkava, protiv župnih kuća i župnih ureda. Prosvjedujem protiv uništavanja knjiga, matičnih knjiga, slika, pokućstva i namještaja u crkvama. Prosvjedujem protiv prijetnji oružjem, bijesnih zlostavljanja, udaraca i rana zadanih našim župnicima i kapelanima, koji su, protjerani i prisiljeni bježati, morali napustiti više od 10 župa koje su ostale bez vjerskih obreda i duhovne skrbi... Iskreno ne bih bio nikada pomislio da ću biti prisiljen izvršiti ovu prežalosnu dužnost...“. ANTONIO SCOTTÀ, *n. dj.*, s. 216-218; latinski tekst dokumenta u *Acta Curiae Episcopalis Tergestino-Justinopolitanae*, Br. 4/1921., ss. 45-58.

²⁰⁴ ANTONIO SCOTTÀ, *n. dj.*, ss. 224-225. (latinski tekst u *Supplementum ad "Acta Curiae Episcopalis"*, Br. 5/1921: Responsum Summi Pontificis ad litteras Excell.mi ac Rev.mi Episcopi diocesani; FRAN BARBALIĆ, *Vjerska sloboda Hrvata i Slovenaca u Istri, Trstu i Gorici*, Zagreb, 1931., ss. 58-59.

misli, priznaje slavenskom kleru pravo obavljanja vjerske službe u crkvama, ali će i dalje nastupati protiv dijela klera koji se bude usudio koristiti propovjedaonicu, sakristiju i školu za političku propagandu i zaoštavanje međunacionalnih nesuglasica, što se protivi zdravim vjerskim načelima koja bi iznad svakog rasnog pitanja (*questione di razza*) morala težiti k bratimljenju naroda.²⁰⁵

Papino pismo je upućeno tršćansko-koparskom biskupu Bartolomasiu imalo silan odjek u tisku, naročito u Parizu i u Trstu. Zbor svećenika sv. Pavla sa sjedištem u Gorici 23. rujna 1921. zahvalio je Svetom Ocu za očinsku brigu iskazanu hrvatskim i slovenskim vjernicima Julijske pokrajine, a fašisti i talijanske vlasti počele su voditi javnu i podmuklu kampanju protiv biskupa, sve dok on nije napustio biskupsku stolicu „iz zdravstvenih razloga“.²⁰⁶

POSLIJE PRIPOJENJA ISTRE ITALIJI

U nedjelju 13. ožujka 1921. istarski su Talijani proslavili ujedinjenje posljednjeg komadića domovine (*estremo lembo della Patria*). Božo Milanović ranije je bio nabavio i izručio veću količinu crnog platna krojaču i narodnjaku Marku Kopitaru iz Svetoga Petra u Šumi, zamolivši ga da sašije što više crnih zastava. Te su zastave noću uoči proslave pouzdani mladići raznosili i kao znak žalosti povješali na visoka stabla i stupove od Svetoga Petra do Poreča.²⁰⁷ Nakon aneksije Istre Italiji uza sva obećanja život je za hrvatski narod i narodnjake, za hrvatsku inteligenciju i svećenike, postajao sve teži i opasniji. Počeo je egzodus preko Rapalske granice u Jugoslaviju i trajao do 1940. godine, kad je svećenik Toma Banko iz Opatije radije ilegalno pobjegao u Jugoslaviju, negoli da ga talijanska policija odvede u zatočeništvo.²⁰⁸

Gorički je nadbiskup Franjo Sedej kao metropolit izvijestio papu Benedikta XV. koliko je bilo svećenika stradnika od okupacije Julijske pokrajine do 25. srpnja 1921. godine.²⁰⁹ Tršćanski su biskupi Andrija Karlin i Angelo Bartolomasi, kasnije i Alojzije Fogar (1924.-1936.) i porečko-pulski biskup Trifun Pederzolli taj im broj nadopunili. Fran Barbalić svoja je istraživanja protegnuo i na dio ljubljanske biskupije, na Liburniju, kvarner-

²⁰⁵ ANTONIO SCOTTÀ, *n. dj.*, s. 225, bilj. 1.

²⁰⁶ *Ondje*, ss. 229-230.

²⁰⁷ BOŽO MILANOVIĆ, *Istra u dvadesetom stoljeću*, 1, (unaprijed: *Istra*, 1), Pazin, 1992., s. 68.

²⁰⁸ SERGIO GALIMBERTI, *Santin – Testimonianze dall'archivio privato*, Trst, 1996., s. 182.

²⁰⁹ ANTONIO SCOTTÀ, *n. dj.*, ss. 129-135 i 137-139.

ske otoke i Zadar. Barbalićeva statistika obuhvaća svećenike stradalnike od talijanske okupacije ovih krajeva tj. od 1918. do konca 1931. godine. Pisac je u abecednom popisu nanizao imena 149 svećenika zatočenih širom Italije, zatvorenih u pokrajini i protjeranih preko granice. U popis nije uveo 77 redovnika, 47 klerika i 56 braće laika ili ukupno 180 osoba iz 15 samostana. Stoga bi prema Barbalićevoj statistici bilo ukupno 329 svećenika i redovnika zatvaranih u pokrajini, zatočenih po Italiji i protjeranih iz Kraljevine Italije.²¹⁰ Fran Barbalić nije uveo u svoj popis imena barem desetorice svećenika koji su uvedeni u vatikanskim popisima, uračunavši i nekoliko svećenika Talijana. Tako bi se ukupan broj svećenika i redovnika stradalnika u Julijskoj pokrajini, Liburniji i na kvarnerskim otocima od 1918. do 1931. godine mogao zaokružiti brojem 340. No, talijanske su vlasti nastavile progoniti i konfinirati i protjerivat pojedine svećenike do Drugog svjetskog rata: Ivana Pavića konfinirale su u južnu Italiju 1940., Božu Milanovića 1941. u Bergamo i Ernesta Belea 1942. godine.²¹¹ Nemoguće je provjeriti broj svećenika stradalnika od 1932. do 1943. godine u biskupijskim arhivima u Poreču i u Trstu jer zbog preuređenja nisu pristupačni. Nepoznat je i broj redovnica koje su morale napustiti svoje samostane pripojenjem Julijske pokrajine, Rijeke i kvarnerskih otoka Kraljevini Italiji.

SUSTAVNA ASIMILACIJA

Talijanske su vlasti provodile sustavnu asimilaciju i potalijančivanje istarskih Hrvata. Nakon prvih državnih izbora 1921. godine bile su ukinute sve hrvatske škole; nakon drugih izbora 1924. slijedilo je brisanje hrvatskog identiteta potalijančivanjem prezimena službenim dekretima, koji su taj postupak prozvali „restituzione“ ili „riduzione in forma italiana“ odnosno vraćanje prezimena u talijanski oblik; nakon trećih izbora 1929. bio je ukinut hrvatski tisak, a nakon četvrtih izbora 1934. bila je postavljena stroga cenzura na hrvatske molitvenike, katekizme, knjige i kalendare koje je *Družba sv. Mohora za Istru* uspijevala izdavati do 1940. godine. Uporni Božo Milanović uspio je 1943. kao politički zatočenik u Bergamu spremi za tisak 14. izdanje molitvenika *Oče budi volja tvoja* u deset tisuća primjeraka. U dogovoru s vlasnikom tiskare izigrao je talijansku cenzuru i policiju tako da je molitvenik izgledao kao pretisak 13. izdanja!²¹² Hrvatski su i slovenski svećenici jedini odolijevali potalijančivanju svojih vjernika i nadživjeli su fašističku nasilnu politiku asimilacije tzv. inorodaca.

²¹⁰ FRAN BARBALIĆ, *n. dj.*, ss. 77-81; BOŽO MILANOVIĆ, *Hrvatski*, 2, s. 557.

²¹¹ B. MILANOVIĆ, *Moje uspomene*, Pazin, 1976., ss. 100 i 108-109.

²¹² ISTI, *Hrvatski*, 2, s. 429 i 516-520; ISTI, *Moje uspomene*, s. 111.

NAGRAĐIVANJE SVEĆENIKA ZA ODNAROĐIVANJE

Talijanske su vlasti zarana počele tragati po biskupijama tzv. starih provincija za dobrovoljcima među svećenicima i redovnicama koje bi namještale po istarskim župama iz kojih su ranije bile protjerale slavenske svećenike. Na taj su način pokušale talijanizirati i asimilirati istarske Hrvate, koji su bili odani vjeri i svećenicima. Kao prvi dobrovoljci odazvali su se odmah nakon rata neki vojni kapelani. Prihodi istarskih svećenika bili su uvijek oskudni. Stoga su talijanske vlasti novodošlim talijanskim svećenicima i redovnicama pod raznim nazivima dijelile nekima mjesečnu novčanu pomoć u iznosu od 275 lira drugima godišnju u iznosu od 400 do 500 lira.²¹³ Spomenute su mjesečne nagrade za „patriotske zasluge“ pojedinih svećenika do 1931. godine dosegle iznos od 1.000 lira, a zatim su u pulskoj prefekturi pale na iznos od 250 do 600 lira. Ministarstvo pravde i bogoštovlja zahtijevalo je da prefekti od 1932. godine dalje uvedu u popise za nagrađivanje samo one svećenike koji su stvarno politički zaslužni za odnarođivanje inorodaca, odnosno koji su „najzaslužniji obzirom na njihov patriotski rad“. Pulski je prefekt u otpisu ministarstvu priložio popis od 22 svećenika za nagrađivanje. Od navedenih svećenika 17 ih je djelovalo na području današnje Porečko-pulske biskupije. Ministarstvo pravde i bogoštovlja uvrstilo je u taj popis još dva svećenika i dodijelilo im nagrade od 300 do 500 lira.²¹⁴ Izgleda da su te nagrade bile godišnje, a ne mjesečne kao ranije. „Izvanrednu pripomoć“, primio je i sveć. dr. Antonio Santin, budući biskup Rijeke i zatim biskupije Trst-Kopar.²¹⁵ Među nagrađenim svećenicima bilo je i šest Istrana. Po trojica su službovala u Porečko-pulskoj i Tršćansko-koparskoj biskupiji. Don Marko Zelco (Zelko) kao župnik u Kašteliru, najhrvatskijoj župi na Poreštini, hrvatske je napise na kipovima „Sv. Ćiril i Metod“ u župnoj crkvi zamijenio talijanskim napisima „SS. Pietro e Paolo“. ²¹⁶ Kasnije kao župnik u Kanfanaru ukinuo je hrvatski jezik u crkvi, na što su župljani početkom siječnja 1932. godine žestoko prosvjedovali tri dana. Prema pisanju tiska slični su prosvjedi zbog nasilnog ukidanja hrvatskih propovijedi prerasli u pobunu širom Istre. Don Marko

²¹³ DANILO KLEN, *n. dj.*, ss. 62-69.

²¹⁴ *Ondje*, tab. XXI. i XXII.

²¹⁵ * Dopisom od 31. svibnja 1932. (v. fotografije u DANILO KLEN, *n. dj.*, tab. XXV.) Ministarstvo Pravde i Bogoštovlja javilo je Prefektu u Puli „da se pobrinulo kako bi, kao izvanrednu pripomoć, primili nagradu Mario Shirza, novi upravitelj župa Brdo kod Kopra, Koštabona i Karkase, u iznosu od 600 lira i sveć. dr. Antonio Santin, kanonik – teolog Katedralnog kaptola u Puli, u iznosu od 500 lira; to im se dodjeljuje zbog djelovanja u nacionalnoj propagandi koje su obavili“. Prefekta se podsjeća neka nagrađene osobe potakne „da nastave u djelovanju talijanske propagande, naročito među inorodnim stanovnicima...“

²¹⁶ FRAN BARBALIĆ, *n. dj.*, s. 31; BOŽO MILANOVIĆ, *Istra*, 2, s. 259.

Zelco u popisu nagrađenih svećenika uveden je kao član fašističke partije (PNF). Za vrijeme rata partizani su podvalili okupatorskoj posadi u Kanfanaru da don Marko Zelco u dogovoru s njima kuje pokolj njemačkih časnika. Talijanski su ga karabinjeri noću uhitili i predali njemačkoj posadi, koja ga je 9. veljače 1944. godine prije zore objesila, naravno nevinoga, jer o nekom pokolju nije ni sanjao.²¹⁷ Don Camillo Ammirati rodом iz Napulja bio je dugogodišnji župnik u Šišanu kod Pule i redovito je primao nagradu za patriotske zasluge. Odveli su ga partizani noću 20. rujna 1943. u pazinski kaštel, gdje je s ostalim osuđeniciма čekao red da ga tzv. autobus smrti poveđe u neku jamu. Uspio ga je spasiti njegov biskup Raffaele Radossi.²¹⁸

Istarski su prefekti nastojali da u što kraćem roku prilivom svećenika iz Italije potisnu i potjeraju sve slavenske svećenike iz Istre, ali nisu postigli željeni uspjeh, jer im talijanski biskupi nisu mogli žrtvovati tolike svećenike, a neki nisu htjeli sudjelovati u toj nečasnoj raboti. K tome, izgleda da je državna blagajna bila nemoćna da podmiruje tolike nagrade.

NEPOČUDNI SVEĆENICI

Talijanske fašističke vlasti vodile su i stalno dopunjavale popis nepoćudnih i za državu opasnih svećenika u Istri. Koncem 1923. popis je obuhvaćao 42 svećenika,²¹⁹ a 1927. njihov je broj porastao na 52.²²⁰ Pulski prefekt Enrico Cavallieri poveo je iste godine pravu hajku na hrvatske i slovenske svećenike. On je prema uputama ministarstva pravde i bogoštovlja provjerio državljanstvo svih svećenika te sukladno s talijanskim zakonima tražio udaljavanje iz službe i protjerivanje iz Kraljevine Italije onih svećenika koji su bili politički nepodobni. Talijansko su državljanstvo dobivali jedino oni svećenici koji su bili rođeni u tzv. novim provincijama Italije te pokoji strani svećenik. Svećenici rođeni u drugim dijelovima Austrijskoga Carstva – Slovenci, Česi, Slovaci, Dalmatinci – nisu dobivali talijansko državljanstvo ni uz molbe i preporuke njihovih biskupa, a vlasti su ih uz stalno moljkanje biskupa trpjele do njihove mirovine. Tako je nekoliko svećenika djelovalo u Istri bez talijanskoga državljanstva i čak nadživjelo Kraljevinu Italiju.

Teritorijalna legija karabinjera za Istru izradila je 1928. godine detaljan popis župa i kapelanija s obzirom na uporabu jezika u crkvama. Pre-

²¹⁷ IVAN GRAH, *Istarska Crkva u ratnom vihoru (1943-1945)*, Pazin, 1992., ss. 84-87.

²¹⁸ *Ondje*, ss. 92-97.

²¹⁹ ĐANILO KLEN, *n. dj.*, s. 17.

²²⁰ *Ondje*, s. 36, bilj.

ma spomenutom popisu na području današnje Porečko-pulske biskupije odnosno hrvatske Istre bogoslužje se održavalo: dvojezično, tj. na hrvatskom i talijanskom jeziku u 32 župe i kapelanije; samo na hrvatskom jeziku u 49 župa i kapelanija; samo na talijanskom jeziku u 54 župe i kapelanije. Sastavljači popisa nisu se točno izrazili, jer je službeno bogoslužje svuda izvodilo na latinskom jeziku, jedino su svećenici propovijedali pod misom i katehizirali djecu negdje dvojezično, negdje hrvatski, negdje talijanski.²²¹ Prema statistici koju je sastavio Fran Barbalić 1918. godine hrvatski se propovijedalo na području Porečko-pulske i ondašnje Tršćansko-koparske biskupije u 141 župi i kapelaniji, a na čitavom okupiranom teritoriju hrvatski i slovenski propovijedalo se u 504 župe, kapelanije i samostana.²²² Izdvojivši područje današnje Porečko-pulske biskupije, proizlazi da se u 125 župa i kapelanija propovijedalo na hrvatskom jeziku, što opet znači da se od konca 1918. do 1928. godine ukinuo hrvatski jezik u 76 župa i kapelanija.

Pulski fašistički kapetan Giovanni Ralli predlagao je generalnom tajniku svoje stranke 29. kolovoza 1929. godine da bi u dogledno vrijeme trebalo maknuti iz Istre 28 hrvatskih i slovenskih župnika. Oni su „lukavi i podli“, bave se „podmuklim radom“ te ih valja nadomjestiti „dobrim talijanskim svećenicima s nesumnjivom odanošću Vjeri i Naciji.“²²³

Konkordat koji su 11. veljače 1929. sklopile Sveta Stolica i talijanska vlada nije donio gotovo nikakve blagodati nacionalnim manjinama. Sukladno konkordatu biskupi nisu mogli imenovati župnike bez suglasnosti civilnih vlasti. Tim su člankom talijanske vlasti onemogućavale hrvatskim svećenicima da budu imenovani za župnike te su oni ostali vječiti kapelani ili upravitelji župa, a talijanski su svećenici mogli biti imenovani za župnike u hrvatskim župama i bez znanja jezika svojih vjernika. Biskupi su smjeli priložiti talijanskom originalu jedino hrvatski prijevod Pastirskih okružnica i službenih obavijesti koje su župnici mogli čitati u crkvama.²²⁴

U ožujku 1931. državni je odvjetnik u Trstu podnio biskupu Alojziju Fogaru zahtjev da odstrani 11 župnika, da potpuno ukine hrvatski i slovenski jezik u crkvama i u župnom vjeronauku, da svećenici i s vjernicima razgovaraju talijanski te da ne promiču nikakav hrvatski i slovenski tisak. Biskup je sve spomenute zahtjeve odbio.²²⁵ Reagirao je i zagrebački nadbiskup An-

²²¹ *Ondje*, ss. 78-82.

²²² FRAN BARBALIĆ, *n. dj.*, ss. 66-77.

²²³ DANILO KLEN, *n. dj.*, ss. 42-43.

²²⁴ FRAN BARBALIĆ, *n. dj.*, ss. 59-60.; BOŽO MILANOVIĆ, *Istra*, 1, s. 308.

²²⁵ FRAN BARBALIĆ, *n. dj.*, s. 49; DANILO KLEN, *n. dj.*, s. 47.

tun Bauer kao predsjednik biskupskih konferencija Jugoslavije i vjernicima uputio poslanicu Broj 39/31Pr: „*Molitve za vjersku slobodu naših sunarodnjaka u Italiji*“. Nadbiskup je osudio „poganska načela šovinističkog nacionalizma“ i „grube povrede naravnoga i Božjega zakona“, pozivajući vjernike svih biskupija Jugoslavije da se na blagdan sv. Josipa 19. ožujka 1931., mole „za slobodu naših sunarodnjaka“.²²⁶

Pulski prefekt Foschi odaslao je 3. travnja 1932. godine ministrima unutarnjih poslova i pravde opširno izvješće o istarskome kleru, opisao djela jedanaestorice za Italiju najopasnijih svećenika i zahtijevao da se konačno izbace hrvatski vjeronauk i hrvatske propovijedi iz crkava i uvede „slatki talijanski jezik (il dolce idioma italiano)“.²²⁷ Iz područja današnje Porečko-pulske biskupije na tom su popisu bili uvedeni potalijančenim prezimenima ovi svećenici: Corelli (Kurelić) Matija iz Pazinskih Novaka; Frulli (Frulić) Šime iz Grdosela; Gulli (Gulić) Vjekoslav iz Donje vasi; Giorgi (Jurca) Leopold iz Trviža; Curavich (Curavić) Ivan iz Gologorice, jugoslavenski državljani; Goitani (Gojtan) Josip iz Kašćerge; Filippi (Filipić) Pravdoslav, protjerani župnik iz Žminja u rodni Lindar.

I jugoslavenska se vlada putem konzulata u Trstu, donekle, brinula da olakša „sudbinu našeg naroda pod Italijom“, kako piše Božo Milanović. On je redovito kontaktirao sa konzulima, sve Srbima. Netunskim je konvencijama jugoslavenska vlada tražila od Italije reciprotetna prava za istarske Hrvate i Slovence, prava koja su uživali talijanski državljani u Dalmaciji. Talijanska je vlada ignorirala hrvatsku i slovensku manjinu u Kraljevini te nije uvažila pravo reciprotiteta.²²⁸ Talijanskih je državljana u Jugoslaviji 1930. bilo ukupno 4.500 te su od Krka do Dubrovnika imali sedam osnovnih škola, pet zabavišta i jednu žensku stručnu školu.²²⁹ Tijekom 1936. i 1937. godine došlo je do političkog zbližavanja fašističke Italije i Beogradske vlade. Ministar Beogradske vlade Anton Korošec uvjetovao je sklapanje Nagodbe dobrosusjednih odnosa sa Italijom priznavanjem hrvatskoj i slovenskoj manjini u Italiji prava na učenje materinskog jezika u školama, prava na osnivanje svojih društava, prava na upotrebu svoga jezika u crkva-
ma i prava na izdavanje svojih novina. Talijanski je ministar Conte Ciano 23. ožujka 1937. doputovao u Beograd i potpisao ugovor koji je ostao mrtvo slovo na papiru.²³⁰ Giovanni Maracchi (ranije Mrach, Mrak), fašistički prvak Pule i urednik lokalnih novina, poručio je putem tiska u svibnju 1937. Hrvatima i Slovencima neka se ne utvaraju da su beogradskim dogovorom

²²⁶ FRAN BARBALIĆ, *n. dj.*, ss. 60-62.

²²⁷ *Ondje*, ss. 87-97.

²²⁸ BOŽO MILANOVIĆ, *Istra*, 1, s. 308.

²²⁹ FRAN BARBALIĆ, *n. dj.*, ss. 82-86.

²³⁰ MATE DEMARIN, *n. dj.*, ss. 200-201; BOŽO MILANOVIĆ, *Istra*, 1, ss. 308-317.

išta postigli. Jer da u Julijskoj pokrajini žive jedino Talijani i fašisti i nitko drugi.²³¹ U ožujku 1939. godine svi su općinski načelnici, tajnici fašističke organizacije i učitelji dobili nalog da dokrajče sa hrvatskim propovijedima i vjeronaukom u crkvama.²³² No, svi njihovi pokušaji i prijetnje nisu urodili željenim plodovima. Papa Pio XII. još kao tajnik pape Pija XI. dobro je upoznao nepravde koje su doživljavale nacionalne manjine u Julijskoj pokrajini te je u Božićnim porukama gradu Rimu i svijetu 1939. i 1941. godine istaknuo da treba udovoljiti „istinitim potrebama i pravednim zahtjevima narodnih manjina“ i da „na polju novog poretka, utemeljenog na moralnim na čelima, ne smije biti mjesta otvorenom ili podmuklom zatiranju kulturnih i jezikovnih osebnosti narodnih manjina“.²³³

Neki poslijeratni talijanski pisci veličaju povlastice koje su istarski Hrvati postigli Beogradskim ugovorom iz 1937. godine. Tako se Paolo Venanzi²³⁴ poziva na knjigu Milana Stojadinovića,²³⁵ tadašnjeg ministra predsjednika Beogradske vlade, koji navodi da su Hrvati i Slovenci dobili mnoga poboljšanja i povlastice, primjerice slobodno služenje materinskim jezikom svuda, izdavanje hrvatskih knjiga i novina što je ranije bilo zabranjeno, otvaranje nacionalnih škola, između kojih jedne više te mnoge kulturne, ekonomske i športske blagodati. Istarski Hrvati nisu osjetili i doživjeli navedene blagodati. Jedina blagodat sastojala se u tome da su zatočeni hrvatski svećenici od tada bili malo slobodniji. Tako je na pr. Ivan Pavić mogao upisati i polaziti na Gregorijani u Rimu crkveno pravo, a neki politički zatvorenici bili su oslobođeni uz uvjet da se ise le iz Italije. Među tima valja spomenuti dr. Mirka Vratovića koji je u Trstu između dvaju svjetskih ratova imao odvjetničku kancelariju te je kao predsjednik Političkog društva za Hrvate i Slovence bio osuđen na 11 godina zatvora. Oslobođen i protjeran otputovao je u Beograd i predsjednika vlade Milana Stojadinovića zamolio da ga primi u službu kao suca ili odvjetnika. Stojadinović ga je odbio riječima: „Neprijatelj moga prijatelja (Mussolinija) i moj je neprijatelj!“ Stojadinović je prešutio taj susret u svojoj knjizi.²³⁶

²³¹ MATE DEMARIN, *n. dj.*, s. 204.

²³² *Ondje*, s. 201.

²³³ BOŽO MILANOVIĆ, *Istra*, 1, ss. 255-267.

²³⁴ PAOLO VENANZI, *Conflitto di spie e terroristi a Fiume e nella Venezia Giulia*, Milano, 1982., ss. 72-73; ISTI, *Dal Diktat capestro al tradimento di Osimo*, Milano, 1987., s. 86.

²³⁵ MILAN STOJADINOVIĆ, *Jugoslavia tra le due guerre*, Milano, 1970., s. 176.

²³⁶ MATE DEMARIN, *n. dj.*, s. 204.

ZA KRAJ

Talijanski pisac Gaetano La Perna, opisujući „polaganu agoniju jednog komadića Italije“, tvrdi da je kroz župne stanove i sakristije župa koje su vodili svećenici slavenskog podrijetla prošlo početkom dvadesetih godina ovoga stoljeća veći dio istarskih emigranata, naročito prema Hrvatskoj, te da je talijansko-njemačka okupacija Jugoslavije 1941. godine omogućila povratak u Istru i djelovanje tim emigrantima: oni su se vratili kroz iste župne urede i sakristije, ali kao pravi agenti KP Hrvatske i Slovenije.²³⁷ Istina je da su istarski svećenici zdušno pomagali svojim župljanima koji su bili protjerani i na razne načine prisiljeni da napuste rodnu grudu: izdavali su im crkvene isprave, obiteljske listove i preporuke da se bezbolnije skrase diljem Hrvatske, nakon što su izgubili ili ostavili sve u rodnom kraju. Pomagali su naročito učiteljima i njihovim obiteljima, tražili im vezu za sigurniji bijeg i zaposlenje u Hrvatskoj. U tom samaritanskom radu pomagali su i protjerani svećenici i redovnici. Težak je bio i mukotran život u izgnanstvu. Mnogi su tražili izlaz u komunističkoj ideologiji te su se, zadojeni tim idejama, stvarno vratili u Istru te potajno obilazili pojedine hrvatske svećenike i narodnjake i spremali narodni ustanak. Ti su povratnici pridonijeli da se fašistička čizma zamijeni komunističkom, koja je nastavila odnarođivati istarske Hrvate, a mnoge je narodnjake zgnječila u jamama, te prouzročila drugi i bolniji egzodus mnogih Istrana, nažalost i mnogih Hrvata koji su ostali na rodnoj grudi i odupirali se fašizmu.²³⁸

²³⁷ GAETANO LA PERNA, *Pola, Istria – Fiume 1943-1945*, Milano, 1993., s. 132.

²³⁸ * U vezi s nacionalnošću stanovništva u Istri, posljedice protuhrvatske politike komunističkog režima iz Beograda vide se i u posljednjem popisu stanovništva 2001. (v. niže, IV, dok. 11 uvod). Rječit je slučaj općine Lanišće (gdje je ubijen Miroslav Bulešić) u kojoj je 1939. boravilo 3.299 stanovnika, a 2001. samo 398; mnogi su iselili čak u Kanadu i Australiju.

III

ISTRA U VRTLOGU RATA I POD KOMUNISTIČKIM REŽIMOM

Iz „Povijesnog pregleda“ službenih stručnjaka (CP II, ss. 11-26)

Nakon njemačko-talijanske okupacije Jugoslavije u travnju 1941. političko se stanje zaoštrilo i u Istri. Mnoga su godišta mladića i muževa bila pozvana u vojsku. Pojavom partizanskih ilegalaca koji su organizirali narodnooslobodilački pokret redarstvene su snage počele hvatati i odvoditi u specijalne jedinice i logore sumnjive pojedince. Hajka je na nevine ljude u Istri dosegla vrhunac oko Velike Gospe 1943. godine. Pod nadnevkom 31. kolovoza 1943. biskup je Radossi opširnim pismom prosvjedovao kod Ministarstva unutrašnjih poslova u Rimu²³⁹, dok su se ostali biskupi Julijske pokrajine već ranijih godina zauzimali za sudbinu nevinih uhićenika i patnika svojih biskupija u raznim logorima po Italiji. Biskup nije dobio, a nije ni mogao dobiti, bilo kakav ministrov odgovor, jer je Italija potpisala bezuvjetnu kapitulaciju već 8. rujna 1943. godine.

²³⁹ BAP, *Spisi 1943. i dalje.* - * „Sve do ne tako davnog vremena“ – piše biskup Radossi Ministarstvu unutrašnjih poslova – „Pokrajina Pule, pa tako i moja biskupija, nije trpjela od simptoma neke ozbiljne uzbune... Nevolje su započele kada se usvojio sistem čišćenja (rastrellamento) s kamionima koji su mnogo puta provaljivali u sela noću te kada se pristupilo takozvanom preventivnom zatvoru onih koji često nisu imali nikakve veze s akcijama pobunjenika. Na svaku akciju uslijedila je reakcija – kako se moglo i očekivati – te je tako postupno i brzo došlo do sadašnjega stanja – koje još nije katastrofalno, ali je sigurno zabrinjavajuće i puno ozbiljnih prijetnji za budućnost. – Ja putujem širom biskupije i dolazim i u najudaljenija sela da posjetim bolesnike; na poziv Zapovjednika u Puli posjetio sam i prvu veću skupinu uhićenika, a silazim i u zatvore da ih pohodim, - ja vam moram ponajprije priznati da se s tim u vezi pretjeruje kad se brojni miroljubivi ljudi proglašavaju kao pravi i opasni pobunjenici, i da se, što još više začuđuje, prema uhićenima vrše nepravde... Sistemom ‘čišćenja’ odvođe se ljudi koji nemaju nikakve veze s nekim događajima. Nalazite se pred žalosnim činjenicama: starci koji su ostali sami, djeca koja su ostala bez roditelja,

Kapitulacijom Italije dolazi do ratnoga stanja u Istri. Kratkotrajno su zauzeli vlast partizani koji su ranije bili organizirali Narodnooslobodilački pokret (NOP) pod isključivim vodstvom Komunističke partije Hrvatske (KPH). Nakon što je Odbor za oslobođenje Istre 13. rujna 1943. proglasio narodu odcjepljenje Istre od Italije i ujedinjenje s Hrvatskom, 26. rujna sastali su se u Pazinu najistaknutiji hrvatski rodoljubi („narodnjaci“) Istre (prisutni su bili i svećenici Srećko Štifanić, Zvonimir Brumnić i Josip Pavlišić) te predstavnici talijanske manjine pa su izglasali takozvane „Pazinske odluke“, prema kojima: 1. ukidaju se svi oni talijanski fašistički zakoni koji su imali za cilj odnarođivanje i upropaštavanje našeg naroda; 2. Talijani koji su poslije 1918. godine doselili u Istru u svrhu odnarođivanja i izrabljivanja našeg naroda bit će vraćeni u Italiju; o pojedinim slučajevima odlučivat će posebna komisija; 3. talijanska manjina u Istri uživat će sva nacionalna prava (sloboda jezika, škole, štampe i kulturnog razvitka); 4. sva nasilno potalijančena prezimena, toponimi i uopće svi prisilno potalijančeni nazivi zamjenjuju se starim hrvatskim imenima; 5. jezik u crkvama bit će hrvatski, a talijanskoj se manjini priznaje pravo upotrebe svog jezika; 6. u najskorije vrijeme pristupit će se otvaranju hrvatskih škola; 7. pozivaju se svi Istrani da se odazovu mobilizaciji u oslobodilačku vojsku i da pristupe prikupljanju pomoći za one koji su podnijeli štetu u borbi za oslobođenje; 9. izabran je privremeni Pokrajinski odbor za nacionalno oslobođenje.²⁴⁰

Međutim vlast su preuzeli komunisti, pretežito ranije prognani ili pobjegli pred fašističkim nasiljem, i kao povratnici i osloboditelji uveli strahovladu i osvetnički lov na fašiste uz pomoć domaćih ortaka sumnjive prošlosti. Pojam „fašist“ često je bio sinonim za Talijan. Nedorastao narodni sud, sastavljen od trojice polupismenih seljaka, izricao je u Pazinu pojedinačne i masovne smrtno osude pretežito nevinih žrtava, koje su noću tzv. „autobusom smrti“ i kojim vojnim teretnjakom odvozili i strovaljivali u jame. Fašističko je jednoulje između dva rata prouzrokovalo mnoge nepravde, ali ih je komunističko jednoulje nadmašilo u kaznama i u osveti. Poznati fašistički zlikovci su na vrijeme utekli komunističkoj pravdi i osveti, a u jame su bili bačeni manji krivci te mnogi nevini Talijani, a kasnije istaknutiji Hrvati i narodnjaci koji nisu prihvaćali komunističku ideologiju. U ovoj istarskoj ratnoj i poratnoj drami svoju su nečasnu ulogu izvršili i pojedini komunisti Talijani. Oni su sastavljali popi-

životinje koje lutaju dvorištem bez gospodara, polja posve zapuštena, i mogao bih nastaviti s ovim žalosnim nabranjem. Ima ljudi koji su bili u zatvoru 48 dana ili dva mjeseca, pa su izišli a da ih nitko nije ni ispitao, vojnici koji su se vratili iz Rusije smrznutih nogu i prisiljeni su poći u neki sabirni logor...“

²⁴⁰ B. MILANOVIĆ, *Istra u dvadesetom stoljeću*, 2, ss. 68-69.

se građana upisanih u fašističku stranku u priobalnim gradićima, a povijesna sramota zbog istrebljenja istih pala je na istarske Hrvate i povratnike. Partizani komunisti koristili su istarske jame od 19. rujna 1943. do par mjeseci nakon rata, koji je završio početkom svibnja 1945. godine. Komunisti su svoje žrtve proglasili narodnim neprijateljima, špijunima, parazitima, smećem i strovaljivali ih u jame. U istarskim jamama trunu kosti stotina žrtava, možda i koja tisuća. Njihov se točan broj neće nikada saznati.²⁴¹

Bezbroj ljudskih žrtava i patnje prouzročila je njemačka okupacija Istre od listopada 1943. do početka svibnja 1945. godine; a bilo je stradalnika i od savezničkih bombardiranja naročito grada Pule. Život gotovo svakog stanovnika, pa i svećenika, bio je stalno izložen životnoj opasnosti, bilo sa strane partizana koji su se smatrali osloboditelji, bilo sa strane njemačkog i fašističkog okupatora. Porečko-pulski biskup Raffaele Radossi i tršćansko-koparski Antonio Santin te pojedini župnici i svećenici spašavali su nevine žrtve. Spašavao ih je i Miroslav Bulešić, što su partizani prozvali suradnjom s okupatorom. U ratnom je vihoru u Istri od zaraćenih strana životom stradalo 8 svećenika, 1 bogoslov, 2 sjemeništara i nepoznat broj zauzetih vjernika i vjernica.²⁴²

SVEĆENICI I PARTIZANSKI POKRET

Partizanski komunistički čelnici pokušavali su za vrijeme rata pridobiti istarske svećenike i uvući ih u svoj pokret, mozgali su o formiranju svećeničkog NOO (Narodno-oslobodilačkog odbora). Kad im to nije uspjelo, podijelili su ih na „poštene“ i „nepoštene svećenike“. Govorili su im o imenovanju vojnog kapelana. A kad im ta rabota nije uspjela, podijelili su svećenike u četiri grupe: 1. Talijani neprijateljski raspoloženi prema pokretu; 2. grupa oko Brumnića u vezi s Božom Milanovićem; 3. srednja grupa (Cukarić u Svetvinčentu i drugi) s opreznim držanjem; 4. „naši“ (Herak, Šenk, Štifanić i drugi). Biskupi su a priori bili svrstani u prvu grupu, a Miroslav Bulešić u drugu grupu.²⁴³

Istarski su svećenici bili dobro upućeni u komunističku ateističku ideologiju u teoriji i praksi. Čitali su socijalne enciklike i nagovore papa, od Lava XIII. do Pija XII., kojima su osudili bezbožni

²⁴¹ IVAN GRAH, *Istarska Crkva u ratnom vihoru*, Pazin, 1998., ss. 150-160; I. GRAH, *Istarske jazovke*, u *Istarska Danica* 1999., ss. 97-105; ROBERTO SPAZZIALI, *Foibe: un dibattito ancora aperto*, Trst, 1990., *passim* i SERGIO GALIMBERTI, *Santin – Testimonianze dall'archivio privato*, Trieste, 1996., *passim*.

²⁴² I. GRAH, *Istarska Crkva*, cit., ss. 67-94.

²⁴³ DUŠAN DIMINIĆ, *Istra u partizanskom notesu (1943-1945)*, Pula 1986., s. 101.

komunizam. Bilo im je dobro poznato i zajedničko Pastirsko pismo biskupa Triveneta od 24. siječnja 1937. „Pogibao komunizma“. Pismo je bilo objelodanjeno i u hrvatskom prijevodu te su ga svećenici morali tumačiti u nastavcima vjernicima na nedjeljnim misama.²⁴⁴

Komunistički tajni agenti su konspirativno djelovali u Istri od 1941. godine dalje. Oni su namjerno prešućivali ideološku pozadinu a više su govorili o nacionalnom oslobođenju, o borbi protiv fašizma i o pripojenju Istre Hrvatskoj. Na tom su planu imali podršku svećenika i narodnjaka. Oni rijetki svećenici iz 4 grupe, koji su nakon rata stupili u usku suradnju s komunistima, napustili su svećenički stalež.

CRVENI KOMUNISTIČKI BARJACI U ISTRI

Kapitulacija Italije (8. rujna 1943.) u Istri je među većinskim hrvatskim pučanstvom dočekana s oduševljenjem jer se time otvorila perspektiva ujedinjenja s maticom Hrvatskom. Dio istarskih Talijana protivnih Mussolinijevoj fašističkoj politici, pridružio se tom oduševljenju, ali ne iz nacionalnih nego iz političkih razloga. Naime realno je pretpostaviti da Talijani, bez obzira na idejno-političku orijentaciju, nisu mogli zamisliti Istru izvan Italije.

Neposredno po kapitulaciji Italije, Istrom su se razmilili tzv. „teren-ci“, članovi KP koji su došli u Istru sa zadatkom da organiziraju ustanak i ustroje partizanske jedinice. Znajući za utjecaj svećenika među hrvatskim pučanstvom stupali su najprije u kontakt s njima, a oni su ih povezivali s istaknutim narodnjacima. Terenci su pri tome namjerno izbjegavali klasno marksističku retoriku, a vješto koristili nacionalno-oslobodilačku, svjesni da je mobilizacija moguća jedino u vidu rješavanja nacionalnog pitanja, dok bi ideološki govor rusko-boljševičke provenijencije o revoluciji i klasnom neprijatelju, među koje se ubrajala i Crkva, odbio istarskog čovjeka od uključivanja u NOP. Istarski je čovjek odlazio u partizane iz konkretnih, pragmatičnih razloga a ne iz maglovitih idejno klasnih, o kojima je inače brujala komunistička promidžba. No kako su vodeću strukturu u NOP-u u Istri, uostalom kao i na čitavom području tadašnje Jugoslavije, činili komunističko-boljševički radikali, čiji je mentalni sklop funkcionirao na principu idejne čistoće i potrebe razračunavanja s idejnim protivnicima, već pred kraj rata isti radikalcu počeli su s obračunom s istarskim narodnjacima i svećenicima.

²⁴⁴ *Zajedničko pastoralno pismo Episkopata Pokrajine Triveneto, Il pericolo del comunismo* (trojezično izdanje), Trieste, 1937.

Pa iako su komunisti pokušali izvršiti diferencijaciju među svećenicima na neprijateljski raspoložene, neutralne i one koji su spremni s njima ići, već za rata bilo je izjava kako će nakon obračuna s narodnjacima na redu biti svećenici.²⁴⁵ Dakako, ako je bilo moguće, svećenici i Crkva su se instrumentizirali za dnevno-političke ciljeve. *Glas Istre* - Glasilo NOP-a za Istru, pokrenut u kolovozu 1943. kao „Glas istine, borbe i slobode“ ... a u cilju mobilizacije i povezivanja svih zdravih narodnih snaga u narodnooslobodilački pokret²⁴⁶, već u br. 3. donosi dopis nekog svećenika potpisanog s N. N. o zadovoljstvu zbog toga što nova vlast poštuje svećenike i slobodu.²⁴⁷ Činjenica da se spomenuti nije potpisao nego je želio ostati anoniman može se protumačiti kao mjera opreza pred mogućim represijama ali isto tako kao dobro smišljeni promidžbeni trik.

Još izrazitiji primjeri manipuliranja događajima bila je tragična smrt slumskog župnika Šime Milanovića 2. listopada 1943. Tog kobnog dana Milanović je na motociklu „Guzzi“ krenuo za Buzet. Nakon kapitulacije Italije partizani su spomenuti motocikl oduzeli Milanoviću i ucrtali na njemu zvijezdu petokraku. Kad je Milanović nešto prije njemačke ofenzive u Istri (jesen 1943.) pronašao vozilo i preuzeo ga, nije smatrao potrebnim skinuti simbol partizanskog pokreta. Za njemačkog komandira koji je zadržao Milanovića na glavnoj cesti za Buzet petokraka na motociklu bila je znak da se radi o partizanu i bez puno razmišljanja ustrijelio je slumskog župnika.²⁴⁸ Ovaj tragični događaj *Glas Istre* je iskoristio da bi Milanovića prikazao ni manje ni više nego kao osnivača odbora u Slumu te onog koji je „nastojao povezati istarske svećenike u antifašističkoj borbi“.²⁴⁹

²⁴⁵ U dva navrata: u prosincu 1996. i lipnju 1997. Stipan Trogrlić [suautor ovog pregleda] je razgovarao s don Stankom Macukom, buzetskim župnikom u miru, koji je bio svjedok i sudionik događaja na Buzeštini tijekom rata i neposredno potom. U ovim prilikama vlč. Macuka pripovijedao mi je o dva značajna događaja koja su se zbila u prvom periodu partizanske vlasti: u rujnu 1943. pred gostionicom u Buzetu među „narodnim neprijateljima“ koji su bili poredani bio je i jedan svećenik. Nikola Čehić [Črneka?; v. *gore*, Prvi dio, I, bilj. 33], partizanski sektaš, tom je prigodom rekao: „Pustite popove; s njima ćemo obračunati kasnije“. Isti Čehić, kad se povlačio pred Nijemcima u ofenzivi zajedno s Marcelom Klarić, poznatim rodoljubom, koji je za vrijeme Italije bio u zatvoru zbog svojeg rodoljublja, rekao mu je u prijetećem tonu: „Mi ćemo te ubiti, jer ti si rodoljub ali nisi komunista“. Nakon rata Klarić je bio likvidiran.

²⁴⁶ *Glas Istre*, br. 1, kolovoza 1943., s. 1.

²⁴⁷ *Glas Istre*, br. 3., prosinca 1943., s. 13.

²⁴⁸ IVAN GRAH, *Istarska Crkva u ratnom vihoru (1943-1945)*, Pazin, 1998., s. 73-74.

²⁴⁹ *Glas Istre*, br. 3., prosinca 1943., ss. 11-12.

U iste promidžbene svrhe iskorištena je i smrt kanfanarskog župnika i dekana don Marca Zelca. Pod optužbom da je spremao zavjeru protiv njemačkih i talijanskih časnika i dočasnika u kanfanarskom garnizonu osuđen je sa strane Nijemaca na smrt vješanjem, što je učinjeno u zoru 9. veljače 1944. Bila je to zgodna prilika za *Glas Istre* da upozori kako unatoč ovim i sličnim zločinima Nijemaca „još uvijek nažalost ima, čak i među samim svećenicima u Istri ljudi, koji možda i nesvjesno svojim propovijedanjem čekanja, odvrćaju narod od borbe i tako direktno pomažu ovim divljacima u vršenju prljavih zločina nad narodom Istre, ne štedeći ni same svećenike.”²⁵⁰

U nešto ranijem izvješću Oblasnog komiteta KPH za Istru ističe se opasnost od domaće reakcije koju instruiraju popovi prema napucima tršćansko-koparskog biskupa Antuna Santina. Apostrofiran je posebno Božo Milanović zato što je u Trstu izdao hrvatski kalendar. Sama činjenica da je dozvolu za izdavanje kalendara dobio od njemačkih vlasti (kao da je mogao od neke druge, nepostojeće dobiti) bila je dovoljna da ga se optuži za fašističko djelovanje i povezanost s ustaškim pokretom.²⁵¹ I kasnija izvješća Oblasnog odbora za Istru vrve poznatom frazeologijom o reakcionarnom djelovanju nekih istarskih svećenika.²⁵²

Dušan Diminić, jedan od istarskih komunističkih prvaka u trenutcima pobjedničkog slavlja, uvjeren kako je sudbina Istre riješena na bojnopolju te da neće biti potrebe „zelenog stola“, napao je one koji su, skriveni iza svećeničkog talara sijali malodušnost i razbijali jedinstvo. Poimence su spomenuti „Božo Milanović, Brumnić i nekoliko prodanih duša oko njih“.²⁵³

I s takvom vlašću a priori negativno određenoj prema vjeri i Crkvi i odlučnoj da potisne Crkvu iz svih društvenih zbivanja a potom da je potpuno uništi, istarski biskupi, tršćansko-koparski Antonio Santin i porečko-pulski Raffaele Radosi, bili su spremni razgovarati da bi se spasili životi i omogućilo nesmetano djelovanje Crkve.

Biskup Santin se bio odazvao u veljači ili ožujku 1945. da se negdje na Gračašćini sastane s partizanskim vođama. Kurir Bino Brumnić, brat svećenika Zvonimira, donio je biskupu u župni stan u Gračišće poruku da partizanski čelnici neće doći na ugovoreni sastanak zbog opasnosti neprijateljske vojske koja je kružila onim krajem.

²⁵⁰ *Glas Istre*, br. 9., 2. ožujka 1944., s. 3.

²⁵¹ *Izvještaj Oblasnog Komiteta KPH za Istru i hrvatsko primorje 10. veljače 1944., Pazinski memorijal 13/1984.*, ss. 463-464.

²⁵² I. GRAH, *Istarska Crkva, n. dj.*, s. 40-42.

²⁵³ B. MILANOVIĆ, *Istra u dvadesetom stoljeću*, 2, Pazin 1998., s. 159.

Biskup se tom prigodom sastao u Pazinu s nekim svećenicima i rekao im: «Non aspettate il vescovo, andate voi incontro ai partigiani. Io non posso avvicinarmi a loro, andate voi! Parlate con loro. Si tratta di sorpassare i cinque brutti minuti. Cercate di salvare le teste.» (Ne čekajte biskupa, idite vi partizanima. Ja im se ne mogu približiti, idite vi! Razgovarajte s njima. Treba prevaliti onih pet ružnih minuta. Nastojte spasiti glave.)²⁵⁴

Porečko-pulski biskup Raffaele Radossi pokušavao je uspostaviti kakav takav odnos s partizanima ali su ga oni zapostavljali i svrstavali u fašiste i narodne neprijatelje. Bio je izložen i fizičkim napadima: 21. rujna 1944. u blizini Limskog zaljeva netko je pucao na automobil u kojem se nalazio biskup Radossi. Drugi put na povratku iz Pule u Poreč netko je, znajući da će biskup proći u blizini Vodnjana, iskopao jarak preko ceste. Auto je naletjelo na jarak i prevrnuo se. Zbog zadobivenih ozljeda Radossi se morao vratiti u Pulu i zatražiti liječničku pomoć u bolnici.²⁵⁵

OČEKUJUĆI KONAČNO PRIPOJENJE JUGOSLAVIJI

Nakon vojnog oslobođenja Istre u svibnju 1945. počinje diplomatska borba da se ono što je ostvareno na bojnopolju sankcionira i međudržavnim ugovorom. Da stvari neće teći baš jednostavno, potvrdio je Devinski sporazum između Engleza i Amerikanaca, koji su bili pod utjecajem Talijana s jedne te Jugoslavenskih vlasti s druge strane. Prema sporazumu „pobjednička i oslobodilačka“ jugoslavenska armija (JA) morala je anglo-američkoj upravi prepustiti bližu okolicu Trsta s uskim pojasom uz more kojim je Trst bio povezan s Italijom. Osim toga JA je morala napustiti Tržić (Monfalcone), Goricu i Pulu. To je tzv. zona A. Sva ostala Istra uključujući i Kopar i slovensko primorje stavljeni su pod vojnu upravu jugoslavenske armije (dalje VUJA) kao zona B. Vojne uprave u jednoj i drugoj zoni trebale su ostati do mirovne konferencije na kojoj bi se riješilo pitanje jugoslavensko talijanske granice.

Evo odlomka iz veoma zanimljivoga i dojmljivog prikaza istarskih prilika sredinom 1945. iz pera Fulvia Tomizze:

„To je bila godina suzdržljivog zajedništva kojemu je pomagalo olakšanje zbog završena rata i zbrka nastala pomalo posvuda; ali su već koloni davali trećinu, ne više polovicu prinosa gospodarstvu, a gospodar se katkada

²⁵⁴ I. GRAH, *Istarska Crkva*, ss. 40-42; S. GALIMBERTI, *Santin.*, n. dj., ss. 73-79.

²⁵⁵ B. MILANOVIĆ, n. dj., 2, ss. 117-118.

osjećao tako bodro da je prosvjedovao ili čak prijetio. Nije bilo dana da se u jednom ili drugom mjestu nije slavilo: trgovi su bili kreći poput košnica, tribine za uglednike presvučene hrvatskim i talijanskim zastavama privremeno ujednačenim istovjetnom crvenom zvijezdom, na zgradama slike Tita, Staljina i Lenjina, povećane više nego što bi ijedan od mojih svetaca ikada očekivao. Pristizale su družine tršćanskih radnika s crvenim barjacima da bi bodrili svoju nogometnu momčad, a poslije plesali i opijali se po livadama. Balkanske partizanske pjesme izmjenjivale su se s boogie-woogijem, hrvatski govornik već je pljeskao talijanskome predajući mu mikrofon, mnoštvo je klicalo obojici dok su državnim cestom dalje jurili kamioni Engleza i Amerikanaca koji su držali Pulu i Trst. Bili su to dani ushićenja i zanosa; nedostajao je još neki neprijatelj da nadomjesti onoga protiv kojega se već veselo vikalo, kad je svima bio pod nogama.²⁵⁶

To je vrijeme kada se počinje krštavati kriomice, crkvena vjenčanja ne prate svatovska povorka i okupljanje mještana. Vanjski dekor pratio je vjenčanje na općini koje je moralo prethoditi crkvenom vjenčanju. Nastojanje da crkveno vjenčanje ostane što manje primjetno bilo je uzrokovano strahom mladenaca od mogućih prozivki „oznaša“ koji su budno pratili neprijatelja, a svatko tko je na bilo koji način vezan uz Crkvu, ako nije stvarni onda je potencijalni neprijatelj. Tu i tamo javljaju se sahrane bez svećenika i križa²⁵⁷, na grobnim humcima javlja se zvijezda petokraka, simbol novoga vremena. Pritisku su naročito bili izloženi učitelji – čak su im stizala pismena uputstva da nastoje upisati što manje djece na vjeronauk ili pak naredbe da ne smiju pričati sa svećenikom. A seljane se zbog razgovora sa svećenikom zvalo na odgovornost.²⁵⁸

STRAHOVI I NADE CRKVE U ISTRI KROZ GODINE 1945.-1947.

Među istarske svećenike koji su izražavali sumnju prema nacionalno–vjerskoj slobodi bučno najavljenom na partizanskim skupovima od 10. svibnja 1945. pripadao je i tadašnji baderljanski župnik Miroslav Bulešić. U Dnevniku u župi Baderna u prvom zapisu s na-dnevkom 19. lipnja 1945. Bulešić je zapisao:

²⁵⁶ FULVIO TOMIZZA, *Bolji život*, Pula, 1989., ss. 175-176.

²⁵⁷ *Onđje*, s. 197.

²⁵⁸ *Izveštaj Bože Milanovića o držanju istarskog svećenstva od 17. rujna 1947.* u: Arhiv Istarskog književnog društva „Juraj Dobrila“, osobni arhiv B. Milanovića, dosje: Crkva u Istri (ubuduće: ABM = Arhiv B. Milanovića).

«Partizani su zauzeli upravu (u Istri, op. aut.) preko svojih odbora. Na odborima gomilavanje ljudi, većinom nesposobni za uredni rad. Rukovodi sve Komunistička partija, 'Zlatna sloboda' je na nogama.»²⁵⁹ (navodnici u originalu, op. aut.).

Zapravo najveći dio svećenika smatrao je da se treba držati dalje od politike a ostati kao i do tada u poštenu i spasonosnu radu za narod.²⁶⁰ Na terenu je trebalo objašnjavati značenje Rima kao središta katoličanstva s kojim su i istarski katolici povezani ne iz političkih razloga, kako je tvrdila komunistička propaganda, nego isključivo iz vjerskih razloga.²⁶¹

Istarsku poslijeratnu situaciju od 1945. do 1947. obilježila je svojevrsna dihotomija na mnogim područjima društvenog života.

Prema međunarodnom pravu Istra je bila okupirana od partizana, koji su sebe smatrali, a onda se tako i ponašali, osloboditeljima Istre. VUJA (Vojna uprava Jugoslavenske Armije) je prema istom pravu trebala nadzirati da privremena vlast provodi ranije zakonodavstvo do potpisivanja mirovnog ugovora. Istarski biskupi Raffaele Radossi i Antonio Santin pozivali su se na Konkordat između Svete Stolice i Kraljevine Italije, koji su partizanske vlasti s obzirom na crkveno-vjersko djelovanje trebale poštivati. No revolucionarnoj vlasti bio je stran svaki govor o nekakvom apstraktnom pravu; njihovo je pravo bilo na vrhovima njihovih mačeva. Zato su počeli uređivati i čisto crkvene stvari kao što je pitanje propisa u svezi s vjeronaukom i sklapanjem ženidbe. Dok su talijanski svećenici na Bujštini i dalje vršili službu na talijanskom, a željeli su čak održavati i vjeronauk na talijanskom jeziku u novootvorenim hrvatskim školama, uvjereni kako se ništa ne smije mijenjati do mirovnog ugovora, hrvatski i slovenski svećenici uveli su odmah hrvatski jezik, naročito po selima, u crkveni i školski vjeronauk, u dijelove bogoslužja i razne pobožnosti.²⁶²

Pa kolikogod je nova vlast zbog svoje ideološke komunističke orijentacije budila strah i podozrenje kod istarskoga hrvatskog svećenstva, ono je ipak bilo svjesno potrebe kontakta s tom vlašću, a sve radi općeg dobra i vjerskoga i nacionalnoga. Na drugoj strani sama je vlast znala da bez, makar formalnih, izraza dobre volje prema Crkvi i njenim pastirima neće imati utjecaj na „narodne mase“, na koje se inače rado pozivala. Nije bila nevažna ni spoznaja da bi u rješavanju budućnosti Istre, u smislu njenog

²⁵⁹ AP, *Spisi* 6/3.

²⁶⁰ *Ondje*, s. 6.

²⁶¹ *Ondje*, s. 9. *Vidi homiliju Miroslava Bulešića od 29. lipnja 1945., *gore*, Prvi dio, I, 13. Odanost prema Papi.

²⁶² I. GRAH, *Crkvene i političke promjene i zbivanja u Istri 1945-1947.*, u: *Dometi* 7/1997, br. 7-12, ss. 57-59.

definitivnog priključenja matici Hrvatskoj, veliku ulogu mogli odigrati pojedini svećenici.

U tom kontekstu može se razumjeti odlazak članova Oblasnog NOO za Istru Dušana Diminića i Ivana Motike u Trst na pregovore s Božom Milanovićem. K tome su pojedini svećenici i barbarski narodnjak Ivan Kolić upozorili oblasnike kako bi se jedino u slučaju pozitivnog rješenja Bože Milanovića²⁶³ i Zvonimira Brumnića²⁶⁴ koji su tada živjeli u Trstu, a od partizana bili otpisani, moglo računati na uspostavljanje kakvih takvih odnosa s klerom.²⁶⁵

²⁶³ Božo Milanović, rođen u Kringi 10. listopada 1890., gimnazijske je nauke završio u Pazinu, a teološke u Gorici; zaređen za svećenika 7. srpnja 1914., upravljao je župom Pićan; kroz gg. 1917-1918. bio je u „Augustineumu“ u Beču, pripremajući se za doktorat. Nakon rata kratko je vrijeme bio župnik u Kringi, gdje je podnio više zlostavljanja sa strane talijanskih iredentista. Kako bi ga zaštitio, biskup ga je imenovao kapelanom u Trstu (Sveti Ivan), gdje je razvio i svoju izdavačku djelatnost za hrvatsko stanovništvo u Istri (bio je urednik tjednika „Pučki prijatelj“ i almanaha „Istarska Danica“, priredio je više izdanja molitvenika biskupa Dobrile „Oče, budi volja tvoja“, više katekizama itd.). Godine 1941. interniran je u Bergamu, odakle se u rujnu 1943. vratio u Trst i nastavio svoju raniju djelatnost. Komunisti su ga namjeravali likvidirati, ali im je kasnije zatrebao kod pregovora za pripajanje Istre Hrvatskoj. Godine 1946. bio je član jugoslavenske delegacije za Julijsku Krajinu u Parizu. Od komunističkih je vlasti uspio dobiti zgradu za hrvatsko sjemenište u Pazinu, gdje je bio ravnatelj gimnazije do 1968. Kao publicist napisao je nekoliko knjiga o novijoj povijesti Istre: *Istra u osvitu narodnog preporoda* (1960.), *Hrvatski narodni preporod u Istri* (Knjiga I., 1967; Knjiga II., 1973.); *Preporoditelj Istre Biskup dr. Juraj Dobrila* (1970.), *Moje uspomene (1900-1976)*, *Istra u dvadesetom stoljeću* (posthumno izdanje, svez. I., 1992.; svez. II. 1996.). Počasni prelat Njegove Svetosti, *doktor honoris causa* Bogoslovskog fakulteta u Zagrebu, umro je u Pazinu 28. prosinca 1980.

²⁶⁴ Zvonimir Brumnić, rođen u Funčići kod Lindara 8. listopada 1912., srednju je školu završio u sjemeništu u Kopru, a teologiju u Gorici. Zaređen za svećenika 1935. u Trstu, bio je prefekt sjemeništa u Kopru; nastavnik hrvatskog jezika. God. 1938.-1940. upravljao je župom Zrenj, od 1940. do 1945. župom Tinjan. U rujnu 1943. bio je jedan od potpisnika Pazinske izjave za ujedinjenje Istre s Hrvatskom. Poslije 8. rujna 1943. spasio je talijanske karabinjere i načelnika, ali nije uspio spasiti 26 utamničnika koji su završili u nekoj jami. U mnogo navrata i s raznih strana dolazile su prijetnje smrću. Budući da je otvoreno osuđivao akcije partizana koje su izazivale odmazde Nijemaca s teškim posljedicama za stanovništvo, svrstan je među „narodne neprijatelje“, te je u ožujku 1945. odlučena njegova likvidacija. Obaviješten o tome, sklonio se u Trst, a biskup Santin ga je premjestio u Bazovicu kod Trsta. Nakon što su se komunistički vođe Diminić i Motika sastali u Trstu s Božom Milanovićem, osiguran mu je slobodan povratak u Istru. Vjernici župe Tinjan su ga dočekali sa slavljem. Potom je bio župnikom u Gologorici, u Oprtlju i Lovrečici, gdje je umro 18. veljače 1999. Usp. *Istarska enciklopedija*, Zagreb, 2005.; IVAN GRAH, *Udarit ću pastira*, Pazin, 2009., s. 45.

²⁶⁵ I. GRAH, *nav. čl. u Dometi* 7/1997, br. 7-12, s. 62.

Božo Milanović se borio za nacionalna prava istarskih Hrvata od mladih dana te već kao mladomisnik iskusio austrijski zatvor, kasnije fizičke napade u Kringi i zatočeništvo u ratnim godinama do pada Italije. Početkom siječnja 1945. partizani su ga pozvali na susret negdje u Istri. Svjestan da su glave letjele i zbog sitnijih optužbi od onih koje su partizani iznijeli na njegov račun, Milanović je umjesto odlaska u Istru napisao pismo Oblasnom NOO u kojem u devet točaka pobija navode optužbi te pismo završava riječima:

«Ja znam da je doba djelovanja mogega i mojih prijatelja završeno i da se na obzorju pojavila vaša nova sila. Kao što je do sada bilo naše doba, tako nastupa sada vaše doba. A u vrijeme vašeg rada želim da Bog očuva vas i naš narod od nesreće teških iskušenja, te vas pozdravljam.»²⁶⁶

Vjerojatno na mig iz Zagreba dvojica istaknutih komunističkih rukovodilaca iz Istre uputili su se u Trst na pregovore s Božom Milanovićem. Nakon što su saveznici zatražili od Beograda i postigli povlačenje jugoslavenskih jedinica iz Trsta bilo je jasno da u međunarodnim relacijama, gdje nova vlast nije uživala neki ugled, slijede nove komplikacije. Na mjesnom lokalnom planu bio ih je glas neprijatelja vjere i Crkve što je u duši običnog istarskog čovjeka tradicionalno vezanog uz Crkvu i svoje svećenike stvaralo u najmanju ruku nepovjerenje i protivljenje. Zato je suradnja s Crkvom za novu vlast predstavljala svojevrsno priznanje njenog legitimiteta kako u očima međunarodne tako i domaće javnosti. Crkva, dotično B. Milanović svjesni s kim razgovaraju a znajući njegove slabe točke, nastojali su osigurati što širi prostor djelovanja za Crkvu.

Iz teksta njihova sporazuma očito je da su i jedni i drugi bili zadovoljni – ostvarili su ono što im je u tom trenutku bilo važno: NOP je dobio obećanje izjave o podršci od strane svećenika što je kasnije i učinjeno na sastanku svećenika 18. i 31. srpnja u Pazinu, dok je Crkva ostvarila za ondašnje hrvatske i jugoslavenske prilike širok prostor djelovanja. Evo integralnog teksta sporazuma:

ZAPISNIK

Dne 16. srpnja 1945. sastali su se predstavnici narodno-oslobodilačkog pokreta u Istri – gosp. Diminić i Motika – sa svećenikom Božom Milanovićem u Trstu te se u svojem razgovoru složili u ovim zaključcima:

²⁶⁶ Nav. prema I. GRAH, *Istarska Crkva...*, s. 208.

1. Odnosaj svećenika B. Milanovića prema N. O. Pokretu bit će uređen dogovorenim izjavom koju će dati na sastanku svećenika u Pazinu dne 18. srpnja 1945., izjavom, koju će predstavnici NOP objelodaniti u *Glasi Istre*.
2. Svećenik Božo Milanović posredovat će na spomenutom sastanku u ime NOP izjavu, da će biti povoljno riješena, dotično da su već prihvaćeni zaključci o povoljnom rješenju ovih pitanja:
 - a) Hrvatsko svećenstvo u Istri smije osnovati svoje staleško društvo „Zbor svećenika Sv. Pavla“, kojemu se priznaje pravo posredovanja između državnih vlasti i svećenika, naročito pak u slučaju optužbe kojeg svećenika.
 - b) Poradit će na tomu, da se dozvoli izdavanje jednog vjerskog lista u hrvatskom jeziku za Istru.
 - c) Nastojat će se, da zgrada „Đačkog doma“ u Pazinu bude upotrijebljena za hrvatsko sjemenište, osnutak kojega će NOP podupirati.
 - d) „Društvu Sv. Mohora za Istru“ dozvoljava se da osnuje jednu svoju podružnicu u Pazinu u svrhu lakše rasprodaje vjerskih knjiga, kao što i drugih društvenih izdavanja.
 - e) Širenju molitvenika, katekizma i drugih vjerskih knjiga neće se činiti nikakva zapreka.
 - f) Sjemeništarcu i bogoslovu neće biti pozivani u vojničku službu barem do definitivnog određenja državnih granica i to u sporazumu s vojničkom upravom.
 - g) Već je dozvoljen vjeronauk u istarskim školama.
 - h) Svećenik Zvonimir Brumnić može nastupiti službu u Istri te neće imati nikakvih neprilika.²⁶⁷

Tajnik JNOF za Istru

D. DIMINIĆ

IVO MOTIKA

B. MILANOVIĆ

Ako je suditi prema pisanju *Glasa Istre*, do kraja 1945. državne vlasti su se klonile napada na Crkvu, a s crkvene strane znak dobre volje bili su nastupi podrške novoj vlasti nekih svećenika na javnim nastupima, što je dakako isticano kao primjer dobrih narodnih svećenika.²⁶⁸

²⁶⁷ B. MILANOVIĆ, *Istra u dvadesetom stoljeću*, 2, ss. 166-167.

²⁶⁸ Na proslavi godišnjice smrti Vladimira Gortana [ustrijelili ga Talijani 17. listopada 1929.] 17. listopada 1945. u Bermu je organizirana manifestacija na kojoj se okupilo 40 tisuća ljudi. Među govornicima na skupu bili su Božo Milanović i Srećko Štifanić, *Glasi Istre*, br. 103, 23. listopada 1943., ss. 1-2.

U božićnoj čestitki na prvoj stranici, s velikim naslovom „Srićan Božić našem narodu“, *Glas Istre* ističe kako je nakon godina ropstva i tuge napokon svanuo „prvi Božić ča ćemo ga moći svitkovati u veselju i radošti“.²⁶⁹ I dok Milanović politički skup u Bermu koristi da bi istakao značaj Dobrile i otvaranje sjemeništa, vlast crkveno–vjersku stvarnost koristit će za svoje potrebe. Zapravo, kao i svi totalitarni režimi, želi reći: „do nas je bila tamna prapovijest, a s nama počinje prava povijest.“ Bila je to svojevrsna politizacija vjere i klerikalizacija politike.

Sve do odluka pariške mirovne konferencije (10. veljače 1947.) u odnosima Crkve i države nema nekih znatnijih promjena. Država Crkvu i dalje tolerira jer joj treba, a Crkva državu prihvaća jer od nje očekuje pomoć za svoje projekte. No kako se iza te tolerancije krije boljševički model odnosa prema Crkvi – model karakterističan po odbacivanju religije kao kočnice i prepreke u ostvarivanju društvenih i političkih ciljeva, radi čega se poduzimaju izravne ili neizravne mjere protiv Crkve s nakanom njenog potpunog uklanjanja s društvene scene, on će i u vrijeme ovakve prividne idile (1945.-1947.) svako toliko pokazati neko od svojih lica. U tom vremenu igra se na kartu razbijanja jedinstva Crkve, odvajanja dijela klera od Vatikana i formiranja nekakve narodne Crkve s dobrim „našim“ narodnim svećenicima koji su shvatili povijesni trenutak i surađuju s narodnom vlašću. Oni drugi, poslušnici Vatikana, na stranicama *Glasa Istre* apostrofirani su kao branitelji fašizma i mrzitelji slavenstva. Dakako ovdje nije riječ o tome koliko je u stvarnosti postojala takva podjela i koliko je bila nerealna igra na odvajanju od Rima, nego o suptilnom planu djelovanja protiv Crkve i opravdavanja vlastitih poteza.

Benediktinski samostan u Dajli s uzornim poljoprivrednim imanjem na kojem su radili koloni iz okolnih mjesta, odmah nakon završetka rata postao je meta partizanskih pljačkaških pohoda. Imalo se što opljačkati, a opravdanje za pljačku bilo je dvostruko. Odbijanje redovnika Ambrogia Bizzara da kao predstavnik klera uđe u novigradski NOO (osnovan u siječnju 1945.) doživljeno je kao reakcionarno i antidemokratsko, što se nije tek tako zaboravljalo. Iako su koloni na benediktinskom posjedu sasvim pristojno živjeli, što će kasnije pokazati svojom obranom redovnika, u revolucionarnoj, vulgarno-marksističkim premisama građenoj, percepciji fratri su bili izrabljivači a koloni izrabljivani, pa je nova vlast u

²⁶⁹ *Glas Istre*, br. 133, 22. prosinca 1945., s. 1.

svom zelotizmu za nekakvom socijalnom pravdom učinila niz nepravdi i pljački.²⁷⁰

Kada je u ožujku 1946. saveznička komisija za razgraničavanje posjetila Istru, neki novinari iz pratnje smatrali su korisnim posjetiti samostan u Dajli. Mjesni odbor je to protumačio kao da su članove komisije pozvali redovnici kako bi ih upoznali s teškom situacijom, zbog čega je nekolicina agitatora inscenirala manifestacije protiv redovnika i protiv kolona. Bio je to uvod u pljačku samostana 2. rujna 1946. Osjetno su smanjeni posjedi kolona, samostanu je ostalo 4-6 ha (prije rata imao 586 ha), najbolja zemlja dodijeljena je članovima komisije zadužene za premjeravanje posjeda i njihovim pomagačima. Sve se to događalo tri mjeseca prije nego je Oblasna agrarna komisija za Istru riješila pitanje zemljišno-vlasničkih odnosa u Istri. Od 2. do 9. rujna OZNA je izvršila detaljnu premetačinu samostana. Za temeljitog danonoćnog rada na redovnike je pazila tzv. narodna straža.²⁷¹ Dan uoči nove, sveobuhvatne pljačke samostana 20. prosinca 1946. na stranicama *Glasa Istre* osvanuo je naslov „Ostaci fašizma u samostanu Dajla kod Umaga“.²⁷² Signal za odstrel redovnika je dan i on će se dogoditi u ljeto 1947., o čemu će biti riječi nešto kasnije.

U poratnim su godinama doživljavali napadaje, progon, prozivanje, prijetnje i protjerivanje i ostali svećenici na Bujštini. Bile su protjerane u Italiju i posljednje redovnice, dok se don Francescu Bonifacio 11. rujna 1946. zameo svaki trag nakon što su ga uhitili i odveli naoružani milicionari. Biskupski Ordinarijat u Trstu pokrenuo je za don Bonifacia kanonski proces za proglašenje blaženim.²⁷³

Istru su tada počele napuštati mnoge talijanske, ali i imućnije hrvatske obitelji. Na to ih je natjerao nesnosan sustav, strah za budućnost, ekonomska kriza te vjerski progon i bespravnost. Porečko-pulsku biskupiju napustilo je 55 talijanskih svećenika te je većina župa ostala bez duhovnih pastira. Zbor svećenika sv. Pavla za Istru, osnovan 1945., uspio je isposlovati od hrvatskih vlasti u Zagrebu dolazak nekoliko hrvatskih redovnika i redovnica da preuzmu napuštene samostane u Puli.²⁷⁴

²⁷⁰ GIUSEPPE TAMBURRINO, *I Benedettini di Daila e S. Onofrio in Istria: ultime vicende (1940-1950)*, Abbazia di Praglia, Praglia, 1997., ss. 31-32.

²⁷¹ *Ondje*, s. 36.

²⁷² *Glas Istre*, br. 405, 19. prosinca 1946., s. 2.

²⁷³ SERGIO GALIMBERTI, *Don Francesco Bonifacio presbitero e testimone di Cristo*, Trieste, 1998., ss. 30-35; AA. VV., *Santi e martiri di Friuli e Venezia Giulia*, Padova, 2001., ss. 281-285. *Don Francesco Bonifacio je proglašen blaženim 4. listopada 2008.

²⁷⁴ B. MILANOVIĆ, *Istra u dvadesetom stoljeću*, 2, s. 250.

PRITISCI I PROGONI CRKVE 1947. - 1948.

Na početku 1947. u „Izveštaju o sadašnjim prilikama u Istri“ Božo Milanović piše: „Odnosaj između hrvatskog svećenstva u Istri i narodnih vlasti ostaje i nadalje dobar i nepomučen.“²⁷⁵ Međutim, slobodno se može reći da je izneseni stav više plod Milanovićeve taktike radi smirivanja duhova nego stvarni prikaz situacije, jer u nemirnim vremenima i napetim situacijama više stradava narod i Crkva.

„Instruktivni“ razgovor na koji je Ivan Motika, javni tužitelj u Labinu pozvao Božu Milanovića i Tomu Banka predsjednika Zbora svećenika sv. Pavla 19. veljače 1947. pokazuje kako vlast od suradničkog odnosa prema Crkvi u Istri prelazi na poziciju diktatora. Iza Milanovićeva „ublaženog“ izvješća o tom susretu u kojem stoji „da će vlast nastupiti protiv svećenstva, ako bi stvaralo u narodu neku opozicijsku skupinu“,²⁷⁶ krio se oštri iskaz: ne suprotstavljajte se ni individualno ni kolektivno našim mjerama, ako ne želite snositi posljedice. Nije nevažno da je upozorenje bilo mjera predostrožnosti u stilu: bolje spriječiti nego liječiti.

Nadalje iz razgovora je primjetno da Motika napade na Crkvu objašnjavajući time što su na važne položaje došle nesposobne osobe ili drukčije (konkretnije) kazano neobrazovani, podobni boljševički radikali koji su nakon obračuna s istarskim narodnjacima stali udarati po svećenicima. Boljševici su brzo i namjerno zaboravili što su za NOP i poslijeratnu situaciju značili narodnjaci i svećenici. Dokaz sumnje prema Crkvi bio je Motikin zahtjev da se tekstovi za kalendar *Danicu* šalju na cenzuru i njemu. Kao da je nedovoljna bila cenzura «Danice» koju je provodila Vojna uprava jugoslavenske armije (VUJA) u Opatiji.²⁷⁷

Prije odlaska u Italiju u srpnju 1947. porečko-pulski biskup mons. Radossi je u nekoliko navrata apostrofirao kao sluga međunarodnog imperijalizma. Na putu prema Puli koja je bila pod anglo-američkom upravom do 1947. na graničnom prijelazu kod Vodnjana jugoslavenski pogranični organi u pretresima Radossijeva automobila otkrivaju hranu i cigarete što je u tisku protumačeno kao ilegalno prebacivanje robe reakcionarnim elementima u Pulu. Demonizaciji porečko-pulskog biskupa trebala je doprinijeti i

²⁷⁵ *Izveštaj B. Milanovića o prilikama u Istri od 20. siječnja 1947.*, u ABM.

²⁷⁶ *Izveštaj iz Istre od 30. siječnja 1947.*, Komisiji za vjerske poslove u Zagrebu, u ABM.

²⁷⁷ *Ondje.*

fotokopija triju osobnih iskaznica koje je navodno posjedovao: dvije lažne i jedna prava, kako je objavljeno u *Glasi Istre*.²⁷⁸ Citatima iz propovijedi o svetosti privatne imovine željelo se mons. Radossija prikazati kao protivnika agrarne reforme i ipso facto neprijatelja siromašnijih društvenih slojeva: seljaka, radnika i kolona, koji eto oduševljeno pozdravljaju agrarnu reformu.²⁷⁹

Tijekom 1947. važna stavka u odnosima Crkve i države u Istri bilo je raščišćavanje crkvenog vlasništva nad nekretninama (zemlja, zgrade). Odlukom Oblasne agrarne komisije za Istru od 20. prosinca 1946. br. 10/1946 bilo je predviđeno da zemljište pripadne onima koji su ga obrađivali duže od 15 godina računajući od 8. studenoga 1943. Kako je dio crkvenog zemljišta davan u najam seljacima, prijetila je opasnost da Crkva, uz ono što je izgubila zakonom o agrarnoj reformi koji je predviđao maksimum od 10 hektara, izgubi i druge zemljišne posjede. U ime „Zbora svećenika sv. Pavla“, protiv te odluke Oblasnog odbora intervenirao je B. Milanović u više navrata pri Komisiji za vjerske poslove vlade NR Hrvatske. Unatoč obećanju s vrha (predsjednik vlade dr. Bakarić i ministar S. Ritig) da se mjere spomenute odluke neće primjenjivati na crkveno zemljište, Oblasna agrarna komisija preko kotarskih komisija u Istri zapravo je požurivala provođenje odluke i kad su bila u pitanju crkvena imanja.²⁸⁰ Kao i toliko puta u povijesti, stvari su se na terenu odvijale, ne prema željama iz vrha nego prema nahođenju lokalnih moćnika.

Samostani franjevacica observanata u Istri (Pula, Pazin, Rovinj) za vrijeme talijanske vlasti pripadali su mletačkoj provinciji sa sjedištem u Veneciji. Dva samostana franjevacica konventualaca u Puli, sv. Franjo i sv. Josip, bili su u sastavu padovanske provincije franjevacica konventualaca, a redovnici u njima uglavnom talijanske narodnosti. Po završetku rata, a naročito nakon odluke Ministarstva unutrašnjih poslova o zabrani djelovanja mletačke i padovanske provincije, velik broj talijanskih fratara napušta Istru čime otvara pitanje vlasništva nad samostanskim zgradama i imanjima. Samovolja nove vlasti očitovat će se posebno u pitanju upravne nadležnosti u nekim samostanima. Zgrade samostana u Rovinju i Pazinu proglašene su općenarodnom imovinom, a uprava je prepuštena gradskim odborima Rovinja, odnosno Pazina. Koliko god je formalno-pravno to moglo izgledati opravdano, toliko je takav postupak bio udarac za hrvatske

²⁷⁸ *Glas Istre*, br. 447, 12. veljače 1947., s. 2.

²⁷⁹ *Glas Istre*, br. 425, 17. siječnja 1947., s. 2.

²⁸⁰ *Predstavka B. Milanovića Komisiji za vjerske poslove*, Pazin, 18. prosinca 1947., u ABM, fasc. M2 AO 85.

franjevce kojima su prije dolaska Talijana ti samostani pripadali i koji se sada vraćaju u te samostane. Poslije zamolbi Bože Milanovića predsjedniku vlade Vladimiru Bakariću i ministru unutarnjih poslova S. Krajačiću, uprava pazinskog i rovinjskog samostana povjerena je Apostolskoj administraturi. Komisija za vjerske poslove uskoro javlja B. Milanoviću da se zgrade ostavljaju njemu „na lično raspolaganje i upravu“.²⁸¹ Kad je sud u Pazinu uknjižio samostansku zgradu u Pazinu u općenarodnu imovinu, stvoren je pravni okvir za uznemiravanje franjevacu kada se i kako vlasti prohtjelo. No i prije uknjižbe vlast je stvarala fratriba neprimike.

Gvardijan samostana Anastazije Kocijančić u dopisu Komisiji za vjerske poslove od 1. studenog 1947. tuži se na bahatost članova Oblasnog odbora koji su rekvirirali dio samostana i u nj uselili činovnike. Protivno obećanju da će se useliti samo muškarci – činovnici, uselile su se i žene pa je time prekršeno pravilo klauzure. Ponašanje novih stanovnika često je takvo da onemogućuje redovnicima obavljanje redovničkih dužnosti. Vrata samostana stalno su otvorena, neki stanari dolaze kasno noću, dovode sa sobom ženske, viču, sviraju na harmonij i psuju franjevce. Ovo je samo dio pritužbi koje je iznio pater Kocijančić. Ako ne dođe do sporazuma s vlašću i garancije da će se kućni red samostana poštivati, fratri će, zaključuje Kocijančić, biti prinuđeni napustiti crkvu i samostan, „čime bi se još više probudila sablazan kod naroda“.²⁸² U pravilu u dijelove nacionaliziranih samostanskih zgrada, vlast useljava civilne stanare koji će zahvalnost svojim dobročiniteljima morati dokazivati ometanjem samostanskog kućnog reda, te vrijeđanjem redovnika i vjerskih vrijednosti.

Gotovo dvije godine (od travnja 1947. do studenoga 1948.) vodila se borba između Crkve i države za vlasništvo nad svećeničkim domom u Iki. Dom je bio vlasništvo njemačkog svećeničkog društva „St. Joseph Priestergesellschaft“ iz Brixena u Južnom Tirolu. Uvažavajući poteškoće nastale promjenom granica, Društvo je bilo spremno predati ne samo upravu nego i vlasništvo „Zboru svećenika Sv. Pavla za Istru“ s obzirom da Zbor ima istu svrhu kao i Društvo. Kad je Zbor svećenika sv. Pavla 28. kolovoza 1947. bio raspušten, upravu kuće u Iki preuzeo je Biskupski ordinarijat u Rijeci. Uzaludna je bila preporuka komandanta VUJA-e Većeslava Holjevca na početku 1947. da dom u Iki ostane u posjedu Crkve. U studenome 1948. god. Oblasni NOO za Istru nacionalizirao je svećenički dom u Iki.²⁸³

²⁸¹ B. MILANOVIĆ, *Moje uspomene*, Pazin 1976., s. 174.

²⁸² *Pismo A. Kocijančića Komisiji za vjerske poslove*, Pazin, 1. studenog 1947., u ABM, fasc. M2 AO 85.

²⁸³ B. MILANOVIĆ, *Moje uspomene*, ss. 155-156; B. Milanović *Komisiji za vjerske poslove*, Pazin, 8. travnja 1947., u ABM, fasc. M4 A 230.

Kao što je odlazak talijanskih franjevac iz Istre ostavio prostor za imovinsko-pravne manipulacije, iste je posljedice imao odlazak talijanskih redovnica iz Poreča, Pule i Rovinja. U Lovranu gdje su talijanske sestre vodile ubožnicu i internat za djevojčice, kad su čuli da se spremaju otići u Italiju, pojedinci iz „narodne vlasti“ počeli su se zanimati za vlasništvo zgrade i inventara. Bojeći se da nakon njihova odlaska vlast ne bi dozvolila dolazak hrvatskih redovnica te da bi nacionalizirali zgradu, riječki je biskup savjetovao redovnicama da ostanu. Rovinjski internat za gimnazijalke, nakon odlaska talijanskih sestara, preuzimaju neke drugarice i kao prvo dale su poskidati križeve iz učeničkih soba.²⁸⁴

Pa i onda kad su talijanske redovnice izrijekom svoje zgrade ostavljale „Zboru svećenika Sv. Pavla“, kao što je bio slučaj u Puli, revolucionarna vlast nije se puno obazirala na te „oporuke“. Tome se ne treba čuditi jer revolucija je u svom pobjedničkom hodu rušila stare institucije i shvaćanja, pa tako i instituciju privatnog vlasništva. [...]

Točno na Božić 1947. u *Glasu Istre* osvanuo je naslov „Franjevci u Puli agenti strane špijunske službe osuđeni“. Na optuženičkoj klupi našla su se šestorica franjevac iz Pule, Rovinja i Pazina; petorica su bili Talijani i jedan Slovenac. Prema optužnici, kao pripadnici špijunske organizacije preko radio-stanice pronađene u samostanu, „organizirali su sakupljanje i odašiljanje tajnih podataka vojnog, političkog i ekonomskog značenja, širili su klevetničke vijesti o našoj narodnoj vlasti, kako bi te vijesti poslužile međunarodnoj reakciji za hušaćku propagandu protiv naše države“.²⁸⁵ Jasno, nakon ovako sročene optužbe slijedile su teške kazne od 3 do 16 godina zatvora, prinudnim radom i gubitkom političkih sloboda. A zapravo, kako pokazuju najnoviji rezultati i svjedočanstva, agent komunističke policije ponudio je fra Semplicianu Gomieru iz samostana sv. Antuna u Puli suradnju. Fratar je u početku odbio ponudu, da bi kasnije uletio u zamku. Prihvatio je od agenta, koji ga je poučio rukovanju, radio stanicu i počeo slati poruke o političkom, vjerskom i gospodarskom stanju u Istri.²⁸⁶

U farsične sudske procese i presude spada i ona petorici redovnika iz samostana u Dajli optuženih za suradnju s fašistima i nacistima za što ih je narodni sud u Kopru 5. ožujka 1948. osudio na lišavanje slobode i obvezan

²⁸⁴ *Ondje.*

²⁸⁵ *Glas Istre*, br. 42, 25. prosinca 1947., s. 4.

²⁸⁶ BERARD BARČIĆ, *Pedeseta obljetnica „slučaja samostana sv. Antuna u Puli“*, u *Istarska Danica* 1997., ss. 90-91; P. A. S. GOMIERO, *Erano venuti a prendermi in convento. Sopravvissuti alle deportazioni in Jugoslavia*, Trieste 1997., ss. 89-129.

rad od 6 mjeseci do 4 godine. Jasno uz osudu redovnika išla je i konfiskacija imovine „narodnih neprijatelja“.²⁸⁷ Županijski sud u Puli br. K – 5/9 od 8. travnja 1997. izdao je Izjavu o neutemeljenosti i poništenju odluke Koparskog suda od 5. ožujka 1948.²⁸⁸

* * *

Neredi i ometanja podjele sakramenta krizme u kolovožu 1947. najprije u Tinjanu 19. kolovoza, a potom u Buzetu 23. kolovoza, te tragični događaji u Lanišću 24. kolovoza u kojima je ubijen svećenik, podravna-telj i profesor u pazinskom sjemeništu Miroslav Bulešić, a djelatelj kriz-me, po ovlaštenju biskupa Santina, slovenski svećenik Jakob Ukmar teško pretučen, bili su jasna vanjska manifestacija oštrog, radikalno-boljševičkog kursa koji je vlast već tada zauzela prema Crkvi. Da žrtva nije slučajno izabrana može se iz dostupnih povijesnih izvora i literature lako ustanoviti. Naime, Bulešić ne samo da nije bio sklon potpisivati svaku odluku državne vlasti, nego je smatrao da se Crkva u određenim pitanjima mora odlučnije i hrabrije postaviti prema vlastima. Tako nije podržao petogodišnji plan: uskratio je potpis na pismo „Zbora svećenika sv. Pavla“ u kojem se istarsko svećenstvo određuje prema petogodišnjem planu, a zajedno s lanišćanskim župnikom Stjepanom Cekom zalagao se da kumovi ne mogu biti članovi komunističke partije.²⁸⁹

* O komunističkoj represiji na vjersko-duhovnom planu u ovo doba (1947. - 1948.) prikladno je donijeti kratku sintezu vlč. Bože Silvanija, koji je bio župnik u Buzetu od veljače 1947. do ožujka 1949. U svome izvještaju biskupu Santinu, koji je napisao u Opčinama 22. svibnja 1952., nakon što je opisao što se bilo dogodilo 23. kolovoza 1947.²⁹⁰ u crkvi u Buzetu, on nastavlja:

„Druga je bolna činjenica bila - posvemašnje uništenje svih kapelica koje su se nalazile uz putove. A kada bi ih se ponovno popravljalo, već su se istoga dana razbijale. Oni koji su vidjeli rušitelje i usuđivali se o tome govoriti, bili su pozivani pred nositelje vlasti, uz prijetnje im se zabranjivalo da o tome govore ili da otkrivaju krivce. Jer uz ceste su se često nalazili križevi i raspela.

²⁸⁷ G. TAMBURRINO, *I Benedittini di Daila*, ss. 72-87.

²⁸⁸ *Ondje*, ss. 88-89.

²⁸⁹ B. MILANOVIĆ, *Istra u dvadesetom stoljeću*, 2, ss. 198-215.

²⁹⁰ Vidi *gore*, Prvi dio, bilj. 80.

Glede podjeljivanja sakramenata, na primjer krštenja i vjenčanja, mogu reći da sam ih mnogo puta podijelio za vrijeme noći, i skriveno, kako bismo izbjegli da ljudi budu otpušteni s posla zbog njihovih vjerskih uvjerenja. Učenici u internatu dobili su zabranu da idu na Misu. Jedna učenica koja je bila na zid uz svoj krevet objesila maleni križić, javno je ismijana od direktora i morala je ukloniti križ.

Gdje se najviše opažala propaganda protiv Crkve, to je bila škola. Meni je dana dozvola da poučavam u školi, ali su mi pravljene najteže smetnje, ne toliko od samih učitelja nego od učenika koje su na to naveli oni ili sami članovi K. P. Mnogo puta su me učenici viših razreda javno i u samom razredu ismijali i prijetili mi, čak i u prisutnosti samog profesora, a ovaj nije ni usta otvorio. Ponekad sam opazio neku od učenica koja je bila član K. P., kako - čim sam ja ušao u razred - pokušava na svaki način nagovoriti svoje prijateljice da iziđu iz razreda. A oni koji bi ostali u razredu na vjeronauku, bili su terorizirani, jer su oni izvana bez prestanka smetali i prijetili im. Ponekad su kojega učenika, koji je pohađao vjeronauk, njegovi drugovi i premlatili. Osim toga dopuštala se vjerska pouka tek po završetku škole, u kasnijem sat, na pr. poslije 13 sati. Kad sam morao poći u školu u nekom selu naše župe, morao sam čekati cijelo popodne da pružim pouku u drugom turnusu po završetku škole. Neki su se učitelji trudili da kontroliraju svećenika, ostajući u razredu.²⁹¹

²⁹¹ U nastavku „Povijesnog pregleda“ opisuje se represija koju je komunistički režim provodio protiv Crkve nakon 1948.; to ovdje ne donosimo jer ne služi za kauzu kanonizacije Sluge Božjega Miroslava Bulešića. Bilježimo samo da je nakon konačnog pripojenja Istre Jugoslaviji (u rujnu 1947.) Sveta Stolica imenovala slovenskog svećenika Mihaela Toroša apostolskim upraviteljem biskupije Porečke i Pulske, a Franca Močnika, također Slovenca, upraviteljem jugoslavenskog dijela biskupije Tršćansko-koparske i Goričke. Dva mjeseca poslije imenovan je zamjenikom mons. Močnika za jugoslavenski dio biskupije Tršćansko-koparske, sa sjedištem u Pazinu, dr. Dragutin Nežić, koji je bio duhovnik u Velikom sjemeništu u Zagrebu; nakon prestanka službe mons. Močnika, on je postao apostolski administrator toga dijela. A kad je 1949. imenovan i apostolskim administratorom biskupije Porečke i Pulske, cijela se hrvatska Istra našla ujedinjena u jednoj apostolskoj administraturi. Teškoće za Crkvu nisu prestajale, ipak i nakon ubojstva Miroslava Bulešića vlč. Božo Milanović trudio se održati kontakte s vlastima, koje su postupale po metodi „debele batine i malene mrkve“. U tom kontekstu su vlasti dopustile osnivanje „Društva svećenika sv. Ćirila i Metoda u Pazinu“ (osnovano 16. rujna 1948.) kao nastavak zabranjenog „Zbora svećenika sv. Pavla za Istru“. U isto vrijeme opetovna traženja da se Crkvi vrate matice krštenih, vjenčanih i umrlih, ostala su bez uspjeha. Poradilo se na tome da se dopusti povratak u Istru svećenika Antuna Cukarića i Antuna Perkovića, koji su nakon događaja u Lanišću bili pobjegli u Trst; no kad se Cukarić vratio, uhićen je i zadržan u zatvoru u Puli. U Podlabinu i u Puli (crkva sv. Antuna), iz dačkih domova, koji su bili u blizini crkve, tijekom godine 1950. napadane su crkve, razbijana stakla, pokradeno svećeničko ruho, vrata crkve u Podlabinu zaprljana izmetinom. Kad se je župnik požalio na Mjesnom odboru, predsjednik mu je odgovorio da Država nema s time nikakve veze, neka se obrati na policiju ili na sud. I tako dalje...

IV

Biskup Radossi i Miroslav Bulešić

Da se mogu razumjeti i ispravno ocijeniti odnosi između biskupa Radossija i njegova svećenika Miroslava Bulešića potrebno je imati u vidu različitosti njihovih iskustava i osobnih težnja.

Raffaele Radossi, franjevac Konventualac iz Cresa, rođen je u hrvatskoj obitelji.²⁹² njegova je majka vrlo slabo govorila talijanski. Već kao dječak primio je kod franjevacu odgoj na talijanskom jeziku i, dosljedno, osjećao se Talijanom. Budući da je među hrvatskim Istranima koji su italijanizirani bila pretjerana nova nacionalna svijest, može se pretpostaviti da je Raffaele odrastao u ambijentu u kojem je uzvisivanje „nove“ narodnosti bilo u izravnom razmjeru s obescijenjivanjem (ako ne i prezirom) narodnosti iz koje je potekao. Pri njegovu imenovanju porečko-pulskim biskupom 1942. vjerojatno je uvelike bilo vrjednovano i njegovo nacionalno usmjerenje.

Miroslav Bulešić je odrastao u posve drugačijem ambijentu. Selo Čabrunići, u kojemu je rođen, okolno područje Roverije i cijelo područje između Vodnjana i Svetvinčenta, tipični je seljački ambijent, katolički, hrvatski. U drugoj polovici 19. stoljeća, u prvom redu zaslugom biskupa Jurja Dobrile, istarsko seosko stanovništvo, većinom hrvatsko, prelazi iz govorne i apolitičke kulture u pismenu i političku. Taj prelazak uzrokuje sukob

²⁹² Njegovo hrvatsko prezime – kako se vidi iz arhivskih dokumenata samostana OFM Conv. iz Cresa – još prigodom svečane profesije je Radoslović (v. 5. srpnja 1907. u *Conventualis Capituli ACTA ab anno 1905 die 15 Maii usque as diem 15 Decembris 1978*). Od rujna 1921. do kolovoza 1928. on je gvardijan samostana u Cresu i kroz cijelo to vrijeme potpisuje kao Radoslovich. Dana 28. kolovoza 1927. imenovan je rektorom Međunarodnog Serafskog Kolegija u Rimu. 5. prosinca 1928. sudjeluje na Kapitulu samostana u Cresu i potpisuje se fr. Raffaele Radossi.

s talijanskom nacionalnom skupinom, čiji se upravni slojevi nisu nikada oslobodili predrasude o nekoj neodređenoj slavenskoj masi prisutnoj u Istri, a osuđenoj na talijanizaciju. Budući da su hrvatski svećenici u Istri i uopće Crkva bili najveća zapreka talijanizaciji, za talijanske liberale oni su bili „popovi politikanti“ koji su izazivali nacionalnu netrpeljivost u mirnoj istarskoj sredini.²⁹³ Odgojen u ambijentu katoličkom i hrvatskom, gdje je bila živa tradicija biskupa Dobrile i uspomena na župnika u Juršićima Josipa Velikanju, poznatog branitelja nacionalnih prava svojih župljana, a nakon što je vidio i osobno doživio poniženja kojima su bili izloženi njegovi sunarodnjaci samo zato što su Hrvati, Bulešić se nakon rata, zajedno s većinom hrvatskih svećenika u Istri, založio za pripajanje Istre Hrvatskoj.

Pripajanje Istre Hrvatskoj u Jugoslaviji bilo je u političkom programu Pokreta za nacionalno oslobođenje, koji je vodila Komunistička partija Jugoslavije. Hrvatski kler u Istri, smatrajući opravdanom težnju istarskih Hrvata da postignu nacionalno oslobođenje, bio je sklon Pokretu za nacionalno oslobođenje ukoliko je on išao za tim ciljem. Nije imao druge alternative, ako nije htio ponovno potpasti pod stranu vlast koja je (bila ona liberalna ili fašistička) već bila dokazala da ne poštuje osnovne nacionalne slobode, što je imalo teške posljedice i na vjerskom polju. Hrvatski istarski kler, prema tome, u poslijeratnoj diplomatskoj bitci za priključenje Istre Hrvatskoj davao je svoju punu potporu novim vlastima.

Te su vlasti dobro znale da pred međunarodnim forumom gdje se vodila ova bitka, argumenti bi imali mnogo veću snagu ukoliko bi iza njih stajao i istarski kler. Da bi dobile njegovu podršku, vlasti su bile spremne i na određene koncesije Crkvi.²⁹⁴

SUSRET KOMUNISTIČKIH VLASTI S KATOLIČKIM SVEĆENICIMA U PAZINU, 31. SRPNJA 1945.

U toj atmosferi došlo je do sastanka istarskih svećenika u Pazinu 31. srpnja 1945., na kojem su svećenici iz biskupije Tršćansko-koparske i Porečko-pulske potpisali izjavu kako „Istra iz etničkih, geografskih i ekonomskih razloga (mora biti) priključena Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji“. Među potpisnicima izjave nalazimo i Miroslava Bulešića, tada župnika u Baderni.²⁹⁵

Da bismo shvatili ponašanje Sluge Božjega Miroslava Bulešića u ovim zbivanjima, treba uzeti u obzir okolnosti u kojima se održan ovaj sa-

²⁹³ STIPAN TROGRLIĆ, *Katolička Crkva u Istri na stranicama talijanskog liberalnog tiska u Riječki teološki časopis* 3, 1995, br. 1, ss. 55-74.

²⁹⁴ B. MILANOVIĆ, *Istra u dvadesetom stoljeću*, 2, ss. 160-190.

²⁹⁵ *Glas Istre*, br. 74, 11. kolovoza 1945., s. 2.

stanak.²⁹⁶ Nakon sastanka komunističkih vođa Diminića i Motike s Božom Milanovićem u Trstu (16. srpnja), u Pazinu se 18. srpnja zbio jedan drugi susret komunističkih vlasti sa svećenicima, o kojem je Miroslav Bulešić zabilježio u Kronici župe Baderna:

„Bili smo pozvani mi hrvatski i slovenski svećenici od Narodne vlasti na konferenciju u Pazin. Nisu svi došli. Cilj tog Konferenciji bio je: da se hrvatsko i slovensko svećenstvo izrazi o svojoj želji i pripadnosti Istre Hrvatskoj i Federativnoj Demokratskoj Jugoslaviji. Svećenstvo je izrazilo svoje mnijenje o toj stvari, zaključivši da je sasvim suvišno to predlagati i izjavom zahtijevati, kada je ta težnja usađena u srcu svakog Hrvata a i svećenika hrvatskog i slovenskog. Svećenik je za narod i uz narod, bio i bit će. Tu izjavu je zahtijevao učitelj Šestan, predsjednik J.N.O.F.-a.“²⁹⁷

Komunističke su vlasti poslije sazvale za 31. srpnja drugi sastanak svih svećenika u Pazinu, no jer je biskup Radossi bio protestirao zbog sastanka od 18. srpnja, u pozivu su precizirale da se svećenici pozivaju “ne kao predstavnici Crkve nego kao ravnopravni građani”, da raspravljaju o svome odnosu „prema Pokretu nacionalnog oslobođenja i prema Federativnoj Republici Jugoslaviji“. Milanović je o tome obavijestio biskupa Santina, najavivši unaprijed da svećenici namjeravaju potpisati jednu izjavu u prilog priključenja Istre Jugoslaviji, na što je biskup primijetio: „Prirodno je da slavenski svećenici žele pripasti pod Jugoslaviju kao što i talijanski žele pod Italiju.“ Ipak, nakon protivljenja biskupa Radossija i telefonskog razgovora koji je s njim imao, biskup Santin je rekao kako je krivo shvaćen i da je on mislio da se radi samo o privatnom razgovoru. Tako su Radossi i Santin zabranili svojim svećenicima da pođu na ovo zasjedanje sazvano od komunističkih vlasti, ali mons. Santin nije to zabranio Milanoviću, kojega je zadužio da ponese vlastima njegovo protestno pismo; rekao mu je samo (preko telefona) da svećenici ne smiju potpisati izjavu u korist priključenja Jugoslaviji.

Milanović se našao u velikoj neprilici: usprotiviti se susretu s komunističkim vlastima značilo je riskirati da se izgubi ono što su one bile već dale ili obećale. S druge strane, zbog lošeg funkcioniranja pošte, bilo je vjerojatno da dobar dio svećenika neće na vrijeme primiti obavijest o zabrani biskupa i da će doći na susret; k tome na sastanak su se spremali doći i neki svećenici iz Riječke biskupije kojima to nije bilo zabranjeno. Milanović se je također pitao može li spomenuta zabrana prisiliti hrvatske svećenike da se odreknu rada

²⁹⁶ Usp. B. MILANOVIĆ, *n. dj.*, ss. 167-171.

²⁹⁷ Usp. M. BARTOLIĆ, *Miroslav Bulešić, svećenik – mučenik*, Pazin 1990., s. 64.

za oslobođenja njihove domovine; nisu li biskupi bili uvjetovani svojim političkim usmjerenjem kad su zabranili sastanak?

U međuvremenu svećenici Miro Bulešić, Toma Banko²⁹⁸ i Leopold Jurca,²⁹⁹ koji su se bili našli u Karojbi 29. srpnja prigodom jedne Mlade mise, saznajući za zabranu biskupa Radossija, pisali su vlastima u Labin da neće doći na sastanak u Pazin, nego da će se prije stupiti u kontakt s biskupima; stoga su molili da se sastanak odgodi.

Milanović pak, da bi bio vuk sit i koza cijela, došao je na ideju da sastanku dade privatni karakter, i u tome je dobio suglasnost drugih svećenika. Stigavši u Pazin, nađe u župnoj kući mons. Svetozara Ritiga, predsjednika Vjerske komisije, koji je bio stigao iz Zagreba. Bio je to znak da i vlada u Zagrebu smatra važnim ovaj sastanak. Milanović je odmah zamolio Rittiga da intervenira kod Diminića i Motike kako bi susret ostao na razini privatnog razgovora. Na susret je stiglo dvadesetak svećenika. Oni su se nasamo sastali u franjevačkom samostanu u Pazinu, gdje ih je Milanović obavijestio o dogovoru postignutom u Trstu (s Diminićem i Motikom). Ustanovljen je potom „Zbor svećenika sv. Pavla za Istru“ i izabrano upravno tijelo, zaduženo da predstavlja sve svećenike, da sastavi Statut i zatraži njegovo crkveno i civilno odobrenje. Potom je sročena i potpisana kratka izjava u prilog priključenja Istre Jugoslaviji. Tijekom popodneva, na drugom su se mjestu s Diminićem sastali Motika i Rittig. Diminić i Motika potpisali su tekst „Zapisnika“ o sastanku koji su imali s Milanovićem u Trstu, no primijetili su da će neka obećanja koja su oni dali, ovisiti o odobrenju vlade u Zagrebu.³⁰⁰

Sljedećeg su dana Motika i Šestan dali na raspolaganje vlč. Tomi Banku automobil, kako bi mogao posjetiti svećenike koji nisu bili na sastanku i dobiti njihove potpise. Izjavu su potpisala 44 svećenika; samo s petoricom nije se susreo, ne zna se zašto.

Vlasti su dale objaviti izjavu s potpisima u *Glasu Istre* od 11. kolovoza 1945., gdje je također istaknuto da su neki svećenici u Istri „pasivno slijedili tijekom oslobodilačkog rata, neki su se držali politike čekanja, a neki su bili čak skloni na suradnju s neprijateljem“.

²⁹⁸ Toma Banko, rođen 16. lipnja 1894. u Tinjanu, zaređen za svećenika 1918., bio je župnik u Sv. Ivanu od Šterne, u Tinjanu (od 1940. do 1943. u nadbiskupiji Zagrebačkoj), u Poreču; umro je u Puli 8. studenog 1963.

²⁹⁹ Leopold Jurca, rođen u Braniku (Slovenija) 4. travnja 1905., zaređen je 1929., upravljao je župom Trviž. Bio je potom upravitelj sjemeništa u Pazinu i zatim župnik u Pazinu. Umro je u Izoli 22. veljače 1988.

³⁰⁰ Usp. BOŽO MILANOVIĆ, *Moje uspomene (1900.-1970.)*, Pazin, 1976., ss. 120-125.

„ZBOR SVEĆENIKA SV. PAVLA ZA ISTRU“

Kako je netom spomeuto, na sastanku u Pazinu osnovan je *Zbor svećenika sv. Pavla za Istru* i izabrana uprava, s Tomom Bankom kao predsjednikom i Leopoldom Jurcom kao tajnikom. Zamisao o takvom zboru svećenika nije bila nova, jer je već prije Prvoga svjetskog rata postojalo društvo hrvatskih i slovenskih svećenika, ali je njegova djelatnost kasnije prestala. Sada se u novim okolnostima jedna takva organizacija činila neophodnom kako bi svećenstvo bilo međusobno bolje povezano i pomagalo se te imalo predstavnika kod civilnih vlasti i, u slučaju potrebe, obranu pojedinaca, što je bilo posebno potrebno u onim okolnostima kad su talijanski biskupi bili nemoćni pred komunističkim vlastima. Nadalje, samo takva organizacija hrvatskih svećenika mogla je dobiti zgradu za sjemenište, čije je otvaranje bilo također predviđeno u tršćanskom dogovoru od 16. srpnja.

Statut ovog Zbora svećenika sv. Pavla sastavljen je na temelju onoga predratnoga, i biskup Santin ga je odobrio 10. prosinca 1945. Naknadno je, na traženje civilnih vlasti, malo dotjeran i od istih potvrđen 8. veljače 1946. Ovu novu varijantu odobrio je biskup Santin 3. travnja 1946. Nakon potvrde statuta djelatnost se Zbora pojačala. U njemu je bilo učlanjeno čak 55 svećenika iz Tršćansko-koparske i Porečko-pulske biskupije.

Dok su komunističke vlasti naizvan pokazivale dobrohotnost prema istarskom kleru, u isto je vrijeme Partija pojačavala borbu protiv vjere nastojeći udaljiti narod od Crkve, huškajući ga protiv svećenika. U takvim okolnostima Zbor sv. Pavla je predstavkom od 15. veljače 1946. upravljenom Oblasnom Narodnom Odboru u Labinu prosvjedovao protiv zloupotreba koje su se svakodnevno događale na štetu vjere.³⁰¹

U to je vrijeme trebala stići u Istru Međusaveznička Komisija u vidu određivanja granica; o njoj je ovisilo hoće li Istra ostati pod Jugoslavijom i u kojim granicama. Delegacija Zbora svećenika sv. Pavla predala je Komisiji Memorandum od 12. veljače 1946., koji je potpisalo 55 svećenika.³⁰² U njemu su opisane teške prilike hrvatskog naroda i njegovih svećenika za vrijeme talijanske dominacije; stoga hrvatsko i slovensko svećenstvo odlučno odbija svaku mogućnost da se Istra i cijela Julijska krajina vrate pod talijansku vlast i „smatra nužnim i jedino pravednim da se one priključe Jugoslaviji.“

Tada se nastupio biskup Radossi sa svojom okružnicom od 30. ožujka 1946., kojom je zabranio svojim svećenicima da sudjeluju na sastancima Zbora, i to „sub poena suspensionis ipso facto incurrenda“ (pod

³⁰¹ Vidi *gore*, Prvi dio, I. Životopis, 10. Protesti.

³⁰² Vidi *niže*, dok. 2.

kaznom suspenzije u koju se samim činom upada), dokle god Sveta Kongregacija ne prouči: 1. Statut Zbora svećenika, 2. Memorandum koji je predan Međusavezničkoj Komisiji i 3. protu-memorandum Zbora svećenika upućen jugoslavenskim Vlastima.³⁰³

Vlč. Miro Bulešić ostao je „preneražen“ ovom okružnicom te je 14. travnja 1946. obavijestio Biskupa da je dao ostavku na članstvu u Zboru, makar ne smatra da je učinio neku shizmu i da je Zbor neka sekta. Od Biskupa očekuje „više razumijevanja za naš položaj, više kontakta kao i pravičnosti ili jednakopravnosti na svim područjima.“³⁰⁴

U Okružnici od 27. travnja 1946. biskup Radossi uzima u pretres tekst Memoranduma koji je predan Međusavezničkoj Komisiji.³⁰⁵ Za odnos između biskupa Radossija i Bulešića zanimljiva je primjedba na početku Okružnice: „Rečeno mi je da je tajnik (Miroslav Bulešić) prethodno dao ostavku. Drago mi je to čuti, no meni nije bilo poznato da je on bio preuzeo tu službu, dok se znalo da ja nisam bio primio, a ni do sada nisam primio statut, koji je revidiralo i popravilo isto društvo (Zbora svećenika sv. Pavla).“

Ostaje i dalje sumnja je li Bulešić znao da Statut „Zbora sv. Pavla“ nema odobrenje njegova biskupa; ili je možda smatrao da je dostatno odobrenje biskupa Santina, budući da je sjedište Zbora bilo u Pazinu, u Tršćansko-koparskoj biskupiji, pa da to dopuštenje vrijedi i za svećenike drugih biskupija. Kako god bilo, nije bila u pitanju Bulešićeva poslušnost, što je jasno i iz pisma koje je on zajedno s Bankom i Jurcom, uputio vlastima u Labin 29. srpnja 1945.

Okružnicu biskupa Radossija treba sagledati u svjetlu Bulešićeva odgovora od 16. svibnja 1946.³⁰⁶

Nakon više mjeseci biskup Radossi je konačno, na temelju uvjeravanja Miroslava Bulešića popustio te najprije 8. rujna 1946. u Baderni usmeno, a onda i pismeno okružnicom br. 324/46 od 23. rujna dopustio svojim svećenicima „da redovito sudjeluju u životu navedenog Zbora“. ³⁰⁷ Upitno je bi li biskup bio tako reagirao da „Zbor“ nije imao zagovornika u vlč. Miru.

³⁰³ Vidi *niže*, dok. 3.

³⁰⁴ Vidi *niže*, dok. 4.

³⁰⁵ Vidi *niže*, dok. 5.

³⁰⁶ Vidi *niže*, dok. 7.

³⁰⁷ ABM. – Bulešić je osobno obavijestio subraću, na sjednici 13. rujna 1946., o svojem posredovanju kod Biskupa; o pojedinostima vidi B. MILANOVIĆ, *nav. dj.*, ss. 205-206. - Da se razumije stav biskupa Radossija prema Zboru sv. Pavla, treba reći i to da se je on, ignoriran sa strane komunističke vlasti, bojao da će se ta Vlast, preko Zbora svećenika, uplitati u poslove biskupije, stoga nije želio da se njegovi svećenici na nacionalnom planu povezuju sa svećenicima Tršćansko-koparske biskupije. Bulešić mu je, međutim, spomenuo kako je vlč. Zvonimir Brumnić, svećenik Tršćansko-koparske biskupije, spasio u Poreču svećenika

No, ako je hrvatski kler nastojao da Istra pripadne Hrvatskoj, isto tako je biskup Radossi poduzeo korake da, barem dijelom, ostane u granicama Italije te je u tom smislu uputio dva pisma pariškom nadbiskupu kardinalu Suhardu.³⁰⁸

KAKO JE BISKUP RADOSSI CIJENIO MIROSLAVA BULEŠIĆA

Da je biskup Radossi cijenio Miroslava Bulešića i imao povjerenje u njega, govore sljedeće činjenice.

Još pred konac rata, biskup Radossi je 28. travnja 1945. (Prot. br. 224/45) imenovao vlč. Mira posrednikom između sebe i novih vlasti, ovlašćujući ga „da vodi kontakte s vlastima – uvijek u dogovoru s potpisanim – o svemu što se odnosi na kler i na vjeru. Svaka pritužba protiv svećenika mora se preko posrednika izravno prikazati biskupu koji će je procijeniti i, preko istog posrednika i u dogovoru s vlastima, potvrditi. Potpisani istoga delegira da u funkciji kapelana, podjeljuje svete Sakramente vojnicima koji djeluju u Istri“.

Dana 9. prosinca 1946. biskup traži od župnika u zoni B da pošalju izravno njemu – odmah – točne podatke o svom župskom beneficiju: mjesto, opseg, obim, godišnji prihod, povezane obaveze. „Moj izaslanik vlč. Miro Bulešić raspravit će s kompetentnim vlastima u vezi s rješenjem administrativnog spora prema odredbama zakona o agrarnoj reformi“.³⁰⁹

Luigija Pellina, svećenika Porečko-pulske biskupije, koga su partizani htjeli ubiti. O tom je slučaju sam Brumnić posvjedočio: „Čim sam čuo da je u zatvoru subrat don Luigi Pellin iz Kaštelira, pošao sam u Poreč gdje sam ga našao u zatvoru s mnogim drugim osobama. Odmah sam otišao k odgovornima za red Boži Kalčiću i Joakimu Rakovcu. Božo Kalčić je najprije dozvolio da svećenik don Luigi Pellin bude u jednoj sobi na gornjem katu, dok nisu dobili iz Kaštelira telefonski izvještaj. Joakim Rakovac je potom naredio da bude oslobođen i svjetovao mu je da se odmah vrati u svoj kraj u Italiji, kako bi izbjegao da bude ponovno uhapšen. Potpisani Zvonimir Brumnić izjavljuje da je to učinio iz vlastite inicijative kako bi spasio život subratu Pellinu iz Kaštelira. Porečki biskup mons. Radossi nije se ispravno izrazio o don Miru Bulešiću kad je ovaj, u Pazinu, branio naša stanovišta. Biskup Radossi nije pravedno sudio o svećeniku don Miru Bulešiću pa je stoga o njemu ostavio netočne bilješke (relazioni). Potpisanome, kao i ostalim svećenicima u Istri, više nego granice biskupija bio je na srcu život svakoga svećenika.“ (M. BARTOLIĆ, *nav. dj.*, ss. 66-67. Mons. Bartolić, koji je od 1985. bio generalni vikar biskupije Porečko-pulske, u izjavi od 4. kolovoza 2009. je ponovio kako je vlč. Brumnić pred njim potvrdio što je napisao u gornjem svjedočanstvu.) Nije nam poznato na koje „netočne bilješke“ o Sluzi Božjem smjera sveć. Brumnić u svom svjedočanstvu; ono nas ipak upozorava da s rezervom uzmemo i Radossijevu tvrdnju o pomanjkanju poštovanja svećenika Bulešića prema njemu.

³⁰⁸ Vidi *niže*, dok. 8.

³⁰⁹ Vidi također *niže*, dok. 9.

Konačno, 30. siječnja 1947. biskup delegira Bulešića „da prihvati odgovornost za bdijenje, nadzor i prava glede dušobrižništva koja su moguća u ovim okolnostima, sa svim neophodnim ovlastima koje se traže i daje mu pravo da koristi probitke povezane uz ovaj oblik dušobrižništva“.³¹⁰

Ova posljednja punomoć, još više nego prethodna, predstavlja potvrdu o poštovanju i potpunom povjerenju koje je biskup Radossi imao u mladoga svećenika. Njegova dob nije bila zapreka ovom imenovanju, što upućuje i na poštovanje koje su prema njemu imali drugi svećenici, stariji i s većim iskustvom.

U mjesecu srpnju 1947. biskup Radossi ostavlja Istru razočaran zbog svoje sudbine, svjestan da su tome pridonijeli i njegovi hrvatski svećenici. Kao Talijan ostao je zarobljenikom talijanskih shema i stereotipa s obzirom na nacionalno pitanje Istre. Teško je podnosio suradnju svećenika s novom komunističkom vlašću, iako se radilo samo o rješavanju nacionalnih i konkretnih političkih pitanja, a ne o poslanju Crkve. On je ipak priznao nove vlasti i pokušavao je riješiti razne teškoće s predsjednikom Oblasnog Komiteta narodnog oslobođenja dr. Jakšom, njegovim zemljakom (iz Cresa). Nažalost predsjednik Jakša nije imao nikakve vlasti kod donošenja odluka i kod izvršavanja dogovora.

Iz dopisivanja između biskupa Radossija i Miroslava Bulešića od travnja 1946. do njegova odlaska u Italiju ljeta 1947. može se vidjeti nastojanje obojice da ostanu vjerni svome zvanju pastira i svećenika. Pa i u teškim sporovima nikada nije došlo do krajnosti. Vlač. Miro se je čvrsto držao principa „nihil sine episcopo“ (ništa bez biskupa), još manje protiv biskupa. Ali to ga nije priječilo da iznese svoje poglede na istarsku stvarnost, bilo aktualnu bilo onu nedavne prošlosti, iako je znao da biskup ima posve drukčije mišljenje. Biskup Radossi je znao koliko je dragocjena Bulešićeva prisutnost za cijelu Istru te ga je stoga visoko cijenio, bez obzira na različitost njihovih pogleda.

Iz dokumenata koji slijede vidi se uloga koju je u kritičnom času za odnose između biskupa Radossija i njegova hrvatskog klera odigrao mladi svećenik Miroslav Bulešić.

1

Pismo Miroslava Bulešića vlač. Ivanu Paviću, [Baderna], 27. svibnja 1944.
– Izvornik u AP; CP II, ss. 65-66.

Prošlo je jedva osam mjeseci otkad je Bulešić došao u Badernu. Ovo pismo svjedoči o njegovoj intenzivnoj pastoralnoj djelatnosti u vrijeme rata.

³¹⁰ Vidi *niže*, dok. 10.

Iz njega se vidi u kakvom je odnosu bio mladi svećenik sa svojim biskupom, s kojim razmatra pitanja od općega značenja kao što je pitanje tiska na hrvatskom jeziku ili premještanja dušobrižnika radi što bolje duhovne pastve. On opaža kod biskupa veće zanimanje za potrebe hrvatskog pučanstva i nada se da „će promijeniti polagano sve“; s pohvalom govori o njegovu zauzimanju „za naše ljude koje spašava od smrti i od ropstva“. No, u Baderni don Miro je – kako je pisao Rektor Klegija Lombardo – našao duhovnu „pustoš“, za koju je dobrim dijelom odgovorna donedavna crkvena politika, na što je podsjetio i biskupa dopisom „Moje razmatranje u Baderni“.³¹¹ Na ovu temu on će se vratiti u pismu mons. Radosiju 16. svibnja 1946.³¹²

Velečasni Gospodine!

Došlo mi je Vaše pismo a i ono drugo što ste mi u njemu poslali. Pročitao sam i dao sam naprijed. - Ja mislim da kada se štogod sastavlja i za puk treba da je to dogmatski što više uređeno. Drugim riječima: da se citira sv. Pismo i kratko se njega tumači našim riječima. Nemam vremena da sve točke gdje to fali, u Vašem „Spasenju poslije brodoloma“, označim Vama. O sv. ispovijedi ima puno toga u sv. Pismu, a ima i tekstova koje lako razumiju i [svi] ljudi.

Glede štampe, poslao sam i ja pismo Biskupu u kojem mu predložujem potrebu, u kojem hvalim Vaš prijedlog. On kaže da nije sada zgodno, jer da bi fašisti smetali. Govori da treba širiti katekizam. I to mi je kazao da ćemo tiskati mi za našu Biskupiju Vaš „Mali Katekizam“, da ćemo širiti molitvenike „Oče budi volja Tvoja“, pače da će on u Trst po njih. A to prije ne bi bio kazao. Promijenio je dosta; polagano će sve. Ja sam mu i pred nekoliko vremena poslao jedno dugo pismo pod naslovom „Moje razmatranje u Baderni“, u kojem sam mu predbacio nepravde što je Biskupija činila kad je talijanske svećenike slala u naša mjesta, a kako je našim uskraćivala djelovanje, koji, kad su radili za spas duša, da štite naravna i ljudska prava, bili su progonjeni kao politikanti. Pitao sam ga da li je više učinio „politikant“ Banko, Pavić i Pačić i drugi ili „politikanti“ Filippi, Rocchi, Vodnjanski, Rovinjski... A tu pa sam mu stavio [prenio] cijeli niz tužba koje su mi učinili moji župljani protiv Filippi-a. I to sam mu kazao: ako ljudi zapuštaju vjeru i crkvu, tko je tomu kriv? Biskup i Monsignori, kazao sam, imaju puno da razmatraju i da ispituju svoju savjest. Tko je kriv da su Rovinjeci prvi komunisti? a tako i okolica Poreča? Tko je čuo i jedne propovijedi hrvatske u slavlom Poreču? Zašto je mladež porečke okolice najpokvarenija? - Ta i

³¹¹ Ovoga Bulešićeva „Razmatranja“ nema u arhivu Biskupijskog ordinarijata u Poreču, kao što nedostaju i razni drugi dokumenti koji bi trebali biti ovdje. Ipak, sadržaj „razmatranja“ nam je poznat iz ovoga pisma vlč. Paviću.

³¹² Vidi *niže*, dok. 7.

još druga pitanja sam mu postavio! Sramota je za nas, kazao sam mu, što su se komunisti hvalili da su oni stavili pravicu [tamo], gdje je nisu svećenici, koji je ipak propovijedaju, postavili. I za sjemenište sam mu pisao: kako je jednostran odgoj, kako se pritišće na nas Slavene i nikakve nam se pravice ne daje, već sve, i dušu, nam se otmilje.

Bilo je dugo pismo, četiri stranice. On mi je u kratko odgovorio, da je lako suditi meni; a kritizirati prošlost da je izgubljeno vrijeme. Odgovorio sam mu: prošlost nas mora učiti u sadašnjosti i u budućnosti.

Jučer smo bili g. Zvonko i ja kod njega da mu predstavimo opet problem štampe i druge aktualne probleme za spasenje naše siromašne i tužne Istre. Obećao je puno. A i moramo priznati, on se puno zauzimlje za naše ljude, koje spašava od smrti i od ropstva.

Sada kani učiniti neke promjene [...]. Ja sam mu već odavna kazao da tri naša svećenika stoje sada s malim radom [s malo posla], a mi se moramo prekidati na tri dijela. On je to promotrio i meni je obećao pomoćnika. *(No Bulešić nije posve sporazuman s biskupovim izborima i navodi za to razloge, ali ne vjeruje da će ga biskup poslušati.)* Biskup me neće slušati i samo mi se smije kad mu to govorim. Ako Vam se čini da je tako dobro, predstavite mu Vi tu stvar. Vas će morati slušati.

Želio bih jako s Vama razgovarati. Kako? Kada?

Ovdje životarimo, ako smatramo [gledamo na] život s naravnog i individualnog stanja. Visimo na koncu i nad jamom svi. Gore kod g. Zvonka [Brumnića] i Polde [Jurce] i drugih položaj je još gori. - Meni su bili zastrašili i osudili [me] ovi naši, poslije su se ispričali. Dokle smo smo. To je glavno da vršimo svoju dužnost i da ne izgubimo glavu za koju bedastoću zemaljsku, već za važnu stvar nebesku. - Spasenje čovječanstva možda ovisi o nama. Između žalosnog, tužnog, krvlju natopljenog naroda mi moramo biti dobri Samaritanci, koji tješimo, liječimo, pridižemo, zavijemo svaku ranu u bijeli omot ljubavi, jer mržnja krvvari i ljubav začiplje [zacjeljuje] rane. Ljubavi, ljubavi, treba danas u nama, da je možemo širiti riječju a osobito djelom.

Na svršetku sam. Imate pravo da treba moliti Srce Isusovo i Marijino. Molimo i radimo. Hvala Bogu da imamo toliko posla.

Memento ad invicem.

Uz srdačni pozdrav

Vaš zahvalani

MIRO

2

Memorandum hrvatskih svećenika Istre (Savezničkoj Komisiji), Pazin, 12. veljače 1946.

Ovaj dokument, koji je izazvao drastičnu reakciju biskupa Radossija, nosi datum 19. ožujka 1946. a objavljen je u novinama *Glas Istre* od 21. ožujka 1946.; odatle je, s istim datumom, donesen u *Copia Publica*, II, ss. 79-81. Ustvari, datum dokumenta je 12. veljače 1946., kako se to vidi u knjižici *Hrvatsko svećenstvo Istre traži priključenje Julijske Krajine FNR Jugoslavije*, Rijeka 1946., ss. 11-17, i u knjizi Bože Milanovića, koji je sastavljač teksta,³¹³ a 19. ožujka je Memorandum predan u Pazinu Međusavezničkoj Komisiji.

Uspoređujući originalni tekst s onim u *Copia Publica*, primijetili smo da se ova dva teksta razlikuju u jednoj važnoj točki. Radi se o stavku u kojem se govori kako je nakon oslobođenja od Italije „*Narodna Jugoslavenska Vlast prepustila potpunu slobodu u crkvenom djelovanju ne samo Hrvatima i Slovencima u Julijskoj Krajini nego i Talijanima.*“ U originalnom hrvatskom tekstu objavljenom u navedenoj knjižici stoji da je Jugoslavenska vlast „*pre-pustila potpunu slobodu jezika u crkvenom djelovanju ne samo Hrvatima i Slovencima u Julijskoj Krajini, nego i Talijanima.*“ Da je ovaj drugi tekst izvorni, proizlazi i iz konteksta. Radi se naime o slobodi *u crkvi* koja se ranije uskraćivala Hrvatima i Slovencima, o čemu je riječ u dokumentu, to jest o upotrebi vlastitog jezika u pjevanju, u homiliji, u poučavanju djece u katekizmu, te o upotrebi staroslavenskog jezika u liturgiji. Da se je radilo o slobodi djelovanja Crkve uopće (*sic et simpliciter*), ne bi imalo smisla posebno spominjati pojedine nacionalnosti (Hrvati, Slovenci, Talijani).

Time što je u tekstu koji je objavljenom u *Glasi Istre* izostavljena riječ „(slobodu) jezika“, dokument se je mogao upotrijebiti kao dokaz da je Jugoslavenska vlast Crkvi dala punu slobodu djelovanja. Tako je to razumio i biskup Radossi, koji je u svojoj Okružnici od 24. travnja 1946. zatražio da to bude opovrgnuto. Na što mu je vlč. Toma Banko, tada župnik u Tinjanu, 5. lipnja 1945. pisao kako mu je memorandum bio poznat i i kako se u njemu govorilo o slobodi jezika (a ne Crkve), stoga je „naša savjest mirna“.³¹⁴

Ostaje pitanje: Kako protumačiti da je riječ „(sloboda) jezika“ izostavljena u tekstu objavljenom u novinama? Uzevši sve u obzir, jedino prihvatljivo tumačenje čini se sljedeće: Budući da u ono vrijeme nije mogao izaći u novinama jedan takav dokument ako nije prije prošao kroz pažljivu „cenzuru“, riječ „jezika“ mora da je bila namjerno izostavljena. Zgodna prilika za komunističku propagandu!

Svećenici koji su potpisali dokument u kojem se govori o *slobodi jezika*, vjerojatno nisu ni primijetili da je tekst koji je objavljen u *Glasi Istre* okr-

³¹³ Usp. B. MILANOVIĆ, *Istra...*, 2, ss. 274, 276.

³¹⁴ *Ondje*, s. 205.

njen. Ni sam Bulešić, u svom odgovoru na biskupovu Okružnicu, uopće se ne osvrće na ovaj detalj. Međutim, taj isti „okrnjeni“ tekst je i u Milanovićevoj knjizi,³¹⁵ vjerojatno ga je priređivač knjige (koja je objavljena poslije piščeve smrti!) jednostavno preuzeo iz *Glasa Istre*, a da ga nije provjeravao.

Ovdje donosimo izvorni tekst kako je objavljen u spomenutoj knjižici.

Sve hrvatsko svećenstvo u Istri želi putem potpisanog Odbora svoje staleške organizacije upozoriti tu Komisiju na prilike, u kojima je to svećenstvo živjelo i djelovalo pod Italijom (od godine 1918. do godine 1943.).

Kad su Hrvati i Slovenci Julijske Krajine došli pod talijansku vlast počeli su Talijani odmah progoniti također hrvatske svećenike u Istri. Mnogo ih je bilo konfinirano (na pr. Aćim Pilat, Jušti Filiplić, Luka Kirac, Ivan Flego itd.) i poslano u malaričke krajeve u Sardiniji, gdje je jedan od njih našao smrt. Nekoji su bili zatvoreni (na pr. Ivan Ujčić), a ostali su bili šikanirani i progonjeni, tako da su mnogi među njima morali pobjeći u Jugoslaviju (na pr. Petar Šantić, Ivan Dukić, Nikola Šutić, Šime Defar, Antun Janko, Antun Kosir itd.). Nekoji su hrvatski svećenici bili odvedeni iz svojih župa silom i zlostavljani (na pr. Šime Červar, Božo Milanović itd.). Župniku Šimi Červaru bila su kod toga izbijena četiri zuba te je od udaraca kasnije umro. Sve se je to dogodilo *prije nego li je došao fašizam na vladu*, a istinitost toga potvrđuje pismo, što ga je papa Benedikt XV. ne samo pisao tršćanskom biskupu Bartolomasi-ju nego i za javnost objelodanio u novinama (g. 1920.). U onom pismu pisao je taj papa, da su hrvatski i slovenski svećenici progonjeni samo zato, što su sinovi slavenskog naroda. Tršćanskom biskupu Dr. Karlinu provalila je rulja u Trstu u biskupsku palaču (g. 1919.). On je bio prisiljen zahvaliti se na položaju i otići – samo zato što je bio Slovenac. Sve se je to dogodilo ne samo prije dolaska fašizma na vladu nego dapače u vrijeme talijanske okupacije prije rapalskog ugovora. Kasnije se za vrijeme fašističke vlade (od g. 1922. dalje) bili hrvatski i slovenski svećenici kao što i hrvatski jezik neprestano progonjeni. Tako je već prvih godina pod Italijom ostalo oko 60 hrvatskih župa i kapelanija u Istri bez hrvatskih svećenika (na pr. Kanfanar, Sv. Lovreč Pazenatički, Nova Vas kod Poreča, Sveti Vital, Kaštelir, Rovinjsko Selo, Lovrečica, Materada, Čunski, Unije itd.). U svih tih šezdesetak župa uveli su talijanski svećenici preko noći talijanski i to samo talijanski jezik, koji velika većina župljana nije razumjela). Tisućgodišnja služba Božja u staroslovenskom jeziku bila

³¹⁵ *Ondje*, ss. 272-274.

je već prvih godina pod Italijom ukinuta na svim istarskim kvarnerskim otocima.

Vlasti su neprestano pritiskale na svećenike, da ukinu hrvatske propovijedi ili da ih barem združe sa novim talijanskim propovijedima. Tako su u većini hrvatskih župa morali hrvatski vjernici, koji sačinjavaju ogromnu većinu župljana, poslušati ili samo talijansku ili talijansku i hrvatsku propovijed i to u vrijeme iste svete Mise.

Vjeronauk nije bio dozvoljen u školama u hrvatskom ili slovenskom jeziku. Škole sa hrvatskim nastavnim jezikom bile su sve ukinute već prvih godina pod Italijom.

Sjemenište za uzgoj svećeničkog podmlatka sa hrvatskim ili slovenskim nastavnim jezikom nije bilo dozvoljeno nigdje već od prvog dana talijanske okupacije. Tako se niti katolička akcija nije mogla osnovati među Hrvatima i Slovencima jer talijanska vlada ne bi bila nigdje dopustila da se vrše sastanci na hrvatskom ili slovenskom jeziku.

Takvo stanje dokazuju također mnoge spomenice, što su ih hrvatski i slovenski svećenici pošiljali Svetoj Stolici. To teško stanje dokazuje također činjenica, što su se morala odreći svoje biskupije dva u narodu najobjubljenija biskupa (gorički Dr. Franjo Borgija SEDEJ, Slovenac, i tršćanski Dr. Alojzij FOGAR, Talijan, koji je naglašavao pravednost prema Slavenima).

Međutim je to nepodnosivo stanje odmah nakon oslobođenja od Italije prestalo. Narodna Jugoslavenska Vlast prepustila je potpunu slobodu jezika u crkvenom djelovanju ne samo Hrvatima i Slovencima u Julijskoj Krajini nego i Talijanima.

Hrvatsko i slovensko svećenstvo u Istri, kao što i pučanstvo, odbija odlučno svaku misao, da bi se opet povratilo pod talijanski jaram. Demokratizam u Italiji ne bi im ništa pomagao kao što nije pomagao niti prije dolaska fašizma na vlast. Već su prije fašizma dokazali Talijani i to praksom da su moralno nesposobni, da budu pravedni prema drugorodnom pučanstvu. Hrvati i Slovenci u Julijskoj Krajini prolili su u ovom ratu previše krvi, a da bi mogli makar i u malenom broju dospjeti ponovno pod Italiju, koja bi ih usprkos svih obećanja i obveza nacionalno uništila. U Istri živi doduše talijanska manjina, koja je inače velikim dijelom slavenskog porijekla, a u samom gradu Trstu talijanska većina (sa slovenskim predgrađima i sa posve slavenskom okolicom). Ali svi Talijani žive u svojim gradićima kao otočići, izolirani od hrvatskog pučanstva i među sobom i od Italije. U Porečko-pulskoj biskupiji imade 40 župa i kapelanija čisto hrvatskih i 14 mješovitih (talijansko-hrvatskih). Taj je razmjer još više na korist Hrvata i Slovenaca u tršćansko-koparskoj, riječkoj i zadarskoj biskupiji. Hrvati i Slovenci sižu kompaktno nastanjeni, ne samo do donje nego i preko gornje Soče, a u Istri sve do mora uz zapadnu obalu. Zbog toga imade Istra, kao što i čitava Julijska Krajina u etničkom pogledu slavenski karakter.

Iz svih spomenutih (kao što također iz ekonomskih i geografskih razloga) smatra hrvatsko svećenstvo Istre, a s njime također čitavo hrvatsko pučanstvo nužnim i jedino pravednim da se SVA ISTRRA I SVA JULIJSKA KRAJINA PRIKLJUČE JUGOSLAVIJI. Pravedni postupak sa talijanskom manjinom može se osigurati kulturnom autonomijom.

U Pazinu, dne 12. veljače 1946.

Za stalešku organizaciju svih hrvatskih svećenika „Zbor svećenika sv. Pavla za Istru“

Predsjednik: TOMO BANKO

Tajnik: MIRO BULEŠIĆ

Odbornici: Božo Milanović, Leopold Jurca, Josip Pavlišić, Antun Cukarić i Srećko Štifanić.

(Slijede imena drugih 48 svećenika koji su potpisali dokument.)

3

Prijetnja sa „suspensio a divinis ipso facto incurrenda“ za svećenike koji sudjeluju na sastancima „Zbora Sv. Pavla“. Okružnica biskupa Radosija, 30. ožujka 1946. – Kopija AP; CP II., s. 82.

Ovdje valja spomenuti da je Statut Zbora Sv. Pavla u svom prvom izdanju bio poslan biskupu Radossiju već 11. kolovoza 1945., s popratnim pismom koje su potpisali predsjednik Toma Banko i tajnik Leopold Jurca. Prema informacijama Bože Milanovića, biskup nije nikada odgovorio na ovo pismo. Nakon toga je, na zahtjev Oblasnog N. Odbora, tekst Statuta ponešto dotjeran i takav odobren 9. veljače 1946., a onda ga je potvrdio i biskup Santin, 3. travnja 1946. Ovaj dotjerani Statut nije poslan biskupu Radossiju jer on, kroz više od pola godine, nije pokazao nikakvo zanimanje za rad Zbora Sv. Pavla, koji je uostalom imao svoje sjedište u Pazinu, u Tršćansko – koprarskoj biskupiji.

Sada biskup *sub poena suspensionis ipso facto incurrenda*, zabranjuje svojim svećenicima da sudjeluju na sastancima ovoga Zbora, jer on „nije još konačno odobren u njegovoj biskupiji“ i jer mu još nije dostavljen dotjerani Statut. Uostalom, do ovoga datuma (okružnica je od 30. ožujka 1946.) ni biskup Santin nije još bio odobrio dotjerani Statut. Čemu sada tolika žurba s prijetnjom suspenzije? Očito zato što je u *Glasi Istre* od 21. ožujka objavljen Memorandum Zbora svećenika Međusavezničkoj Komisiji za određivanje granice.

Miroslav Bulešić je ostao „zapanjen“ ovom okružnicom. To se može i razumjeti, jer uvjeti koje biskup Radossi postavlja svojim svećenicima da bi mogli sudjelovati na sastancima Zbora Sv. Pavla nemaju smisla. Što, naime, može reći Kongregacija (Koncila?) o sadržaju svećeničkih prosvjeda protiv zloraba komunista? (Ne razumije se zašto biskup ovaj dokument naziva „protu–memorandum“). Ili što može Kongregacija reći o patnjama hrvatskog klera u Istri za vrijeme talijanske vlasti i o volji ovoga klera da ne bude ponovno pod Italijom? I, ako je Statut Zbora Sv. Pavla prihvatljiv za biskupa Santina, tražiti sada da ga Kongregacije prouči, ne znači li to staviti u sumnju ispravnost postupka biskupa Santina? Što se pak tiče biskupova pozivanja na ono što je uspio postići kod njemačke Komande, treba podsjetiti da on kod komunističke vlasti nije imao iste mogućnosti.

OKRUŽNICA

Pula, 30.3.1946.

Poštovani svećenici,

Budući da Zbor Sv. Pavla nastavlja s pošiljanjem poziva i naredbi mojim svećenicima, iako još nije konačno odobren u mojoj

Biskupiji, jer iako smo iznijeli prigovor i ja i Velečasni D. Ivan Gallo, popravljeni Statut nije još priopćen,

prema crkvenoj disciplini koja usklađuje sve moguće odnose koji postoje između Biskupa, Klera i Vlasti,

formalno određujem

da nijedan od mojih Svećenika ne sudjeluje na tim sastancima – *sub poena suspensionis ipso facto incurrenda* [suspenzije u koju se upada samim činom], dokle god Sv. Kongregacija ne istraži:

- 1) Statut spomenutog Zbora,
- 2) Memorandum koji je takozvana delegacija Hrvatskog Klera Istre predala Međusavezničkoj Komisiji;
- 3) protu–memorandum koji je ta ista priopćila Jugoslavenskim vlastima.

Ne treba zaboraviti da je Biskup – tijekom njemačkog perioda – znao izbaviti iz zatvora više hrvatskih Svećenika – nadvladavši vrlo velike teškoće – bez pomoći Zbora Sv. Pavla.

M.P.

+ FR. RAFFAELE RADOSSI
Biskup Poreča i Pule

4

Pismo Miroslava Bulešića biskupu Radossiju, Kanfanar, 13. travnja 1946.
– Orig. u AP; CP II, s. 83

Bulešić otvoreno priznaje da ga je biskupova okružnica „uistinu zapanjila“. On se je odrekao službe tajnika Zbora svećenika Sv. Pavla premda je uvjeren da nije učinio ništa što ne bio bilo korektno. Želio bi od biskupa veće razumijevanje za „našu situaciju, više kontakta i također pravednosti i jednaka prava na svim područjima“. Ako biskup nije zadovoljan njegovim djelovanjem, on je spreman promijeniti biskupiju.

Preuzvišeni gospodine,

Nisam se potrudio da Vam pišem ranije, jer sam mislio da ste još uvijek u Veneciji. Danas sam saznao da ste se vratili pa Vam evo šaljem ovo kratko pismo.

Mogu vam javiti da su misije imale izvrstan uspjeh. Obračenja i obraćenja: otvrdnuli grješnici, već mnogo godina udaljeni, morali su se preda-

ti pred Božjom milošću. Pripremit ću izvještaj za preč. Kuriju o odvijanju sv. misija. Vrlo mi je bilo žao što Vi niste mogli biti prisutni kod zaključka misija. Bilo nas je 15 svećenika i preko 2000 ljudi. Neka bude hvaljen Gospodin.

Ne mogu ne napomenuti Vam da me je vaša okružnica od 30.3. uistinu zapanjila. Ja sam se odrekao službe, tako i moj subrat vlč. Cukarić. Mi nismo učinili neku shizmu, a ni „Zbor svećenika Sv. Pavla“ nije sekta. Ne mogu shvatiti misleći na kaznu kojom prijetite. Možda Vi, Preuzvišeni, niste zadovoljni mojim djelovanjem. Recite mi. Ako ne mogemo doći do suglasnosti, promijenit ću biskupiju. Svijet je širok. S moje strane želio bih veće razumijevanje za našu situaciju, više kontakata i također pravednosti i jednaka prava na svim područjima.

Koristim ovu priliku da Vam, Preuzvišeni, kažem kako bi bilo bolje da se naša otvorena pitanja rješavaju inter nos [među nama], da povjerljivi iskazi koje Vam priopćujemo budu samo i isključivo za Vas. Govorim Vam istinu: ja sam izgubio sve povjerenje prema Vama, jer je ono što sam ja toliko puta govorio s Vama – s Vaše je strane bilo odmah preneseno drugim osobama, posve stranim.

Mnogo ima toga o čemu bih trebao govoriti s Vama. Mnogo ima pitanja koje valja riješiti. Učinit ćemo to u budućnosti.

Čestitajući Vam sretan Uskrs potpisujem se

najodaniji
DON MIRO

Kanfanar, 13.4.1946.

5

Odgovor biskupa Radossija Miroslavu Bulešiću, Pula, 19. travnja 1946.
- Izvornik u AP; CP II, s. 84.

Biskup odgovara odmah na pismo don Mira, izražavajući mu svoje priznanje za njegov rad. Ne vidi razloga zbog kojega bi on trebao otići iz biskupije. Ponovno se žali što njemu nije poslan Statut Zbora svećenika, kako je poslan biskupu Santinu. Iz pisma se jasno vidi da je biskup onako postupio jer je Memorandum bio objavljen u novinama.

Biskup se poziva na kanone i tvrdi kako „samo biskup može sazivati kler, ili dekan, ali samo po uputama biskupa“. Don Toma Banko će mu, naprotiv, pismom od 5. lipnja 1946. prigovoriti kako nijedan poznavalac kanonskoga prava ne može naći opravdani razlog za suspenziju pri kojoj on uporno ostaje s „neshvatljivom tvrdoglavošću”.³¹⁶

³¹⁶ *Ondje*, s. 205.

Pula, 19.4.1946.

Velečasni d. Miro,

Jučer nisam imao ni vremena ni želje za razgovorom, bio sam umoran. Primio sam tvoje pismo. Vrlo mi je drago da su Sv. Misije lijepo uspjele. Sada će biti potrebno djelovati da se održi i razvija obavljeni posao.

Nije baš prikladno prodavati danas zlato. Bit će bolje da se vrati Crkvi. Dugovanje ti ćeš otplatiti u četiri obroka.

Ne nalazim dovoljnih razloga da ti odeš iz Kanfanara. Ja sam uvijek sa zadovoljstvom istaknuo posao koji ti obavljaš u Kanfanaru. Ja ne mogu odobriti postupanje Zbora Sv. Pavla iz kanonskih razloga, a zajedno sa mnom to ne odobravaju drugi svećenici, pa ni hrvatski. Neshvatljivo je zašto nije i meni dostavljen Statut, kako je on poslan Monsinjoru Santinu, a pronašla se mogućnost da me se nađe kad se radilo o Sjemeništu. Ti znaš da samo Biskup može sazvati Kler, tako i Dekan, ali diebus statutis ab Episcopo [u dane koje odredi biskup] (kan. 448) i o svemu treba izvijestiti Biskupa. I bez obzira na posljednju zabranu koja je poslana na onaj način, iz Pazina je došao jedan drugi poziv (to mi je rekao jedan svećenik koji ga je dobio): a ja sam bio ipak poslao i u Pazin ono moje pismo. Razumjet ćeš da se ovako ne može dalje. Svoj komentar na memorandum ja ću vam poslati: vidjet ćete da ste mogli postupiti na drugi način. Kada se dokumenti šalju u tisak, mora se dobro promisliti na posljedice, neposredne i buduće.

Što se tiče povjerenja, o tome se ne može raspravljati. To je nešto spontano što se može ravnati samo imajući u vidu prošlost i duh korisnosti.

Želim ti plodan rad.

Najodaniji

+ FR. RAFFAELE RADOSSI

Moj odlazak u Veneciju nažalost bio je opravdan: neki su ga smatrali lažnim izgovorom. Majka mi je potpuno slomila bedrenu kost.

6

Okružno pismo biskupa Radossija kojim komentira „Memorandum“ hrvatskih svećenika, Pula, 24. travnja 1946. – Izvornik u AP; CP II, ss. 85-89.

U svom komentaru Memoranduma biskup se uhvatio činjenice da „sav hrvatski kler biskupije“ nije potpisao dokument: no potpisalo ga je 55 svećenika, zajedno s onima iz Tršćansko-koparske biskupije. Biskup se žali da nikad nije znao za sastanke koje je sazivao Zbor svećenika ni o temama koje su se raspravljale na sastancima. Ali on je o tome mogao dobiti sve po-

datke da je pokazao zanimanje za rad Zbora. Ostaje uvijek pitanje: Je li to bio dovoljan razlog za prijetnju suspenzijom?

Za ostalo upućujemo na Bulešićev odgovor, koji slijedi pod br. 7, te na ono što je rečeno *gore*, u uvodnoj bilješki u dokument 2.

OKRUŽNICA

Pula, 24.4.1946.

Poštovani Svećenici,

Mogao sam na miru razmotriti Memorandum koji je predstavila Delegacija cijeloga (tako je zapisano) hrvatskog Klera Istre Međusavezničkoj Komisiji, a pojavio se u raznim novinama. Ovdje se radi o dokumentu – sada već publici iuris [javnom] – koji kroz mjesec dana nije demantiran ni popravljen.

Koliko je meni poznato, posve je netočno reći da je sav hrvatski Kler naše Biskupije u duhu potpisao spomenuti memorandum. Jedna je stvar osjećati se Hrvatima – osjećaj koji je obvezan za sve koji su kao takvi rođeni, i vrijedan velikog poštovanja, jednako tako osjećati se Talijanima kad su kao takvi rođeni, a druga je stvar – omnibus inspectis [sve razmotrivši] – to jest gledajući na sva prava: naravna i nadnaravna, duh discipline i dužnost poticanja bližnjega na dobro, raspravljati o jednoj tematici, pretežno političkoj, i na onaj način, a bez znanja Biskupova. Ja sam sklon vjerovati da većina naših hrvatskih svećenika – koji su sada u Biskupiji – nije podržala onaj način postupanja.

Nakon rečenoga, počinjem s komentarom memoranduma, a prije svega osvrćem se na juridički položaj spomenute Delegacije, uvijek s obzirom na našu Biskupiju. Dokument je potpisalo Predsjedništvo Zbora Sv. Pavla te je očito da je ono i pokretač toga teksta. Kazano mi je da je tajnik bio prethodno dao ostavku. Drago mi je to znati, ali meni nije bilo poznato ni da je on bio preuzeo tu službu, a znalo se da ja nisam bio primio – a nisam ni do sada primio – dotjerani i popravljani Statut toga Zbora, dok ga je naprotiv primio Preuzvišeni mons. Antonio Santin, biskup u Trstu. Neki misle da je dovoljna i samo autorizacija Mons. A. Dr. Santina, jer je biskup u biskupiji u kojoj stoluje Predsjedništvo Zbora. Slažem se, ako bi se pozivali samo svećenici one biskupije, ali pozivaju se – odgovarajućim pozivima – i moji svećenici, i njima se službeno piše; i Kotar u Poreču mi javlja da je administrativni organ za razdiobu župničke plaće upravo zbor Sv. Pavla. Nedostajalo bi još samo da daju suglasnost za vjenčanja i obavljaju koju drugu službu, pa bismo imali – barem – još jednu auto – Kuriju. No svi znaju da jedino biskup može sazivati kler, a ni dekan to ne može kako bi želio, nego statutis diebus ab Episcopo [u dane kad je odredio

Biskup] (Kan.488), ostajući dužan da izvijesti Biskupa o čemu se na sastanku raspravljalo. Ja nisam nikada znao ni za sastanke sazvane od Zbora Sv. Pavla niti o temama o kojima se na sastancima raspravljalo. Jedina raspravljena tema uz naknadni publicitet, je ona u memorandumu. Sutra bi se mogao uspostaviti, zbog sličnih ili istih razloga, Zbor Sv. Petra prvaka apostolskog, ili Zbor Sv. Maura ili Sv. Tome, odgovarajućih patrona Poreča i Pule, i tako bismo prisustvovali pretvaranju u prah Biskupije. Budući da se s toliko lakoće ne vodi briga o zakonu, ne obazirući se na pozive koje sam upućivao i ja i drugi, smatrao sam da je potrebno poduzeti snažne korake, to jest proglasiti suspenziju ipso facto [samim činom] za one koji sudjeluju na ovim sastancima te ne namjeravam povući tu odluku, pa i da mi se sada pošalje traženi Statut. Disciplinu valja poštovati i rezultati koje je postigao Zbor Sv. Pavla ne preporučuju mi da dadnem zatraženo odobrenje.

Druga točka memoranduma razvijena je s određenom pristranošću i stoga s pomanjkanjem poštovanja prema istini i pravednosti. Uz nabranje patnji koje je podnio hrvatski Kler – u spomenutom razdoblju – trebalo je dodati i ove, uvijek s obzirom na našu Biskupiju:

I. da su hrvatski partizani ubili: vlč. Angela Tarticchija, vlč. Dominika Paića, a glede smrti vlč. Marka Zelca još nije rečena posljednja riječ; da je vlč. Camillo Ammirati odveden noću, i nakon trpljenja tijekom tamnovanja prerano je preminuo; vlč. L. Pellin i vlč. Angelo Leonardelli bili su zatvoreni, a brojni su talijanski svećenici morali iseliti;

II. da ako u onom razdoblju nije bila moguća Katolička Akcija na hrvatskom, danas – u zoni B – nije moguća na talijanskom;

III. da je Biskupska Menza Poreča i Pule u praksi već tri godine konfiscirana, jer koloni ne plaćaju, a vlasti koje su o tom informirane ne odgovaraju; da nisu dozvoljene katoličke novine „Vita Nuova“ [Novi Život], dok su dozvoljene tiskovine koje izruguju svete obrede i Biskupe, da nije nikada bila dozvoljena vjerska asistencija talijanskim zatvorenicima, dok je Biskup to bio postigao za hrvatske zatvorenike; da pošta – također ona od Svete Kongregacije – Biskupu dolazi uvijek cenzurirana. Zašto ovako očita jednostranost? Zar prava na poštovanje nisu ista za hrvatske svećenike kao i za talijanske? Ili, zar ljubav dopušta da se razlikuju razne skupine žrtava? Što bi na ove upite moglo odgovoriti Predsjedništvo Sv. Pavla?

Treća točka memoranduma, kad se pažljivo pročita, daje jasni dojam da je progonstvo trajalo bez prekida od 1918. sve do dolaska jugoslavenskih narodnih vlasti, pa tako i za četiri godine moga upravljanja. S tim u vezi razmotrite što slijedi:

I. U Sjemeništu u Poreču odmah je propisan raspored za predavanje hrvatskog jezika: spadalo je na nastavnika da škola bude korisna.

II. U hrvatskim župama ne samo da nisam ukinuo propovijedanje na hrvatskom jeziku, nego sam to uveo u Kašteliru i u Funtani, a župu Fuškulin povjerio sam hrvatskom svećeniku don M. Koliću u zamjenu za talijanskog svećenika don A. Rampazzo.

III. Prvu količinu katekizama tiskanih na hrvatskom jeziku brigom svećenika don I. Pavića, osobno sam ja donio iz Trsta.

IV. Ako je župa Pomer iznenada ostala bez svećenika, to se dogodilo zato što je hrvatski svećenik don I. Pavić smatrao uputnim udaljiti se, jamačno ne jer bi bio ohrabren [sadašnjim] događanjima.

V. Njega sam bio zamolio – pred don Mirom Bulešićem – da u Rimu za mene pronade (jer su govorili da ih tamo ima) ne jednoga, nego *četiri* hrvatska svećenika kako bi pokrio sada prazne župe; no nisam uspio dobiti nikoga.

VI. Pomogao sam otvaranju Sjemeništa u Pazinu posuđujući namještaj iz Kopa (vlasništvo naše Biskupije) i preuzeo sam isplatu razlike u pansionu koje bi 19 mojih sjemeništara bilo moralo platiti u Pazinu. Pomnožite dvije tisuće – a možda i tri tisuće sa 19 i vidjet ćete kakvu sam stvarnu pomoć mogao dati sjemeništarcima. I uza sve to, danas se govori o neprijateljstvu prema Sjemeništu u Pazinu. Mogao bih dodati da je moj automobil bio u jednakoj mjeri na raspolaganju talijanskim i hrvatskim svećenicima, kao i sjemeništarcima, a prigodice je poslužio i onima iz Trsta; bilo bi mi dozvoljeno spomenuti i spašavanje vlč. V. Pereše i vlč. D. Paića, kao i drugih, a i moje sudjelovanje prigodom smrti sjemeništara Kožljana.

Opisivati neki povijesni period bez potrebnih distinkcija i prikladnih napomena, usporedbi itd. – znači naprosto iskriviti je, povrjeđujući tako istinu i pravednost.

U četvrtoj točki govori se da je to nepodnošljivo stanje stvari prestalo odmah nakon oslobođenja od talijanske vlasti, jer je jugoslavenska narodna vlast *dala punu slobodu crkvenom djelovanju* itd. Dosad nije opovrgnuta ni jedna riječ. Tako da: konfiscirati crkvena dobra, progoniti biskupe i svećenike (u velikom broju pobjegle u Italiju), a od preostalih brojne držati u logorima, onemogućiti tisak i Katoličku Akciju, napadati u novinama sve što je sveto – za Predsjedništvo Zbora Sv. Pavla znači dati Crkvi *punu slobodu djelovanja!!!* I neka se sad ne govori da se onim riječima htjela naznačiti ponovno dobivena sloboda govora. I ovdje se nameće potreba razlikovanja između prirodnih prava i onih dobivenih snagom milosti, i ne može se precjenjivati prva a ne voditi računa o drugima. Uostalom, tko pažljivo pročita dokument lako će opaziti da kontekst ne podupire tumačenje, tumačenje

koje je došlo sa zakašnjenjem.³¹⁷ A ako je misao bila iskrivljena, zašto je ne opovrgnuti?

Ne razumijem zašto treba pribjegavati prešućivanju, kad mi je s druge strane poznato da je više svećenika, u raznim prigodama, otvoreno iznijelo vjernicima svoje mišljenje, ukazujući na posljedice komunizma. Kada će biti pogodnije prilike da se steknu zasluge pred ljudima, da nas On prizna svojima pred Ocem nebeskim?

Ne može se misliti da je ona izjava dana iz straha jer upravo mi često preporučujemo vjernicima kako nam je dužnost bojati se više onoga koji može i tijelo i dušu pogubiti u paklu (timere potius eum qui potest corpus et animam perdere in gehennam). Niti je mjesto izgovoru: izjavljujem da se pridružujem ovom programu (koji nije prihvatljiv) a u nakani mislim na buduću (koji se temelji samo na želji), jer nije moguće glumiti pristanak uz pokret koji je ideološki protivan našoj vjeri a da se ne dođe u sukob s vlastitom savješću i – ovakvim glumljenjem u javnosti – ne dade sablazan; i samo osobno prihvaćanje programa koji je protivan Crkvi znači formalno sudjelovati u širenju zla; iznad svih interesa je dobro duše; nad svim interesima stoji interes duše; na koncu ne zaboravimo da upravo mi često živim bojama oslikavamo neustrašivost mučenika i veličamo dosljednost apostolskih duša.

U posljednjem dijelu govori se o većinama i manjinama i traži se službeno, u ime hrvatske zajednice, priključenje Istre Jugoslaviji.

Bilježim – toliko za kroniku – da talijanski kler nije išao okolo u luksuznim autima da skuplja potpise za priključenje, niti je tražio da se upućuju memorandumima Komisiji stručnjaka, jer je tako naredio Biskup, a on se ograničio da spomenutoj Komisiji dostavi jedan kratki izvještaj, u kojemu iznosi oba gledišta, s preciznim podacima.

Primjećujem da je izjava koju su svećenici dali u tisak morala odražavati cijelu dušu svećenika, a ne samo jednu od njegovih briga, koja nije ni najplemenitija ni najplodnija dobrom. Ako pretpostavke koje je ostavila ranija fašistička vlada i one koje pruža sadašnja demokratska vlast nisu se činile dovoljne za ohrabrujući zaključak, čini mi se da su se morale pokazati, u očima svećenika, barem neutemeljene one koje pruža sadašnji komunizam koji se očitovao u izrazito protuvjerskom obliku. Bilo je dopušteno izraziti svoj osjećaj i svoju želju, ali je trebalo također dati do znanja – s određenim rezervama i ne prepuštajući se bezuvjetnim podrškama – da pogled koji o budućnosti ima jedan svećenik nije onaj običnog političara; da

³¹⁷ Vidi *gore*, uvod u dok. 2. U izvorniku se govori o slobodi jezika, a to se zaključuje i iz konteksta; ne radi se dakle o zakašnjelom tumačenju.

treba u jednakoj mjeri poštovati prava drugih i da Crkva ima pravo i dužnost tražiti garancije koje su neophodne da može vršiti svoje božansko poslanje. I sve je to trebalo biti izričito rečeno u službenom dokumentu – koji imam pred sobom – i to upravo u ime i snagom one ponovno stečene slobode, o kojoj govore Velečasna gospoda. I ako se sutra ostvari što je traženo, a sadašnja jugoslavenska vlada nastavi djelovati kako je kroz dvadeset pet godina djelovala fašistička vlada – za koju se predviđalo da će nestati - i prilike za Crkvu u Jugoslavenskim Federativnim Republikama budu kao što su danas, hoće li moći oni Velečasni biti mirni i smatrati da su promicali interese Crkve i da su radili da osiguraju vječno spasenje svoje i drugih?

Studiji o većinama i manjinama rade se sa statistikama u ruci, i to sveobuhvatnima. Čak i onaj koji ne pozna dobro povijest Istre znade razlikovati zapadnu obalu od istočne, i sjeća se kako je prva živjela bez druge. A postoji i činjenica koja je u potpunoj suprotnosti sa stavom koji podržava ono Predsjedništvo. Doprinosi koji se skupljaju Pro Seminario [za Sjemenište] – uzimajući u obzir prosjek svih godina, i posebno sadašnje – barem u dvije trećine darovani su od Talijana te kao posljedica toga oko polovice hrvatskih sjemeništara prima pomoć od Talijana. Ova vrlo zanimljiva stranica bila je zaboravljena kod statističkih studija koje je provelo ono Predsjedništvo. Tako nije bila poštovana istina, a niti će na taj način potaknuti sjemeništare na dužnost zahvalnosti.

Izražena je želja za što češćim kontaktima s Biskupom. Ništa boljeg: radi toga i ja – već odavna i redovito provodim svoj tjedan dijelom u Poreču i dijelom u Puli, kako bih svećenicima obiju zona pružio maksimalnu mogućnost za kontakt s Biskupom. Brojni dolaze, a zašto ne svi? Biskup je otac i kada opominje i ispravlja.

Smatram uputnim upozoriti na karitativnu djelatnost koju Crkva obavlja i u ovim sredinama. Ako je za Uskrs bilo moguće doći u susret siromašnima u Puli, dodajući „Papinoj maneštri“ i druge pomoći, u Poreču se ostvarila – paketima koje je poslalo Papinsko Povjerenstvo za Pomoć – široka podjela živežnih namirnica svima potrebnima bez razlike.

Zatim, siromasi koji dolaze iz okolnih sela, neplaćeni radnici i seljaci koji nemaju vrijednoga novca – koji je neophodan za kupovanje u Puli ili u Poreču –, svi u zoni B – poznaju Biskupovu skrb prema njima, a to je dovoljno coram Domino [pred Gospodinom]. Svećenicima ću čim prije moguće pomoći da dobiju specijalne Sv. Mise. Zajedno se zahvalimo Sv. Ocu i molimo se za njega.

Blagoslivljam vazmeni apostolat koji se nastavlja i sve pozdravljam.

+ FR. RAFFAELE, Biskup

7

Miroslav Bulešić odgovara na okružnicu biskupa Radossija, Baderna, 16. svibnja 1946. – Fotokopija u AP; CP II, ss. 90-94.

Mons. Božo Milanović napominje da je Bulešić napisao ovo pismo „iz vlastite inicijative“, a u samome pismu vidi „obranu naših svećenika i ogleдалo njihova mišljenja kao i crkvenih prilika pod Italijom“.³¹⁸

Preuzvišeni gospodine,

Dana 2. svibnja 1946. primio sam Vaše okružno pismo. Pročitao sam ga i pomno čitao, razmatrao i ponovno razmatrao i ostao sam zbunjen i razočaran konstatirajući veliko nerazumijevanje između Biskupa i njegovih svećenika. Još više; čudim se veoma kad u Vašem pismu kao da vidim kako se igra s nekakvom diplomacijom i lukavošću, samo da se ne gleda u lice goloj i krutoj stvarnosti.

Stoga bih htio ukratko i iskreno iznijeti što osjećam u svojoj duši i u svojoj savjesti kao kršćanin i svećenik dok čitam ovo Okružno Pismo.

U prvom redu, Biskup se toliko okomljuje na Zbor sv. Pavla kao promotora već glasovitoga Memoranduma. Ako je ovaj memorandum hrvatskog klera dostavljen Komisiji stručnjaka preko delegacije Zbora sv. Pavla, to je učinjeno stoga jer je upravo preko te delegacije bilo najlakše i najjednostavnije sastaviti, potpisati i predstaviti spomenuti dokument. Ali, i da ovaj Zbor nije postojao, bilo bi se jednako postupilo, potpisalo i predstavilo, kao što je već prošle godine sastavljena i potpisana jedna slična izjava hrvatskog i slovenskog klera, kad nije još postojao Zbor sv. Pavla. (v. „Glas Istre“, 11. 8. 1945.).

Komentar na tekst Memoranduma, po mom mišljenju, čini mi se ponešto pretjeran. Na pr. u analizi druge točke govori se da smo previše pristrani i da nam stoga nedostaje poštivanja prema istini i pravednosti. To mi se ne čini istinito. Kakve veze ima sadašnja situacija u Istri s Memorandumom? Mi samo izjavljujemo da ne želimo i nećemo ponovno pod talijansku vlast zbog tih i tih razloga. I ovdje, uz etičke, zemljopisne i ekonomske razloge, nabraja se ono što je hrvatski kler pretrpio pod talijanskom

³¹⁸ B. MILANOVIĆ, *n. dj.*, 2, s. 205.

dominacijom. Stoga ovdje nije govor o sadašnjoj situaciji. Uostalom, ono što se događa danas kod nas, to jest da postoji protuvjerska propaganda, to je već ranije izneseno pred naše vlasti i jednako potpisano od svega hrvatskog klera, kao što je to poznato Vašoj Ekscelenciji.³¹⁹ U ovom slučaju ja ne vidim pristranosti; dapače možda su se ovdje trebale dodati nepravde koje nam je učinio talijanski kler i njegovi zakoniti poglavari. I o tome se je moglo mnogo toga reći, ali se je radije prešutjelo, da se izbjegnju sablazni. To ću odmah navesti.

Vaša Preuzvišenost donosi u Okružnici neke usporedbe između progonstva hrvatskog klera ranije i progonstva (ako ga tako možemo nazvati) talijanskog klera poslije. Smatram da ta usporedba prilično hramlje.

Hrvatske su svećenike talijanske vlasti progonile samo zato što su bili hrvatske narodnosti i što su obavljali svoju dužnost da govore, propovijedaju i poučavaju jezikom naroda, to jest hrvatskim; talijanske svećenike naprotiv progoni narod jer ne vrše svoju dužnost prema njemu. Tu postoji dakle lijepa razlika!

Ako je više talijanskih svećenika pobjeglo prije vremena, to se dogodilo jer su imali nečistu savjest.

Ako su vlč. Tarticchio i vlč. Paić ubijeni od partizana, ne može se reći da je to učinjeno iz neprijateljstva prema našoj vjeri ili zbog toga što su obojica Talijani. U oba ova slučaja uzroci smrti nemaju ništa s progonom vjere ili mržnjom prema talijanskoj narodnosti.

Ako su drugi morali otići, bilo je i zbog toga što oni nisu vršili svoju dužnost: godinama su živjeli među hrvatskim stanovništvom a nisu znali reći dvije riječi na hrvatskom. A k tome poneki – to znam sa sigurnošću – primali su od talijanske vlade novčanu pomoć da podupiru asimilaciju i odnarođivanje u ovim “otkupljenim” krajevima. Je li to bila Kristova ljubav i pravednost koju su oni Velečasni trebali naučavati? Narodu, koji je sve vidio, već je odavno to došlo na vrh glave i nije se više moglo podnositi takvo postupanje. Kad je došlo pravo vrijeme i mogućnost da se izraze vlastita prava, on je pokazao put onoj Gospodi.

Bilježim ovdje samo kao kroniku. Don Giacomo Filippi, npr., došao je u Badernu uz pratnju kraljevskih karabinjera, jer narod nije htio čuti o njemu, budući da ga je već od prije poznavao. – Kad se radilo o tome da bude izabran za župnika, osim karabinjera iz mjesne postaje, stigla je u Badernu i rulja fašista koja je prisiljavala narod da dadne svoj glas za novoga pro-fašističkog župnika. – Mala skupina onih koji su, usprkos prijetnjama, odbili dati svoj glas, bačeni su za nekoliko dana u zatvor. – Pripovijedao mi je brigadir kralj. karabinjera, Sicilijanac, koji je duže vrijeme bio u Bader-

³¹⁹ Vidi *gore*, Prvi dio, I, 10. Prigovori svećenika Oblasnom Narodnom Odboru u Labinu.

ni, da je don Filippi vrlo često dolazio k njemu u ured, podnoseći optužbe protiv ovoga ili onoga, dok mu nije on sam (brigadir) morao reći: “Gospodine župniče, vršite Vi službu svećenika, ne policajca, a ja ću vršiti službu karabinjera!” – U ljetu 1943. taj isti župnik u Baderni bio je član komisije za otkrivanje građana sumnjivih u politici. – Ako su ga dakle jednostavno otpremili da ode sa svojom prtljagom, narod se je pokazao i previše dobar.

A Mons. Agapito grof Agapito, kancelar Biskupske Kurije i dekan Porečkog dekanata, također je pobjegao. Zašto? Jer mu je savjest bila previše prljava. – Je li Vašoj Preuzvišenosti poznata komedija koju je taj monsinjor upriličio za ustoličenje pok. A. Tarticchia za župnika u Svetvinčentu, preko pok. vlč. M. Zelka (Zelco) i bande fašista iz Svetvinčenta i Kanfanara? Radilo se o isključivo političkom pothvatu, koji će uskoro završiti tragedijom, na veliku sablazan pučanstva. – Doslovne su riječi Mons. Agapita: “U mojem dekanatu ja neću popova – Šćava!” (Slavena). Sada se žalimo da je ovo područje neplodno i nepokorno. Naravno, kad je tako učinjeno neplodnim. Sada se traže uzroci duhovne hladnoće ovih krajeva; nije se ranije ništa vidjelo? Ili se zapravo nije htjelo vidjeti? – Kada su bile poduzete oštre mjere i prijetnje suspenzijom prema talijanskom kleru da nauči hrvatski i propovijeda narodu na njegovu jeziku? Nikada, nikada! Čak ni sada, kad se širi ateizam, to se ne traži od talijanskog klera. I što se čeka da mi prvi u praksi ostvarujemo pravdu i evanđeosku ljubav, na koju svaki dan pozivamo i o njoj trubimo? Ako danas – da od nadnaravnih motiva prijedemo na one ljudske – dok postoji bojazan od koje odmazde zbog gnjeva naroda i kad imamo pred očima grozne prizore o jamama, ne želimo shvatiti da treba izići ususret narodu, koji upravo od svećenika očekuje riječ svjetla i vodstva, i priznati njegova prava, kada će se to učiniti? Možda kad bi ponovno došla neka demokratska talijanska vlada? Hvala na tome! U međuvremenu neka pravednost i ljubav prakticiraju drugi, i neka nas o njoj poučavaju komunisti. Oni svakako znaju, makar u ime sotone, preći preko barijera nacionalnosti i sve poduzimaju samo da šire svoju ideju, koristeći sva sredstva, pa i (narodni) jezik, govoreći narodu na javnim i privatnim sastancima, putem tiska, putem radija. A mi naprotiv čekamo. I onda mislimo da smo učinili sve što smo mogli!

U Funtani i u Kašteliru uvedeno je (konačno) propovijedanje na hrvatskom ne uz neki nadljudski napor, nego samo jer su bila na raspolaganju dva hrvatska svećenika koja su se mogla ondje uposliti; inače bi stanje ostalo nepromijenjeno. U Puli, Poreču, Vodnjanu, Labinu, Raši... Zašto se ne uvede propovijed na hrvatskom jeziku, kad je za tolike ljude iz onih župa to nužno i oni to traže. U drugim župama, gdje su talijanski svećenici a stanovništvo je dijelom ili posve hrvatsko, što se radi? Skrštenih ruku se čeka da Providnost pošalje kojega hrvatskog svećenika, da ga se može postaviti na to mjesto. Do tada strpljenje! Lijepa logika! Tu, tu se traže cenzu-

re i prijetnje, ako hoćemo biti zaista svećenici i apostoli! Ako misionari koji idu među najdivljija plemena raznih kontinenata, najprije nauče jezik onog stanovništva – zašto ovdje kod nas ne bi trebalo činiti isto tako? Ili ovdje možda propovijedamo neko drugo Evanđelje? - Previše su blesavi i glupi izgovori nekih svećenika pred narodom: “Ja bih vam rado govorio na vašem jeziku, ali ne poznam ga”. Kad su bili u sjemeništu, zar nisu znali koje će biti naše područje apostolata? Koje je područje ili grad u Istri, gdje nije potrebno poznavanje hrvatskog jezika? - Ali više nego krivica sjemeništaraca, koji su bili često previše mladi i možda zadojeni šovinističkim pogledima (ako ne čak mržnjom prema drugim narodnostima), krivica je bila na poglavarima, koji se nisu brinuli za poučavanje u hrvatskom jeziku, naprotiv su se licejisti i bogoslovi rado slali u razna talijanska sjemeništa, jamačno ne zato da lakše nauče hrvatski.

Ove su se stvari trebale unijeti u Memorandum!

Tko bi mogao izbrojati nepravde učinjene nama Hrvatima u sjemeništima?

Gazila su se naša najosnovnija prava: hrvatskim se jezikom smjelo govoriti samo ako su zajedno bila dvojica; ako ih je bilo više, pa i samih Hrvata, samo talijanski jezik. – U neko je vrijeme donesena svečana zabrana da se upotrebljava bilo koji jezik osim talijanskoga, bilo unutar sjemeništa bilo na na šetnji (“kako u sakristiji tako i izvan sakristije” – vrlo se dobro sjećam doslovnih riječi koje je izrekao ravnatelj don Giorgio Bruni, koji je također bio član P. N. F.) - Čitati hrvatske knjige bilo je zabranjeno: još više posuđivati ih drugima. - Ako je tko dao tiskati spomen-sličice o kleričkom oblačenju na hrvatskom jeziku, smatrali su ga politikantom. - Koliko se puta tražilo da se satovi pouke hrvatskog jezika drže odvojeno za Hrvate i za Talijane, da to bude na veću korist jednima i drugima; no nikada to nije dopušteno. - Hrvatska knjižnica u koparskom sjemeništu bila je uvijek pod ključem. - Polaznicima liceja i bogoslovima, koji bi za vrijeme praznika nosili odijelo prema našem običaju, prijetilo se da će biti otpušteni iz sjemeništa. Uostalom takve primjedbe glede odjela davane su i svećenicima, posebno mladima.

Sve ove stvari, a i druge koje ovdje nisu rečene, mogle su se i trebale reći, da budemo uistinu nepristrani. Nisu rečene – kako sam ranije naznačio – samo da izbjegnemo sablazni na štetu naše zajedničke vjere.

– Da je Vaša Preuzvišenost, Biskup Poreča i Pule, olakšavala otvaranje Sjemeništa u Pazinu, ne rezultira mi baš ni zbog pitanja sjemeništarca Štoković Petra i, s tim u vezi, posjeta koji mi je u ime Biskupovo učinio u Baderni ravnatelj porečkog Sjemeništa, niti iz onoga pisma Br. 770 od 1.12.1945. u vezi s otvaranjem istog Sjemeništa u Pazinu. A činjenica da je Biskup posjetio sve sjemeništarce rasijane po brojnim Sjemeništima a nije

još bio u Pazinu, gdje se nalazi čak 19 njegovih sjemeništaraca, opravdava veliku sumnju.

– Da je Biskup obavio svoju dužnost, kad je spasio od zatvora vlč. Perešu, vlč. Paića, vlč. Prematu, ... kad se zanimao za smrt sjemeništarca Kožljana, itd. itd. ... svi se s time slažemo. Za to smo svi, svećenici i sjemeništarci, zaista vrlo zahvalni našem Biskupu. No, koliko god velika i iskrena bila naša zahvalnost, ona ne može ići tako daleko da usvoji političke poglede Biskupa, okrećući leđa svojoj majci i zaboravljajući uvrede i nepravde koje nam je nanijela ne samo talijanska vlada, nego i samo talijansko svećenstvo.

– Vaša Preuzvišenost na kraju kaže da želi imati češće kontakte s klerom. To je i živa želja svih svećenika s kojima sam ja mogao govoriti. Ali po srijedi je nešto drugo; svećenici bi često željeli razgovarati sa svojim Biskupom u četiri oka i u posebnoj sobi, kako neke stvari ne bi morali znati ni Biskupov tajnik ni drugi. A to neka vrijedi i za dopisivanja. – Ovo sam čuo od brojnih svećenika.

– Svi nadalje žele da se održi plenarni sastanak svega dijecezanskog klera, makar na dva ili više mjesta, kako ste to Vi bili i obećali.

Dok zaključujem ovo pisanje molim Vašu Preuzvišenost da mi oprostí ako se u svom izlaganju nisam uvijek izrazio na ispravan način. Moja sklonost i još više briga da iznesem čistu istinu nisu mi dopustile da pišem drugačije.

S osobitim poštovanjem i smjernim pozdravima, bilježim se Vašoj Preuzvišenosti

zahvalan u Kristu
MIRO BULEŠIĆ

Baderna, 16. 5. 1946.

8

Pismo biskupa Radossija kardinalu Suhardu, nadbiskupu Pariza, u prilog pripojenja Istre Italiji, Pula, 22. lipnja 1946. – Izvornik u Archives de l'Archeveché de Paris, 4B1; 3–4, CP II, s. 95-96.

U diplomatskoj borbi za određivanje granica između Jugoslavije i Italije svoj su glas podigli i istarski biskupi mons. Radossi i mons. Santin. Andrea Riccardi objavio je dva pisma Radossijeva i jedno Santinovo, koje su oni uputili kardinalu Suhardu, nadbiskupu Pariza, gdje se odlučivalo o tom pi-

tanju.³²⁰ Svom težinom svoga auktoriteta kao biskupa toga kraja i kao „duboki poznavatelji“ lokalnih problema oni su podržali talijanstvo toga područja, no nadasve su inzistirali na negativnim posljedicama koje bi pripajanje Istre i drugih dijelova „Julijske krajine“ Jugoslaviji imalo za vjeru u tim krajevima, koji bi se predali „komunizmu koji je najbarbarskiji, najneljudskiji, najnasilniji i najviše protukršćanski, koji je svijet ikada upoznao“ (Mons. Santin kardinalu Suhardu, iz Trsta, na Svetkovinu Uzašašća 1946.).

U svojem drugom pismu kard. Suhardu od 28. srpnja 1946., mons. Radossi prilaže „neka pisma“ uz molbu „da se dostave odgovarajućim adresatima“. Zatim nastavlja: „Ovo je posljednji apel koji upućujem u ime cijele moje pokrajine, da u ime Božje i u ime svih ljudskih i kršćanskih principa dođe do pravoga mira [...] Obrana Julijske Krajine, osim što je nadahnuta na principima atlantske povelje, služi za obranu vjerskoga života u tim krajevima. Ako padne ova utvrda, postat će puno lakši boljševički pritisak u Italiji a i u Francuskoj“.

Na prostoru označenu uglatim zgradama [...] stoji ova izjava mons. Radossija: „U primjedbama dodanima uz memorandum koji sam Vam već poslao iznosim sve što je potrebno znati da se može shvatiti istinsko stanje stvari.“

Memorandum o kojem piše, jest prvo pismo biskupa Radossija kardinalu Suhardu, koje ovdje donosimo u cijelosti. A kako bi se lakše shvatilo „istinsko stanje stvari“, dodajemo još poneki podatak.

U vezi s talijanstvom Istre i suprotnom tvrdnjom već je ranije dosta rečeno. Da potkrijepi svoju tvrdnju, biskup pribjegava statistikama, bez ikakva osvrta na nedavnu prošlost koja je dovela do sadašnjeg stanja u pogledu bilo stanovništva bilo crkvenog osoblja.

Glede stanovništva, prema jednom tajnom popisu, koji su izvršili župnici na temelju župskih knjiga, godine 1933. u Porečkoj i Pulskoj biskupiji bilo je 87.731 Hrvata i 59.603 Talijana (u samom gradu Puli: 15.000 Hrvata i 25.000 Talijana + oko 11.000 vojnika), te svih ukupno 147.334.³²¹ Prema tajnom popisu iz g. 1939., koji je proveo fašistički režim, uzimajući kao kriterij jezik kojim se netko služi, na ukupno 148.752 stanovnika bilo je 57.910 onih „drugog jezika“ i 90.842 „talijanskog jezika“ (u samoj Puli: 7.815 „drugog jezika“ i 54.515 „Talijana“).³²²

³²⁰ ANDREA RICCARDI, *Lettere inedite di mons. Radossi e mons. Santin sul problema giuliano* (1946), u „Quaderni istriani. Contributi per la storia contemporanea sella Venezia Giulia“ 2, Trieste, 1989., ss. 59-65.

³²¹ Usp. EGON PELIKAN, *Tajno štetje prebivalstva v Julijskoj Krajini leta 1933*, Koper, 2002., ss. 10 i 67-72.

³²² Ovaj su popis talijanske vlasti držale u tajnosti, jer – iako je održan prema kriteriju koji je favorizirao talijansku stranu – on je ipak pokazivao neuspjeh politike odnarođivanja Hrvata i Slovenaca koju je provodio fašistički režim. Mikrofilm toga popisa, koji su načinile Savezničke vojne vlasti 1946., bio je čuvan u "National Archives" u Washingtonu, a otkrila ga je skupina talijanskih istraživača iz Trsta, pod vodstvom prof. Pija Nodarija. Usp. *Glas Istre* od 27. ožujka 2000.

S obzirom na talijanski kler, golema je većina potjecala iz Italije (1942. njih 40). Glede redovnica, broj od samo 3 „slavenske“ redovnice koje su bile u biskupiji nasuprot 160 talijanskih, mnogo govori i o „nacionalnoj“ misiji koju su talijanske redovnice imale u Istri. Redovnice hrvatskog roda ili „Istranke“ slale su se u Italiju ili u druge zemlje. (Šezdesetih godina još ih je bilo u Parizu).

Biskup zatim prekoračuje prag savjesti onih svećenika koji nastoje da se Istra priključi Jugoslaviji: prema njegovu sudu, oni „rade protiv savjesti, kad podržavaju nepravednu tezu i formalno surađuju u dolasku vlasti koja će raskršćaniti cijelu Istru“. Svećenik Božo Milanović, na kojega u prvom redu biskup cilja, ljubio je Crkvu i Istru valjda ništa manje nego biskup Raddossi; a poznao je stanje i problematiku u Istri bolje nego Porečki biskup. Pitanje komunizma zabrinjavalo ga je kao što je zabrinjavalo i druge istarske svećenike, uključujući Miroslava Bulešića, ali oni nisu podržavali političko rješenje koje je želio biskup. Uostalom, zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac, malo prije nego je uhićen i osuđen od komunističkog režima, bio je izjavio: „Bit će dobro da se Istra pripoji Jugoslaviji – tako će nas katolika biti više“. ³²³ A Stepinac je i u ovom slučaju, kao i obično, gledao na prilike s katoličkog stanovišta. ³²⁴

BISKUPSKI ORDINARIJAT POREČA I PULE

Pula, 22. lipnja 1946.

Uzoriti,

u ambijentu Julijske Krajine i dalje se vrlo mučno doimlju odluke koje se donose u Parizu, u suprotnosti s normama koje nameće najosnovniji osjećaj za pravednost.

Ja govorim kao biskup ove pokrajine, rođen u ovim krajevima, koji duboko poznam problem kojemu se danas vrlo površno pristupa, i previše ovisno o rješavanju drugih problema. Uvelike se čudim zbog onoga što se događa.

Nijekati talijanstvo zapadne obale Julijske Krajine – takozvane mletačke Istre – koja povezuje Trst i Pulu te se produljuje sve do Plomina, znači zatvarati oči pred očitom istinom. Ovaj karakter mletačkog značaja priznali su i stručnjaci Komisije koji su došli u ove krajeve. Evo nekoliko statističkih podataka o mojoj

³²³ Vidi *gore*, Iskazi svjedoka, Svjedok 6, Prilog.

³²⁴ Radi informacije dodajemo da je mons. Ukmar u travnju 1946. dostavio Međusavezničkoj Komisiji za razgraničenje između Italije i Jugoslavije kopiju Memoranduma, koji je 1938. god. bio dostavljen svim ne-talijanskim kardinalima, o prilikama klera i vjernika, slovenskih i hrvatskih, u Julijskoj Krajini. Tu je doslovno stajalo: „*Adiungimus Episcopos regionis huius disputatae non posse in politicis nomine cleri quidquam declarare, tum quia singuli sacerdotes in his rebus sunt independentes, tum quia ipsi Praesules precedenti cursui politico etiam nunc inhaerent. E Regione Iulia, mense aprili 1946. Clerus Julianus*“. („Dodajemo da Biskupi iz ove pokrajine ne mogu o političkim stvarima ništa izjavljivati u ime klera, bilo stoga što su pojedini svećenici u ovoj stvari samostalni, bilo stoga što sami Biskupi prijanjaju i sada uz raniji politički smjer. Iz Julijske pokrajine, mjeseca travnja 1946. Julijski Kler.“) – Usp. FRANCE M. DOLINAR, *Ukmarjeve spomenice osrednjemu cerkvenemu vodstvu v Rim, u Ukmarjev simpozij v Rimu*, s. 109., bilj. 28.

Biskupiji, koja se prostire od rijeke Mirne sve do Plomina. To je jugozapadni dio Istre.

Stanovništvo	ukupno oko	140.000
Talijani	oko	90.000
Slaveni	oko	50.000
Talijanski kler		br. 75
Slavenski kler		br. 23
Talijanske redovnice		br. 160
Slavenske redovnice	br. 3	
Talijanski sjemeništarc		br. 33
Slavenski sjemeništarc		br. 23

Doprinosi u župama za uzdržavanje sjemeništa:

talijanske župe sa 3/4, slavenske s 1/4.

Sva industrijska postrojenja Julijske Krajine ekonomski su ovisna o talijanskom zaleđu.

Postoji i druga strana problema koju treba imati u vidu. Jugoslavija nije drugo nego eksponent Rusije, to jest boljševizma. Događaji koji se stalno zbivaju, to posve jasno dokazuju. Nalazimo se u periodu pravoga progona vjere. Tisak o tome govori istinu.

Hrvatski svećenici – koji su pošli u Pariz i u Malines – rade protiv savjesti kad podržavaju nepravedne teze i formalno surađuju u dolasku jedne vlade koja će raskršćaniti cijelu Istru. Molim Vašu Uzoritost da uzme u obzir što je izneseno te se založi u korist ispravnog rješenja koliko Vam to bude moguće.

S odličnim poštovanjem, uz poljubac Sv. Grimiza, ostaje Vašoj Uzoritosti najodaniji

RAFFAELE RADOSSI
Biskup Poreča i Pule

9

Biskup Radossi imenuje Miroslava Bulešića svojim delegatom pred Vlastima, Poreč 4. prosinca 1946. - Izvornik u AP; CP II, s. 97.

BISKUPSKA KURIJA
POREČKA I PULSKA
Br. 1408/46

Poreč, 4.12.1946.

Velečasni g. Miro Bulešić, Pazin

Primio sam tvoje pismo od 28. prošlog mjeseca, i nakon što sam dobro razmotrio što se tamo predstavlja i predlaže, došao sam do ovih zaključaka:

1. potrebno je da Biskupija bude zastupana po jednom biskupijskom svećeniku u tijeku postupka na račun nekoga dijecezanskog svećenika;
2. da svi župnici pošalju meni - čim prije – potrebne podatke za Vlasti koje su zadužene da prouče naš problem, točan položaj pojedinih nadarbenika;
3. da se nastoje postići najviše koncesije kad su u pitanju naša stvarna prava, ukazujući Federativnim Građanskim Vlastima na tešku odgovornost koju preuzimaju umanjujući kapitale – ili uskraćujući interese koji su nastali darežljivošću vjernika u korist pokojnika, Sjemeništa i drugih pobožnih djela.

Uzevši sve u obzir smatram prikladnim da imenujem tebe – i to ovim Dekretom činim – svojim Biskupskim Delegatom za sve korake koje će trebati poduzeti kod organa zaduženih da rješavaju problem koji smo iznijeli. Ti ćeš biti vjerni referent koji će izravno sa mnom raspravljati o njihovim prijedlozima i njima prenositi eventualne naše zahtjeve..

U nadi – vrlo neodređenoj – da ćemo postići po milosti ono što nam pripada po pravu, blagoslivljam tebe i tvoj rad i s poštovanjem te pozdravljam.

VAŠEM PREČ. G.

NAJODANIJI

+ FR. RAFFAELE RADOSSI

BISKUP POREČA I PULE

M.P.

10

Biskup Radossi imenuje Miroslava Bulešića svojim posebnim delegatom, Pula, 30. siječnja 1947. – Izvornik u AP; CP II, s. 98.

BISKUP

POREČA I PULE

Pula, 30.1.1947.

Potpisani delegira vlč. g. Mira Bulešića, župnog upravitelja Kanfanara, da preuzme odgovornost za nadzor, čuvanje i prava u pastoralnoj službi, koji su mogući u sadašnjim prilikama, sa svim neophodnim ovlastima koje se traže, i daje mu pravo da uživa koristi koje izlaze iz ovog oblika pastoralne službe. To djelovanje pratim najširim blagoslovom.

Najodaniji

+ FR. RAFFAELE RADOSSI
M.P. Biskup Poreča i Pule

11

Pismo biskupa Antonija Santina kardinalu Carlu Raffaelu Rossiju, Trst, 20. veljače 1947. – Objavljeno u: SERGIO GALIMBERTI, Santin – Testimonianze dell'archivio privato, izd. MGS Press, Trieste 1996., s. 352.

U izdanju S. Galimbertija tekst ovoga pisma donesen je prema „rukopisu“ sačuvanom u privatnom arhivu Antonija Santina. Nije nam poznato je li pismo doista i poslano kardinalu Rossiju, koji je tada bio Tajnik Konzistorijalne kongregacije. Kard. Piazza, koji se spominje u pismu, bio je tada venecijanski patrijarh.

Poslano ili ne, pismo ima značajnu povijesnu vrijednost, budući da ga je napisao ugledni i dobro informirani svjedok, svjedok žalosne stvarnosti u času kada pastiri napuštaju svoje stado, dok su – po riječima biskupa Santina – oni u velikom dijelu mogli i trebali ostati na svome mjestu u talijanskim župama. S tim u vezi treba spomenuti da se Talijani u Istri, koju je bila okupirala jugoslavenska vojska, općenito nisu bili u gorem položaju od Hrvata, budući da je za komuniste-boljševike bila važnija ideologija nego narodnost. Ovo posebno vrijedi za hrvatske komuniste koji su se – čim su došli na vlast – založili da u Istri likvidiraju ne samo talijanske fašiste (ili koje su oni proglasili takvima), nego i hrvatske rodoljube („narodnjake“), kao što su uo stalom učinili i u drugim hrvatskim krajevima. S Talijanima kao etničkom skupinom, naprotiv, oni su upravo zbog komunističkog internacionalizma nastojali gajiti «bratstvo» (dakako, u komunističkom duhu).³²⁵

Druga je stvar ne htjeti ostati pod tlačiteljskim režimom: to nije vrijedilo samo za Talijane, nego i za Hrvate. Tako su mnogi Hrvati napustili svoju zemlju, a bili bi je napustili i mnogi drugi da im jugoslavenske vlasti nisu uskratile dozvolu za iseljenje. Neki od utjecajnijih Talijana u Istri učinili su

³²⁵ O toj politici „bratstva“ s Talijanima usp. B. MILANOVIĆ, *Istra u dvadesetom stoljeću*, 2, ss. 244-245.

također političku pogrješku kad su vršili propagandu za odlazak, misleći da će time izazvati intervenciju Saveznika.³²⁶

Danas je u Istri manje stanovnika nego ih je bilo 1945. Unutar granica današnje hrvatske Istre (koja odgovara sadašnjoj Porečko-pulskoj biskupiji) na početku četrdesetih godina bilo je oko 229.360 katolika i samo nekoliko stotina ne-katolika.³²⁷ Prema službenom popisu 2001., naprotiv, bilo je 206.344 stanovnika i to točno: Hrvata 148.328 (71,88 %), Talijana 14.284 (6,92 %), Slovenaca 2.020 (0,98 %), Srba 6.613 (3,20 %), Albanaca 2.032 (0,98 %), Istrana 8.865 (4,30 %), nacionalno ne očitovanih 13.113 (6,35 %).³²⁸ Prema *Annuario Pontificio* iz 2008. bilo bi 175.430 katolika, a broj nekatalika u Istri se povećao na oko 30.000.

Bilo bi zanimljivo znati ukupan broj „julijskih, istarskih i dalmatinskih izbjeglica“, kojih je prema tvrdnjama talijanskih medija bilo oko 350.000. No skupina talijanskih istraživača u Trstu, pod vodstvom prof. Pija Nodarija, utvrdila je da je stanovništvo područja zainteresiranih za „egzodus“ godine 1939. bilo dostiglo vrhunac od 347.000, prema tome brojka od 350.000 izbjeglica nije prihvatljiva. Već je Paolo Parovel kao vjerojatnu bio naveo brojku od 200.000 emigranata; istog je mišljenja i prof. Nodari, prema kojem bi se brojka mogla popeti najviše do 250.000. U Državnom Arhivu u Rimu nalazi se popis koji je 1955. obavila „Opera Profughi“: radi se o približno 200.000 osoba, ali se ni na ovaj popis ne može potpuno osloniti, jer se u njemu neka imena navode više puta a neka druga nemaju nikakve veze s „egzodusom“; stoga valja čekati sigurnije rezultate od studija koji su u tijeku.

Međutim, otkriće tajnog popisa koji je obavljen 1939. omogućuje jedan drugi pogled na fenomen „istarskih i dalmatinskih izbjeglica“: iz popisa se naime može zaključiti da se nije radilo samo o izbjeglicama talijanske narodnosti nego i o tisućama Hrvata. Jer prema popisu, u samoj provinciji Pule na 296.480 stanovnika tek 161.739, to jest 54,6 %, je izjavilo da se redovito služi talijanskim jezikom; služiti se pak talijanskim jezikom ne uključuje nužno i pripadnost dotičnoga talijanskoj nacionalnoj skupini.³²⁹ (Kad je govor o egzodusu iz Julijske Krajine, treba podsjetiti i na egzodus Hrvata i Slovenaca pod talijanskom dominacijom; v. *gore*, bilj. 177).

S obzirom na egzodus klera iz Istre, to je posebno poglavlje. Između dva rata, 80 hrvatskih i slovenskih svećenika iz biskupija Porečko-pulske i Tršćansko-koparske moralo je emigrirati u Jugoslaviju,³³⁰ a talijanska politika išla je za tim da udalji sve „slavenske“ svećenike. Nakon Drugoga svjetskog

³²⁶ *Ondje*.

³²⁷ Usp. IVAN GRAH, *Istarska Crkva...*, cit., ss. 13-17.

³²⁸ Usp. MARIO SOŠIĆ, *Popis stanovništva u Istri 2001. godine i neke njegove značajke*, u *Istarska Danica* 2004, ss. 126-135.

³²⁹ O mikrofilmu popisa iz 1939. v. *gore*, bilj. 161. U *Glasu Istre* (Pula) od 27. ožujka 2000. novinar Elio Velan donosi i neke dijelove intervjua s prof. Nodari.

³³⁰ Usp. B. MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, ss. 341-342, cit. u IVAN GRAH, *n. dj.*, s. 123 bilj. 58.

rata napustilo je Porečko-pulsku biskupiju 55 talijanskih svećenika, među kojima je 40 bilo porijeklom iz Italije. Pastoralnu skrb za stanovništvo moralo je preuzeti dvadesetak hrvatskih svećenika, među njima i Miroslav Bulešić, koji je morao upravljati trima župama (neko vrijeme i četirima).³³¹ Iz Riječke biskupije otišla su 34, a iz Zadarske biskupije 24 biskupijska svećenika.³³²

S obzirom na sjemenište, nakon što su njegovi hrvatski sjemeništarcima (19) u školskoj godini 1945/1946 bili prešli u Pazin, biskup Radossi je u prvoj polovici 1947. zatvorio malo sjemenište u Poreču, prepuštajući talijanskim sjemeništarcima da pođu kamo žele, dok je već ranije bio razaslao svoje licejce i bogoslove po talijanskim sjemeništima. – Riječki biskup Ugo Camozzo pokazao je više razumijevanja za potrebe Crkve u novim okolnostima: uveo je u Rijeci hrvatsku propovijed,³³³ izrazio je želju da na njegovo mjesto bude imenovan jedan Hrvat ili Slovenac, odredio je da zgrada malog sjemeništa posluži za hrvatsku Bogosloviju i predložio je zadarskom nadbiskupu mons. Munzaniju da onamo pošalje svoje bogoslove, no on to nije htio. – Zadarski nadbiskup Pietro Doimo Munzani, koji je potjecao iz zadarske nadbiskupije, dobro je govorio hrvatski, ali na otocima Cresu i Lošinju, koji su bili pod njegovom jurisdikcijom, talijanizacija je bila napredovala više nego drugdje: gotovo posvuda su propovijedi i vjeronauk u crkvama bili na talijanskom. Njegovo sjemenište je također pridonijelo talijanizaciji mladih svećenika, sinova hrvatskih roditelja. Tijekom rata sjemenište je prebačeno u Veli Lošinj. Pred kraj školske godine 1946/47 svećenici, jamačno uz nadbiskupovu suglasnost, preporučivali su tamošnjim sjemeništarcima da pođu u Trst ili u Italiju, jer će ih inače pozvati u jugoslavensku vojsku. Budući da se radilo o mladićima hrvatskih korijena, don Božo Milanović je u listu *Gore srca* nastupio protiv takvih preporuka, tvrdeći da bi odlazak tih sjemeništara bio štetan na vjerskom planu. Godine 1947/48. mons. Munzani je bio prisiljen uvesti u sjemenište hrvatski kao nastavni jezik, ali je to učinio samo za

³³¹ „Dne 30. siječnja 1947. biskup Radossi je uputio Miroslavu Bulešiću službeno pismo kojim ga ovlašćuje da pregovara u njegovo ime sa svećenicima tršćansko-koparske biskupije koji su voljni preuzeti upravu onih župa porečko-pulske biskupije koje su, odlaskom talijanskih svećenika, ostale prazne. Tim aktom je biskup Radossi, koji se nije smio kretati područjem svoje biskupije, iskazao Bulešiću povjerenje“. M. BARTOLIĆ, *n. dj.* s. 83. Pismo biskupa Radossija v. *gore*, dok. 10. Biskup pismom povjerava Bulešiću općenito „odgovornost za nadzor, čuvanje i prava u pastoralnoj službi“; M. Bartolić ukazuje na jedan vid te skrbi.

³³² Usp. B. MILANOVIĆ, *Istra u dvadesetom stoljeću*, 2, ss. 248-249.

³³³ Biskup Ugo Camozzo je u travnju 1945., kad su ga posjetili neki senjski svećenici (među njima i dr. Nikola Šojat, od kojega pisac ima ovu informaciju), pripovijedao im je sljedeće: „Došao k meni jedan talijanski časnik sa zaručnicom Hrvaticom. Saznavši da časnik govori i hrvatski, upitao sam ga kako je uspio naučiti hrvatski. On mi je odgovorio: 'Ljubav je to učinila!' Pomislio sam tada: 'On je iz ljudske ljubavi uspio naučiti hrvatski, zar onda ja ne bih morao učiniti to isto iz ljubavi prema dušama?'“

prvi razred. Sjemenište je potom zatvoreno, a novi Ordinarij, Krčki biskup Strebrnić, poslao je sjemeništare u Pazin.³³⁴

Evo što je pisao mons. Santin:

Uzoriti gospodine,

Molim Vašu Uzoritost da ovo moje pismo smatrate strogo osobnim.

Ne znam činim li dobro ili loše pišući Vašoj Uzoritosti, pogotovo jer to činim prekasno. U mojoj rodnoj biskupiji Poreč i Pula prilike su vrlo loše. Političko je stanje poznato. Ali ja se osvrćem na crkvene prilike. Sveopće je rasulo. Gotovo sav talijanski kler ili je pobjegao ili upravo bježi. Iz brojnih talijanskih župa narod ne može otići, a kler je već otišao. Talijansko stanovništvo gleda to sa zaprepaštenjem. Kler se ispričava govoreći da je Biskup sve pozvao da otputuju i, budući da Sveta Stolica sve znade i poslala je čak financijska sredstva da pomogne kleru koji odlazi, znači da i Sveta Stolica podržava takvu odluku.

Jučer sam bio u Puli. Nisam dolazio od 1942. Želio sam još jednom vidjeti grad kojemu sam posvetio petnaest godina svojega života i rada. Vidio sam župnika i Njegovu Ekscelenciju gospodina Biskupa. Ovoga posljednjeg našao sam vrlo uzbuđenoga. Događaji i naponi sigurno su ga istrošili. Možda su i dvije automobilske nezgode djelovale u tom smjeru. Našao sam župnika – čovjeka inteligentnog, razboritog i Biskupu odanog – kako je uznemiren. Rekao mi je kako bi želio poslati nekoga do Njegove Eminencije Kardinala Piazze da ga obavijesti. On se boji da Biskup, nakon svih patnji i napora, ponešto gubi kontrolu nad sobom. Kaže da tajnik mora ponekad zadržati Biskupova pisma ili telegrame bez njegova znanja. U tjeskobi je zbog ovoga sloma biskupijske crkvene organizacije. S posljednjim konvojem, koji će iz Pule vjerojatno otploviti oko sredine ožujka, ukreat će se Biskup i talijanski svećenici koji su dosada ostali. U Puli će vjerojatno ostati preko pet tisuća Talijana. Za župnika je izabran, u prilikama koje će biti strašno teške, jedan stari hrvatski kanonik, koji je već prije četiri godine bio napustio grad i koji je naprosto jedna ruševina. U biskupiji će kao generalni vikar ostati stari i sveti Monsinjur (Antonio) Bronzin, koji je teško bolestan.

Ovakva je situacija. Hrvatski kler gleda s osjećajem žaljenja i slabo prikritog omalovažavanja ovaj slom.

Ja smatram da bi veliki dio talijanskog klera mogao i trebao ostati na svojem mjestu u talijanskim župama.

20. II. 47.

³³⁴ Usp. B. MILANOVIĆ, *n. dj.* ss. 247-250.

12

Pismo postulatora Marija Pavata mons. Radossiju, nadbiskupu Spoleta, Rim, 2. ožujka 1957. – Kopija u AP; CP II, ss. 99-100.

Postulator Kauze kanonizacije Sluge Božjega traži od nadbiskupa Radossija njegovo formalno svjedočanstvo o don Miroslavu Bulešiću i šalje mu upite (Interrogatoria). Ovdje nije potrebno donositi tekst upita (v. CP II, s. 99)

Preuzvišeni gospodin
Mons. Raffaele Radossi
Nadbiskup Spoleta

Rim, 2. ožujka 1957.

Preuzvišeni gospodine,

Niže potpisani svećenik Mario Pavat, iz Porečko-pulske biskupije (Istra), imenovan Postulatorom u Kauzi beatifikacije i kanonizacije „per viam martyrii“ Sluge Božjega svećenika MIROSLAVA BULEŠIĆA sa strane Preuzv. G. Mons. Dragutina Nežića, Apostolskog Administratora Pazina i biskupije Porečko-pulske, Dekretom Br. 1/BK 1956., datuma 29. ožujka 1956.; imam čast Vašoj Preuzvišenosti iznijeti što slijedi:

Proces za Kauzu beatifikacije i kanonizacije „per viam martyrii“ (zbog mučeništva) Sluge Božjega svećenika Miroslava Bulešića otvoren je „ex officio“ (službeno) od Preuzv. G. Mons. Dragutina Nežića u mjesecu ožujku 1956.

Zbog posebnih prilika u kojima se sada nalazi Porečko-pulska biskupija, koje ne omogućuju normalno odvijanje samog Procesu, potpisani se je obratio na Svetu Kongregaciju Obreda i izložio sadašnje stanje. Ista Sveta Kongregacija udostojala se je izdati dana 21. veljače 1957. Br. Prot. T. 13/1957 Dekret kojim ovlašćuje Vašu Preuzvišenost da uspostavi Tribunal na kojem će biti preslušan jedan od glavnih svjedoka, u osobi same Vaše Preuzvišenosti.

Potpisani prilaže „Interrogatoria“ koji sadrže glavne argumente o kojima treba postaviti upite; svaki argument treba razdijeliti i proširiti prema općim normama u sličnim procesima i treba posvetiti posebnu pažnju i brižljivije istražiti okolnosti i uzroke koji su prethodili, pratili i slijedili mučeništvo Sluge Božjega svećenika Miroslava Bulešića, budući da, više nego svetost života, treba dokazati mučeništvo „in odium fidei“ (iz mržnje prema vjeri).

Po uputama Svete Kongregacije Obreda potpisani će osobno doći preuzeti i dostaviti Kongregaciji rezultate ispitivanja i pisana svjedočanstva, u očekivanju da budu priložena drugima, koja se još uvijek nalaze kod Apostolske Administrature u Pazinu (Istra).

Na kraju smjerno dozvoljavam si preporučiti Vašoj Ekscelenciji da obveže članove spomenutog Tribunala ne samo na tajnu propisanu općim normama u sličnim procesima, nego i na tajnu o postojanju obavljenog procesa.

Uz poljubac svetog Prstena, pozdravlja s najvećim poštovanjem i ostaje

Vašoj Preuzvišenosti
najodaniji
Sveć. MARIO PAVAT
Postulator

(S dva priloga)

13

Postulator Kauze traži odgovor od mons. Radossija, Rim, 11. srpnja 1958.
– Kopija u AP; CP II, s. 102.

Rim, 11. srpnja 1958.

Preuzvišeni gospodine,

Nakon mojeg pisma od 2. ožujka 1957., s priloženim Dekretom Br. Prot. T. 13/1957 Svete Kongregacije Obreda od 21. veljače 1957., obraćam se sa sljedećim.

Zaufano se nadam da je Vaša Preuzvišenost već odgovorila, u svojstvu jednoga od „glavnih svjedoka“, prema uputama spomenutog Dekreta i prema „Interrogatoria“ kojima je opraćeno isto pismo od 2. ožujka 1957., a u vezi s Kauzom beatifikacije i kanonizacije „per viam martyrii“ Sluge Božjega svećenika Miroslava Bulešića, iz Biskupije porečko-pulske (Istra).

U slučaju da se to još nije dogodilo, s poštovanjem bih skrenuo pažnju Vaše Preuzvišenosti na to, spreman da, po uputi Svete Kongregacije Obreda, osobno dođem idućeg mjeseca rujna preuzeti rezultate svjedočenja.

Ako imate kakvu primjedbu u vezi s ovim, želio bih kratku pismenu obavijest od Vaše Preuzvišenosti.

Uz poljubac svetog Prstena, s poštovanjem Vas pozdravljam te Vam iskazujem svoju najdublju uslužnost.

Vašoj Preuzvišenosti
najodaniji u Kristu
Sveć. MARIO PAVAT, Postulator

14

Nadbiskup Radossi odgovara postulatoru vlč. Mariju Pavatu, Spoleto, 16. srpnja 1958. – Izvornik u AP; CP II, s. 103.

NADBISKUP SPOLETA

Spoleto, 16. 7. 1958.

Prečasni,

Odgovaram na Vaše pismo od tekućeg 11. srpnja. Ono što mogu posvjedočiti o svećeniku Miroslavu Bulešiću jest:

1. da sam ja već bio izvan biskupije kada je on umro;
2. da u odnosima koje sam prethodno imao s njime nije bilo onoga poštovanja kakvo svećenik treba da ima prema svome biskupu.

Poći ću na Kongregaciju u naznačeno vrijeme.³³⁵

Uz izraze poštovanja

Vašem Prečasnom Gospodstvu
najodaniji
+ FR. RAFFAELE RADOSSI
Nadb. Spoleta

ZAKLJUČAK

Nakon dvadesetpetogodišnjega negativnog iskustva pod talijanskom dominacijom, hrvatsko svećenstvo Istre, dijeleći osjećaje svojih vjernika, nije ni u kojem slučaju htjelo ostati u granicama države Italije. No, da bi pospješilo nacionalno ujedinjenja Istre s Hrvatskom, nije imalo druge mogućnosti nego da podrži politiku jugoslavenske vlade u tom pravcu; niti se, u danim okolnostima, moglo izjasniti protiv takve politike. Činjenica da je jugoslavenska vlada bila izraz režima koji je progonio Crkvu predstavljala je argumenat kojim su se služili oni koji nisu htjeli da Istra ostane izvan Italije. Među ovima su bili biskupi Radossi i Santin. Tako se hrvatsko istarsko svećenstvo (kao i slovensko), u toj točki, nije slagalo sa svojim biskupima.

³³⁵ V. *niže*, Drugi dio, IV dok. 14.

Glavni predstavnik hrvatskog klera, Božo Milanović, kojemu nitko ne može zaniijekati ljubav prema Crkvi, opravdavao je svoj stav ovako: Režimi prolaze, proći će i komunistički režim; države duže traju, a za hrvatski narod Istre bilo bi pogubno kad bi ostao pod Italijom. On je stoga dao svoj doprinos politici jugoslavenskih komunističkih vlasti u vidu ujedinjenja Istre s Jugoslavijom. Kao naknadu uspio je za Crkvu u Istri postići određenu makar ograničenu slobodu djelovanja. Posebno je nastojao oko jedinstva klera (snaga je u jedinstvu) preko Zbora svećenika sv. Pavla, oko odgoja svećeničkih kandidata u hrvatskom sjemeništu u Pazinu, pokrenuo je vjersko glasilo *Gore srca* i vodio brigu o katoličkom tisku (iako ograničenom na izdavanje molitvenika i katekizma). Bio je to njegov izbor, vrlo osjetljiv i ne bez rizika, koji je izazivao ponekad i kritike, naročito s talijanske strane. Danas, gledano unatrag, put koji je izabrao Milanović, čini se u suštini sličan onome koji je šezdesetih godina izabrao papa Pavao VI sa svojom *Ostpolitik*. Papa je naime, ne predviđajući blizi konac komunističkih režima, pokušao pregovarati s komunističkim vladama Istočne Evrope, počevši upravo s Jugoslavijom, kako bi Crkvi u dotičnim zemljama osigurao mogućnost da vrši svoju misiju. To je mogao učiniti jer je tada jugoslavenska vlada bila i te kako svjesna koristi koju bi mogla imati od sporazuma sa Svetom Stolicom. U Milanovićevu slučaju, komunističke su vlasti odmah nakon rata shvatile koliko bi im mogla pomoći podrška istarskoga klera u diplomatskim pregovorima kod određivanja granica s Italijom, pa su učinile prvi korak prema Milanoviću.

Odnos svećenika Miroslava Bulešića prema biskupu Radossiju, usprkos njihovim različitim pogledima obzirom na političku budućnost Istre, bio je uvijek u skladu sa svećeničkim obvezama preuzetima u času ređenja. Treba istaknuti i to da u razmišljanjima don Miroslava, kako poizlazi iz gornjih dokumenata, prevladavaju razlozi vjerskoga značaja, ukoliko on i u nasilničkoj nacional-fašističkoj politici nedavne prošlosti vidi u prvom redu duhovnu štetu hrvatskih vjernika. Čini se da isto toliku osjetljivost *pod ovim vidom* nisu imala dvojica istarskih biskupa imenovanih pod fašističkim režimom.

Biskup Radossi je poštivao i uvažavao Bulešića zbog njegove predanosti Bogu i vjernosti Crkvi, i to je poštovanje konkretno dokazao, kako smo gore vidjeli. Što se tiče biskupova razumijevanja za potrebe hrvatskog stanovništva, po svjedočanstvu samoga Bulešića, on se bio „dosta izmijenio“ (u odnosu na njegovo držanje u početku); ipak je još postojalo stano-vito nerazumijevanje između njega i hrvatskih svećenika; to je došlo do izražaja povodom Memoranduma hrvatskih svećenika u prilog priljučenja Istre Hrvatskoj. U onoj je prigodi Bulešić „na vlastitu inicijativu“ zauzeo kritičan stav prema biskupovoj prijetnji, opravdavajući stav istarskog klera; i zahvaljujući prvenstveno njegovoj intervenciji biskup je na kraju izmijenio

svoj stav. Koliko god se biskup u cijeloj ovoj stvari mogao osjećati neugodno, pa i zbog pisama svećenika Bulešića, njegova tvrdnja da u Bulešićevu odnosu prema njemu nije bilo onoga poštovanja koje svećenik mora imati prema svome biskupu, ne nalazi potvrdu u dokumentima koji su nam dostupni.

DODATAK

ODJECI NA ZLOČIN U LANIŠĆU I MONTIRANI PROCES PROTIV „PROVOKATORA INCIDENTA“

Ubojstvo svećenika Bulešića bio je za jugoslavenske vlasti vrlo nezgodan slučaj u onom času, zbog odjeka koji je zločin imao u inozemstvu. Stoga su se požurile da mu dadnu svoje tumačenje, svodeći sve na jedan „incident“ koji se dogodio tijekom nereda što ga je „izazvala“ skupina vjernika, organiziranih od svećenika. U tom je smislu dao svoju „Izjavu“ predsjednik Narodne republike Hrvatske Vladimir Bakarić (*niže*, 1), a novinar Zvane Črnja, po zaduženju odozgo, napisao je članak kojemu je dan velik publicitet (*niže*, 2), dok su „provokatori incidenta“ potom osuđeni na lakrdijskom procesu u Pazinu (*niže*, 3).

Sa strane Crkve u Jugoslaviji nije bilo javnih protesta: nadbiskup Stepinac je bio u zatvoru, a zbog komunističkog terora, koji je trajao već više od dvije godine, drugi su se crkveni uglednici zatvorili u „opreznu“ šutnju, u strahu od daljnjih represivnih mjera režima.

No u inozemstvu, kako je već spomenuto, ubojstvo svećenika bilo je predmetom komentara u periodičkom tisku, naročito onom talijanskom, gdje se slučaj ponekad iskorištavao i u političke svrhe. Obavijesti koje su donosile novine bile su uglavnom fragmentarne i ne uvijek točne, pa dobro informirani povjesničar može i bez njih. Bilježimo ovdje samo reagiranja sa strane vatikanskog dnevnika *L'Osservatore Romano* (*niže*, 4).

Mnogo godina kasnije novinar Zvane Črnja „opozvao“ je ono što je bio napisao godine 1947., a i sam Ivan Motika, predsjednik

sudskog vijeća koje je osudilo nedužne, priznao je da je proces u Pazinu bio pripremljen u režiji OZNE (tajne policije) (*niže*, 6). Na koncu, i sam ubojica Slavko Sanković je neizravno priznao da je djelovao po tuđoj naredbi (*niže*, 7).

1

Izjava predsjednika Narodne republike Hrvatske o događajima u Lanišću, 28. kolovoza 1947. – CP II, ss. 111-112.

Odmah nakon zločina izvršenog u Lanišću, najviša ličnost komunističke vlasti u Hrvatskoj pripisala je krivnju za zlodjelo nepoćudnim svećenicima. Već se je onda naslućivalo da iza svih ovih događaja stoji svemoćna tajna policija OZNA (od veljače 1946: UDBA). Izjava dr. Bakarića, koju je dao Jugoslavenskoj tiskovnoj agenciji „Tanjug“, prenesena je u „Vjesniku“ (Narodne Fronte Hrvatske, Zagreb, 29. kolovoza 1947.) kao glavni događaj, na prvoj stranici i istaknutim slovima. Izjavi je dan najširi publicitet u svim sredstvima priopćavanja.

PREDSJEDNIK VLADE N. R. HRVATSKE DR. V. BAKARIĆ O INCIDENTU U LANIŠĆU

ODGOVORI NA PITANJA PREDSTAVNIKA TANJUGA

ZAGREB, 28. kolovoza. - Predsjednik vlade NR Hrvatske dr. Vladimir Bakarić primio je danas u 12 sati predstavnika Tanjuga i odgovorio mu na postavljena pitanja o incidentu koji se dogodio u Lanišću u Istri.

- Molimo Vas, ako biste mogli dati nam kakve podatke o incidentu u Lanišću u Istri, kojom je prilikom ubijen svećenik Miroslav Bulešić i ranjen svećenik Jakob Ukmarić.

- Prema podacima, kojima do sada raspolažemo, incident je posljedica jedne vrlo vješto smišljene i dobro pripremljene provokacije, koju vlasti u Istri nisu pravovremeno prozele.

Do incidenta je naime došlo ovako: U Pazinu je pred neko vrijeme održan sastanak svećenika Družbe Sv. Pavla, koji je sazvan povodom dolaska dr. Jakoba Ukmara, izaslanika biskupa Santina iz Trsta. Vijećalo se o krizmanju djece, koje nije vršeno već više go-

dina. Zaključen je red krizmanja i postavilo se pitanje tko može biti kumom. Tu je zaključeno da se spriječi kumovanje onim osobama koje su “neprijatelji crkve”. Poslije toga su se razmijelili različiti protunarodni svećenici po Istri i počeli s propovjedaonica i na sva usta propagirati kako pripadnici Jugoslavenske armije, omladinci, koji su radili na Omladinskoj pruzi, itd., nisu dostojni da kumuju djeci.

Jasno je, da se na ovom sastanku nije radilo o zaštiti poštivanja crkvenih kanona, jer u tu svrhu sastanka nije niti trebalo. Uobičajen je, naime, način kako se roditelji djece upozoravaju kakve su osobe poželjne za kumove, i to zna ne samo svaki svećenik, nego to znadu i najšire narodne mase.

Osim toga, ako još uzmete u obzir da u vojsci, koja je u Istri, ima pretežan dio katolika, a kod omladinaca s Pruge također, i da čak ni propisi kanonskog prava u tom pogledu ne predviđaju baš neki strog kriterij, (pogledajte ako vas zanima, Can. 766, 769 i 795, 796), onda se pita koji su bili motivi toga sastanka. Nema drugog odgovora, nego traženje povoda za incidente.

Vješto sastavljena maska uspjela je da obmane i neke inače dobre i poštene svećenike, a uspavala je budnost vlasti, koje se u “vjerska” pitanja nisu htjele miješati.

No to još nisu bile sve pripreme za incident u Lanišću.

Istina, i tamo je glavni povod narodnog negodovanja bila riječ takvog svećenika Ceka da borci Armije i svećenika Bulešića da omladinci s Omladinske pruge ne mogu biti kumovima, ali je za opseg incidenta i njegov krvav završetak bilo odlučujuće nešto drugo. Bila je, naime, organizirana grupa ljudi i naoružana kolcima i kamenjem, koja je trebala osiguravati provođenje takve linije. Ta je grupa i započela sa fizičkim napadajem na prisutne građane, koji su tražili objašnjenje i protestirali protiv odluka o neprimanju izabranih kumova. Bez ove grupe i bez fizičkih napada na građane stvar bi se sigurno svršila samo s opravdanim protestima (kao npr. u Tinjanu) i bez krupnijeg incidenta.

I sam izbor mjesta Lanišća govori o promišljenim pripremama. Notorno je, naime u čitavoj Istri, da u tom mjestu postoji jedna dosta jaka grupa ustaških nastrojenih elemenata, koji su naravno bili odmah spremni, da u ovakvoj provokatorskoj akciji sudjeluju i da je i dalje proširuju. Ti su elementi i sačinjavali onu naoružanu “zaštitu”.

Poduzete mjere osiguranja i neočekivanost samoga događaja imali su za posljedicu da je sukob u prvi mah prošao bez krupnijeg razmaha. Tek nakon izvjesnog vremena (možda dva sata kasnije) skupile su se ogorčene narodne mase ponovno i čak u većem broju, i onda se zbio incident o kojemu ste već čitali zvanično saopćenje. Prisutna milicija nije bila u stanju da

spriječi incident ovakvog razmaha. Uz velike napore uspjela je samo spasiti život Ukmaru.

Naravna je stvar, da su nam ovakvi incidenti nepoželjni. I nadamo se da se više ne će ponoviti, jer ćemo sve provokatorske poteze najradikalnije suzbijati.

- *Jedne su talijanske novine javile da vlasti u Istri nisu dopustile da se ranjenog Ukmaru preveze u Trst, nego da je prevezen u bolnicu u Rijeku. Je li to istina i čime se može objasniti.*

- Ukmaru je ukazana hitna liječnička pomoć. Liječnici nas uvjeravaju da će preboljeti. Naravno, da nije bilo moguće dopustiti njegovo prevoženje u Trst. On je uhapšen zajedno s ostalim učesnicima incidenta i njegovim organizatorima, te će biti predan sudu.

2

ZVANE ČRNJA, *Pozadina provokacije u Lanišću*, u „Vjesniku“ (Zagreb), 31. kolovoza 1947. – CP II, ss. 114-118.

Sva komunistička propaganda Narodne Republike Hrvatske stavljena je u pogon da događaje koji se odnose na zločin u Lanišću predstavi prema uputama OZNE. Sljedeći članak novinara Zvane Črnje objavljen je u „Vjesniku“ dva puta: 31. kolovoza i 1. rujna 1947. Mnogo godina kasnije autor je opozvao svoje optužbe (v. *niže*, 5).

POZADINA PROVOKACIJE U LANIŠĆU

Lanišće, 30. kolovoza

Istra je herojska zemlja, a Kras je oduvijek bio borbeno srce Istre. Nedjeljna provokacija, koju je upravo u ovom najnapaćenijem kraju Istre izvršila grupa protunarodnih svećenika predstavlja uvredu prema ovom narodu i žrtvama, koje je on dao za svoje oslobođenje.

Svakome je poznato da je u Istri, kako u toku rata, tako i poslije, djelovao i djeluje velik broj narodnih svećenika na liniji interesa naroda i crkve. Ali je ujedno bilo i takvih, koji su dosljedno radili protiv narodnih interesa, protiv borbe za izvojevanje njegovih prava i njegove slobode. Takvi protunarodni elementi rukovođeni od nekih visokih funkcionera klera radili su u toku rata svim snagama za interese fašizma, a poslije rata ostali su dosljedni

u službi reakcije, nastavljajući borbu protiv naroda i njegove slobode, koju je on izvojevao borbom i žrtvama.

Narodna vlast u Istri uvijek je nastojala da iziđe u susret istarskim svećenicima. Uza svu stambenu krizu narodne vlasti su ustupile svećenicima za smještaj sjemeništa jednu od najvećih i najljepših zgrada u Istri. U Istri djeluje Zbor svećenika Sv. Pavla. Ova organizacija izdaje svoj list "Gore srca", a osim toga Zbor svećenika Sv. Pavla izdaje svoj godišnjak "Danicu" itd. Svećenici u Istri primaju i stalnu mjesečnu novčanu pomoć koju im dodjeljuju kotarski narodni odbori. Ovu pomoć narodne vlasti razumiju i cijene narodni svećenici Istre. Oni zajedno sa ostalim narodnim intelektualcima nastoje da prestanu patnje naroda Istre. Međutim, agenti imperijalističke reakcije imaju druge ciljeve. Svećenik Bulešić je rimski đak, koji se tek g. 1944. vratio iz Vatikana. Pošteni narodni svećenici čude se njegovom naglom usponu.

On je za tri godine od kapelana postao najprije tajnik poznatog biskupa fašiste Radossija, a potom profesor na sveučilištu u Pazinu. Međutim, narod zna tajnu njegova uspjeha. Tu tajnu dovoljno je razotkrila činjenica, da je Bulešić bio desna ruka Radossija u pitanju borbe protiv Narodno-oslobodilačkog pokreta od g. 1944. do danas. On je bio podmukli kovač svih mogućih protunarodnih parola, koje su se širile u Istri i jedan od glavnih zakulisnih rukovodilaca imperijalističke agenture.

"ZAR VAM NIJE DOSTA ŠTO STE JEDAMPUT BILI POPALJENI..."

U selu Podgaće razgovarao sam sa seljankom Marijom Penko. To je visoka, koštunjava, crnomanjasta žena, pedesetih godina, majka Istranka, koja zna što su patnje i zna što je fašizam. Ona ide redovito u crkvu, ali je protunarodnim svećenicima i njihovim ortacima ipak nešto teško skrivila. Skrivila im je što je svojim žuljevima i znojem odgojila djecu - borce, a ne izdajice. U nedjeljnom incidentu u Lanišću Marija Penko ranjena je kamenom u prsi i kolcem u leđa.

- Ranili su me zločinci, koji su krivi pred Bogom i pred ljudima, ali ja ću vam ispričati sve točno, kako je bilo - tako je Marija Penko započela svoju priču. - Drhtala je od uzbuđenja i mržnje prema tuđinskim plaćenicima, koji narušavaju mir i sreću ovog junačkog i radinog naroda. Najprije je dugo i mnogo govorila o protunarodnom svećeniku Ceku. Ceka narod Krasa pozna odavno. On je majstor u razjedinjavanju sela, uckanju jednog sela protiv drugoga, stalno je uckao selo Semići protiv sela Dolenja Vas i obratno. Za vrijeme rata on je pokušavao da organizira bjelogardijske skupine, a sad mu je glavni cilj bio da razbije jedinstvo kraških sela. Narod pamti i povezuje sve. Marija Penko iznosi, kako je prilikom izbora za Konstituantu g. 1945.

narod priredio u selu veselje. Narod Istre toga dana nije mogao da glasa, ali se bezgranično veselio pobjedi Republike u svojoj rođenoj domovini. Navečer je održan ples. Najedamput svećenik Cek pojavi se u dvorani gdje se plesalo. Demonstrativno je pristupio križu koji je visio na zidu i skinuo ga. Narod je ustao protiv skidanja križa sa tako provokatorskim ciljem. Treba istaći, da je svećenik Cek toga dana sa istom svrhom održao tzv. crnu misu. Zato je te večeri i došlo do sukoba. Križ je ostao na svome mjestu.

Kad je narodna vlast organizirala dječje domove, da bi smjestila ratnu siročad i djecu siromašnih roditelja iz sela na Krasu, svećenik Cek obilazio je u Vranji i Semićima majke, starice i starce i govorio im: „Ne dajte tim vragovima djecu u naručaj!“

S oltara u Lanišću svećenik Cek često je naređivao: „Neka dignu ruke svi koji su iz Brgudca!“ Kad je vidio da se podigao samo mali broj ruku, stao je da govori dugo i oštro i da podjaruje mržnju, da ucka Lanišćane protiv Brgudčana, jer da se u Brgudcu ugnijezdila sotona i da sotonu treba uništiti.

Seljacima u Prapoču i Brgudcu otvoreno je rekao: „Zar vam nije dosta bilo popaljeno? Hoćete li da vam se još jedamput popali?“

Treba znati, da to nije bilo za vrijeme rata. Te prijatnije svećenik Cek izgovorio je god. 1946. i 1947. kad misao o ponovnom paljenju ovih dragih istarskih sela može da se rodi samo u glavi okorjelog krvnika.

SVRHA I POZADINA INCIDENTA

Zbor svećenika Sv.Pavla je zaključio da pri podjeljivanju krizme kumovi ne mogu biti borci Jugoslavenske armije, a niti omladinci koji su bila na gradnji Omladinske pruge. Taj zaključak treba dovesti u vezu i sa nekim drugim činjenicama, a prvom redu sa politikom tršćanske klero-fašističke centrale kojoj je na čelu biskup Santin. Toj centrali bilo je potrebno da se kod nas nešto desi, čime bi reakcija u inozemstvu mogla uzvitlati prašinu protiv prilika koje danas vladaju u Istri.

Izgleda, da je reakciji bilo mnogo stalo do toga. Sam biskup Santin je pred 3 mjeseca izjavio jednom istarskom svećeniku, da će on lično doći na krizmu u Lanišće, pa makar tom prilikom izgubio i život. Eto, tu je ključ svega. To je pozadina incidenta, koji se 24. o. mj. desio u Lanišću.

KUMOV IZ TRSTA

Marija Penko pripovijeda:

„Kao i uvijek, tako sam i u nedjelju posla u Lanišće. Htjela sam da prisustvujem obredu dijeljenja potvrde, ali nisam znala, da će me tamo dočekati kakvo zlo. Čula sam od naroda da biskup nije sam došao, već da je poslao svoga izaslanika, nekog Slovenca i čula sam, da naši ljudi ne mogu biti kumovi.

Bila sam ogorčena, ali svejedno sam htjela da idem u crkvu. Pa zašto naši ljudi ne bi mogli biti kumovi. Oduvijek smo mi sami sebi kumovali. Čula sam da je na krizmu u Buzet došlo 120 kumova iz Trsta...

Crkva u Lanišću bila je u nedjelju zatvorena već prije 7 sati. Oko crkve bila je straža. Stražu je postavio pop od ljudi, koje je on organizirao. Narod u ovom kraju ne pamti, da je oko crkve ikada bila straža. Htjela sam poći u crkvu, ali me nisu pustili, nego su pustili samo djecu koja se imala krizmati i kumove koje je pop organizirao. Ti kumovi su bili neki ljudi iz Lanišća, koji su nekada bili fašisti, a uvijek su bili na strani onih koji su bili protiv nas. Došli su također i neki kumovi iz Trsta, i to sa dva automobila.

Stražari pred crkvom bili su u isto vrijeme i kumovi. Jedan i drugi posao nisu mogli obavljati odjednom, pa je jedan kum, neki Raspolić iz sela Pintori, za vrijeme krizme držao ruku dvadesetorici, dok su ostali kumovi vani stražarili. Tako se pred crkvom skupilo 30 do 40 ljudi. Bilo je najviše žena. Mi smo bili ogorčeni, što nas ne puštaju u crkvu, pa smo vikali: “Tko je oslobodio Istru - borci; tko je prolijevao krv - borci; tko je gradio prugu - omladina; tko će izvršiti Petogodišnji plan - narod!”

UDARNA GRUPA U AKCIJI PRED CRKVOM

Kad smo tako vikali, žene su se ohrabrile, pa su došle do crkvenog dvorišta u namjeri, da uđu u crkvu. Mi smo stražarima lijepo govorili, da treba da nas puste, jer da je crkva naša. Najedamput sa crkvenih vrata i s druge strane oko crkve pojurili su protiv nas stražari. Bili su puni mržnje i počeli su da nas tuku. Kad su to vidjeli muškarci, koji su bili pozadi, dotrčali su i stavili se između nas i stražara. Stražari su skočili na njih i počeli ih udarati. Prvo su skočili na moga sina. Nastala je tučnjava. Stražari su potrčali, ne znam da li u zvonik ili u crkvu, jer nisam dobro vidjela, samo sam vidjela da su svi najedamput imali u rukama velike kolce, isto tako počeli su na nas bacati kamenje, koje su imali pripremljene. Nas je bilo više, ali oni su imali kolce i kamenje, a mi gole ruke, pa smo zato slabo prošli. S kolcima i kamenjem oni su ranili deset žena i petnaest muškaraca. Mi smo se morali

povući. Dalje ne znam kako je bilo, jer sam i sama ranjena- završila je svoje pričanje Marija Penko.

TKO JE KRV PROLIVAO

O tome kako je bilo dalje, ispričala mi je Katica Grbac iz sela Prapoće, koja je tog dana također ranjena.

Dok je trajala prva borba i krizma, narod je još dolazio u Lanišće s namjerom da pođe u crkvu. Čim su izvršili prvi napadaj na naše ljude i žene, popovski stražari su se razbježali od straha, jer je narod bio u većini. Malo po malo skupilo se pred crkvom oko 500 ljudi. Svi su bili ogorčeni. Ovakova što na Krasu još se nikada nije desilo. Što da radimo? Krv nam je uzavrela u žilama. Pravo je bilo na našoj strani. Mi smo se za pravo uvijek tukli, a sada nam oduzimaju pravo da idemo u našu crkvu. Popovski stražari zato što hoćemo da idemo u crkvu na nas navaljuju i tuku nas. Je li to sloboda, kad narod ne može da ide u crkvu? A je li to pop, kad narodu brani da ide u crkvu?

Mi smo zaključili da nije pop, nego narodni neprijatelji. Počeli smo pjevati i vikati parole. Došla je milicija da nas umiri. Tko nas može umiriti, kad imamo pravo! Nas je nešto nosilo i kad je neko izvikao parolu: "Tko je krv prolivao", mi smo svi odgovorili: "Naši borci!", i tada smo svi nagrnuli na župni dvor i probili vrata. Ja sam bila ranjena, pa sam ostala po strani i gledala.

Vidjela sam, kako su skočili naši milicioneri. Oni su htjeli da zaustave narod, pa su pucali u zrak, u zrak, jer u narod narodna milicija ne može pucati. Milicioneri su pucali i vikali narodu, neka bude miran i neka se vrati. Ništa nije pomoglo. Narod je prodro u popov stan.

KAKO JE MOGUĆE SPRIJEČITI INCIDENTE?

Tako se zbio događaj u selu Lanišću u nedjelju, 24. o. mj. Novine su već javile, što se desilo u župnom dvoru. Kad se narod povukao i kad su na mjestu incidenta organi vlasti mogli da vrše izvide, nađen je leš svećenika Bulešića, tajnika Zbora svećenika sv. Pavla, bivšeg tajnika biskupa Radossija. Osim toga organi vlasti pronašli su ranjena biskupova izaslanika Ukmara. Svećenik Cek pred narodom sakrio se u neki sanduk pod stepenicama. Za vrijeme napadaja, jedan milicioner, zadržavajući narod, bio je odgurnut pod stepenice. Vidio je, kako iz sanduka izviruje jedna noga. Nagnuo se, da vidi tko je.

- Pst... ja sam ovdje, ja, svećenik iz Lanišća, spasite me!

Milicioner je stao pored njega i uspio je da narod spriječi, da ne prođe pod stepenice. Tako je spasio Ceka.

Eto, to su neke osnovne činjenice, koje se odnose na neželjeni incident u Lanišću. Sad treba da kaže svoju riječ sud naroda Istre. Narodna vlast treba da pojača svoju budnost prema anacionalnim grupama izdajnika, provokatora i stranih agenata, koji su ovaj incident izazvali s očitim ciljem, da ne samo naškode ugledu naše zemlje, nego da spriječe brzo i pravilno odvijanje radova u sređivanju naših granica na zapadu. Upravu u pravcu što boljeg osvjetljenja toga zločinačkog cilja treba da narodni sud usmjeri svoju istragu. Treba žaliti samo jedno, a to je, da je narod Krasa izvršio tu spontanu akciju prije nego što su organi narodne vlasti odlučno stali na put izdajničkoj raboti ove grupe protunarodnih svećenika. Iz ovog incidenta stičemo iskustvo da se incidenti ovakve prirode mogu izbjeći samo pravovremenim uklanjanjem provokatora.

ZVANE ČRNJA

3

Montirani proces protiv „provokatora incidenta“ u Lanišću, Pazin, 29. rujna – 2. listopada 1947.

Čim se spustila noć 24. kolovoza 1947., policija je počela s uhićenjima nekih župljana Lanišća, koji će potom biti osuđeni zbog nereda toga dana.

Župnik Cek, koji je bio dopratio u Pazin izranjenog mons. Ukmara, u prvo vrijeme nije bio uhapšen; vjerojatno su komunisti očekivali da će pobjeći u Trst, tako bi im bio pružio „dokaz“ o svojoj odgovornosti za „incident“. I kad mu je vlč. Antun Cukarić ponudio da pođe s njim u Pulu, pod englesku jurisdikciju, on je to odlučno odbio: „Ja neću bježati niti se micati. Ostajem sa svojim vjernicima. Ja nisam kriv za ništa.“ Uhićen je 27. kolovoza za vrijeme ručka. Nakon što je proveo nekoliko dana u zatvoru u Pazinu, prebačen je u Buzet, gdje su ga ispitivala, danju i noću, dva istražitelja koji su došli iz Zagreba. Cek je zapisao u svojim uspomename: „Htjeli su najviše da ja ocrnim biskupa Santina. No ja sam ga, uza sve ipak poštivao. Za vrijeme rata pokazao se često neustrašivim pastirom stada i zaštitnikom svećenika.“ Župnik Cek, zabrinut za sudbinu svojih vjernih župljana, preuzeo je na sebe svu odgovornost za ono što su učinili da obrane crkvu.

Teško izranjeni mons. Ukmara, u stanju besvijesti, prebačen je u Rijeku. Pratio ga je Josip Pavlišić, ekonom i duhovnik u sjemeništu u Pazinu (v. Svjedok 1), koji je poslije pripovijedao kako se nije očekivalo da će ranjenik preživjeti. „U Riječkoj je bolnici bio smješten u jednoj sobi gdje su ga čuvala dva milicionara i nitko mu se nije smio približiti bez posebne dozvole. Hranu su mu donosili i ostavljali na ormariću, a da nitko ni ne pokuša približiti mu je ustima. I kad je ranjenik došao k svijesti, nije si

sam mogao pomoći. Doznajući za tu situaciju časne sestre, među kojima je bila s. Klementina Škropeta, zamolile su milicionare da im dopuste doći do ranjenika, kad i onako neće preživjeti... Oni su im dopustili kad ih nitko nije kontrolirao. Sestre su ga počele hraniti i na taj se način mons. Ukmar počeo polako oporavljati“ (Svjedočanstvo s. Klementine Škropeta).³³⁶

Nakon što je mons. Ukmar izišao iz bolnice, 29. i 30. rujna te 1. listopada održan je, pred oblasnim sudom u Pazinu, kazneni proces protiv „odgovornih za incident“ u Lanišću. Dokumenti istražnog postupka obavljenog prije sudske rasprave nestali su, i pokušaji da ih se pronađe ostali su bezuspješni.³³⁷ No posjedujemo Optužnicu koju je potpisao Andrija Grbac, i Presudu, koju je potpisao predsjednik suda Ivan Motika.

U vezi s procesom mons. Bogetić spominje ovo: „Za vrijeme suđenja našao sam se ... u Pazinu i susreo se s vlč. Brumnićem. Konstatirali smo da vjerojatno vlč. Ceka neće osuditi na smrt, iako se od sličnih suđenja moglo svašta očekivati. Gospodin Brumnić je rekao: ‘Ceka nije više za prepoznati. Dva dana se branio a treći dan je rekao da je svemu kriv. Kao da je netko drugi govorio iz njega...’ – Sam Cek je nakon povratka iz logora pripovijedao da je za vrijeme istrage i suđenja noću dolazio k njemu u ćeliju nepoznati čovjek, koji mu nije nikada progovorio ni riječi. Samo ga je dugo i izazovno promatrao cereći mu se ‘sotonski’ i do iznemoglosti.“³³⁸

Što se tiče mons. Ukmara, Božo Milanović, koji je bio prisutan na procesu, zapisao je: „Dr. Ukmara koji je u nauci bio učenjak, ali u politici bezazlen, (komunisti) uspjeli su već kod istrage i poslije na raspravi izmamiti neugodne ali istinite izjave proti biskupu Santinu. O njemu je on rekao da je veliki talijanski nacionalist, da je pobudio u narodu nezadovoljstvo Slovenaca i Hrvata, naročito kad je brzojavio nadbiskupu u Westminsteru, neka nastoji, da bi Trst spao pod Italiju. Za slovenske svećenike izjavio je dr. Ukmar da su bili proti Santinu već prije, i da mu je on sam protivan pa

³³⁶ M. BARTOLIĆ, *n. dj.*, s. 130-131.

³³⁷ Usp. IVAN MILANOVIĆ, *Događaji u Lanišću 24. kolovoza 1947. g.*, u „Hrvatsko sudstvo“ br. 4, ss. 34-42 (v. s. 38); v. *niže*, dok. b).

³³⁸ M. BARTOLIĆ, *n. dj.*, s. 129. – U jednoj zabilježki mons. Santina od 20.II.48 (APAS 22. br. 26a) stoji: „Danas je ovdje bio vlč. Božo Milanović iz Pazina. Veli mi: na pazinskom procesu loše su se ponijeli naročito vlč. Cek i također mons. Ukmar; narod i kler žale zbog takvoga držanja. Smatra da je tome uzrok bilo duševno stanje koje se stvori u zatvoru pod neprekidnim ispitivanjima i nagovaranjima i obećanjima.“ Zaista, sam će Milanović kasnije zapisati kako je vlč. Cek, nakon izlaska iz zatvora, izjavio da za vrijeme sudske rasprave nije imao vlasti nad sobom; sumnjao je da mu je u hrani dano nešto što mu je oduzelo sposobnost samo-kontrole (usp. *Istra u dvadesetom stoljeću*, 2, s. 240). Osuđen na šest godina prisilnog rada, Cek je izdržao kaznu do posljednjeg dana. Iz njegovih uspomena saznajemo da mu je prve godine njegova tamnovanja u Staroj Gradiški (gdje je upoznao preko 200 svećenika) ponuđeno otpuštanje iz tamnice, uz uvjet da postane uhoda svoje subraće svećenika. „Uhoda moje braće? Nikada!“ – „Dobro, onda ćete ostati ovdje do konca. Možete ići!“

mu je napisao i izručio već poznate nam pritužbe („gravamina“) slovenskih i hrvatskih svećenika. Kad su ga pitali, što misli o Ceku, odgovorio je da je on dobar svećenik, ali mlad i nekoliko prenegao.³³⁹

a)

Izvadak iz Optužnice Javnog tužitelja za Istru protiv „provokatora incidenta“ u Lanišću, Pazin, 22. rujna 1947. – Kopija u AP; CP II, ss. 120-121.

Originalni tekst optužnice, koji je potpisao Andrija Grbac, bivši radnik koji je nakon tečaja od šest mjeseci postao Javni tužilac za Istru, sastoji se od 22 strojopisne stranice. Optužnica je upravljena protiv svećenika Ceka i Ukmara, protiv sedam župljana Lanišća (šestorica su uhićena uvečer 24. kolovoza, sedmi dva dana kasnije), i konačno protiv Slavka Sankovića i druga tri napadača.

Iako je svećenik Miroslav Bulešić bio ubijen, protiv njega se u Aktu iznose teške optužbe. Iz „Obrazloženja“ (koje ispunja više od polovice Optužnice) donosimo samo početak i odlomak koji se odnosi na Slugu Božjega.

OBRAZLOŽENJE

U borbi za oslobođenje hrvatski narod Istre učestvovao je zajedno sa svojom braćom iz ostalih krajeva FNRJ. Godinama i vjekovima tlačene od strane zavojevača, najprije austronjemačkih, a poslije talijansko-fašističkih, narodne mase Istre žrtvovale su u oslobodilačkoj borbi sve što su imale, živote i imovinu. U toj borbi bilo je zajedno s narodom i svećenika, koji se nisu odnarodili i u kojima još nije bio zamro osjećaj domovinske ljubavi. Ali nekolicina odnarodjenih svećenika, stojeći od ranije pod utjecajem nekih fašistički raspoloženih crkvenih poglavara, radije su služili stranom zavojevaču nego pomagali oslobodilačku borbu svoga naroda. [...]

Opt. Cek Stjepan za vrijeme narodno-osobodilačke borbe bio je odani sluga i pomagač okupatora. Da bi u svom nenarodnom poslu uspio, koristio je svoj svećenički položaj kako bi narodne mase što bolje zaveo i skrenuo ih s puta narodno-oslobodilačke borbe. Kod Nijemaca uživao je veliki „ugled“ i, po

³³⁹ B. MILANOVIĆ, *Istra...*, 2, s. 240s. – U *Positio super martirio* sluge Božjega (sada blaženoga) Francesca Giovannija Bonifacio doneseni su razni izvještaji talijanskih novina o procesu u Pazinu (v. *Commissio Historica*, ss. 303–319). Ovdje nam nisu potrebni. Uostalom znamo da je proces u Pazinu održan kao mnogi drugi koje je režirala komunistička tajna policija (OZNA, odnosno UDBA); v. *niže*, dok 6.

vlastitim izjavama, s obzirom na usluge koje je okupatoru učinio, mogao je uspješno da se kod njemačkih vlasti zauzima za puštanje na slobodu pritvorenih lica. Poslije oslobođenja, pun mržnje prema narodnoj državi i narodnim interesima, našao je druge oblike rada, u kojima će se boriti protiv slobode i nezavisnosti svoje zemlje, protiv blagostanja i napredka svoga naroda.

Primjeri te djelatnosti ne nalaze se samo kod opt. Ceka. Svećenik Miroslav Bulešić, raniji tajnik i povjerljiva osoba odbjeglog fašističkog porečkog biskupa Radossia i miljenik drugog poznatog fašiste tršćanskog biskupa Santini-a, također je djelovao u istom pravcu. On je imao sve preduvjete da mu se povjeri ta uloga. Tako je 18. srpnja 1944. god. pod izgovorom vršenja vjerskih obreda Bulešić došao u Komandu mjesta Tinjan da špijunira, pa je dojavio Nijemcima položaj Komande pa su Nijemci sutradan postavili zasjedu i pobili 11 partizanskih boraca, čemu je i Bulešić prisustvovao.³⁴⁰ 1945. g. on je u Kanfanaru prigodom izbora govorio da je narod bedast ako ide glasati za narodnu vlast. Vršio je agitaciju protiv organizacije narodne omladine i drugih antifašističkih organizacija, i odbijao je od kumstva borce i osobe koje su članovi organa narodne vlasti. Takav svećenik, Bulešić, bio određen za pratioca biskupovom zamjeniku za vršenje krizme, optuženom Ukmaru. Za vrijeme te pratnje on je u Lanišću podstrekavao na organiziranje seljaka u svrhu pravljenja nasilja nad seljanima okolnih sela. [...]

SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU!

Javni tužilac za Istru

ANDRIJA GRBAC

³⁴⁰ M. BARTOLIĆ, *n. dj.*, s. 44, na temelju kazivanja svjedoka-očevidca, bilježi s tim u vezi: „U šumi između Baderne i sela Rahovci, partizani su imali svoje sklonište i svoju stanicu. Nijemci su to naslutili pa bi često s baderanskog zvonika držali s dalekozorima pod paskom cijelo područje. Petnaestog srpnja 1944. župnik Bulešić bio je pozvan bolesniku u Rahovce, kamo je išao u pratnji sakristana Rupenović Stjepana. Kad su se vraćali naišli su na partizane kraj njihove stanicu i s njima izmijenili koju riječ i koji pozdrav. Istodobno je jedan izdajnik prijavio Nijemcima mjesto gdje partizani imaju stanicu. Ista osoba koja je prijavila partizane ujedno ih je upozorila da će ih Nijemci napasti na tom mjestu, zato neka se sklone. Nijemci su sutradan 16. srpnja 1944. opkolili partizansku stanicu, ali su se partizani s tog mjesta uspjeli na vrijeme ukloniti. No, nisu uspjeli spriječiti jednu drugu nevolju. Ne znajući o napadu Nijemaca, istoga je dana jedan kurir doveo u stanicu skupinu bolesnika i ranjenih partizana s područja Učke. Nijemci su sve pobili. – Partizani, iako su znali dobro tko ih je prijavio Nijemcima, jednostavno su izdaju pripisali Bulešiću... Na dan Božića Bulešić je vjernicima u Baderni čitao propovijed u kojoj je obzirom na gore spomenuti slučaj rekao: ‘Još sam bio tužen (ali ovo me je strah kazati vama, a i sam za se bojim se, jer ću si morati opet otvoriti na srcu tešku ranu, koja mi je bila tom istom tužbom zadana), da sam ja činio ubiti onu jedanaestoricu kod Rahovci, srce mi plače od tuge, kada na to pomislim do kuda može doći zloba čovječja’ “. Usp. Svjedok 22, br.6.

b)

Presuda Okružnog suda za Istru, Pazin, 2. listopada 1947. – Kopija u AP.

Presuda koju je donio Okružni sud za Istru u Pazinu protiv Stjepana Ceka, Jakoba Ukmara i drugih optuženih za neredu u Lanišću obuhvaća deset stranica; potpisao ju je Ivan Motika, predsjednik Suda i predsjednik sudskoga vijeća. Članovi sudskog vijeća bili su Božo Bonifačić i Blaž Črneka; službu tajnika obavljao je Dragutin Peheim, tajnik Suda.

Godine 1997. Ivan Milanović, predsjednik Županijskog suda u Puli, napravio je juridičku analizu ove presude u raspravi *Događaji u Lanišću dana 24. kolovoza 1947. g. i sudska odluka*, objavljenoj u časopisu „Hrvatsko Sudstvo“, Izd. Vrhovni sud Republike Hrvatske, br. 4, 1997. Rasprava je objavljena na devet stranica (ss. 34 – 42), s uvodom i četiri odsjeka te zaključkom.

Ovdje donosimo tekst dispozitiva Presude i značajnije dijelove analize.

U IME NARODA

Okružni sud za Istru ... donio je ovu

PRESUDU:

I. CEK STJEPAN, sin Stjepana i Ane rođene Nedoh, rođen 30. siječnja 1913. u Brušići, kotar Il. Bistrica, župnik u Lanišću, kotar Buzet, državljani FNRJ, Slovenac, stalno boravi u Lanišću, kbr. 4, neoženjen, bez imovine, neosuđivan, sada u istražnom zatvoru;

II. UKMAR dr. JAKOV, sin Šimuna i Marije r. Sustošić, rođen 13. srpnja 1878. u Općini kraj Trsta, referent za sjemeništa i egzaminator svećenstva biskupije Trst, državljani talijanski, Slovenac, stalno boravi u Trstu, Via Servola 40, neoženjen, neosuđivan, sada u istražnom zatvoru;

III. GRBAC IVAN «Zvanuc», sin Ivana i Ivane r. Poropat, rođen 15. travnja 1904. g. u Lanišću, kotar Buzet, zemljoradnik, državljani FNRJ, Hrvat, stalno boravi u Lanišću kbr. 86, oženjen, otac 4 djece, imovine ima, neosuđivan, sada u istražnom zatvoru;

IV. ŽMAK JOSIP, sin Ivana i Katice r. Grbac, rođen 10. srpnja 1907. u Lanišću, kotar Buzet, postolar i crkvenjak, državljani FNRJ, Hrvat, stalno boravi u Lanišću, oženjen otac 4 djece, imovine ima, neosuđivan, sada u istražnom zatvoru;

V. GRBAC JOAKIM, sin Marije r. Žmak i Jakova, rođen 26. srpnja 1915. u Lanišću, kotar Buzet, zemljoradnik, državljani FNRJ, Hrvat, stalno boravi u Lanišću, oženjen otac 4 djece, imovine ima, neosuđivan, sada u istražnom zatvoru;

VI. GRBAC JAKOV, sin Jakova i Ruže r. Grbac, rođen 19. siječnja 1906. u Lanišću, kotar Buzet, zemljoradnik, državljanin FNRJ, Hrvat, oženjen, otac 3 djece, imovine ima, neosuđivan, sada u istražnom zatvoru;

VII. ŽMAK PETAR, sin Ivana i Antonije r. Poropat, rođen 9. lipnja 1903. u Lanišću, kotar Buzet, stalno boravi u Lanišću kbr. 61, zemljoradnik, državljanin FNRJ, Hrvat, oženjen, otac 4 djece, imovine ima, neosuđivan, sada u istražnom zatvoru;

VIII. KRIZMANIĆ JOSIP, sin Mate i Anice r. Puhalj, rođen 29. travnja 1908. u Lanišću, kotar Buzet, stalno boravi u Lanišću, zemljoradnik, državljanin FNRJ, Hrvat, oženjen, otac 4 djece, imovine ima, neosuđivan, u istražnom zatvoru od 24. kolovoza 1947. g.;

IX. GRBAC IVAN, zvani «Ivić», sin Ivana i Marije r. Grbac, rođen 10. kolovoza 1927. g. u Lanišću, kotar Buzet, trgovački pomoćnik, državljanin FNRJ, Hrvat, stalno boravi u Lanišću kbr. 101, neoženjen, bez imovine, neosuđivan, sada u istražnom zatvoru:

kr i v i s u :

i t o :

I. optuženi CEK STJEPAN

1) Što je za vrijeme rata koji se vodio protiv naše zemlje pomagao okupatora, tj. stranu državu, koja se nalazila u ratu protiv naše zemlje, što se ogleda u sljedećim njegovim radnjama, a naročito:

što je neustanovljenog dana mjeseca maja 1944. u društvu sa još nekolicinom protivnarodno raspoloženih svećenika, koristeći se svojim svećeničkim položajem i imajući prisne veze sa njemačkom komandom, vršio među prisilno mobilisanim domobranima u Trstu u njihovoj kasarni agitaciju za borbu protiv partizana, pri čemu im je govorio: «Sada kad vam dajemo oružje držite tvrdo, jer nas domobrana ima 30.000, te ćemo lako uništiti onih 200 partizana u Istri, a ako nije dovoljno vaša snaga ići ćemo i mi svećenici, jer ako ne uništimo te bandite otići ćemo k vragu, vi i mi», i dalje;

što je u selu Semići tokom 1944. g. putem propovijedi nastojao utjecati na narod, da ne stupa u borbu protiv neprijatelja jer da tome nije vrijeme, pošto je Njemačka moćna i jaka;

nadalje što je u cilju slabljenja partizanskog pokreta odvrćao žene od stupanja u partizanske redove;

nadalje što je zločine okupatora naročito palež sela Učke Vranje i drugih, prikazivao kao kaznu Božju, da bi te zločine opravdao i obranio;

što je želeći pobuditi simpatije prema okupatoru kao svećenik djeci pričao o njemačkim vojnicima kao anđelima;

što je Jelici Grbac iz Podgača, kojoj su Nijemci streljali 2 kćeri i opljačkali imovinu, govorio da je to malo, prikazujući to kao kaznu Božju;

kojom je svojom djelatnošću počinio kriv. djelo iz čl. 3. točka 5. Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države.

2) Što je u toku 1946. i 1947. raznim radnjama išao za ugrožavanjem našeg novog državnog i društvenog uređenja za ometanjem sređivanja prilika i privredne obnove, unoseći uznemirenje u narodne mase širenjem lažnih glasova, što se ogleda u sljedećim djelima:

što je maja 1946. Krajcar Franjici iz Lupoglava prijetio isključenjem iz katoličke crkve radi učešća u radu omladinskih organizacija;

što je u cilju da omrazi Narodnu Miliciju, za komandira N. Milicije u Lupoglavu govorio da njime vlada đavo;

što je Sinčić Luciji iz Prapoča odbijao da krizma dijete koje je bilo u pionirskoj koloniji želeći stvoriti neraspoloženje prema dječjim kolonijama;

što je kulturne priredbe narodnih organizacija nazivao vražjim priredbama;

što je naše školske udžbenike prikazivao kao štetne knjige;

što je Ani Medica iz Podgača prikazivao rad na omladinskoj prugi Šamac-Sarajevo kao poguban za moral, a Miri Grbac rad na istoj pruzi kao težak i beskoristan;

što je Grbac Ruži iz Račje Vasi savjetovao da se ne paća u nikakve stvari, jer da će se uhvatiti, odvrćajući je time od rada u narodnim organizacijama i narodnoj vlasti;

što je otkup vune prikazivao podrugljivo;

čime je počinio kriv. djelo iz čl. 9. Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države.

3) Što je vršio radnje kojima se nanosi šteta vojnoj snazi i odbranbenoj sposobnosti države i ugrožava njena nezavisnost i nepovredivost njene teritorije, što se ogleda u njegovom radu kojim je išao da iskoristi vjerski obred krizme u ljetu 1947. g. na taj način, da izazove neraspoloženje u narodu protiv J. A. i načini jaz između armije i naroda na taj način, što je pod raznim izgovorima odbijao da primi za kumove krizmi ranije i sadašnje pripadnike J. A. Ovo je naročito vidljivo iz činjenica što je mjeseca srpnja 1947. na crkvenim vratima u selu Lanišće stavio oglas, da kumovi za krizmu ne mogu biti osobe upisane u protuvjerska društva iz kojega je oglasa bilo lako zaključiti da se tim misli na sadanje i bivše pripadnike J. A., no-sioce narodne vlasti i pripadnike narodnih organizacija. Ovo je ponovio i

u propovijedi od 17. VII. u crkvi u Lanišću, a osim toga izrazio u raznim oblicima u razgovoru sa pojedinim župljanima. Tako je Ivančić Matiji iz Brgudca odbio da primi Ivančić Bogdana, pošto je čuo da je bio u borbi i da je bio komandir milicije, od Lucije Turković je tražio da za kuma nađe čovjeka, koji nije bio i nije u vlasti, Božić Antona je odbio da bude kum na krštenju sinu Cerin Mihe kada je saznao da je bio u borbi, Anu Medica pitao je da li je lice koje je htjela za kuma bilo u partizanima, Grbac Ruži kazao je da se kumovi ne smiju pačati u nikakve organizacije i uopće odbio je gotovo sve župljane sela Brgudac, Prapoće i Raspor od kumstva na krizmi, a koja sela su se naročito istakla svojim učešćem u N. O. P. i N. O. V.-u,

čime je počinio kriv. djelo iz čl. 3 tačka 2. Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države.

4) Što je kolovoza 1947. g. djelovao tako, da je organizirao udruženje sa ciljem, da se izvrše radnje kojima se ide za tim da se ugrozi spoljna sigurnost države, odnosno osnove tekovine oslobodilačkog rata na način, što je pred krizmu, koja se imala održati u Lanišću 24. VIII. o. g. podstrekavao stvaranje organizacije, koja će obred krizme iskoristiti za daljnje provokacije protiv patriotskih sela svoje župe, da bi ovaj time podstrekao na otvoreno negodovanje i izazvao incidente, a sve u cilju da se to prikaže kao napad na slobodu katoličke crkve, a naša zemlja kao država nemira i nereda. Ovo je činio konkretno na taj način što je održao sastanke u Lanišću i to u kući optuženog Žmak Josipa, na kojima su učestvovali još i optuženi Grbac Ivan «Zvanuc», Grbac Joakim i Antun te Krizmančić Josip gdje je po uputama optuženog Ceka sastavljen plan da seljani sela Lanišća silom spriječe ulaz u crkvu seljanima iz okolnih sela. Optuženi Cek je ostale opt. pri tome inspirirao da ne puštaju ostale u crkvu ma i silom u koju svrhu su Lanišćani pripremili unapred kolce i kamenje. Sutradan ovako organizovani seljani iz Lanišća spriječili su ostalim seljacima ulaz u crkvu napavši ih kolcima i kamenjem, uslijed čega je došlo do međusobne tuče i nereda prilikom čega je više osoba dobilo lakše i teže tjelesne povrede a jedna je osoba poginula, čime je počinio krivično djelo iz čl. 3 t. 8. Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države.

II. optuženi UKMAR dr. JAKOV:

što je 23. kolovoza 1947. došavši kao izaslanik tršćanskog biskupa u Lanišće da vrši krizmu i ako upoznat sa strane opt. Ceka sa pripremama i organizacijom, koju je sproveo u cilju provokacije i izazivanja nereda, sa ovim se potpuno saglasio i rad opt. Ceka odobrio, te time istog ohrabrio i podstreknuo da ustraje u pripremljenom zločinu, dakle je djelovao kao pomagač organizacije osnovane u svrhu vršenja zločina iz čl. 2. Zakona

o kriv. djelima protiv naroda i države čime je počinio kriv. djelo iz čl. 6. odjeljak I. Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države.

III. optuženi GRBAC IVAN «Zvanuc»

IV. optuženi ŽMAK JOSIP

V. optuženi GRBAC JOAKIM

VI. optuženi GRBAC ANTON

VII. optuženi ŽMAK PETAR

VIII. optuženi KRIZMANČIĆ JOSIP

IX. optuženi GRBAC IVAN «Ivić»

što su i to prva petorica kao povjerljiva lica opt. Ceka učestvovali na sastanku koji su u prisustvu Ceka održavali na dan 23. 8. '47. između 20 h i 30 min, i 24 h u kući opt. Žmak Josipa u Lanišću na kojem je odlučeno kako će se organizirati i postaviti straža koja će sutradan na dan krizme spriječiti seljane ostalih sela da uđu u crkvu. U izvršenju tog zaključka, svi ovi optuženi sa ostalim mještanima Lanišća, koje su uzbudili, čuvali su čitavu noć stražu kod crkve, a sutradan, prema naredbama Ceka zatvorili glavna vrata i postavili se pred vrata, koja vode u sakristiju, puštajući u crkvu samo krizmanike i njihove kumove dok su odbijali narod iz okolnih sela da uđe u crkvu, iako su djeca mnogih od ovih također primala krizmu. Ove su odbili silom, pripremljenim kolcima i kamenjem da uđu u crkvu. Opt. Grbac Ivan «Ivić» vikao je: «mi smo ustaše», dok su neki Lanišćani vikali: «fašizam je živio i živjeti će» i slično. Uslijed ovakve provokacije, kao i uslijed toga, što je opt. Cek kršeći crkvene zakone i ustaljene običaje odbijanjem čitavih ustaničkih sela od krizme, došlo je do tuče između naroda okolnih sela te Lanišćana, a posebice tzv. stražara, uslijed čega je nastao nered, pri čemu je više lica lakše ili teže ranjeno, a jedno usmrćeno, dakle da su se na podstrekavanje opt. Ceka udružili u svrhu vršenja zločina iz čl. 2. Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države, čime su počinili kriv. djelo iz čl. 6. istog zakona.

Budući da tribunal nije mogao ignorirati ponašanje napadača, posebno ubojstvo Bulešićevo, u presudi se dalje proglašuju krivima:

X. optuženi SANKOVIĆ SLAVKO sin Mate i Antonije r. Puhalj, rođen 4. listopada 1914. g. u Brgudcu, kotar Buzet, zemljoradnik, državljanin FNRJ, Hrvat, stalno boravi u Brgudcu kbr. 19, oženjen, otac 4 djece, bez imovine, neosuđivan, sada u istražnom zatvoru;

XI. optuženi MEDICA ELVIO sin Ivana i Ane r. Rota, rođen 12. listopada 1926. g. u Račkoj Vasi, kotar Buzet, šofer, državljanin FNRJ, Hrvat, stalno boravi u Račkoj Vasi kbr. 64, neoženjen, bez imovine, neosuđivan, sada u istražnom zatvoru;

XII. optuženi BOŽIĆ JOSIP sin Ivana i Ane r. Božić, rođen 2. siječnja 1920. u Rasporu, kotar Buzet, zemljoradnik, državljanin FNRJ, Hrvat, stalno boravi u Rasporu kbr. 21, neoženjen, bez imovine, neosuđivan, sada u istražnom zatvoru;

XIII. optuženi BRAJKOVIĆ SREČKO sin Ivana i Marije r. Turković, rođen 15. kolovoza 1920. u Brgudcu, kotar Buzet, šofer, državljanin FNRJ, Hrvat, stalno boravi u Labinu, oženjen, otac 1 djeteta, bez imovine, neosuđivan, sada u istražnom zatvoru;

što su izazvani nasiljem te provokacijom nad patriotskim narodom sa strane opt. Ceka a zajedno sa ostalom masom razdraženog naroda provaili u župni dvor usprkos nastojanja pp. milicije Tomaša Marka i 4 prisutna milicionera da masu odbije, te nakon provale u zgradu zajedno sa masom razbili pokušstvo i u zgradi tukli opt. Dr. Ukmara, te tukli i zlostavljali svećenika Bulešića pri čemu je isti od nepoznatih lica 2 put uboden nožem u vrat od kojih je povreda nastupila smrt, dok je optuženi Ukmar zadobio povrede lakše prirode po glavi i desnom boku, koje potonje su uzrokovale ozljeđivanje desnog bubrega; dakle su kao učesnici sudjelovali u gomili koja se skupila i zajedničkim silama učinila nasilje prema licima, tuđe stvari oštetila, čime su počinili kriv. djelo protiv javnog mira i poretka, pa se na osnovu gore navedenih zakonskih propisa te zakona o vrstama kazni

o s u đ u j u :

I. optuženi CEK STJEPAN na jedinstvenu kaznu lišenja slobode sa prisilnim radom u trajanju od (6) šest godina, te gubitak pol. i građ. prava u trajanju od (2) dvije godine, nakon izdržane kazne. U ovu kaznu mu se uračunava pritvor i istražni zatvor od 26. kolovoza 1947. g. do 2. listopada 1947. g.;

II. optuženi UKMAR dr. JAKOV primjenom čl. 21. Zakona o vrstama kazni na kaznu lišenja slobode u trajanju od (1) jedan mjesec dana u koju kaznu mu se uračunava pritvor i istražni zatvor od 26. kolovoza do 2. listopada 1947. g., tako da se ima smatrati, da je dosuđenu kaznu već izdržao.;

III. optuženi GRBAC IVAN «Zvanuc» na kaznu lišenja slobode sa pris. radom u trajanju od (10) deset mjeseci u koju kaznu mu se uračunava pritvor i istražni zatvor od 26. kolovoza do 2. listopada 1947. g.;

IV. optuženi ŽMAK JOSIP na kaznu lišenja slobode sa prisilnim radom u trajanju (8) osam mjeseci, u koju kaznu mu se uračunava pritvor i istražni zatvor od 24. kolovoza do 2. listopada 1947. g.;

V. optuženi GRBAC JOAKIM na kaznu lišenja slobode sa prisilnim radom u trajanju od (8) osam mjeseci, u koju kaznu mu se uračunava pritvor i istražni zatvor od 24. kolovoza do 2. listopada 1947. g.;

VI. optuženi GRBAC ANTON na kaznu lišenja slobode sa prisilnim radom u trajanju (7) sedam mjeseci, u koju kaznu mu se uračunava pritvor i istražni zatvor od 24. kolovoza do 2. rujna te 14. rujna do 2. listopada 1947. g.;

VII. optuženi ŽMAK PETAR na kaznu lišenja slobode sa prisilnim radom u trajanju (7) sedam mjeseci, u koju kaznu mu se uračunava pritvor i istražni zatvor od 24. kolovoza do 2. listopada 1947. g.;

VIII. optuženi KRIZMANČIĆ JOSIP na kaznu lišenja slobode sa pris. radom u trajanju od (8) osam mjeseci u koju kaznu mu se uračunava pritvor i istražni zatvor od 24. kolovoza do 2. listopada 1947. g.;

IX. optuženi GRBAC IVAN «Ivić» na kaznu lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od (6) šest mjeseci, u koju kaznu mu se uračunava pritvor i istražni zatvor od 28. kolovoza do 2. listopada 1947. g.;

X. optuženi SANKOVIĆ SLAVKO na kaznu lišenja slobode u trajanju od (5) pet mjeseci, u koju kaznu mu se uračunava pritvor i istražni zatvor od 6. rujna do 2. listopada 1947. g.;

XI. optuženi MEDICA ELVIO na kaznu lišenja slobode u trajanju od (5) pet mjeseci, u koju kaznu mu se uračunava pritvor i istražni zatvor od 10. rujna do 2. listopada 1947. g.;

XII. optuženi BOŽIĆ JOSIP na kaznu lišenja slobode u trajanju od (3) tri mjeseca, u koju kaznu mu se uračunava pritvor i istražni zatvor od 26. kolovoza do 2. listopada 1947. g.;

XIII. optuženi BRAJKOVIĆ SREĆKO na kaznu lišenja slobode u trajanju od (3) tri mjeseca, u koju kaznu mu se uračunava pritvor i istražni zatvor od 24. kolovoza do 3. rujna i od 11. rujna do 2. listopada 1947. g.

Troškovi kriv. postupka i izvršenja kazna za sve optužene se proglašuju nenaplativim i da se optuženi oslobađaju plaćanja paušalnog iznosa troškova krivičnog postupka.

X. optuženi SANKOVIĆ SLAVKO oslobađa se od optužbe da bi tukući zajedno sa drugim lično neustanovljenim učesnicima gomile svećenika Bulešića ubo nožem u vrat, i nanio mu teške tjelesne povrede od kojih je nastupila smrt.

[ANALIZA] Naprijed je pobliže u cijelosti citirana izreka presude Okružnog suda za Istru posl. br. K-65/47. Pismeno izrađena presuda ima ukupno nepunih 10 stranica, a od toga se uvod i izreka presude nalaze na šest stranica. Obrazloženje presude se nalazi na nešto manje od četiri stranice. Svaki sudac koji je makar jedanput u životu pismeno izrađivao presudu može odmah zaključiti koliko si je sud «dao» truda za pisanje razloga presude, jer naime nije primjereno da se uvod i izreka presude sastoje od šest pisanih stranica, a obrazloženje presude na nepune četiri stranice. Kako bi se imalo saznanja i u svezi s tim način zaključivanja suda koji je proveo glavnu raspravu te donio spomenutu presudu, citira se dio obrazloženja, te dio obrazloženja glasi:

„Dok je narod Istre kao i ostali naši narodi vodio borbu sa fašizmom i okupatorom na život i smrt, našla se je u Istri jedna grupa odroda i izdajnika koji su u ovoj borbi stali na stranu okupatora a protiv svog vlastitog naroda. U Istri je to bio baš jedan dio nenarodnog svećenstva koji su koristeći svoj svećenički položaj i pod plaštem religije vršili svoju izdajničku ulogu pomaganja naših neprijatelja. Vršeci ovu prljavu ulogu oni su vjerno izvršavali naloge svojih viših crkvenih starješina koji su koristili svaku priliku da naškode našem narodu i svemu što se hrvatski i slavenski osjeća.“

Analizirajući samu presudu proizlazi da se može izdvojiti dvije grupe okrivljenika. U prvoj su grupi osobe koje su željele da se održi Krizma u Lanišću, a u drugoj grupi okrivljenika osobe koje cijeneći sadržaj knjiga msgr. dr. Bože Milanovića, msgr. Marijana Bartolića, te Mate Žmaka – Matešića.³⁴¹ U prvoj grupi optuženika posebna je uloga dana župniku iz Lanišća Stjepanu Ceku. Prema izreci spomenute presude proizlazi da je isti oglašen krivim za četiri krivična djela. Činjenični opis tih djela je naprijed pobliže opisan kada je citirana izreka presude. Prema djelu pobliže opisanom pod toč. 1. proizlazi da je Cek Stjepan u vrijeme rata pomagao okupatora, tj. stranu državu. Vezano na navode iz tog dijela msgr. dr. Božo Milanović u spomenutoj svojoj knjizi je naveo da je njemu osobno bilo poznato da svjedoci vezano za terećenje Stjepana Ceka nisu govorili istinu. Prema dijelu pobliže opisanom pod toč. 2. izreke presude proizlazi da je Stjepan Cek u tijeku 1946. i 1947. raznim radnjama išao za ugrožavanjem novog državnog i društvenog uređenja za ometanjem sređivanja prilika i privredne obnove unoseći uznemirenje u narodne mase širenjem lažnih glasova. U nastavku su pobliže u svezi s tim navedene inkriminacije. Sagledavajući sa sadašnjeg aspekta može se slobodno reći da su te inkriminacije bile smiješne, a takve

³⁴¹ To su ranije navedene knjige: B. MILANOVIĆ, *Istra u dvadesetom stoljeću*, 2; M. BARTOLIĆ, *Miroslav Bulešić*; MATE ŽMAK-MATEŠIĆ, *Krvava Krizma Lanišće 1947* (v. niže, Bibliografija).

su bile i u ono vrijeme s aspekta svakog vjernika, međutim, izgleda da su takve tadašnjoj vlasti bile potrebite da opravdaju postupak i osudu. Djelo označeno pod toč. 3. u izreci presude ukazivalo je da je Stjepan Cek vršio radnje kojima se nanosi šteta vojnoj snazi i obrambenoj sposobnosti države i ugrožava njena nezavisnost i nepovredivost njena teritorija. Čitajući isto proizlazi da se doista radi o ozbiljnim djelima, jer su naime za takav opis očekivane veoma teške inkriminacije, te doista smiješno izgleda kad se navode pobliže radnje kojim se opisuje naprijed navedeno terećenja. Odbijanje da se primi za kumove osobe upisane u protuvjerska društva, a za što se tereti u tom dijelu doista dovodi u pitanje navod da je vršio radnje kojima se nanosi šteta vojnoj snazi i obrambenoj sposobnosti države i ugrožava njena nezavisnost i nepovredivost njezina teritorija. Spomenuti opis ipak prije ukazuje na politički pamflet nego na ozbiljnu optužbu, ali očito je da je takva optužba tada trebala baš na način kako je opisana.

Djelo opisano pod toč. 4. izreke presude u svezi je s Krizmom u Lanišću dana 24. kolovoza 1947. Sam opis inkriminacije opet navodi da se radi o političkom pamfletu, jer naime prema optužbi proizlazi da je Stjepan Cek u kolovozu 1947. sudjelovao tako da je organizirao udruženje sa ciljem da se izvrše radnje da ide za tim da se ugrozi spoljna sigurnost države odnosno tekovina oslobodilačkog rata na način što je pred Krizmu koja se imala održati u Lanišću 24. kolovoza 1947. podstrekavao stvaranje organizacije koja će obred Krizme iskoristiti za daljnje provokacije protiv patriotskih sela svoje župe da bi ova time podstrekao na otvoreno negodovanje i izazvao incidente, a sve u cilju da se to prikaže kao napad na slobodu katoličke crkve. Iz spomenutih knjiga proizlazi što je Stjepan Cek počinio da se podijeli sakrament Sv. Potvrde dana 24. kolovoza 1947. Citirani opis iz presude doista nije u nikakvoj svezi sa konkretnim ponašanjem Stjepana Ceka u konkretnom slučaju, te se s pravom može govoriti da je to politički pamflet koji nema nikakve veze sa stvarnim događajem, te da se je u riječima doista teškim inkriminacijama prema presudi i koji nemaju nikakvu stvarnu vezu s realnošću željelo opravdati stvarni zločin koji se je tog dana dogodio u Lanišću, a stvarni zločin je bio ubojstvo svećenika Miroslava Bulešića, te nanošenje povreda msgr. Jakobu Ukmaru. Kako je tadašnja vlast prikrila stvarni zločin trebalo je što teže optužiti svećenika Stjepana Ceka i istog prikazati kao krivca za događaj, a da bi se to opravdalo inkriminacije na teret Stjepana Ceka morale su biti što teže, a u biti iste nisu bile u nikakvoj vezi s realnošću, međutim, u to vrijeme takve inkriminacije su očito trebale tadašnjim vlastima da se prikrije stvarni zločin, te da se oči javnosti usmjere na sasvim drugu stranu, a za to je trebalo izvršiti neke inkriminacije na ime Stjepana Ceka. Rečeno je na koju je kaznu svećenik Stjepan Cek osuđen, te je kaznu izdržao u cijelosti, tj. do zadnjeg dana koliko je osuđen.

U prvoj grupi prema optužnici može se izdvojiti i II. optuženik Jakob Ukmar. Pri činjenici što je Ukmar Jakob u Lanišće došao s jednim ciljem da podijeli sakrament Sv. Potvrde doista smiješno izgleda inkriminacija istog iz presude kao tobožnjeg podstrekača i pomagača. U prvoj grupi optuženika postoji prema presudi podgrupa u kojoj se nalazi sedam gore spomenutih osoba. Prema knjigama msgr. dr. Bože Milanovića, msgr. Marijana Bartolića, te Mate Žmaka-Matešića radi se o vjernicima koji su željeli da se spomenutog dana u Lanišću održi krizma, a prema presudi radi se o osobama koji su se na podstrekavanje optuženika Stjepana Ceka udružili u svrhu vršenja zločina. Doista je upitno da li osoba, vjernik koji ima želju da se podijeli crkveni sakrament ne dozvoli onima koji to ne žele da uđu u crkvu s ciljem da spriječe Krizmu, te da sprovedu plan koji je određen u odnosu na svećenike se mogu nazvati i osuditi kao osobe koje su se udružile u vršenju zločina. Moje je mišljenje da tu nema nikakvog zločina, međutim, onima koji su inicirali krivični postupak očito su im isti bili potrebiti kako bi opravdali stvarni zločin, a stvarni zločin je umorstvo svećenika Miroslava Bulešića i nanošenje povreda dr. Jakobu Ukmaru.

U drugoj grupi su osobe za koje se cijeneći sadržaj knjiga msgr. dr. Bože Milanovića, msgr. Marijana Bartolića, te Mate Žmaka – Matešića može s pravom govoriti da su osobe koje su došle s ciljem da spriječe Krizmu i da sprovedu plan partije u odnosu na svećenike, vjernike i vjeru, međutim, prema presudi to su osobe što su izazvani nasiljem te provokacijom nad patriotskim narodom sa strane optuženika Ceka, a zajedno s ostalom masom razdraženog naroda provalili u župni dvor usprkos nastojanja pp. milicije Tomaša Marka i četiri prisutna milicionera da masu odbije, te nakon provale u zgradu zajedno s masom razbili pokućstvo i u zgradi tukli dr. Ukmara, te tukli i zlostavljali svećenika Bulešića pri čemu je isti od nepoznatih lica dva put uboden nožem u vrat od kojih je povreda nastupila smrt. Doista čudna inkriminacija za ono što su u konkretnom slučaju učinili, a još je čudniji odnos ako se sagleda kazne tih osoba u odnosu na izrečene kazne u odnosu na osobe iz prve grupe. Prema presudi proizlazi da su te osobe bile u konkretnom slučaju isprovocirane, iako prema stvarnom događaju oni su došli s namjerom sprječavanja Krizme te provođenja radnji u odnosu na svećenike. Optuženik Sanković Slavko bio je terećen da je svećenika Miroslava Bulešića ubo nožem u vrat i nanio mu teške tjelesne povrede od kojih je nastupila smrt. Vezano za isto nije bio terećen za ubojstvo već kao učesnik gomile koji je posebice učinio nasilje prema licima, međutim, za to djelo je oslobođen optužbe. Obrazloženje presude u svezi s tim glasi:

„Optuženog Sanković Slavka sud je oslobodio od dijela optužnice, da je kao učesnik gomile zadao poginulom svećeniku Bulešić Miroslavu dva uboda u vrat uslijed kojih je kod ovoga nastupila smrt, sa razloga što je za ovaj čin optuženog indirektno teretila samo svjedokinja Buždon Ruža

svjedočeći u izviđajima, da je optuženog vidjela poslije događaja da izlazi iz župnog dvora krvavih ruku sa nožem u ruci, a koji iskaz je na pretresu pred sudom izmijenila, tako da nije sigurna da li je optuženi Sanković imao uopće u rukama nož ili nešto drugo ili joj se samo činilo. Iskaz ove svjedokinje i to onaj u izviđanjima opovrgnut je na pretresu pred iskazima svjedoka Buždon Marije, Šverko Marice i Grbac Štefice, koje su odlučno posvjedočile da optuženi Sanković u isto vrijeme, kada ga je vidjela i svjedokinja Buždon Ruža nije imao ništa u rukama, a samo da su mu ruke bile krvave, što priznaje i sam Sanković navodeći da se je okrvavio porezavši se prilikom gužve u župnom dvoru o staklo, koju obranu je valjalo i uvažiti s obzirom na vještački nalaz i mišljenje dat sa strane vještaka na glavnom pretresu po ovoj okolnosti.“

Sigurno je da je u Lanišću dana 24. kolovoza 1947. lišen života mladi svećenik Miroslav Bulešić, te isto tako nepobitno da za to umorstvo nitko nije oglašen krivim. Razlozi vezano za oslobađanje optužbe Slavka Sankovića dati su u petnaestak redaka. Da budem cinik, vjerojatno je sudu bilo jasno da je svima jasno da nema ubojice i da u svezi s tim veće obrazloženje nije ni potrebno.

ZAKLJUČAK

Iza događaja u Lanišću vođen je krivični postupak, te je od strane Okružnog suda za Istru dana 2. listopada 1947. donijeta presuda, posl. br. K-65/47. Taj spis je jednostavno nestao i uz sav trud se nije mogao pronaći, te se stoga prikaz samog postupka nije mogao pobliže iznijeti. Moguće je da je ovih pedeset proteklih godina spis se zagubio, iako je vjerojatnije da je ipak netko želio da se skloni i da ga se više ne nađe. Ostala nam je ipak presuda, te je ukazano na sadržaj iste. Jedno je sigurno, da je mladi svećenik Miroslav Bulešić lišen života dana 24. kolovoza 1947. u Lanišću, te iako ubojica u stvarnosti mora postojati prema presudi ne postoji. Inkriminacije na teret svećenika i vjernika bile su teške, te se prema optužbi i presudi nisu birale riječi da se ove opravdaju, iako realnost je bila sasvim drugačija, međutim, očito je bilo da je tadašnjoj vlasti tako trebalo. Kazne koje su im izrečene bile su izuzetno velike, te su isti izdržali te kazne u cijelosti. Nasuprot tome, stvarni nasilnici prikazani su kao osobe koje su bile isprovocirane. Očito je da tadašnjim sucima nije baš stalo do istine i pravde, te da su umjesto kaznenih presuda donosili političke odluke, a da se u konkretnom slučaju radi o političkim odlukama, ukazuje kako sadržaj inkriminacija konkretnih kazni, a također i obrazloženje. Sigurno je da svećenik Miroslav Bulešić nije preminuo uzalud, jer vjera je iza toga jačala, a stvarna namjera počinitelja i naručitelja stvarnog zločina bila je zastrašivanje vjernika, te da se vjernici

odreknu Boga, ali u tom naumu očito nisu uspjeli. Neka ovaj rad bude spomen na mladog svećenika Miroslava Bulešića koji je lišen života radi svoje kršćanske vjere, te nadalje i spomen na sve one koji su stradali radi svoje vjere. Ujedno ovaj rad neka bude opomena svim sucima, jer suci moraju utvrđivati stvarnu istinu, a ni u kom slučaju donositi političke odluke.

IVAN MILANOVIĆ

Predsjednik županijskog suda u Puli

4

Događaji iz Lanišća u komentarima lista L'Osservatore Romano

a)

Tragična nasilja u zoni «B» u Istri protiv katoličkih svećenika

Pod ovim je naslovom *L'Osservatore Romano* od 27. kolovoza 1947., na prvoj stranici, izvijestio o zločinu u Lanišću, najprije prema obavijesti agencije ANSA, zatim prema verziji, drukčijoj, komunističkog lista *L'Unità*. U komentaru je potom istaknuo:

„ne politički motivi, ne stranačke podjele, nego progonstvena mržnja protiv vjere i Crkve pokreće, i to sistematski, ne vjerničko stanovništvo koje posvuda ide pobožno u crkvu, nego naoružane skupine nasilnika“.

Napose, pod naslovom **Dojmovi u Americi**, New York, 26. (kolovoza), piše:

„(INS) – Ubojstvo svećenika u Istri i nasilja nanesena Delegatu Svete Stolice prikazani su američkoj javnosti u današnjim novinama velikim slovima. Javno mnijenje, već ranije potreseno protuvjerskom kampanjom i povećanim progonom katoličkog klera u Jugoslaviji, bolno je pogođeno posljednjim krvoprolićima. U svojim opširnim dopisima iz Italije američki novinari ističu da su zločini kojima su se ponovno okaljali Titovi komunisti, podigli val velikog ogorčenja u cijeloj Italiji.“

b)

L'Osservatore Romano od 28. kolovoza, na prvoj stranici, donosi:

NAKON DOGAĐAJA U LANIŠČU
Zdravstveno stanje Mons. Ukmara

Novine donose nekoliko izjava Mons. Santina o krvavim nasiljima u Lanišću. Tršćanski Biskup ističe njihov očiti protuvjerski i sustavni značaj.

Protuvjerski, jer i ubijeni vlč. Bulešić i teško izranjeni Mons. Ukmar bili su obojica poznati antifašisti i pobornici pripojenja njihove zemlje Jugoslaviji. Sustavni značaj, jer neredi protiv crkvenih dostojanstvenika i vjerskih obreda su neprestani, ne samo u Istri nego i na području Gorice, gdje je također ovih dana Mons. Margotti bio zasut kamenjem.

S obzirom na stanje Mons. Jakoba Ukmara, koji je prevezen, kako je poznato, u Rijeku umjesto u Trst, gdje bi Savezničke Vlasti a ne Jugoslavenske bile primile njegov izvještaj o nasiljima koje je pretrpio i kojima je prisustvovao, vijesti su naravno rijetke i nesigurne.

Prema agenciji „Associated Press“ ranjenik je „sada u jako teškom stanju da bi mogao govoriti“.

Dr. Ivan Švalba (Schwalba) izjavio je ipak dopisniku Agencije Osgood Caruther „da Prelat nije zadobio prijelom lubanje nego da je doživio potres mozga“. Liječnik je dodao da Prelat, koji leži u šok-sobi, dolazi k svijesti samo povremeno, u prekidima. Nije primio drugih posjetitelja osim jednog mjesnog svećenika dok je bio pri svijesti. Taj je svećenik zatražio da se ne spominje njegovo ime (značajno!) i rekao da je Ukmar bio u stanju samo kazati mu da su on i drugi svećenik, vlč. Miro Bulešić, bili napadnuti od skupine mladih Slovenaca naoružanih štapovima. Vlč. Bulešić bio je navodno „ubijen gotovo odmah udarcem po glavi“. [...]

c)

U petak 29. kolovoza 1947., vatikanski dnevnik ponovno se osvrće na vijest o posjetu neimenovanog svećenika mons. Ukmaru:

Ponovno o okrutnom napadu u Lanišću

Nikakvog izvješća dosad nema sa crkvene strane o surovom napadu u Lanišću. Međutim, vijesti koje novine objavljuju, ne samo da ne umanjuju težinu događaja nego je i povećavaju. [...]

Associated Press je jučer donijela vijest – prema obavijesti što je dao dr. Ivan Švalba koji u riječkoj bolnici ima na liječenju ili na čuvanju, ako hoćete tako, Mons. Ukmara – da je jedan svećenik posjetio ranjenika od koga je primio, u jednom času ranjenikove mentalne lucidnosti, prvo svjedočanstvo o događajima u Lanišću, ali svećenik nije htio da se navodi njegovo ime. Prema ovom svjedočanstvu napadači nisu bili komunisti, nisu bili naoružani srpovima ili noževima nego batinama, suprotno onom kako je bilo objavljeno u prvim vijestima.

Međutim, u posvemašnjoj šutnji službenih izvora Zone B., neposredni dopisnici raznih novina naglašavaju pojedinosti barbarskog napada i svi navode kako je vlč. Bulešić „zaklan“ ili „prerezano mu je grlo s dva uboda nožem“. To se u jednom detalju protivi verziji o batinama; taj detalj, glede smrtnih posljedica, nije toliko važan, ali ima ogromnu važnost za propagandu. Naime, biti naoružan noževima ili srpovima upućuje na predumišljaj ubojstva; to se ne može reći za onoga koji nosi samo štap, jer se štap koristi i za najbičniju šetnju. Uostalom, s noževima u džepu teško je i braniti tezu o provokaciji, kako se to već pokušava, dočim sa štapom za šetnju ona je vrlo vjerojatna.

Stoga je shvatljiva i žurba da se Mons. Ukmara prebaci u Rijeku umjesto u Trst; odvojiti ga kao u pritvoru s dijagnozom moždanog udara, tako da nitko ne traži da ga posjeti; javiti ipak da povremeno dolazi k sebi pa da mu se odmah pripiše nešto malo koliko je dovoljno da potvrdi verzije događaja u željenom smislu; tako se tumači i posjet svećenika bez imena: ili da se po imenu ne bi shvatilo kako je (i zašto) upravo on pripušten da posjeti teškoga bolesnika pa da vidi kako djeluje povremeno njegov jadni mozak, ili jer je pod anonimatom lako i jednostavno izmisliti ovakav posjet i svjedočanstvo...

A da ovo nisu samovoljna nagađanja nego logični zaključci, dovoljno je pomisliti kako je izjava o nedužnosti štapova i komunista mogla biti potvrđena, bez ikakve opasnosti, imenom, prezimenom pa čak i nadimkom, i to u potpunosti. Dapače, bila bi vjerojatnija!

d)

U subotu, 30. kolovoza 1947., na prvoj stranici pojavljuje se članak:

Vuk i janje u Lanišću

Službene izjave – Što otkriva pitanje o „kumovima“ – Žrtve izazivači – Uhićen Mons. Ukmara – Krivac jer je bio napadnut – Ironija jednog svjedočanstva – Kao Mons. Stepinac – Od Trsta do Gorice

Prisustvujemo nevjerojatnim stvarima, premda se već u Zoni B. Julijske Krajine pokazuje da je sve moguće.

Naime, u očekivanju točnih vijesti o primjerenim postupcima Vlasti protiv okrutnih napadača i ubojica – to više jer su ih čak i komunistički listovi u inozemstvu bili najavili kao neposredne i odlučne – dok su se trebali barem objaviti ispravci i olakšavajuće okolnosti najtežih rezultata, kobna basna o vuku i janjetu ponovno nam pripovijeda o progonu žrtava i to u sramotnim razmjerima.

Associated Press, naime, donosi iz Beograda 29. kolovoza službenu izjavu Predsjednika Hrvatske, Vladimira Bakarića. Evo izjave:

„Incident (sic) je posljedak jedne pripremljene i dobro organizirane provokacije koju istarske vlasti nisu uspjele na vrijeme otkriti. Taj je plan nastao na jednom sastanku svećenika Zbora Svetoga Pavla na kojem je zaključeno da oni koji su označeni kao „neprijatelji Crkve“ ne mogu biti kumovi kod obreda Krizme katoličke djece“.

I ovdje sviće dan, jasan dan: tako da se golim okom može razlikovati među odgovornima komuniste, koji – prema onom avet-svećeniku koji je jedini pohodio Mons. Ukmara i prenio njegove navodne izjave – ne bi bili sudjelovali. Jer dobro je poznato svugdje, i ne samo u Istri, da crkvena Vlast, na temelju nedavnih odredaba, ne prihvaća kao kumove kod sakramenata Krštenja i Krizme komuniste koji proglašavaju ateizam i po njemu žive, što je nespojivo s njihovim sudjelovanjem u svetim obredima, već radi osnovne dosljednosti.

Kako god bilo, činjenica je da ako su takve razumne i zakonite odredbe posvuda izazvale nedosljedno čuđenje i prosvjede pogođenih osoba, nisu ipak izazvale nasilja, ranjavanja i ubojstva kao u Zoni B. Međutim, Predsjednik Hrvatske nije se bavio time. On se je ograničio „doliti malo vode u more“, gdje su se ovih dana množile izlike kako bi se dokazalo obratno, pa tako, htijući dokazati previše, očito nisu uspjeli dokazati ni ono malo što je dovoljno za olakšavajuće okolnosti.

Najprije se, ne spominjući pitanje kumova, govorilo o dobro pripremljenoj kiši kamenja što je padalo po nekim nedužnim znatiželjnicima – onima koji su slučajno bili naoružani noževima, kasnije preimenovanim u štapove – sa strane vjernika okupljenih pred crkvom za Krizmu djece. [...]

Ovo je međutim, u mjesnoj perspektivi, samo uvod u noviji razvoj drevnog sukoba između jačega i slabijega, napadača i napadnutoga, između vuka i janjeta preobraženih i prenesenih iz izvorne rječice na valove Kvarnera.

Associated Press prenosi i druge izjave Predsjednika Hrvatske Tanjugu, prema kojima je Mons. Jakob Ukmar uhićen.

„Naravno, njegov prijevoz u Trst neće biti dozvoljen, – rekao je Bakarić. – On je bio uhićen zajedno s ostalim učesnicima u incidentu i organizatorima te će biti predani sudu“.

Nasuprot ovoj krajnosti, posve jedinstven je svijetlo-tamni učinak ove ishitrene radio-emisije Radio Beograda:

„Pop (sic) Philip Elliott, član delegacije Američke Crkve (sic), koja je nedavno pohodila Jugoslaviju, objavio je ovih dana u New York Times-u u kojem potvrđuje: ‘od utisaka koje sam dobio tijekom putovanja kroz Jugoslaviju, uvjerio sam se da u toj zemlji zaista postoji potpuna sloboda izražavanja vjere i obavljanja obreda. Očekivalo se da će se predstavnici katoličke Crkve obradovati zbog ovakvog stanja, ali to se nije dogodilo“.

Još je gore što se to nije dogodilo niti američkom javnom mnijenju, ako naivni Elliott zaključuje: „Mi smo se potpuno posvetili poslanju da naviještamo Kršćanstvo i da sve više širimo kršćansku Crkvu (sic) pa smo očekivali da će nakon našega povratka iz Jugoslavije naša nepristranost biti lijepo prihvaćena ukoliko se u drugim prilikama nismo ustručavali dignuti se i prijaviti situacije gdje je vjerska sloboda bila pogažena. Tijekom našega putovanja po Jugoslaviji mogli smo ustanoviti da ova temeljna sloboda pojedinca postoji u potpunosti te predstavlja snažnu sponu povezanosti za narode Istočne Evrope, za naš i njihov način života“.

Svako tumačenje pokvarilo bi strahovitu ironiju ovih riječi i zlokobnu smiješnost u koju ih događaji iz Lanišća uokviruju.

Pastor Philip Elliott neka bude spreman za još jedno putovanje, za jedno drugo istraživanje i još jedno svjedočanstvo, kada, prema riječima hrvatskog Predsjednika, Mons. Ukmar i sukrivci budu suđeni zato što su se ponudili da budu ranjeni – ne vidimo kako ih se može drukčije optužiti – i na taj način lažno svjedoče, sve do prolijevanja krvi, protiv vjerske slobode njihove zemlje.

Nakon što ih pohodi u zatvoru, ovaj koji se posvetio poslanju da propovijeda i sve više širi Kršćanstvo, služeći nadasve istini i pravdi načinom što nam upravo otkriva, moći će ponoviti ono što se usudio reći o Monsinjoru Stepincu: „Nije doista zavidno da jedan nadbiskup bude osuđen na 16 godina prisilnog rada; ali treba jednom konačno shvatiti da takva osuda predstavlja čin pravde protiv onih koji su krivi za suradnju s neprijateljem pa stoga nije to čin progona protiv Crkve“.

Bit će dakle dovoljno da se samo promijeni ime. Umjesto Mons. Stepinca Mons. Ukmar. Optužba je uvijek ista, identičan je i razlog: borba protiv Klera, koji bi imao sva priznanja, sve slobode i svako poštovanje, sva pomilovanja glede prošlosti, ako bi toga uopće bilo, uz uvjet da sada ne diže protest, svoj „non possumus“ („ne možemo“), protiv svake povrede prava i dostojanstva Katoličke Crkve. [...]

e)

Nedjelja, 31. kolovoza 1947., L'Osservatore Romano izlazi s ovim tekstom:

Točniji iskazi i demanti

Eufemizmi hrvatskog Predsjednika – Žrtve uhićene a ubojice na slobodi – „I to neka bude pečat“ – Prijedlog Vijeća za tršćansku Zonu

Izjave Predsjednika Hrvatske, kako smo jučer spomenuli, nisu se ograničile na pitanje o kumovima kako bi izazvale sumnju o čisto političkom karakteru okrutnog sukoba u Lanišću, nego su htjele potvrditi da je to prethodno smišljena i pripremljena provokacija.

Gospodin Bakarić je naime rekao Tanjugu: „Katolička Crkva je već neko vrijeme pripremala nekakvu provokaciju i točnije rečeno sve je bilo pripremljeno u Poreču, u Istri, u crkvi Svetoga Pavla za vrijeme jednog vjerskog sastanka“.

Kako to da tako dobro informirana vlast, koja je znala da se je čitava Katolička Crkva zauzela za provokatorsku zavjeru i za okolnosti i mjesta gdje ostvariti izazov, nije intervenirala, to nije rečeno, to se ne zna, niti se tumači; osim ako su se nadležne vlasti Zone B, koje su poslovično pune poštovanja glede vjerske slobode, htjele savjesno uzdržati od preventivnog zahvata pošto se radilo o „vjerskom sastanku“ i o „crkvi“.

Hrvatski je Predsjednik nastavio: „Smatramo da su rečeni incidenti nepoželjni i nadamo se da se neće više ponoviti, jer ćemo biti prisiljeni suzbiti ih radikalnim sredstvima“.

Riječi „nepoželjni“ i „incidenti“ upotrijebljene za odurnu agresiju, u kojoj su žrtve jedan zaklani, jedan umirući i desetine drugih ranjenih i ozlijeđenih, eufemizam su dostojan onoga koji prijeti napadnutima radikalnim mjerama, kao da je bila djelomična i velikodušna mjera to što se je pustilo da budu zaklani.

Pred takvom bezobraznošću što apsurdnu optužbu proširuje od pojedinačnih žrtava na Crkvu, koja je s njima žrtva; pred sličnim prijetnjama koje od uhićenja napadnutih – dok se ubojice slobodno šeću premda su poznati, pojedinačno prepoznati i, kako smo jučer vidjeli, javno prozvani – protežu se na kler i na njegovo vjersko djelovanje, nadležna biskupijska Kurija u Trstu – prema vijestima Agencije Ansa – objavila je iscrpni demanti. On se naime odnosi i na druge laži koje je prenijelo glasilo Antifašističkog talijansko–slavenskog ujedinjenja, koje se usudilo tvrditi da je „bijes naroda bio izazvan izjavama koje su u raznim prigodama izrekli Cek i Bulešić, prema kojima djeca vojnika jugoslavenske armije ne smiju primiti Krizmu i da toga nisu dostojni ni mladi koji rade na Omladinskoj željezničkoj pruzi“.

Nakon tolikih raznih verzija, brojnih optužbi i osporavanja te ispravaka, demanti je takav da se o njemu može reći „i ovo neka bude pečat...“.

U svezi s izjavama što je jučer dao Ministar predsjednik Republike Hrvatske dr. Bakarić povodom krvavih događaja koji su se prošle nedjelje zbili u Lanišću, biskupska Kurija u Trstu objavila je danas slijedeće točno izvješće:

„Budući da u Istri postoje neka područja gdje se već više godina nije podijelila Krizma, predloženo je Vrhovnom Svećeniku da za podjeljivanje Krizme ovlasti jednog slovenskog prelata, osobu blage naravi, poštovanog među slavenkim pučanstvom, koji je mnogo trpio za vrijeme fašizma. Ova njegova svojstva jamčila su da će se u miru odvijati pastoralna služba, jer se o tome radilo: to jest o podjeljivanju jednog Sakramenta. Nakon čudne izjave dr. Bakarića potrebno je točno iznijeti slijedeće: nikakvog sastanka klera u prisutnosti Mons. Ukmara nije bilo u Herpeljama. Taj sastanak je održan u Pazinu, bez Mons. Ukmara, s nakanom da se odrede datumi krizmavanja. Iz izvještaja što je tada bio poslan i od svjedoka koji su prisustvovali proizlazi da su svećenci napomenuli, u skladu s crkvenim zakonima, da roditelji ne mogu pozivati za kumove osobe koje žive u divljem braku, koje već godinama ne pristupaju Sakramentima i Misi. Nitko nije ni spomenuo mlade koji su na pruzi Šamac-Sarajevo ni borce jugoslavenske armije. Naprotiv, istina je da u župama gdje se mogla podijeliti Krizma mnogi kumovi su bili upravo borci iz armije i nikome nije palo na pamet da ih odbije. Svećenici, uključivši Bulešića i Ceka, držali su se tih propisa i nisu govorili o drugom. Svi vjernici mogu posvjedočiti te okolnosti. Činjenica je naprotiv da je na sastanku komunističkih aktivista bilo odlučeno da se neće dopustiti podjeljivanje Krizme, što je i ostvareno u Tinjanu i u Buzetu, gdje su se u crkvama dogodili neopisivi prizori nasilja i svetogrđa, a da prisutna policija nije nastupila.

Stoga, kad su se u Lanišću skupine aktivista približile crkvi, vjernici poučeni događajima u Tinjanu i Buzetu, odlučili su da će štititi svoju crkvu i svoju djecu koja se trebala krizmati, zatvorili su vrata i postavili su se ispred njih za obranu. Napadači su prvi počeli bacati kamenje i uda-

rati štapovima. Među braniteljima bilo je oko dvadeset ranjenih. Kad je stigla policija, zapovjednik je naredio prisutnima da smjesta pođu svojim kućama. To su branitelji i učinili. No, aktivisti su se mogli ponovno okupiti i izvršiti zločin. I sada, umjesto da budu uhićeni ubojice, uhićene su žrtve, svećenici i vjernici. Ovo je tragična istina poznata cijelom narodu i koju nikakva izjava gosp. Bakarića neće moći nikada opovrći“.

Umjesto toga moći će poduzeti radikalne mjere protiv ove nepoželjne izazovne istine. [...]

f)

Sveta Kongregacija Koncila, u svojoj Deklaraciji od 8. rujna 1947., objavljenoj u AAS, vol. XXXIV, fasc. od 6. rujna 1947., proglasila je izopćenima iz Crkve osobe odgovorne za zločine učinjene protiv mons. Ukmara i sveć. Bulešića:

„...Sveta Kongregacija Koncila ovom deklaracijom izjavljuje da su svi oni koji su fizički ili moralno sudjelovali u izvršenju spomenutih zločina, ili su bili sudionici (kan. 2209, §§ 1-3), po odredbi kan. 2343 § 4, upali u kaznu izopćenja unaprijed izrečenu“.

Nakon završetka montiranog procesa u Pazinu, *L'Osservatore Romano* od 5. listopada komentirao je događaj člankom

Moral ezopovske basne

Ansa je primila iz Trsta 3:

„Završen je proces pred Narodnim sudom u Pazinu zbog događaja u Lanišću, gdje je umoren podravnatelj Sjemeništa u Pazinu vlč. Bulešić i teško ranjen Mons. Ukmar. Glavni optuženik vlč. Stjepan Cek, župnik u Lanišću, osuđen je na šest godina zatvora, na prisilni rad i gubitak građanskih i političkih prava u roku od dvije godine“.

Radio Beograd dodaje kako su „drugi okrivljenici osuđeni na kazne od 1 do 10 mjeseci zatvora i prinudnog rada“. No, Ansa još točnije donosi kako su „Slavko Sanković, optužen za ubojstvo vlč. Bulešića, i Elvio Medizza, optužen za ranjavanje Mons. Ukmara, obojica osuđeni na pet mjeseci zatvora i na prisilni rad. Sutra će pak započeti pred Narodnim sudom u Kopru proces protiv ravnatelja tamošnjeg Sjemeništa vlč. Marcella Labor, koji je bio uhićen 13. kolovoza povodom događaja što su se dogodili u prošlom kolovozu.“

Evo dakle kako je završetak procesa – moral basne o vuku i janjetu – posvema dostojan i same njegove zamisli i razvoja. Vlač. Cek, to jest predstavnik napadnutih, osuđen je na šest godina; napadači i ubojice za koje je javni tužilac tražio da budu oslobođeni optužbe jer krivnja nije dokazana, smatrani su naprotiv krivima i osuđeni na pet mjeseci zatvora.

Kako je očito, u režimu pravde i naprednoga sudskog postupka ubojstvo je najjeftiniji zločin. Biti žrtva mnogo je skuplje; ako izbjegnute smrti, nagomilate godine prisilnoga rada. [...]

5

Pismo Zvane Črnje gosp. Mati Žmaku, Ičići, 10. srpnja 1990. - Fotokopija u AP. – CP II, s. 119.

Publicist Zvane Črnja (1920-1992), izazvan od gosp. Mate Žmaka, opozvao je sve što je bio napisano u članku iz 1947., donesenom *gore*, 2.

Gospodin Mate
Žmak 51000 Rijeka
Ante Pilepića 16

Poštovani gospodine Žmak,

Iako Vas ne poznajem, rado ću odgovoriti na ne baš ljubazno pismo što ste mi ga uputili.

Tekst o kojem govorite napisao sam kao novinar „Vjesnika“ po nalogu redakcije, a sve potrebne informacije, uključujući „strogo povjerljive“, dobio sam od dra Vladimira Bakarića i Dine Zlatić. Tek nekoliko godina kasnije s užasavanjem sam shvatio da su svi podaci bili neistiniti, odnosno da sam prevaren, no kad sam pisao sporni članak nisam sumnjao u njihovu točnost.

Ponio sam se, dakle, kao politički naivac, no bilo mi je samo 27 godina i mislim da je u toj dobi, bilo s kojeg gledišta, a osobito moralnog, čovjeku dopušteno biti naivan.

Žao mi je za ono što ste pretrpjeli, no nije isključeno da je moja kalvarija bila i mnogo teža od Vaše. Podsjećam Vas da sam već 1945. ožigosan kao imperijalistički agent i politički likvidiran. Poslije toga nikada se više nisam uključivao u politiku te sam radeći kao novinar bio nepartijac. Bio sam, dragi gospodine, i na Golom otoku, no preživio sam kao i Vi sve

nesreće, a ovo što mi pišete samo je još jedan niski udarac uz mnogobrojne druge koje su mi često upućivali.

S poštovanjem
ZVANE ČRNJA

Ičići, 30.VII.1990.

6

Izveštaj župnika Ivana Graha o razgovoru koji je vodio s Ivanom Motikom, predsjednikom sudskog vijeća koje je osudilo župnika Ceka, mons. Ukmara i druge za zbivanja u Lanišću, Rovinj, 16. rujna 1993. – CP I, ss. 168-169.

Vlč. Ivan Grah (Svjedok 17), uz svoj iskaz dodao je pisani izvještaj o razgovoru koji je vodio 16. rujna 1993. s Ivanom Motikom, predsjednikom „narodnog suda“ koji je 1947. osudio župnika Ceka i druge „odgovorne“ za nered prilikom krizme u Lanišću. Sudac Ivan Motika priznao je da je komunistička tajna policija OZNA bila pripremila i vodila cijeli proces u Pazinu.

TKO JE SASTAVIO OPTUŽNICU I PRESUDU OKRIVLJENIMA ZA KRVAVU LANIŠKU KRIZMU

Članak Postulature Sluge Božjega Miroslava Bulešića u rujanskom mjesečniku LADONJA broj 7 ponukao me da iznesem neke pojedinosti i saznanja iz prve ruke u vezi s procesom nakon ubojstva Miroslava Bulešića.

Gosp. Ivan Motika pozvao me na razgovor zbog mog pisanja o ratnim događajima: sastali smo se u njegovoj vili u Rovinju na blagdan Sv. Fume, 16. rujna 1993. godine. Ondje sam uz domaćina zatekao njegovu ženu i gosp. Mirka Grubišića, njegovog ratnog suborca i kurira. Dvosatni je razgovor bio napet. Sugovornik je proživljavao veliku depresiju zbog hajke nekih talijanskih novinara i televizije koji su ga prozvali „Il boia di Pisino (Pazinski krvnik)“. U ovom prikazu ograničit ću se na dva pitanja koja sam izravno postavio gospodinu Motiki u vezi s mučenikom Miroslavom Bulešićem:

1. Zapitao sam ponajprije gosp. Motiku: „Kako ste mogli iz Baze 5 na Svetvičenštini bez ikakve provjere potpisati i poslati Okružnom Komitetu Komunističke Partije Hrvatske za Hrvatsko primorje u svibnju i lipnju 1943. godine ona dva izvještaja-izmišljotine: kako svećenici u Svetvinčentu organiziraju neku „bijelu gardu“, kako rade po uputama Vatikana, kako su ondje boravila dva svećenika koja su došla iz Rima, kako pozivaju narod da ne vjeruju partizanima, kako se prijetu da će s oltara govoriti protiv

partizana i SSSR-a, kako su oko sebe okupili šačicu od 7-10 seljaka, itd.“ (Opširnije o tome pogledati u knjizi *Istarska Crkva u ratnom vihoru*, str. 47). Motika je odrješito odgovorio: „U ratu nema vremena za provjeravanje vijesti! Što se vi u to razumijete!“

Što se, zapravo, zbivalo u Svetvinčentu i što je toliko uznemirilo Ivana Motiku i njegove doušnike u Bazi 5, kad se tada tek nešto govorilo o „ri-belima“, a ne o partizanima? A događalo se to da su domaći župnik Antun Cukarić i Ratimir Beletić, katedralni kapelan iz Pule, održavali u travnju 1943. godine župljanima Svetvinčenta nagovore i pobožnosti da ih što bolje pripreme na svećeničko ređenje i mladu misu Miroslava Bulešića koji je studirao u Rimu.

Proučavajući partizansko pisanje onoga vremena uvjerio sam se da je već tada Miroslav Bulešić kao mladomisnik pao u nemilost komunističke partije što ga je pratilo tijekom ratnih godina, pa i nakon rata sa završnicom na krvavoj krizmi u Lanišću 24. kolovoza 1947. godine.

2. Kad je u daljnjem razgovoru sugovornik Ivan Motika isticao da nije nikada nikoga sudio ni osudio nastao je tajac, jer smo svi znali da je Marko Belinić, politički obavještajac u izvješću od 6.11.1943. Glavnom štabu Narodne Oslobođilačke Vojske suprotno opisao njegov rad na Žminjštini. Muk sam ja tada prekinuo pitanjem: „Gospodin Motika, ma ča to govorite? A tko je onda u Pazinu 1947. godine predsjedao ‘Narodnom sudu’ u vezi s ubojstvom Miroslava Bulešića? Kako ste mogli donijeti onakvu presudu? Gdje vam je bila savjest? Nevine ste osudili, a krivce oslobodili!“ Motika se zacrvenio i onda planuo: „Savjest! Savjest! Ili izreći onu presudu ili dobiti metak u potiljak!“ Zatim smo mirnije nastavili neugodan razgovor. Prema Motikinim navodima tada, 1947. godine, istrage je i procese iza kulisa, zapravo, vodila OZNA (tajna policija): prema tvrdnji Ivana Motike jedan Andrija Grbac, bivši radnik, koji je nakon pohađanja polugodišnjeg tečaja bio imenovan javnim tužiteljem za Istru, nije bio sposoban sastaviti onu optužnicu. Ja sam na to upao: „A vaša je zadaća bila da već ranije sastavljenu presudu pročitate!“ Sugovornik je to potvrdio riječima: „Pa, tako nešto. Ja sam bio nemoćan da se usprotivim, a da sam se i usprotivio bio bih 1 prema 4 u glasanju članova vijeća.“

Još sam se jednom kasnije pozvao na savjest u suđenju i dodao: „Ja vam mogu vjerovati da je OZNA u ‘Ime naroda’ osudila nevine ljude i oslobodila ubojice, ali presudu ste vi potpisali i izrekli, pred poviješću ste vi odgovorni za nepravedne osude!“ Motika je ponovio: „Ili onako ili metak u potiljak!“ I tako smo završili razgovor o suđenju nemilih događaja u vezi s krizmom u Lanišću 1947. godine.

Vjerojatno se i sama OZNA pobrinula da iz arhiva Okružnog suda za Istru u Pazinu nestane cijeli krivični postupak pod posl. brojem K-65/47.

Naša Postulatura ipak posjeduje fotokopiju Presude: 10 stranica sitno strojem pisanog teksta. Gosp. mi je Motika 16. rujna 1993. rekao da je kod donošenja presude sudjelovalo pet osoba, a to znači da su imali pravo glasa javni tužitelj Andrija Grbac, tajnik Okružnog suda za Istru kao zapisničar Dragutin Peheim, suci porotnici Božo Bonifačić i Blaž Črneka te Ivan Motika kao predsjednik Okružnog suda i kao predsjednik Sudskoga vijeća. Rasprava je trajala tri dana: 29. i 30. rujna i 1. listopada, a presuda je bila izrečena 2. listopada 1947. godine. Prema tome suci su imali prilično vremena da sastave presudu, a ne samo da pročitaju onu presudu koju je ranije sastavila OZNA. Zaključit ću ovaj prikaz riječima suca Ivana Motike: „Ali vi, što vi znate kako se tada sudilo!“

7

Svjedočanstvo vlč. Marijana Pavletića o ubojici Miroslava Bulešića, Višnjan, 10. listopada 1996. – Izvornik u AP.

Utvrđeno je da je Miroslava Bulešića ubio mlađi čovjek, (tada) otac 4 djece, Slavko Sanković, porijeklom iz Brgudca, sela koje pripada župi Lanišće. On je bio također jedan od okrivljenih na procesu-lakrdiji u Pazinu, ali nije osuđen za ubojstvo, nego za narušavanje javnog reda. Vrijeme osude na pet mjeseci proveo je noću u zatvoru a danju obavljajući lakše poslove u gradu.³⁴²

Mons. Vjekoslav Milovan, postulator kauze Miroslava Bulešića u dijecezanskoj fazi, u više je navrata pokušao sabrati informacije o Slavku Sankoviću. Tako je od Marije Ivetac (v. *gore*, Svjedok 13) koja je od 1947. do 1991. bila domaćica i suradnica župnika u Lanišću vlč. Petra Matijašića, saznao da je Slavko Sanković 1956. dao krstiti dvije kćeri i jednog sina te da je češće dolazio u crkvu prigodom nekog pogreba. Ona je vjerovala u neko njegovo „obraćenje“, on pak nije nikada otvoreno priznao da je ubojica Sluge Božjega. „To ne zna nitko i nikad se neće saznati!“ – navodno je izjavio. Očito, ako je izvršio naredbe OZNE, nije to smio nikada i nikome reći.

Slavko Sanković je umro 1993. godine i crkveno je pokopan. Mjesec dana prije njegove smrti došao je u Lanišće za župnika vlč. Ante Merlić (v. *gore*, Svjedok 20) koji je – prema onome što je osobno priopćio mons. Milovanu 25. srpnja 2009. – bio čuo od svoga prethodnika Petra Matijašića da se je Sanković kajao za svoj zločin i da je navodno vlč. Matijašiću ostavio i jedan zapis u tom smislu, ali tom se pismu nije moglo ući u trag. (Matijašić je umro prije nego Sanković). Prema vlč. Merliću, čini se da je OZNA (tajna policija) prisilila Sankovića da izvrši zločin: budući da je on u prošlosti dva puta bio dezertirao iz partizanskih postrojbi, vjerojatno je bio ucijenjen od

³⁴² Usp. B. MILANOVIĆ, *Istra u dvadesetom stoljeću*, 2, s. 241.

OZNE; a u takvim slučajevima nije bilo drugoga nego: ili izvršiti zapovijed ili podnijeti smrt.

Do takvog zaključka dovodi i pismeno svjedočanstvo vlč. Marijana Pavletića (rođen 1932., zaređen 1957., župnik u Višnjaju od 1975., umro 1999.). Godine 1956., bio je student teologije; on je sa župnikom Lanišća, vlč. Petrom Matijašićem, susreo Slavka Sankovića u njegovoj kući u Brgudcu. Tom je prigodom Sanković dosta jasno pokazao da se kaje za zločin koji je počinio na tuđu zapovijed (!). Evo izvještaja vlč. Pavletića:

Kao bogoslov našao sam se u Lanišću kod župnika Petra Matijašića. U njegovoj pastoralnoj službi više sam ga puta pratio u raznim dijelovima povjerenih mu župa. Tako sam se godine 1956. našao s njim u Brgudcu. Tu je on imao krstiti odrasliju djecu Slavka Sankovića. Bilo je prošlo devet godina otkad je u Lanišću bio umoren Miroslav Bulešić. Govorilo se na veliko da je njegov ubojica bio upravo Slavko Sanković iz Brgudca. Sad će župnik Petar Matijašić krstiti njegovu djecu: dvije kćerke i sina. Druge dvije kćerke, krštene prije g. 1947. spremale se za krizmu.

U crkvi u Brgudcu nije se pojavio Slavko Sanković nego samo njegova supruga sa kumovima i djecom za krštenje. Obred krštenja je obavljen redovito i uslijedio je upis s podacima o djeci, roditeljima i kumovima. Kad su svi napustili crkvu ostali smo župnik i ja i spremali smo se za povratak u Lanišće. Kad eto najedanput ispred crkve pojavi se Slavko Sanković, otac krštene djece.

Župnik Petar Marijašić malo se trgne i reče mi: „Evo ubojice! Tko zna što je došao? Ako je potrebno, u dva smo pa ćemo se braniti ovim svijećnjacima...“ Dok je to govorio upravo je gasio svijeće i držao svijećnjake.

Kad smo izašli iz crkve Slavko Sanković se je približio župniku i meni te mirno rekao: „Gospodine, mislim da je gospodin i taj mladuh“ – pokazavši na mene. „Došao sam vas pozvati da dođete u moju kuću na čašu vina...“

Pomalo začuđeni pristali smo i išli za njim u njegovu kuću. Tu smo sjeli za stol. Ponuđeno nam je nešto za jelo i piće. U jednom trenutku Slavko Sanković je udarivši šakom po stolu rekao: „Da niste plovani zakleo bih... Tu pred vama kažem, da ne bih nikad više učinio što sam učinio... Nikad više neću ići svojim nogama kud me vodi tuđa glava...“

Razumjeli smo da govori o zločinu koji se njemu pripisuje: ubojstvo Miroslava Bulešića u župnoj kući u Lanišću 24. kolovoza 1947.

Nakon kratkog boravka u njegovoj kući vratili smo se smireniji u Lanišće.

MARIJAN PAVLETIĆ

Višnja, 10. listopada 1996.

BIBLIOGRAFIJA

Sve do devedesetih godina, pod jugoslavenskim komunističkim režimom, nije se moglo pisati o Sluzi Božjemu; stoga je sva bibliografija koja se odnosi na njega – iz kasnijeg razdoblja. Ona se može klasificirati ovako:

- a) Biografski spisi (uključujući i biografske zabilješke u djelima općenitijeg značaja);
- b) Kratki članci o životu i mučeništvu Sluge Božjega objavljeni u mjesečniku *Ladonja*, Pazin od 1997. do 2009. (gotovo u svakom broju)
- c) Spomen-članci u kalendaru *Istarska Danica*, Pazin, 1991., 1997., 1998., 2000., 2002., 2004., 2005., 2006., 2008., 2009.,
- d) Opširniji izvještaji povodom svečanih proslava 50. (1997.) i 60. (2007.) obljetnice smrti Sluge Božjega objavljeni u katoličkom tjedniku *Glas Koncila*.

Ovdje se donose samo naslovi publikacija naznačenih pod a) i pod d) (homilije kardinala Kuharića i Bozanića, br. 9 i br. 17).

1. TOMAŽ SIMČIČ, *Jakob Ukmar (1878-1971)*, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1986. (jedno poglavlje, ss. 150-158).
2. MARIJAN BARTOLIĆ, *Miroslav Bulešić, svećenik-mučenik*, IKD „Juraj Dobrila“, Pazin 1990. (dva izdanja).
3. MARIJAN BARTOLIĆ, *Don Miro – un martire dell'Istria* (knjigu preveo na talijanski Giovanni Bertassi), IKD „Juraj Dobrila“, Pazin 1991.
4. ANTUN MILOVAN, *Svjedok vjere Miroslav Bulešić*, IKD «J. Turčinović» - Ordinarijat Porečko-pulske biskupije, Pazin-Poreč 1996, 2. izd. 1996, 3. izd. 2001.
5. BOŽO MILANOVIĆ, *Istra u dvadesetom stoljeću, knjiga 2.*, „Josip Turčinović“, Pazin 1996, (jedno poglavlje, ss. 228-243)

6. IVAN MILANOVIĆ, *Događaji u Lanišću 1947. g.*, u „Hrvatsko sudstvo“, Zagreb, 4/1997, ss. 34-42.
7. ANTUN MILOVAN, *Sluga Božji Miroslav Bulešić, svećenik i mučenik*, Župni ured Svetvinčenat 1997.
8. MATE ŽMAK-MATEŠIĆ, *Krvava krizma Lanišće 1947*, Župni ured Lanišće 1997; 2. izd. Lanišće 2007.
9. KARD. FRANJO KUARIĆ, *Propovijed o 50. obljetnici mučeništva Sl. B. Miroslava Bulešića u Svetvinčentu 24.8.1997.*, Župni ured Svetvinčenat 1999.
10. MARIJAN BARTOLIĆ, *Miroslav Bulešić, sluga Božji, svećenik-mučenik*, „Josip Turčinović“, Pazin 2000. (3. prošireno izd. knjige navedene pod br. 2).
11. POSTULATURA SL. B. MIROSLAVA BULEŠIĆA, *Sluga Božji Miroslav Bulešić, svjedok vjere*, Pula 2000, 2. izd. 2004; 3. izd. 2006; 4. izd. 2007.
12. TOMAŽ SIMČIĆ, *Birma v Lanišću 1947*, u „Acta Histriae“, Koper 9/2001, br. 2, ss. 549-572.
13. VJEKOSLAV MILOVAN, *Palma Miroslava Bulešića*, „Josip Turčinović“, Pazin – Ordinarijat Porečko-pulske biskupije, Poreč – Postulatura sl. B. Miroslava Bulešića, Pula 2002.
14. POSTULATURA SL. B. MIROSLAVA BULEŠIĆA, *Miroslav Bulešić govori*, Postulatura Sl. B. Miroslava Bulešića, Pula 2004.
15. VJEKOSLAV MILOVAN, *Miroslav Bulešić svjedok Kristov*, „Josip Turčinović“, Pazin – Ordinarijat Porečko-pulske biskupije, Poreč – Postulatura sl. B. Miroslava Bulešića, Pula 2006.
16. TOMAŽ SIMČIĆ, *Jakob Ukmar in birma v Lanišću leta 1947*, u *Ukmarjev simpozij v Rimu*, Celjska Mohorjeva Družba, 2006.
17. KARD. JOSIP BOZANIĆ, *Miroslav Bulešić mučenik sv. Potvrde*, homilija za 60. obljetnicu smrti, Svetvinčenat, 24. kolovoza 2007., u „Glas Koncila“, Zagreb.
18. STIPAN TROGRLIĆ, *Odnosi Crkve i države u Istri od 1947. do 1952.*, u „Riječki teološki časopis“ 2/2007., ss. 365-395.
19. STIPAN TROGRLIĆ, *Odnosi Katoličke crkve u Istri i jugoslavenske, državne vlasti 1945.-1954.*, „Josip Turčinović“, Pazin 2008, ss. 248-267.
20. STIPAN TROGRLIĆ, *Represija jugoslavenskog komunističkog režima prema Katoličkoj crkvi u Istri (1945.-1947.)*, objavljeno u „Croatica Christiana Periodica“, Zagreb 2010., 65, ss. 135-160.
21. VJEKOSLAV MILOVAN, *Bio je svet svećenik*, svjedočanstva suvremenika o Sluzi Božjem Miroslavu Bulešiću, izd. «Josip Turčinović» - Pazin, Pula 2010.

TABLE

1. Istra – glavna mjesta uz koja je povezan život Miroslava Bulešića.

Tab. II

2. Poreč – Katedrala (VI st.)

3. Juršići: crkva u kojoj je
Sluga Božji primio Krštenje i
Prvu pričest.

4. Miroslav B. kao
sjemeništarc u Kopru (1936.).

5. Baderna,
prva župa Miroslava Bulešića.

6. Kanfanar, druga
župa Miroslava
Bulešića.

Tab. IV

7. Čabrunići: Rodna kuća Miroslava Bulešića, gdje je proživio djetinjstvo.

8. Mladomisnik Miroslav B. polazi iz rodne kuće u procesiji prema župnoj crkvi Svetvinčentu (8 km) gdje će slaviti prvu svečanu Misu, 26.4.1943.

9. Vlč. Ivan Pavić (v. I dio, bilj. 3) i Miroslav Bulešić u Francuskom sjemeništu u Rimu (1940.).

Velečasnog gospodaru!

*Nahvatit, pun u samom Zboru stvoriti
Katehetsku sekciju, koja bi morala voditi brigu
za vjeronauk u svim školama. Biste li ti mogli
stupiti u tu sekciju? Ja mislim, da hoće, i da
ćeš priskočiti s mišlju, namisli, namisli, namisli, a
moje pranje i vjere u katol. dogmatiku.*

Čekajući tvoj odgovor i predlažem ti

Pasir, dan 17. 5. 1947.

Jožica Bulešić
M. Bulešić

10. Pismo M. B. kojim poziva Ivana Pavića da prihvati članstvo u Katehetskoj sekciji "Zbora svećenika sv. Pavla", u kojem je on tajnik (1947).

Tab. VI

11. Zgrada
Sjemeništa u
Pazinu.

12. Poglavari i pitomci Sjemeništa u Pazinu (1946/47) (središnji dio originalne fotografije). Od lijeve strane prema desnoj, sjede: Mirko Usmijani, O. Berard Barčić (v. Svjedok 2), Josip Pavličić, duhovnik i ekonom (v. Svjedok 1), prof. Vladimir Sironić, ravnatelj Leopold Jurca (v. II dio, bilj. 138), Božo Milanović (v. ondje, bilj. 102), Miroslav Bulešić, podravnatelj, O. Andrija Bonifačić, prof., dr. Franjo Mohorovičić, prof.

13. Lanišće: Župna crkva.

14. Lanišće: Župna kuća, gdje je ubijen M. B. Desno od ulaznih vrata vidljiva je spomen-ploča o događajima iz 1947. i otvoreni prozor kroz koji su Svjedoci 3 i 8 gledali zlostavljanje Sluge Božjega.

15. Svetvinčenat: Kard. Franjo Kuharić s biskupom Bogetićem (v. Svjedok 6) i nadb. Antunom Tamarutom (Rijeka) uz grob Sluge Božjega na groblju (1997.).

16. Svetvinčenat: Mali muzej M. B. u župskoj kući ("Memorijalna zbirka") – Ispod fotografije Sluge Božjega: dio žbuke sa zida koji je poškropljen njegovom krvlju; desno od njegova talara: jastuk na kojem je bilo njegovo tijelo, s mrljama krvi izišle iz rane na grlu.

17. Svetvinčenat:
župna crkva u koju su
2003. g. preneseni po-
smrtni ostatci Sluge
Božjega.

18. Natpis nad gro-
bom S. B. u crkvi u
Svetvinčentu (v. gore,
str. 144)

KAZALO OSOBA

- Agapito, mons., 262
Ammirati, Camillo, 208, 256
Apolonija, 94
Argentieri, Alberto, 59, 121, 122, 155,
160, 161, 164
Argentieri, Amelia, 65, 66, 103, 118-
120

Babić, Frane, 22,
Bačić, Zdenko, 155, 159
Badoglio, general, 187
Baf, Frane, 197
Bakarić, Vladimir, 40, 62, 230, 231,
279, 281
Baković, Anto, 32,
Banko, Toma, 43, 73, 206, 229, 240-
242, 246, 248, 250, 251, 253
Barbalić, Fran, 205-211
Barčić, Berard, 60, 65-66, 71, 74, 90,
122, 124
Bartolić, Ivan, 16, 65, 66, 105
Bartolić, Marijan (Mario), 7, 10, 18, 19,
21, 29, 45, 53, 165, 166, 233, 239,
243, 297, 299, 315, 316
Bartolomasi, Angelo, 202, 203, 204,
205, 26, 249
Bastien, Petar, 203
Bauer, Anton, 210
Beletić (Belletti), Ratimir, 18, 19, 26,
114, 310

Benedikt XV, 138, 201, 204, 206, 242
Benelli, Sem, 186
Bertagnolli, Lorenzo, 201
Bertoglio, Francesco, 24
Bertoša, Miroslav, 174
Bezina, Petar, 143
Bizzara, Ambrogio, 227
Bogdan, Jure, 19
Bogetić, Antun, 6, 39, 40, 65, 66,
81, 146, 288
Bogović, Mile, 6
Bonifacio, Francesco Giovanni, 5, 17,
33, 228, 289
Bonifačić, Andrija, 68
Bonifačić, Božo, 291, 311
Bozanić, Anton, 16, 315
Bozanić, Josip, 147, 315, 316
Božić, Ana, 295
Božić, Anton, 294
Božić, Josip, 295, 297
Braenović, Josip, 222
Brajković, Srećko, 295, 297
Brandolise, Luigi, 201
Bratulić, Vjekoslav, 174, 195
Bronzin, Antonio, 272
Brumnić, Bino, 40, 217, 220, 221, 288,
243
Brumnić, Zvonimir (Zvonko), 28, 33,
40, 105, 216, 217, 220, 224, 226,
243, 246, 247, 288

- Bruni, Giorgio, 17, 263
 Bulešić, Fuma, 85
 Bulešić, Josip, 65, 66, 99
 Bulešić, Lucija, 15, 84, 95, 111
 Bulešić, Miho, 15, 25, 99
 Buršić, Marija, 65, 66, 85
 Buršić, Paškolin, 85
 Butković, Lucija, 99
 Butković, Marija, 15
 Buždon, Marija, 300
 Buždon, Ruža, 300
 Buždon, Josip, 89, 91
 Buždon, Lucija, 160
- Camozzo, Ugo, 271
 Car-Emin, Viktor, 195
 Carević, Josip, 33
 Casola, Giovanni, 202
 Cavallieri, Enrico, 209
 Cecco, Giovanni, 201
 Cek, Stjepan (Stephanus), 10, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 73, 75, 76, 80, 92, 93, 94, 99, 142, 144, 155, 157, 234, 281, 283, 284, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 294, 295, 298, 299, 306, 307, 308, 309
 Cerin-Pavizić, Anton, 56
 Cerin, Miho, 294
 Ciano, Conte, 211
 Cukarić, Antun, 35, 48, 61, 105, 217, 235, 250, 253, 287, 310
 Curavić, 211
- Čehić, Nikola, 219
 Črneka, Nikola, 29
 Červar, Šime, 196, 199, 200, 204
 Čondić, Ivan, 22
 Črneka, Blaž, 291, 311
 Črneka, Nikola, 29, 219
 Črnja, Zvane, 62, 79, 279, 282, 286, 308, 309
- Dagostin, Antica, 105
 De Franceschi, Camillo, 173
 De Franceschi, Carlo, 173
 Defar, Šime (Šimun), 198, 242
- Della Grotta, Ivan, 160
 Demarin, Mate, 195, 197, 211, 212
 Diaz, general, 185, 186
 Diminić, Dušan, 217, 220, 224
 Dobrila, Juraj, 7, 10, 84, 175, 194, 222, 224, 237, 238, 315
 Dobrila, Marija, 77,
 Dolinar, France M., 18, 266
 Dubrović, Matej, 200, 202
 Duda, Bonaventura, 7, 149, 151
 Dukić, Ivan, 249
- Elliott, Philip, 304, 305
- Fero, Marija, 108
 Filiplić, Pravdoslav (Jušt), 198, 203, 211, 248
 Filippi, Giacomo, 25, 125, 211, 261
 Flego, Franjo, 51, 199
 Flego, Ivan, 248
 Fogar, Luigi, 24, 84, 143, 206, 210, 250
 Fornassaro, Fortunato, 17, 18
 Foschi, prefekt, 210
 Franceschini, svećenik, 202
 Franić, Frane, 143
 Frulić, Šime, 211
 Fučić, Branko, 174
- Gaj, Ljudevit, 195
 Galimberti, Sergio, 128, 206, 217, 221, 228, 269
 Gentile, ministar (reforma), 187
 Giolitti, premijer, 185
 Glavić, Miroslav, 202
 Gojtan, Josip, 211
 Gomiero, Simpliciano, 233
 Gortan, Vladimir, 227
 Grabar, Dušan, 103
 Grah, Ivan, 6, 12, 34, 65, 66, 113, 116, 117, 127, 143, 171, 174, 194, 197, 208, 217, 220, 221, 224, 225, 270, 271, 309
 Grbac, Andrija, 60, 144, 155, 288, 289, 290, 310, 311
 Grbac, Anton, 90, 295, 296
 Grbac, Grgo, 155

- Grbac, Ivan, 80, 160, 294, 295, 296,
 Grbac, Jakov, 160
 Grbac, Jelica, 292
 Grbac, Joakim, 295, 296
 Grbac, Josip, 76
 Grbac, Katarina, 90
 Grbac, Katica, 285, 291
 Grbac, Marija, 292
 Grbac, Mira, 293
 Grbac, Ruža, 292, 293, 294
 Grbac, Štefica, 300
 Grubišić, Mirko, 39
 Gulli (Gulić), Vjekoslav, 211
 Günther, 188

 Habsburg(ovci), 182
 Herak, svećenik, 217
 Holjevac, Večeslav, 232
 Hurley, Joseph Patrick, 5, 70

 Ivančić, Bogdan, 293
 Ivančić, Matija, 293
 Ivančić, Ruža, 103
 Ivanković, Ladislav, 22
 Ivetac, Marija, 66, 102, 311

 Jakša, dr., 244
 Janko, Antun, 200, 249
 Jeglič, Anton, 197
 Jelovac, Ivan, 10, 51, 54, 65, 66, 95, 97
 Jelovac, Zora, 65, 66, 11106
 Jurca, Leopold (Polde), 6, 28, 45, 50,
 68, 78, 211, 240, 241, 242, 247,
 250, 251

 Kalac, župnik, 78, 203
 Kalčić, Božo, 243
 Karlin, Andrija, 202, 203, 206, 249
 Karlo VI, car, 179
 Kersevan, Alessandra, 188
 Kirac, Luka, 196, 200, 248
 Klaić, Nada, 173
 Klarić, Marcel, 219
 Klen, Danilo, 194, 200, 203, 207, 208,
 209, 210

 Kocijančić, Atanazije, 123, 124, 231,
 232
 Kolić, Ivan, 224
 Kolić, M., svećenik, 257
 Kopitar, Marko, 205
 Korenika, župnik, 165
 Korošec, Anton, 211
 Kosir, Antun, 198, 249
 Kožul, Stjepan, 32
 Krajcar, Franjica, 293
 Kralj, Franc, 49
 Kraljić, Josip, 198
 Kristan, Alojz, 55
 Krizmančić, Josip, 94, 292, 294, 295
 Krizmančić, Marija, 92
 Krizmanić, Marija, 67
 Kuharić, Franjo, 67, 146, 168, 315, 316
 Kukalić, župnik, 201
 Kurelić, Matija, 212

 La Perna, Gaetano, 212
 Labor, Marcello, 307, 308
 Latin, Leopoldus, 134, 136
 Legović, Lidija, 65, 66, 125
 Leonardelli, Angelo, 256
 Leon XII, 195
 Livić, Franjo, 201

 Macuka, Stanko, 10, 16, 17, 29, 51, 52,
 1328, 219
 Mandić, Ivan, 55, 200, 202
 Manega, Ivan, 134, 136
 Mara, sestra SB, 15, 30
 Maracchi, Giovanni, 211
 Marčinko, Franjo, 202
 Margotti, nadbiskup, 302
 Marija Terezija, carica, 180
 Marojević, Dinko, 200
 Matijašić, Ivan, 60, 103, 119, 159
 Matijašić, Petar, 61, 102, 103, 104, 107,
 116, 160, 311, 312
 Medica (Medizza), Elvio, 295, 297
 Merlić, Ante, 293, 294, 312
 Merz, Ivan, 9, 125
 Miculich, Vincenzo, 17
 Mihanović, Frane, 22

- Milanović, Božo, 5, 7, 12, 33, 36, 40, 43, 45, 47, 51, 56, 62, 70, 96, 131, 142, 196, 198, 199, 204, 205, 206, 207, 211, 217, 224, 225, 226, 227, 279, 229
- Milanović, Božo ml., 57
- Milanović, Ivan, 301, 315
- Milanović, Šime, 219, 220
- Milokanović, Judita, 95
- Milovan, Antun, 315, 316
- Milovan, Ivan, 6, 7, 149
- Milovan, Vazmoslav (Paškolin), 111
- Milovan, Vjekoslav, 6, 12, 16, 17, 45, 311, 316
- Močnik, Franc, 235
- Motika, Ivan, 114, 115, 116, 144, 224, 225, 2261, 229, 239, 240, 279, 288, 291, 309, 310, 311
- Munzani, Doimo Pietro, 271
- Mussolini, 21, 25, 188, 193, 212, 218
- Nazor, Vladimir, 40
- Nedoh, Ana, 291
- Nežić, Dragutin (Carlo), 6, 17, 128, 165, 235, 273
- Nikolić, Ljubomir, 200
- Nodari, Pio, 266, 270
- Orlando, premijer, 185, 186
- Orlić, Alfonz, 65, 66, 122
- Orlić, Marija, 122
- Ortolani, Antun, 201
- Paić, Dominik, 256, 261, 264
- Palaoro, Angelo, 201
- Parentin, Luigi, 17,
- Parovel, Eugenio, 177
- Parovel, Paolo, 12, 171, 177, 188, 193, 270
- Pastorčić, Martin, 125
- Pavat, Mario, 6, 11, 66, 84, 140, 269, 270, 271
- Pavić, Ivan, 6, 15, 16, 18, 19, 24, 28, 40, 61, 77, 83, 85, 102, 114, 137, 144, 206, 212, 245, 246, 257
- Pavletić, Marijan, 78, 311, 312
- Pavlišić, Josip, 45, 65, 66, 67, 68, 78, 145, 146, 216, 250, 287
- Pederzoli, Trifone, 18, 19, 200, 203, 205
- Peheim, Dragutin, 291, 311
- Pelikan, Egon, 187, 265
- Pellin, Luigi, 243, 256
- Peloza, Makso, 50, 68
- Penko, Marija, 283, 284, 285
- Pereša (Peressa), župnik, 82, 257, 264
- Perković, Antun, 235
- Perusino, Carlo, 188
- Petitti di Roreto, general, 185
- Piazza, Adeodato G., 269, 272
- Pilat, Aćim, 248
- Pilat, 76, 89
- Pio XI, 41, 211
- Pio XII, 41, 42, 150, 211
- Pizzagalli, Aldo, 190
- Podreka, Marija, 120
- Poropat, Anđela, 94
- Poropat, Antonija, 292
- Poropat, Ivana, 160, 291
- Poropat, Kancijan, 155
- Premate, Agata, 81
- Premate, župnik, 264
- Prodan, Antun, 44, 65, 66, 85, 108, 143
- Puhalj, Anica, 103, 292
- Puhalj, Antonija, 295
- Purini, Piero, 187
- Quinci, Giovanni, 202
- Rade, Ana, 113, 127
- Radoslovich, 237, v. Radossi
- Radoslović, 19, 237, v. Radossi
- Radossi, Raffaele, 6, 11, 12, 16, 19, 20, 23, 24, 25, 43, 45, 62, 69, 73, 83, 85, 130, 132, 171, 208, 215, 217, 221, 223, 230, 237, 239, 240, 242, 243, 244, 245, 247, 248, 251, 252, 253, 254, 260, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 273, 274, 275, 276, 283, 286, 290
- Rakovac, Joakim, 238
- Rajko, Štefanija, 125

- Ralli, Giovanni, 210
 Rampazzo, A., 257
 Riccardi, Andrea, 265
 Ritig, Svetozar, 50, 230, 240
 Rocchi, F., 33, 246
 Rogošić, don Rocco, 33
 Rogošić, fra Roko, 33
 Rossi, Raffaele, 264
 Rota, Ana, 291
 Rubino, Michelangelo, 202, 203
 Rupenović, Stjepan, 290

 Sakač, Stjepan, 18, 84
 Sanković, Slavko, 56, 57, 59, 62, 76,
 89, 92, 94, 163, 280, 289, 295, 296,
 297, 280, 289, 300, 311, 312, 313
 Santin, Antonio, 6, 12, 18, 27, 43, 45,
 49, 52, 53, 55, 60, 69, 70, 73, 107,
 128, 129, 142, 208, 217, 220, 221,
 223, 224, 234, 239, 241, 242, 251,
 253, 254, 255, 265, 269, 272, 276,
 280, 284, 287, 288, 290, 302, 308
 Sauro, Nazario, 188
 Sauro, Italo, 188
 Schwalba, Ivan, 302
 Scottà, Antonio, 14, 197, 200, 202,
 204, 205, 206
 Sedej, Franjo Borgija, 197, 198, 200,
 201, 206, 250
 Sforza, Carlo, 185
 Silvani, Natale, (Božo) 10, 51, 52, 53,
 234
 Simčić, Tomaž, 5, 49, 54, 58, 315, 316
 Simčić, Milan, 193
 Sinčić, Lucija, 293
 Skerl, Aloisius, 134, 136
 Sloković, Liberat, 199
 Sloković, Vjekoslav, 65, 66, 774
 Sošić, Ana, 65, 66, 117
 Sošić, Ivan, 117
 Sošić, Marija, 117
 Sošić, Mario, 270
 Spazziali, Roberto, 217
 Staničić, Matija, 71
 Stepinac, Alojzije, 266, 2791, 203, 305
 Stojadinović, Milan, 212

 Suhard, kardinal, 243, 265
 Sustošić, Marija, 291

 Šajina, Marija, 59, 65, 66, 74, 76, 88,
 163
 Šakić, Marta, 131
 Šantić, Petar, 201, 249
 Šenk, sveć., 217
 Šestan, Josip, 239, 240
 Šetić, Nevio, 182, 186, 187
 Škropeta, Klementina, 287
 Šorli, kapetan, 196
 Štifanić, Srećko, 51, 97, 216, 217, 227,
 250
 Štoković, Mirko, 112
 Štoković, Petar, 264
 Šupe, Roko, 155
 Šutić, Nikola, 200
 Šverko, Ana, 65, 66, 742, 88, 164
 Šverko, Marica, 300
 Šverko, Marija, 79

 Talpo, Oddone, 22
 Tamburrino, Giuseppe, 228, 233
 Tarticchio, Angelo, 256, 261, 262
 Tito, 5, 32, 222, 302
 Tittoni, ministar, 185
 Tomaša, Marko, 57, 58, 144, 157, 165,
 295, 299
 Tomasini, Jakov Filip, 174
 Tomizza, Fulvio, 222
 Toroš, Mihael, 235
 Trogrlić, Stipan, 6, 66, 171, 219, 238,
 316
 Turati, Augusto, 190
 Turković, Lucija, 194
 Turković, Marija, 295

 Udovičić, Ratislav, 10, 51, 53, 61
 Ujčić, Ivan, 198, 202, 249
 Ukmar, Jakob, 6, 7, 10, 49, 50-60, 62,
 66, 67, 68, 70, 73, 75, 76, 78, 79, 88,
 95-97, 98, 103, 123, 128, 134, 138,
 136-138, 140-143, 145, 155, 157,
 159, 167, 266, 280, 287-291, 294,
 296, 299, 302-306

- Valier, Agostino, 174
Valković, Marijan, 7, 149
Vaselli, Vittorio, 202, 203
Velan, Elio, 270
Velikanje, Josip, 238
Velić, Branka, 7
Venantzi, Paolo, 212
Veraja, Fabijan, 4, 8, 12
Vijković, Vjekoslav, 201
Vlahović, Stjepan, 22
Vranjac, župnik, 203
Vratović, Mirko, 212

Zec, Slavko, 7
Zelco (Zelko), Marko, 34, 35, 208, 220, 256, 262
Zgrablić, Darko, 7

Zlatic, Anton, 155
Zlatic, Dina, 51, 309

Žerjavić, Vladimir, 187
Žigante, Ivan, 198
Žigulić, Vinko, 199
Žmak-Maširova, Ana, 66, 92
Žmak-Kupilov, Josip, 103, 164, 291, 294
Žmak, Marija, 291
Žmak, Petar, 292, 295
Žmak, Roža, 74, 88
Žmak-Barčić, Mate, 74, 76, 79, 90, 115
Žmak-Matešić, Mate, 56, 57, 60, 65, 66, 163, 165, 298, 299, 308, 3164

SADRŽAJ

Uvod	5-12
------------	------

PRVI DIO

ŽIVOT I MUČENIŠTVO SLUGE BOŽJEGA MIROSLAVA BULEŠIĆA

I. KRATKI ŽIVOTOPIS MIROSLAVA BULEŠIĆA	15
1. Obitelj. Djetinjstvo	15
2. Sjemeništarc u Kopru	16
3. Student u Rimu	18
4. Razmišljanja o ratu u tijeku	21
5. Mladomisnik	23
6. U vrtlogu rata. Dušobrižnik u Baderni	24
7. Duhovni testamenat	30
8. Nakon rata – bez mira	31
9. U župi Kanfanar	34
10. Protesti svećenika komunističkim vlastima	35
11. Posjet Zagrebu i susret s nadbiskupom Stepincem	39
12. Ljubav Sluge Božjega prema siromasima	40
13. Odanost prema Papi	41
14. Tajnik Zbora svećenika Sv. Pavla	43
15. Doravnatelj i profesor sjemeništa u Pazinu	45
16. Najavljuje se oluja: Krizme uz protivljenje komunista	49
17. Nasilno zapriječena krizma u Buzetu	51
18. Tragični događaji u Lanišću. Ubojstvo Miroslava Bulešića	54
19. Pokop ubijenog svećenika	61
20. Osim štete još i ruglo: osuđene su žrtve	61
II. ISKAZI SVJEDOKA	65
Život Miroslava Bulešića u iskazima svjedoka	65

Popis svjedoka po redu saslušanja.....	66
Svjedok 1 – Mons. Josip Pavlišić	67
Svjedok 2 – O. Berard (Ante) Barčić.....	71
Svjedok 3 – Ana Šverko	74
Svjedok 4 – Sveć. Vjekoslav Sloković.....	77
Svjedok 5 – Mate Žmak – Matešić.....	79
Svjedok 6 – Mons. Antun Bogetić	81
Svjedok 7 – Marija Buršić	85
Svjedok 8 – Marija Šajina	88
Svjedok 9 – Mate Žmak – Barčić.....	90
Svjedok 10 – Ana Žmak – Maširova.....	92
Svjedok 11 – Sveć. Ivan Jelovac	95
Svjedok 12 – Josip Bulešić	99
Svjedok 13 – Marija Ivetac.....	102
Svjedok 14 – Sveć. Ivan Bartolić.....	105
Svjedok 15 – Sveć. Antun Prodan.....	108
Svjedok 16 – Zora Jelovac	111
Svjedok 17 – Sveć. Ivan Grah.....	113
Svjedok 18 – Ana Sošić.....	117
Svjedok 19 – Amelia Argentieri	118
Svjedok 20 – Sveć. Ante Merlić.....	120
Svjedok 21 – O. Alojzij (fra Alfonz) Orlić	122
Svjedok 22 – Lidija Legović.....	125
Službeni svjedok 1 – Sveć. Ivan Grah.....	127
Službeni svjedok 2 – Stipan Trogrlić	131

Svjedočanstva mons. Jakoba Ukmara:

a) Svjedočenje na rogatorijalnom procesu u Trstu 29. travnja 1957.....	134
b) Izvještaj Rektoru Zavoda Lombardo u Rimu 3. studenog 1947.....	137
c) Izvještaj Biskupskoj Kuriji u Trstu, 12. studenog 1947.....	138
d) Pismo – odgovor mons. Mariu Pavatu u Rim, 5. rujna 1954.....	140

III. „FORMALNO MUČENIŠTVO“

Odium fidei ex parte persecutoris	
(Mržnja prema vjeri sa strane progonitelja).....	141
Acceptatio martyrii ex parte victimae	
(Prihvatanje mučeništva sa strane žrtve).....	144
Fama martyrii (Glas o mučeništvu)	145

IV. VOTUM CENZORA TEOLOGA O SPISIMA MIROSLAVA BULEŠIĆA

V. DOKUMENTI.....

1. Krsni list Miroslava Bulešića.....	153
2. Potvrda Papinskog Sveučilišta Gregoriana	
o teološkim studijima Miroslava Bulešića.....	154
3. Iz Zapisnika Komunističkih vlasti o istražnom uviđaju u crkvi	

i župskoj kući u Lanišću	155
4. Zapisnik o autopsiji pokojnog Miroslava Bulešića.....	159
5. Izvadak iz zapisa Mate Žmak–Matešića „Krvava krizma Lanišće“	163
6. Izvještaj o prijenosu tjelesnih ostataka Miroslava Bulešića.....	165
Glavni datumi u biografiji Miroslava Bulešića	167

DRUGI DIO

POLITIČKE I CRKVENE PRILIKE U ISTRI. BISKUP RADOSSI I MIROSLAV BULEŠIĆ

Uvodna napomena	171
I. ISTRA U PROŠLOSTI.....	173
II. ISTRA ZA VRIJEME TALIJANSKE UPRAVE. POKUŠAJ DA SE IZBRIŠE NACIONALNI IDENTITET „INORODNIH“	177
1. PAOLO PAROVEL, <i>Izbrisani identitet. Nasilno potalijančivanje prezimena, imena i toponima u „Julijskoj Krajini“ od 1919. do 1945. , sa spiskovima iz Tršćanske, Goričke i Istarske pokrajine, te prvih 5.200 dekreta, Trieste, 1985. – Izvadak, ss.11-23.....</i>	177
1. Narodi, prezimena i toponimi jadranskih područja nasilno pripojenih Italiji nakon Prvoga svjetskog rata	177
1.1. Teritorijalno ustrojstvo	177
1.2. Stanovništvo	178
1.3. Povijesno oblikovanje, izvorni etno–lingvistički sastav pojedinih naroda.....	179
2. Nasilna talijanizacija poslije 1918.	184
2.1. Političke pretpostavke	184
2.2. Prvi službeni stavovi i parlamentarni poticaji	185
2.3. Represija	186
2.4. Potalijančivanje toponima, prezimena i imena	189
2. IVAN GRAH, <i>Istarsko svećenstvo i nacionalna borba (1918. – 1943.)</i>	194
Uvod.....	194
Crkveno ustrojstvo.....	195
Posljedice Prvog svjetskog rata.....	196
Istra pod Italijom	196
Progon svećenika	197
Stanje u Tršćansko–koparskoj biskupiji	198
Stanje u Porečko–pulsškoj biskupiji	200
Biskup Andrija Karlin (1911.–1919.)	201

Biskup Angelo Bartolomasi (1920.–1923.)	203
Poslije pripojenja Istre Italiji	205
Sustavna asimilacija	206
Nagrađivanje svećenika za odnarođivanje	207
Nepoćudni svećenici	208
Za kraj	212
 III. ISTRA U VRTLOGU RATA I POD KOMUNISTIČKIM REŽIMOM.....	213
Svećenici i partizanski pokret.....	215
Crveni komunistički barjaci u Istri.....	216
Očekujući konačno pripojenje Jugoslaviji	219
Strahovi i nade Crkve u Istri kroz godine 1945.–1947.....	220
Pritisici i progoni Crkve 1947.–1948.....	227
 IV. BISKUP RADOSSI I MIROSLAV BULEŠIĆ	233
Susret komunističkih vlasti s katoličkim svećenicima u Pazinu, 31. srpnja 1945.....	234
„Zbor svećenika sv. Pavla za Istru“	237
Dokazi poštovanja biskupa Radossija prema Miroslavu Bulešiću.....	239
 Dokumenti:	
1. Pismo. Miroslava Bulešića vlč. Ivanu Paviću, Baderna, 27. svibnja 1944.....	240
2. Memorandum hrvatskih svećenika Istre Savezničkoj komisiji, Pazin, 12. veljače 1946.	243
3. Prijetnja sa „suspensio a divinis ipso facto incurrenda“ za svećenike koji sudjeluju na sastancima „Zbora sv. Pavla“. Okružnica biskupa Radossija, 30. ožujka 1946.	247
4. Pismo Miroslava Bulešića biskupu Radossiju, Kanfanar 13. travnja 1946.	248
5. Odgovor biskupa Radossija Miroslavu Bulešiću, Pula, 19. travnja 1946.....	249
6. Okružno pismo mons. Radossija kojim komentira „Memorandum“ hrvatskih svećenika, Pula, 24. travnja 1946.	250
7. Miroslav Bulešić odgovara na okružnicu biskupa Radossija, Baderna, 16. svibnja 1946.	256
8. Pismo biskupa Radossija kardinalu Suhardu, nadbiskupu Pariza, u prilog pripojenja Istre Italiji, Pula, 22. lipnja 1946.	260
9. Biskup Radossi imenuje Miroslava Bulešića svojim delegatom pred Vlastima, Poreč, 4. prosinca 1946.....	263
10. Mons. Radossi imenuje Miroslava Bulešića svojim posebnim delegatom, Pula, 30. siječnja 1947.....	264
11. Pismo biskupa Antonija Santina kardinalu Carlo Raffaele Rossi, Trst, 20. veljače 1947.....	265
12. Pismo postulatora Marija Pavata mons. Radossiju, nadbiskupu Spoleta,	

Rim, 2. ožujka 1957.	269
13. Postulator Kauze traži odgovor od mons. Radossija, Rim, 11. srpnja 1958.	270
14. Mons. Radossi odgovara postulatoru vlč. Mariju Pavatu, Spoleto, 16. srpnja 1958.	271
Zaključak	271

DODATAK

ODJECI NA ZLOČIN U LANIŠĆU I MONTIRANI PROCES PROTIV „PROVOKATORA INCIDENTA“

1. Izjava predsjednika Narodne republike Hrvatske o događajima u Lanišću, 28. kolovoza 1947.	276
2. Zvane Črnja, <i>Pozadina provokacije u Lanišću</i> , u „Vjesniku“ (Zagreb), 31. kolovoza i 1. rujna 1947.	278
3. Montirani proces protiv „provokatora incidenta“ u Lanišću, Pazin, 29. rujna – 2. listopada 1947.	283
a) Izvadak iz Optužnice Javnog tužioca za Istru protiv „provokatora incidenta“ u Lanišću, Pazin, 22. rujna 1947.	285
b) Presuda Okružnog suda za Istru, Pazin, 2. listopada 1947.	287
4. Događaji iz Lanišća u komentarima lista <i>L'Osservatore Romano</i>	298
5. Pismo Zvane Črnje gosp. Mati Žmaku, Ičići, 10. srpnja 1990.	306
6. Izvještaj župnika Ivana Graha o razgovoru koji je vodio sa sucem Ivanom Motikom, Rovinj, 16. rujna 1993.	307
7. Svjedočanstvo vlč. Marijana Pavletića o ubojici Miroslava Bulešića, Višnjan, 10. listopada 1996.	309
BIBLIOGRAFIJA	311
TABLE VAN TEKSTA	I-IX
KAZALO IMENA OSOBA	325
SADRŽAJ	331

